

Hatalmasok viadalokban

AZ ALFÖLD SZKÍTA KORA

Sie sind in Kämpfen siegreich
Das Zeitalter der Skythen in der Tiefebene

GYULAI
KATALÓGUSOK
10.

*Emlékezzenk régiekrel,
Az Szíthiából kijüttekrel,
Magyaroknak eleikrel,
És azoknak vitézségekrel...*

*Mind egyesek ű dolgokban,
Hatalmasok viadalokban,
Nincs filelmek országokban,
Csak lakoznak bátorságokban...*

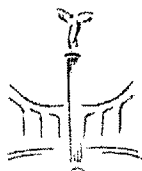
*Nagy erejek, mint Sámsonnak,
Bátor szívek, mint oroszlának,
Mindent rontnak ha indulnak,
Rettenetesek sokaságokkal...*

(Csáti Demeter, 1526 körül)

Sorozatszerkesztő
HAVASSY PÉTER

A kiállítás megrendezését és a katalógus kiadását támogatták:

NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM
BÉKÉS MEGYEI MÚZEUMOK IGAZGATÓSÁGA
BÉKÉS MEGYEI MŰVELŐDÉSI KÖZPONT
ERKEL FERENC MÚZEUM BARÁTAINAK EGYESÜLETE
BEREZNAI ÉS TÁRSA NYOMDAIPARI KFT.
VAGYON-ELEKTROBAU KFT.
BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM
DAMJANICH JÁNOS MÚZEUM
DÉRI MÚZEUM
DOBÓ ISTVÁN VÁRMÚZEUM
FÜZESABONYI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY
HERMAN OTTÓ MÚZEUM
JATE RÉGÉSZETI GYŰJTEMÉNY
JÓSA ANDRÁS MÚZEUM
KATONA JÓZSEF MÚZEUM
KOSZTA JÓZSEF MÚZEUM
MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
MÓRA FERENC MÚZEUM
MUNKÁCSY MIHÁLY MÚZEUM
SZÁNTÓ KOVÁCS JÁNOS MÚZEUM

NEMZETI KULTURÁLIS
ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA

Borító 1. Kat. 77, borító 4. Kat. 352.

GYULAI KATALÓGUSOK 10.

Hatalmasok viadalokban

AZ ALFÖLD SZKÍTA KORA

SIE SIND IN KÄMPFEN SIEGREICH
Das Zeitalter der Skythen in der Tiefebene

GYULA

Erkel Ferenc Múzeum–Dürer Terem
2001. október 19–2002. szeptember 15.

MAKÓ

József Attila Múzeum
2002. szeptember 27–2003. január 12.

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY

Tornyai János Múzeum
2003. január 24–2003. március 30.

SZOLNOK

Damjanich János Múzeum
2003. április 11–2003. június 29.

KECSKEMÉT

Katona József Múzeum–Czifrapalota
2003. július 11–2003. szeptember 28.

GYULA 2001.

A szerzőkön kívül a katalógus és a kiállítás anyagának összeállításában közreműködtek:

*Csabay Lajosné, Faragóné Csutak Tünde, Ficsór Györgyné,
Istenes Ferencné, Kocsis Attila, Kökényné Mucsi Margit,
Kruzslyitz Ilona, Kürti Béla, Markó András, Mester Andrea, Rózsa Zoltán,
Somogyvári Ágnes, Südy István, Szabó J. József, Szathmáry Sándorné,
Ternyák Ferenc, H. Tóth Elvira*

Szakértők: *Cseh János, B. Hellebrandt Magdolna, Kemenczei Tibor*

Fotók: *Nagy Imre*

Grafika: *Gyarmati Gabriella*

Restaurátorok: *Császár Péter, Horváth Mária, Oláh Éva,
Sikéné Kovács Melinda, Veresné Vendrei Katalin*

A kötetet tervezte: *Bereznai Miklós, Bereznai Péter*

A kiállítást kivitelezte: a *Veres és Veres Kft. (Gyula), Kovács Sándor, Nagy László és az
Erkel Ferenc Múzeum munkatársai*

A rendező munkatársai: *Kiss Anikó, Liska András, Nagyné Martyin Emília,
Németh Csaba*

A kiállítást rendezte és a katalógust szerkesztette:
Havassy Péter

HU-ISSN 1219-3763
HU-ISBN 963 00 8443 0

Kiadja:

a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Erkel Ferenc Múzeuma,
a Katona József Múzeum és a Móra Ferenc Múzeum támogatásával

Felelős kiadó: Havassy Péter múzeumigazgató

Készült a Négy B. Könyvműhely Bt. gondozásában

TARTALOMJEGYZÉK

KEMENCZEI TIBOR: Az Alföld szkíta kora	7
HORVÁTH M. ATTILA: Budapest a szkíta korban	37
B. HELLEBRANDT MAGDOLNA: A szkíta kultúra emlékanyaga az Alföld és a Hegyvidék találkozásánál	51
FODOR LÁSZLÓ: Szkíta kori temető az Eger–Nagy-Eged déli oldalán	69
CSEH JÁNOS: Szkíta földművelők-állattartók településeinek régészeti nyomai a Zagyva mentén (Településtörténeti kutatások Szolnok határában 1986–1990 között)	79
HORVÁTH ATTILA: Szabadszállás–Józan szkítakori temető	95
SCHOLTZ RÓBERT: Fejezetek Csongrád megye szkíta kori lelőhelyeinek kutatástörténetéből	101
GYUCHA ATTILA: A szkíta kor emlékei Békés megyében	115
ALMÁSSY KATALIN–CSEH JÁNOS–FODOR LÁSZLÓ–GYUCHA ATTILA–HAVASSY PÉTER–B. HELLEBRANDT MAGDOLNA–HORVÁTH ATTILA–HORVÁTH M. ATTILA–ISTVÁNOVITS ESZTER–KEMENCZEI TIBOR–KULCSÁR VALÉRIA–M. NEPPER IBOLYA–SCHOLTZ RÓBERT–SZÉNÁSZKY JÚLIA–VÁRADI ADÉL: Katalógus	129
KEMENCZEI TIBOR: Kronológia	187
Irodalom- és rövidítésjegyzék	191

Kemenczei Tibor
AZ ALFÖLD SZKÍTA KORA

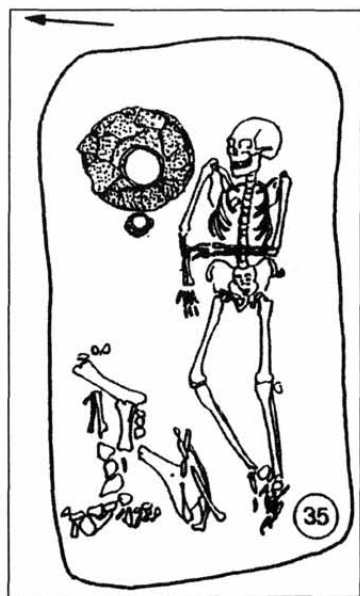

A PRESZKÍTA KOR AZ ALFÖLDÖN

(Kr. e. VIII. század–VII. század első fele)

A Kr. e. IX–VIII. század fordulója körüli időben, a vaskor kezdetén a Nagy Magyar Alföld lakosságának életében jelentős változás játszódott le. Ennek hátterében ennek a tájegységnek a természetföldrajzi helyzete állt. Az Alföld a Kárpátoktól keletre fekvő, Prut–Dnyeszter–Dnyeper középső medencéjét felölelő erdős-sztyeppei, sztyeppei övezethez hasonló éghajlattal, növényzettel rendelkezett. Ez a természeti adottság tette lehetővé, hogy több, az Alföldön élt népcsoport gazdálkodásának az alapjává az állattartás vált. Az emberi tevékenység, az állattartás-földművelés az újkőkortól kezdve folyamatosan alakította át az erdős-sztyeppei jellegű Alföldet, s változtatta kultúrpusztává. Egészen a nagy vízrendezési, folyó szabályozási munkákig, a XIX. század közepéig az Alföld területének egynegyedét víz borította, árterek, lápok, mocsarak fedték. A nagy kiterjedésű árterek a rideg pásztorkodásra nyújtottak kitűnő feltételeket. A Kr. e. első évezred idején a kelet-európai térségben az éghajlat szárazabbá vált, de ez az Alföld természetföldrajzi adottságait alapvetően nem alakította át. Ezért egy mozgó, legelő váltó állattartó gazdálkodást folytató népcsoport számára ez a táj vonzó települési területnek kínálkozhatott. Ilyen népcsoport megjelenésére lehet következtetni a Kr. e. VIII. századból származó alföldi régészeti leletekből, amelyek alapvetően különböznek a korábbi, későbronzkori emlékektől. Ezek szerint ebben a korban a földműves falvakat a lakosság elhagyta, a halottakat új rítus szerint temették el, a kézműves mesterek a korábbiaktól eltérő típusú tárgyakat készítettek. A temetőkből előkerült, a kincsleletekből fennmaradt ilyen korú emlékanyagot az Észak-Alföldön, Mezőcsáton kiásott temető után mezőcsáti kultúrának nevezi a régészeti kutatás.

A mezőcsáti kultúra népének hagyatéka olyan bronzzablákat, kantárszíj elosztókat is tartalmaz, amelyekhez hasonlóak a Kaukázustól északra fekvő és a dél-oroszországi, ukrainai sztyeppe vidék preszkíta leletanyagból ismertek. A bronzzablák a ló irányítására alkalmasabbak voltak, mint a Kárpát-medence, Közép-Európa területén korábban használt későbronzkori lószerszámzat. A Duna-Tisza vidéki fémművesek a vas lándzsahegyek, török gyártását is elkezdték ebben a korban, ugyancsak keleti eredetű minták alapján. Az alföldi és a sztyeppei övezet preszkíta leleteinek számos rokon vonása alapján több kutató vélte úgy, hogy a korai vaskor idején egy keleti eredetű, lovas nomád nép települt be az Alföldre. Ezzel ellentétben mások azt feltételezték, hogy a keleti

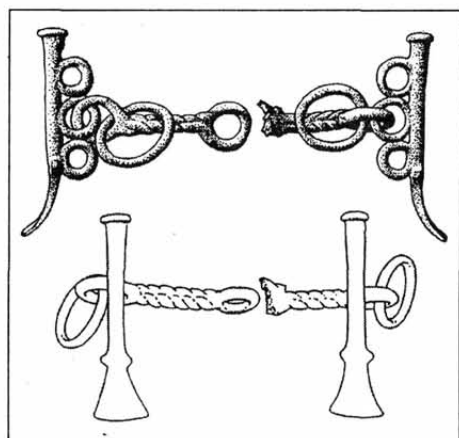

1. kép. Preszkíta temetkezés a mezőcsáti temetőből

típusú lószerszámzat, fegyverzet a sztyepei térségből a kereskedelem, az elitek közötti kapcsolatok útján jutott el a Kárpát-medencébe. Az a tény azonban, hogy az alföldi mezőcsáti kultúra népe a feltárt temetők (Ároktő, Füzesabony, Mezőcsát, Sirok, Szeged-Tápé-Lebő) tanúsága alapján az elhunytakat zsuporított vagy nyújtott helyzetben, gyakran juh vagy szarvasmarha részeivel együtt temették el (1. kép), azt mutatja, hogy ennek a népnek más hiedelemvilága volt, mint a megelőző, helyi, hamvasztásos temetkezési rítust gyakorló későbronzkori népességnek. Hasonló temetkezési szokásokat mutató sírok ebből a sztyepei vidékről ismertek. Ugyancsak először vált szokássá lószerszámzatot a sírba helyezni. Zabtlák, szíjelosztók előkerültek a mezőcsáti kultúra temetkezéseiből is (Füzesabony-Öregdomb, Mezőcsát). Ezek az adatok inkább azokat a véleményeket erősítik meg, amelyek szerint keleti eredetű népcsoportok már a Kr. e. VIII. században eljuthattak a Nagy Magyar Alföldre.

A Kr. e. V. században élt görög történetíró, Hérodotosz műve arról tudósít, hogy a szkíták előtt a velük rokon kimmerek uralták a Fekete-tengertől északra fekvő sztyepei térséget. Mivel a Kárpát-medencéből ebből a korból a sztyepei vidéki emléanyaghoz hasonló lószerszámzat, fegyverzet ismeretes, több kutató vélte úgy, hogy ide keletről a Kr. e. IX–VIII. században kimmer népcsoportok nyomultak be, amelyek Közép-Európa területére is vezettek hadjáratokat. A kimmer vándorlás elmélete azonban nem támasztható alá minden kétséget kizáró érvekkel. Ennek oka, hogy a Fekete-tenger melléki sztyepei vidékén a Kr. e. első évezred elejéről származó emlékek több nép (pl.: kimmerek, szkíták, sauromaták) hagyatékába is tartozhatnak, mivel ott a Kr. e. X. századtól egy olyan lovas nomád életmód, gazdálkodás alakult ki, amelynek következtében mindenütt szinte azonos típusú lószerszámzat, fegyverzet használata terjedt el. A hasonló kárpát-medencei leletek az ezekhez tartozó tárgyakkal mutatnak rokonságot, így nem állapítható meg, hogy melyik sztyepei népességtől származhatnak mintaképeik.

Az Alföldről, s az azzal határos vidékekről előkerült koravaskori fémleletek

2. kép. Preszkíta bronzzabla
Gyula-Remetepusztáról

három különböző eredetű tárgycsoportból állnak. Jelentős arányban vannak közöttük képviselve a helyi későbronzkori műhelyek formakészletébe tartozó termékek (bronz tokos balták: pl. Biharugra, Prügy, Szanda, karperecek: Prügy), de ezek mellett megtalálhatók bennük a keleti mintaképeket utánzó bronztárgyak is. Ezek között a legnagyobb számban a lószerszámzat részei fordulnak elő. A keleti jellegű zabtlák két oldaltagból és középtű karikákkal összefogott, csuklósan illeszkedő szájrészből állnak. A zabtlák három részét szíjjal fogták össze, a kantár szíjrészeinek találkozásainál szíjelosztókat alkalmaztak. Ilyen zabtlakészletek vannak többek között a Biharugrán, Fügödön,

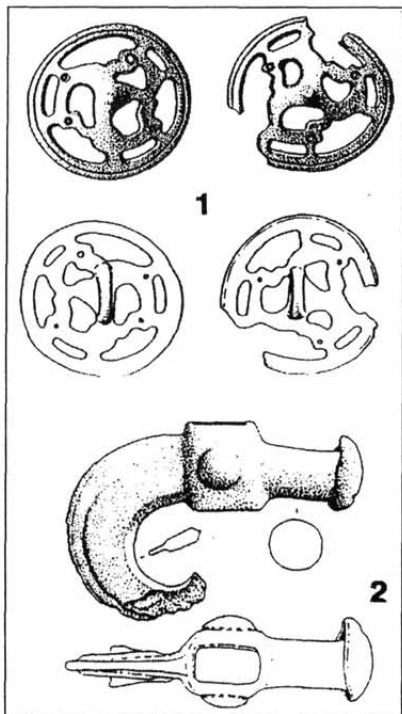
Vetésen, Szandán talált kincsleletekben, a Füzesabony–öregdombi temető sírmellékletei között. Ezek többségükben a helyi műhelyek, keleti mintaképeket utánzó termékei. A közelmúltban Sarkadon bukkantak egy olyan bronzleltre, amelyben egy dél-alföldi műhely termékei, bronz zabla oldaltag, áttört szíjelosztó korongok, bronzcsésze töredékek vannak. Előkerült azonban Gyulán egy olyan zablakészlet is, amely a Kaukázus előteréből, a kubáni sztyeppékről származhat (2. kép).

A Kr. e. X. században a Tisza vidékén nagy bronzöntő műhelyek működtek, amelyek remekművű fegyvereket, kardokat, sisakokat készítettek. Termékeikből áll a Hajdúböszörményben előkerült nagy bronz kincslet. A korai vaskorban azonban megszűnt az ilyen fegyverek gyártása, s ez azt mutatja, hogy az Alföldön élt népesség harcmódora megváltozott. Új fegyvertípusok elterjedését mutatják e kor leletei, amelyeknek mintaképei a sztyepei övezet emlékanyagában találhatók meg. Ilyenek a bronz markolatú, vas pengéjű török (pl. Mátra vidéke), vas lándzsahegyek, vas fosok (Doboz), bronz buzogányok (Biharugra, Prügy), bronz lándzsahüvelyek (Biharugra), bronz nyílhegyek (Kunszentmiklós), amelyekhez hasonló fegyverek a sztyepei lovas nomádok fegyverzetének jellegzetes darabjai voltak.

A lószerszámzat, fegyverzet rokonsága mellett az alföldi koravaskori bronz kisplasztika, díszítőstílus is keleti hatást tükröz. A Kr. e. első évezred elején bontakozott ki az eurázsiai lovas nomádoknak az a művészeti stílusa, amelyre a legkülönbözőbb fajta tárgyakon az állatalakok ábrázolása a jellemző. Ennek az ún. állatstílusú művészetnek a hatása ugyan csak a Kr. e. VII. században, a szkítakor kezdetén vált jelentőssé a Kárpát-medence keleti felében, de legkorábbi alkotásai már a korai vaskorban eljutottak oda. Jellegzetesen állatstílusú munkák a biharugrai leletnek azok a bronz szíjelosztói, amelyek három köralakban megmintázott, egymáshoz kapcsolódó madárfejet ábrázolnak, s a prügyi bronzkincs lófej alakos végű bronz jogara (3. kép).

A sztyepei vidéki művészet hatása nem csak a Duna–Tisza vidéki bronzművesség, hanem az arany ötvösség munkáin is érződik. Több olyan aranykincs előkerült ezen a tájon (Budapest–Angyalföld, Besenyszög–Fokoru, Pusztagegres–Pusztahatvan), amelyek tárgyainak egy részét a ciszkaukázusi művészet jellegzetes stílusában formálták meg, díszítették. Ezek egyik jellegzetes képviselője a szerémségi Dályán előkerült aranykincs ragadozó állat alakú fibulája is.

Feltehetőleg a sztyepei vidék volt egyike azoknak a térségeknek, ahonnan a vastárgyak általános használata elterjedt a Tisza vidéken. Ugyan a koravaskort

3, kép. 1. Bronz kantárszíz elosztók Biharugráról, 2. Bronzjogar Prügyről

megelőző időszakban is már megpróbálkoztak a Kárpát-medencében vastárgyak készítésével, de a vasművesség technikája csak a korai vaskor idején ért el olyan magas szintet, amely nagyobb számú vastárgy gyártását tette lehetővé. E korból a mezőcsáti kultúra emlékei, a keleti jellegű leletek tartalmazzák a legtöbb vastárgyat (karperecek, gyöngyök, vas lándzsahegyek, fokosok), s így készítésük eljárása is keletről származhat.

A harmadik forrás, amelyből az alföldi mesterek merítettek, az észak-balkáni illír, trák fémművesség volt. Többek között homokóra formájú tűtartós arany fibulák (Besenyszög–Fokoru), madár-, madárfej alakú csüngők (Mohol, Bogács) több tagból álló bronzcsüngők (Kisterenye) tanúskodnak arról, hogy a balkáni műhelyek termékei eljutottak a Kárpát-medencébe.

A Közép-Tisza vidék koravaskori lakossága számarányánál, területének nagyságánál aránytalanul nagyobb hatást gyakorolt a közelebb és távolabb élt népek kézművességére. Ennek oka az volt, hogy azok olyan ismereteket vehettek át tőle (új típusú lószerszámzat, fegyverzet, vasművesség technikája), amelyek akkor a legkorszerűbbek voltak. A Duna mentén vezető kereskedelmi útvonalon ezek az ismeretek nem csak a Dunántúlra (pl. Pécs–Jakabhegy, Kakasd), hanem Közép-Európa több tájára is eljutottak. Dél felé az Észak-, Közép-Balkánon, Észak-Itáliában előkerült bronz zablák, kantárszíj elosztók jelzik az Alföld lakosságának odáig elérő kapcsolatait.

A Fekete-tenger északi mellékének sztyeppei övezetében a preszkíta kor népei részt vettek a szkíta kultúra megteremtésében. Ennek megfelelően vélik egyes kutatók úgy, hogy az Alföldön sem volt éles határvonal a koravaskori mezőcsáti kultúra és az azt követő szkíta jellegű kultúra között. Úgy vélik, hogy az alföldi, észak-magyarországi szkíta típusú tárgyakat is tartalmazó leletek egy része még a mezőcsáti kultúrához sorolható (pl. Hevesen feltárt temetkezések, gyöngyösi, Miskolc–diósgyőri sírleletek), s ezek a Kr. e. VI. századból származnak. A mezőcsáti kultúra népének temetőiből azonban egyetlen egy olyan sír sem került elő, amely a leletei alapján a Kr. e. VIII. századnál, VII. század elejénél fiatalabb korú lenne. A Kr. e. VI. században az Alföldön már mindenütt szkíta jellegű kultúrával rendelkező lakosság élt, amelyet olyan sírleletek sokasága tanúsít, mint amilyenek Hevesen, Gyöngyösön, Diósgyőrben is napvilágra kerültek. Az Alföldön ez a szkíta jellegű kultúra nem alakulhatott ki, az nem egyenes folytatódása az ottani preszkíta, mezőcsáti kultúrának. Ott ugyanaz a folyamat játszódhatott le, mint a Középső-Dnyeszter menti erdős sztyeppéken, ahova a Kr. e. VII. század közepén a délebbre fekvő sztyeppékről nomád, szkíta népcsoportok nyomultak be. Sírleleteikhez hasonló emlékek ismertek az Alföldről is. Természetesen a helyi, preszkíta lakosság mindkét területen megmaradt, azonban annak kézművességét, kultúráját a hódítók hatása átalakította.

A Kr. e. VIII. század új korszak kezdetét jelentette a Duna–Tisza vidék népeinek történetében. A Kárpátoktól keletre fekvő térségből a korábbitól teljesen eltérő tárgyi, szellemi kultúra elemei jutottak el a Magyar Alföldre. Ez a változás a Kárpát-medence keleti felének nagy részét évszázadokon át a sztyeppei kultúrkör részévé tette.

A SZKÍTA KORSZAK AZ ALFÖLDÖN

(Kr. e. VII. század közepe–V. század)

A magyar régészeti kutatás már több mint egy évszázada felismerte azt a tényt, hogy a Tisza-tájon, az ahhoz kapcsolódó hegyvidéken a középső vaskorból származó leletek rendkívüli rokonságot árulnak el a Fekete-tengertől északra fekvő Szkítia emlékanyagával. A kutatók egész sora (Hampel József, Fettich Nándor, Bottyán Árpád, Roska Márton, Párducz Mihály, Bakay Kornél) közölt, értékelt olyan keleti típusú fémtárgyakat, amelyeket egyöntetűen a szkíták kárpát-medencei megtelepedése emlékének, bizonyítékának tartottak.

A szkíta jellegű leletek kárpát-medencei előkerülésével kapcsolatban a román, szlovák kutatók más elméletet dolgoztak ki. Eszerint ezek a leletek a trákok, dákok hagyatékának határozhatók meg. Szkítia, a szkíták a magyar történeti hagyományokban, a magyarság származásáról alkotott elméletek, eszmék között is szereplő fogalmak, nevek. A középkortól kezdve egészen a közelmúltig számos történeti munka azonosította a szkítákat a magyarokkal. Az első krónika, amely egyenlőségjelet tett a két különböző nép közé a 915-ben elhunyt Regino prümi apát tollából származik. Eszerint a magyarok a szkíták földjéről, a Thanais (Don) mocsarai közül törtek elő. A szkítákat, Szkítiát Pompeius Trogus, Iustinus és Paulus Diaconus görög történetírók művei után írta le.

A szkíták említése az V. század óta vált gyakorivá a bizánci történeti munkákban. A végső forrás, amelyre ismereteik visszanyúltak, a Kr. e. V. században élt görög történetíró, Hérodotosz műve volt. A magyar krónikáírók közül a XII. században Anonymus származtatta elsőként a szkítáktól a magyarokat. Anonymus a Iustinus művéből a VII. században készített Exordia Scythia című kivonatot ismételve írta le Szkítiát, a magyarokat és a szkítákat pedig Regino alapján azonosította. A szkíta, hun származás elméletet 1283–85 körül Kézai Simon dolgozta ki részletesen. Elbeszélését több krónika is átvette, így többek között Kálti Márk képes krónikája, a Budai Krónika, Thuróczi János, Bonfini krónikái.

A középkori magyar nemesség származástudatát ezek a krónikák, azaz a szkítiai őshaza, a hun eredet hite határozta meg. Ez a hit a XIX. században, a nemzeti romantika idején széles körben elterjedt, s még ma is hat.

Az Alföld térségéből származó, a Kr. e. VII. század közepe utáni másfél évszázadból ránk maradt leletek egy része a kubáni-ciszkaukázusi sztyeppe vidék és a Fekete-tenger északi partján fekvő Olbia görög gyarmatváros térségének azonos korú emlékanyagával mutat egyezéseket. A leletek egy másik csoportja a Középső-Dnyeper–Dnyeszter menti erdős-sztyeppei övezet korai szkíta leleteivel árul el rokonságot. Az említett területek Szkítia részei voltak, amely népeinek a nevét Hérodotosz görög történetírónak (Kr. e. 484–425) abból a könyvéből ismerjük, amelyben I. Dareiosz perzsa királynak a Kr. e. 513-ban a perzsák ellen vezetett hadjáratát írta le. Hérodotosz elbeszélése szerint az Isztrosznál (Duna) Szkítiát az agathürszoszok földje határolta, az Isztroszon túl pedig a szigünnák laktak.

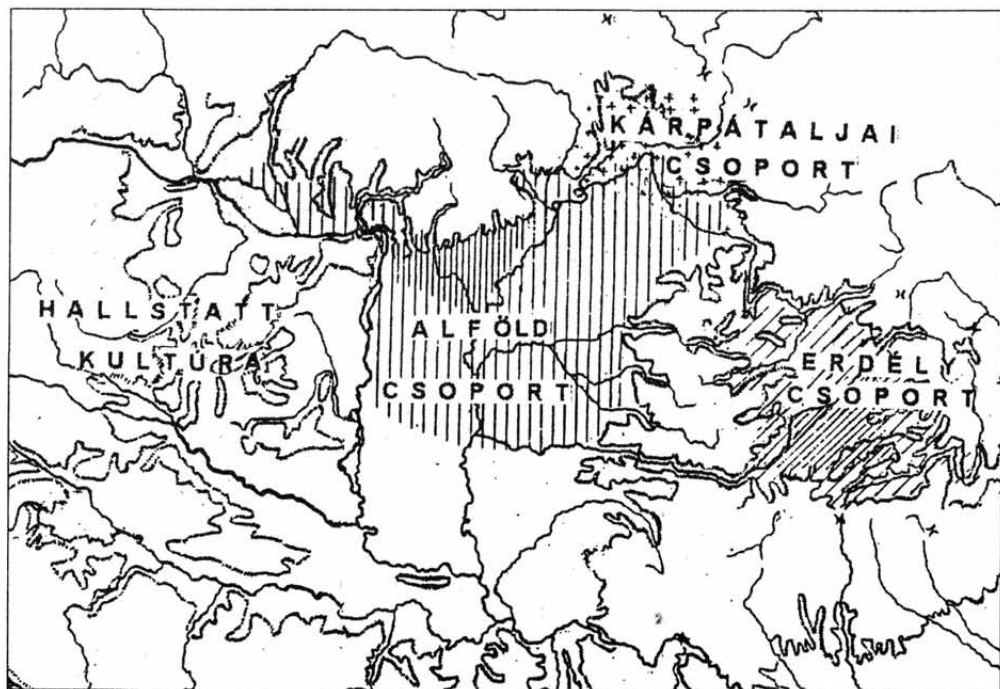
Az agathürsoszok eredetéről Hérodotosz nem túl sokat jegyzett meg. Mindössze azt olvashatjuk művében, hogy szokásaikban hasonlítanak a trákokhoz, s Dareiosz hadjárata idején megtiltotta a szkítáknak, hogy határukat átlépjék. A népnév és egyik királyuk fenn maradt neve iráni szóalakra megy vissza. Hérodotosz adatait értelmezve az agathürsoszok településterülete Erdély lehetett, ahonnan nagyszámú, a Kr. e. VII–VI. századból származó, korai szkíta tárgyat tartalmazó temetkezés került a napvilágra.

A szigünnák által benépesített vidék Hérodotosz szerint a venétekkel volt határos. Ez a vidék csak a Közép-Tisza-tája lehetett, amelyet a Duna választott el az illír-venét kultúrkörhöz tartozó Dél-Dunántúltól. A szigünnák keleti származásáról tanúskodik Hérodotosznak az a megjegyzése is, hogy méd ruhában jártak.

A történeti és a régészeti adatok tehát egybehangzóan arról vallanak, hogy a Szkítia területén élt lakosságból kiszakadt népcsoportok telepedtek le a Tisza-tájon a Kr. e. VII. század folyamán. A bevándorlók és a helyi népesség együttesen virágzó gazdaságot, kézműipart, kultúrát teremtettek meg.

TEMETKEZÉSEK EMLÉKEI

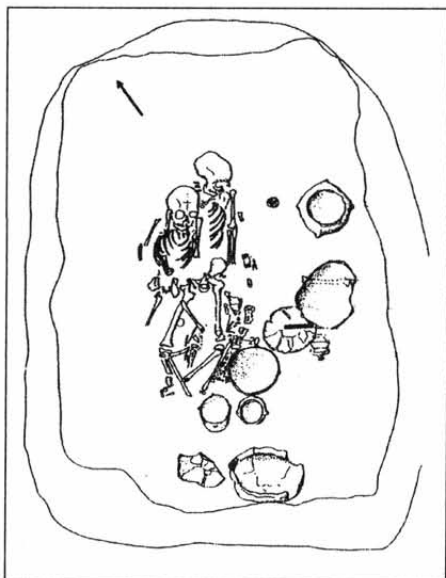
A szkíta jellegű kultúra leleteinek az előkerülési területe az Alföldnek a középső, északi részét, az Északi-Középhegységet, valamint a Kisalföld északi részét öleli fel (4. kép). Központi területe az Alföldön feküdt, ezért a szkíta

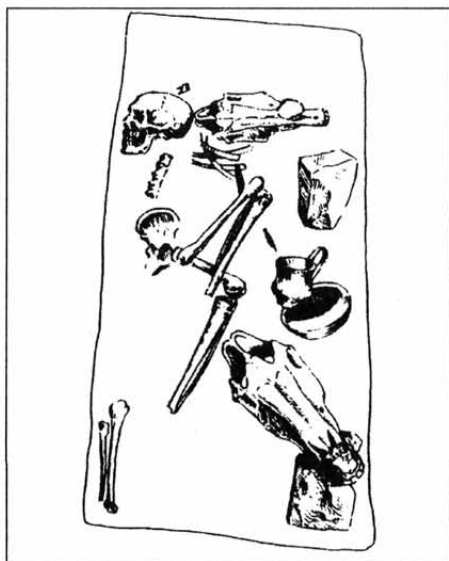
4. kép. A szkítakori Alföld-csoport településterülete

kultúra Alföld-csoportjának nevezhető el. Emlékeinek nagy többsége temetkezésekből származik. Nagyobb számban sírokat a következő lelőhelyeken tártak fel: Alsótelekes 183, Balmazújváros –Árkus 45, Békéscsaba–Fényes 73, Csanytelek –Újhalastó 218, Csárdaszállás 36, Eger–Nagy-Eged 61, Hetény/Chotin 478, Heves 29, Hódmezővásárhely–Kishomok 27, Muhi 29, Nógrádkövesd 17, Orosháza 153, Pereszleny/Presel'any 34, Sándorfalva 71, Szaniszló/Sanislău 70, Szabadszállás–Józan 199, Szentcsanak 151, Tápiószele 455, Tiszavasvári–Dózsatelep 62, Tiszavasvári–Csárdapart 54, Törökszentmiklós 82, Vámosmikola 56.

A temetkezések az Alföld-csoport népe temetkezési szokásainak sokrétűségéről tanúskodnak. Négy alapvető temetkezési forma létezett. Az első kettőnél a halottakat háton fekvő, nyújtott helyzetben vagy oldalt fektetve, meghajlított lábakkal temették el (5–6. kép). A harmadik és negyedik rítusnál a halottakat elhamvasztották, s a hamvakat vagy agyagurnában, vagy egyszerűen a gödör aljára szórva tették a sírba. A temetkezések nagy többsége felé nem emelték halmot, azonban néhány esetben a sztyeppe vidéki szokásoknak megfelelően árokkal körülvett földhalom fedte a sírt (Cegléd–Hordógyár, Mezőkeresztes–Zöldhalompuszt, Tápiószentmárton, Tarnabod–Téglás, Tarnaméra, Tárpa, Tiszavasvári–Dózsatelep). Az erdősztyeppe vidéki szkíta temetkezésekhez voltak hasonlóak azok a Csanytelken feltárt sírok, amelyekben a halottakat gerendákból ácsolt faládákban temették el. A faládákat nem külön készítették, hanem a kiásott sírgödörben állították össze. Cegléden szabályos fa sírkamra maradványai kerültek a napvilágra. A 3,5x2,8 méter nagyságú sírgödör sarkaiban és az oldalfalak közepén voltak láthatók a kamra oldalfalainak faburkolatát tartó cölöpök helyei. A sírt évtizedekkel a temetés után kirabolták, s a csontokat oldalra dobálták. A rablás ellenére megmaradt tár-

5. kép. Kettős temetkezés,
Csanytelek–Újhalastó 16. sír

6. kép. Temetkezés ló koponyával,
Tápiószele 418. sír

marha koponya, mellső lábsont és egy kisborjú csontváza feküdt. Pereszlenyben/Presel'any és Tiszavasvári-Csárdaparton egy-egy sírgödör kutya-csontvázat is tartalmazott. Szentés-Vekerzugon 16 (7. kép), Tiszavasváriban három, Csanytelek-Újhalastón kettő, Tápiószelén egy, Hetényben tíz ló temetkezést tártak fel. Több esetben a lovakat kantárral együtt temették el. A Szentés-vekerzugi ló sírok a temető DNy-i szélén külön csoportban voltak.

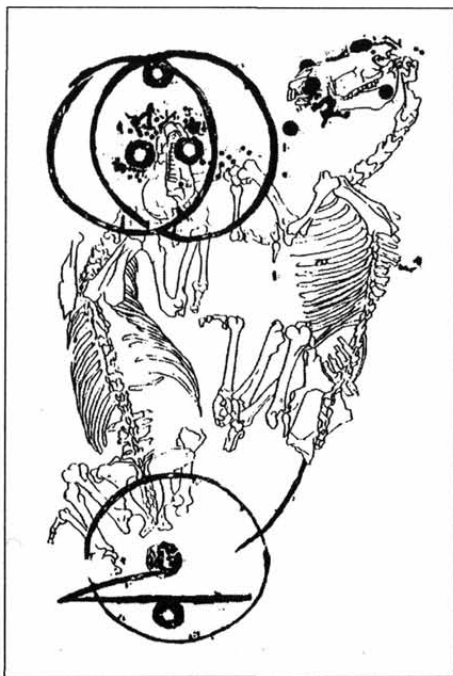
A szkítakort megelőző időszakban az Alföldön ismeretlen volt a lovak eltemetésének a szokása. A sírok egy részébe áldozatként helyezhettek lovakat. Ilyen sírt ástak ki Tiszavasvári-Csárdaparton, amelyben a ló csontváz, kutya csontváz, két ember koponya és láb-, karcsontok voltak. Egy másik Tiszavasvári-Csárdaparton feltárt sírban zsugorított helyzetben fekvő ló csontvázon az emberi hamvakat magában foglaló agyagurna, valamint egy tál és egy bögre feküdt. Ez a temetkezés azt a szokást tükrözi, amelynek megfelelően egyes, a közösségben fontos szerepet betöltött személyek sírjába tulajdonuk egy részét is elföldelték. A Szentés-Vekerzugon kiásott különálló lótemetkezések a temetőben lévő harcosok sírjaihoz tartozhattak.

A lovak megölésének, elhantolásának a rítusa a sztyeppe vidéken a vaskor folyamán általánosan elterjedt volt. Ennek a szellemi háttere összefüggött az ottani lovas nomád népesség állattartó gazdálkodási formájával. Az alföldi ló temetkezéseknek nem csak a rítusa mutat egyezéseket a sztyeppén honos szokással, hanem az ázsiai tarpán fajtához tartoztak az itt elhantolt lovak is.

Tarpán lovak csontvázait feltárták a kelet-alpi középső vaskori kultúrkör népének a Dél-Dunántúlon (Szentlőrinc) és Szlovéniában (Brezje, Magdalanska Gora, Stična) lévő temetőiben is. Mindegyik helyen előkerültek az alföldi vasművesek jellegzetes termékei, az egybekovácsolt vaszablák is. Ezekre a helyekre így az alföldi lakossággal fenntartott kapcsolatok révén kerülhetett el a lovak elhantolásának a szokása.

A Szentés-vekerzugi temető 13. sírjában két felszerszámozott ló csontvázával együtt egy négykerekű kocsi vas kerékabroncsait, a kerékagyak vasalását is feltárták (8. kép). Kocsi vasalkatrészei jellegzetes szkíta állatalakos díszű bronzcsörgőkkel együtt Gyöngyösön is előkerültek.

A középső vaskor időszakában a kocsik sírba helyezésének szokása a közép-európai hallstatti kultúra és a szkíta kultúrkör területén egyaránt elterjedt. Az előbbi kultúra emléke a dunántúli Somlóvásárhelyen feltárt, a Kr. e. VII. századból származó kocsisír. Az alföldi temetkezések

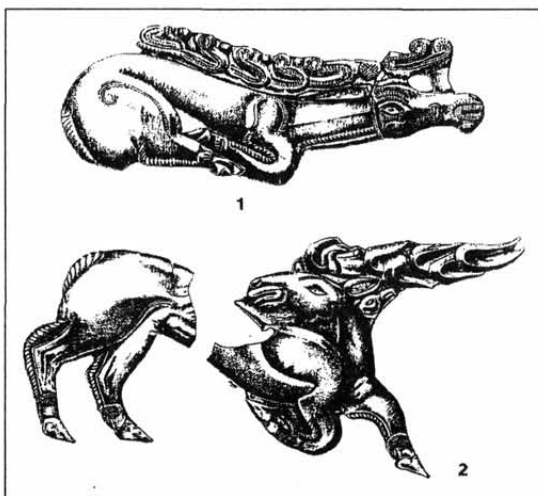
8. kép. Kocsitemetkezés, Szentés-Vekerzug

13. sír

eredete azonban nem nyugatra, hanem keletre, a kubáni sztyeppei térségbe vezethető vissza, ahol már a Kr. e. VIII. századtól kezdődően folyamatosan elföldeltek kocsikat, kocsi alkatrészeket is az előkelő személyek temetkezéseibe.

Néhány sírból bronz tükör került a napvilágra (pl.: Csanytelek–Újhalastó, Sopron–Krautacker 29., Szécsény, Tápiószele 462., Törökszentmiklós–Surján 71., Hetény/Chotin A/76., B/8. sír). A tükrök sírba helyezése a sztyeppei térségében, valamint Erdélyben volt ebben a korban a temetkezési rítus része. A tükör a napot, az életet jelképezte, s így az elhunynak az örök életet biztosította. Mivel a szkítakor előtt ez a hiedelem a Kárpát-medencében ismeretlen volt, míg a sztyeppéken általánosan elterjedt, oda keletről kellett kerülnie.

Sajátos tárgyai az Alföld-csoport temetkezéseinek az agyagpecsételő, amelyeken mértani motívumokból megszerkesztett vésett, domború minta, néha szarvas ábrázolás (Gyula–Vár, lásd később 15. kép) van. Ezek mágikus, bajelhárító amulettek lehettek, de szolgálhattak szövet, test díszítésére is.

9. kép. Szarvas alakú arany pajzsdíszek:

1. Tápiószentmárton,

2. Mezőkeresztes–Zöldhalompusztá

seiből bronz és arany hajkarikák, üvegpasztá- és borostyángyöngyök, bronz és vas karperecek, aranylemez ruhadíszek, agyag orsógombok, pecsételő kerülhetnek a napvilágra. Mindkét nem sírjaiban gyakoriak az agyagfazekak, korsók, tálak, csészék. Jelentős számban tártak fel olyan temetkezéseket is, amelyekben csak egy-két tárgy volt, vagy egyáltalán nem tartalmaztak leleteket. Ezekben nyilván a közösségek szegény tagjai, gyerekek nyugodhattak.

A köznép nagyszámú több-kevesebb tárgyat magában foglaló temetkezése mellett ismert néhány olyan sír is, amelyből kiemelkedő értékű, pompás kézműves remek, ötvösmunka került a napvilágra. Mezőkeresztes–Zöldhalompusztán aranylemezből megformált, szarvas alakú pajzsdísz, oroszlán szobrocskákkal ékesített aranylánc, Tápiószentmártonon szintén aranszarvas (9. kép), Ártádon arany

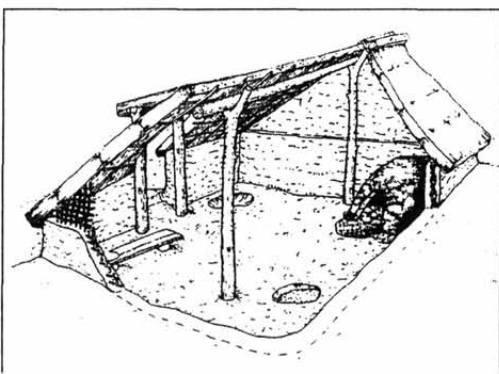
A legtöbb szkítakori temetőben találtak olyan sírokat is, amelyekbe a temetéskor őrlőköveket, kődarabokat tettek. Ugyanez a temetkezési szokás a megelőző mezőcsáti kultúra néhány temetkezésénél is megfigyelhető volt (Füzesabony, Sirok). Az, hogy később, a szkítakorban gyakorivá vált őrlőköveknek a sírba helyezése, feltehetőleg azzal függhetett össze, hogy az alföldi népesség gazdálkodási módjában a földművelés jelentősége megnőtt. A sírokból kiásott tárgyak hű képet adnak az elhunytaknak a közösségekben betöltött helyéről, ősi hagyományairól. A harcok mellé vaszablákat, harci fókákat, lándzsahegyeket, töröket, bronz nyílhegyeket tettek a sírgödörbe. A gazdag nők temetkezé-

ékszerek, antik görög bronzedény volt a sírleletek között. Ezeket nyilván csak a közösségekben vezető szerepet betöltő személyek temetkezéseibe helyezhették el.

TELEPÜLÉSEK, GAZDASÁG

A szkítakori települések helyén sokkal kevesebb ásatás történt, mint a temetőkben. Jelentősebb feltárás csak Újlőrincfalván, Jászfelsőszentgyörgyön, Szolnok–Zagyvaparton, Nyíregyháza–Manda-bokor-dűlőben, Endrődön, Hódmezővásárhely–Fehértónál és Kardoskúton történt. Ezeken a telephelyeken egy földművelő, állattartó gazdálkodást folytató lakosság élt. A nyíregyházi ásatás félig földbe mélyített, agyaggal tapasztott sövényfalú, cölöpön nyugvó szalmatetős házak maradványait hozta a felszínre (10. kép). Hasonló házakat tártak fel Endrődön és Szolnok–Zagyva-parton. Kardoskúton döngölt padlójú, 2,5x4,2 méter nagyságú ház alapja és cölöplyukak kerültek a napvilágra. Az alföldi telepeken tehát olyan típusú házak álltak, mint amilyeneket a középső vas korban, a földműves falvakban más tájakon is építettek.

10. kép. Félig földbemélyített ház rekonstrukciója, Nyíregyháza–Manda-bokor

A Jászfelsőszentgyörgyön és Újlőrincfalván a telepásatások során talált állatcsontok a legnagyobb számban a szarvasmarhákhoz és a lovakhoz tartoztak. Ez azt bizonyítja, hogy lakóik gazdálkodásában a legelő váltós pásztorkodás fontos szerepet játszott.

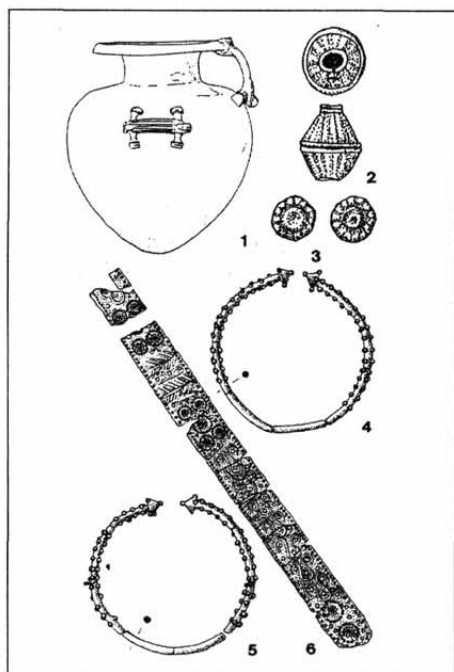
Az Alföld szkítakori népessége lótartásának jelentőségéről nem csak leletek, a településeken kiásott állatcsontok, a temetőkben feltárt ló temetkezések, vaszablák, hanem írásos források is vallanak. Hérodotosz görög történetíró munkája tudósít arról, hogy a szigünnák híres lótartók, kereskedők voltak. A venéteknek a szigünnáktól származó lovai Görögországban is ismertek, nagyra becsültek voltak.

A földművelésre vonatkozólag eddig az ásatások kevés adatot szolgáltatottak. A telepásatásokon napvilágra került házmaradványok azt bizonyítják, hogy a falvak hosszú ideig álltak fent, azaz nem pásztorok ideiglenes telephelyeiként szolgáltak. A földművelés fontosságát mutatják a sírokba helyezett őrlőkövek is.

A gazdasági életben igen komoly jelentősége lehetett a vasművességnek, a kovácmesterségnek. A temetkezésekben talált nagy számú vasfegyver gyártásához szükséges vasat az Alföldhöz csatlakozó északi hegyvidéken találhatták meg, ahol a felszín alatti gypvasérc előfordulások könnyen kitermelhetők voltak. Feltehetően a felvidéki vaskohók, kovácműhelyek láthatták el az Alföld lakosságát fegyverekkel, eszközökkel. Ezek kitűnő minőségét bizonyítja Hérodotosz utalása, amely szerint a görög kyprosziak szigünnának nevezték a

vaslándzsákat. A jó termék, keresett árucikk elnevezése a készítő, eladó népcsoportról nem egy esetben előforduló jelenség volt az ókorban.

A vasérctermelés, a kovácsmesterség, lótarás széleskörű kereskedelem létre-

11. kép. Válogatás az ártándi vezéri temetkezés mellékleteiből:

1. Antik görög bronzedény;
2. Aranygyöngy, 3. Aranylemez ruhadíszek, 4–5. Arany karperecek, 6. Arany diadém

jöttéhez teremtett alapot. Dél felé az Alföldről a fő kereskedelmi útvonal a Vardar–Morava folyók völgyén át Görögországba, délkelet felé pedig az Al-Duna mentén Histriáig, Olbiáig, a Fekete-tenger melléki görög gyarmatvárosokig vezetett. A Dunától délnyugatra, nyugatra a kelet-alpi, közép-dunai hallstatti kultúrába tartozó lakossággal folyamatos kapcsolat állt fent. Az Alföldre elkerült import tárgyak egyik remek darabja a Kr. e. 570–560 körül a görögországi Spártában készített bronzedény, hydria, amely Ártádon egy szkíta vezér sírjából került a napvilágra (11. kép 1.). Ugyancsak délről származhat a Tisza felső folyásánál fekvő Benén (Dobroszillja, Kárpátalja) talált bronz hydria. Ez a Kr. e. 470–440 közötti években egy peloponnészoszi görög műhelyben készült. Külön említést érdemel egy Ártádon talált bronzbogrács is, amely a kelet-alpi hallstatti kultúra egyik műhelyének a terméke. Az alföldi mestereknek számos munkája jutott el nyugatra, délre, így lószerszámzat, fegyverzet, ékszerek, állatalakos tegezdiszkek, csörgők, agyagpecsételők, korongon készült agyagedények.

A keleti eredetű tárgyak Alföldre való kerülésének módját nehéz megítélni. Egy részük nem kereskedelem útján juthatott

oda, hanem az idevándorolt, szkíta kultúrájú népcsoportok hozhatták magukkal, illetve azok mintájára alföldi mesterek készíthették. A Kárpátoktól keletre fekvő területeken a Kr. e. V. századtól elterjedt tárgytípusok azonban már nem jutottak el az Alföldre, a kapcsolatok a két térség között ekkor megszakadtak.

Az alföldi, hegyvidéki kézműves műhelyek a szkíta kultúrára jellemző lószerszámzatot, fegyverzetet és állatalakokkal díszített tárgyakat gyártottak.

A LÓSZERSZÁMZAT RÉSZEI

Az alföldi kovácsmesterek jellegzetes termékei voltak a középütt összeszegecselt oldaltagú és szájrészű vaszablák. Több példányukat férfisír, illetve ló temetkezés tartalmazta (pl.: Ártánd, Szentes–Vekerzug, Tiszavasvári–Csárda-

part). Gyöngyösön és Nagytarcsán ilyen zablák szarvasmarha, őz szobrocskákkal díszített bronz csörgők társaságában kerültek elő. Ezek a csörgők a sztyeppéken talált hasonló darabok alapján (Sztarsaja mogila) a Kr. e. VII. század második feléből, a VI. századból származhatnak. A Középső-Dnyeszternél kiásott korai szkíta, Perebukovci kurgánban talált egybekovácsolt vaszabla korát a Kr. e. 650 utánra határozták meg. A lovak irányítására igen alkalmas zablaforma volt ez, s ezért használatát a Kr. e. VI–V. században az Alföldről az észak-balkáni trák és illír törzsek, valamint a kelet-alpi hallstatti kultúra népe is átvette. A Dél-Dunántúlon, a Szentlőrinc község határában kiásott temetőben nemcsak ilyen vaszablákat, hanem hat ló temetkezést is találtak, amelyek kétségtelenül az alföldi szkíta jellegű kultúra hatását tükrözik.

A ló kantárszíját összefogó szíjelosztók, kantárdíszek változatos formájúak. Az Alföldön talált darabok egy része bizonyosan keleti eredetű. Ezek közé tartoznak a Sajószentpéteren talált madárcsőr alakú bronz szíjelosztók, amelyek a Kaukázustól kezdve az egész sztyeppe vidéken gyakori részei voltak a korai szkítakor ló szerszámzatának.

Helyi, alföldi mesterek is megformálták viszont azokat a korong alakú bronz szíjelosztókat, amelyeknek hátlapján egy, vagy kettős fül van. Ilyeneket többek között számos Szentés-vekerzugi temetkezésben és az ártándi vezéri sírban is találtak. A kantárszíz elosztók különösen szép darabjai találhatók a Szentés-vekerzugi 16. számú lósír (lásd előbb 7. kép) leletei között. A bronzból öntött korongokat aranylemezzel vonták be, amelyek így a kantárszíz fénylő díszéivé váltak. Ez a díszítés a lovas harcos rangját, gazdagságát mutatta.

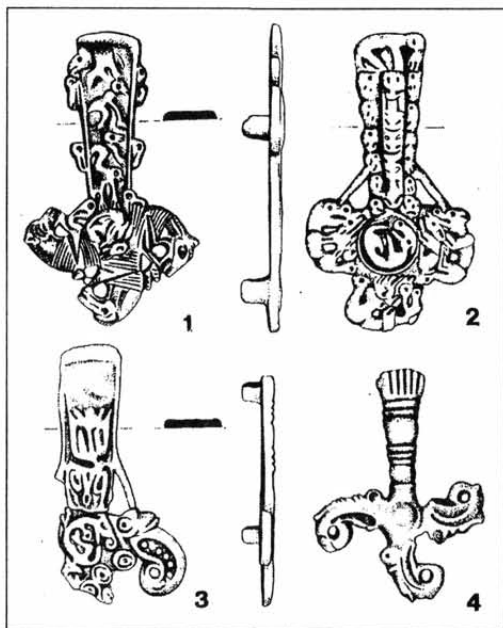
Az alföldi középső vaskori lovak felszerszámozásának módja közel két évszázadon át szinte változatlan volt. A késői szkíta korszak zabla formái, kantárdíszei nem jutottak el az Alföldre. Ismeretlen volt ott a balkáni, trák-dák lószerszámzat is. Az alföldi mesterek módosítottak ugyan a keleti típusú lószerszámzaton, de az fő elemeiben változatlan maradt.

FEGYVERZET

A szkíta harcosok igen jellegzetes fegyverzettel rendelkeztek, amely a sztyeppéi lovas nomádok harcmódorának felelt meg. Ennek legfontosabb eleme az íj, nyíl volt. A szkíta harcosok, a görög, iráni ábrázolások, a sztyeppéi kurgánsírok leletei szerint olyan összetett reflexíjat használtak, mint a későbbi korok sztyeppéi népei. Ezek az íjak azonban még viszonylag kis méretűek voltak, hosszuk 60–100 cm között mozgott. Emiatt könnyű, bronz hegyű nyílveesszőt alkalmaztak. Az íj fontos szerepe a harcmódban, a halotti kultuszban is kifejezésre jutott. Nem egy esetben több tucat nyílveesszőt is elhelyeztek az elhunyt mellé a sírgödörbe. Az Alföldön a legtöbb, jellegzetesen szkíta típusú bronz nyílhegyet a Cegléden és Mátraterenyén kiásott sírokban találtak, szám szerint 35 és 25 darabot.

A Kr. e. VII. században a szkíta harcosok kétélű, hosszú tokrészes bronz nyílhegyeket használtak. Ilyen nyílhegyek kerültek elő többek között Alsótelekesen és Sajószentpéteren. Az Alföldön azonban nem terjedt el ennek a fegyverformának a használata, ott főleg a háromszárnyú, rövid tokrészes nyílhegyek tartoztak a fegyverzethez. Szkítia területén a Kr. e. VII. század második felétől a

VI. századig voltak a hasonló nyílhegyek használatosak. A legidősebb formaváltozatba azok a darabok sorolhatók, amelyeknek egész rövid tokrésze volt. Ilyeneket tartalmazott több Szentes-vekerzugi temetkezés. Az alföldi temetőkben (pl. Csanytelek–Újhalastó, Orosháza, Tiszavasvári) olyan háromszárnyú nyílhegyek is előkerültek, amelyek tokrésze a pengén belül volt. Mindezen nyílhegyforma együttesen, azonos korban volt része a szkíta fegyverzetnek. A késői szkíta korszak nyílhegy típusai azonban nem jutottak el az Alföldre.

12. kép. Bronz tegezdszék: 1. Mátraterenye, 2. Budajenő, 3. Törökszentmiklós–Surján, 4. Cegléd–Hordógyár

A háromszárnyú bronz nyílhegyek használata nemcsak Szkitia területén, vagy a szkíták érdekkörébe tartozó térségekben terjedt el. Előkerültek ilyen nyílhegyek Elő- és Belső-Ázsiától kezdve egészen Nyugat-Európáig. Célszerűsége miatt sokhelyütt utánozták, gyártották ezt a fegyvertípust. Az Alföld lakosságának jelentős szerepe lehetett ennek a nyílhegyformának eljuttatásában a kelet-alpi, dunántúli hallstatti kultúra és az Észak-Balkán területére. Különösen sok nyílhegy került elő a Celldömölk-sághegyi és a délnyugat-szlovákiai szomolányi/Smolenice erődített telepeken. Az utóbbiakat a házak leégett tető- és falmaradványaiban találták meg. Ez a tény azt bizonyítja, hogy a települést a Kr. e. VII–VI. század fordulóján körül támadás pusztította el. Az ostromlók a szkíta kultúrájú Alföld-csoporthoz tartoztak.

A szkíták az íjat és a nyílvevőket egy tartóban, tegezben, görög szóval nevezve gorütoszban helyezték el. Ez a lovas harcosok jellegzetes fegyverzetének a része volt, s az övre csatolva baloldalt viselték. Formáját több egykorú, görög és perzsa ábrázolás őrizte meg. A tegez ezek szerint a felajzott íj formáját követte, s erős bőrből, fából készült. Az olbiai görög műhelyek olyan bronzból öntött, kereszt alakú tegezdszékgyártottak, amelyek egyes darabjai az Alföldre is elkerültek, s ahol azok mintájára a helyi műhelyek is készítettek tegezdszékgyártottak. Az eredeti szkíta stílust azok a darabok tükrözik leginkább, amelyek felületét különböző állatalakok ékesítik (Budajenő, Cegléd, Mátraterenye, Törökszentmiklós: 12. kép), míg a díszítetlen és geometrikus díszű tegezdszékgyártottak az alföldi mesterek alkotásai.

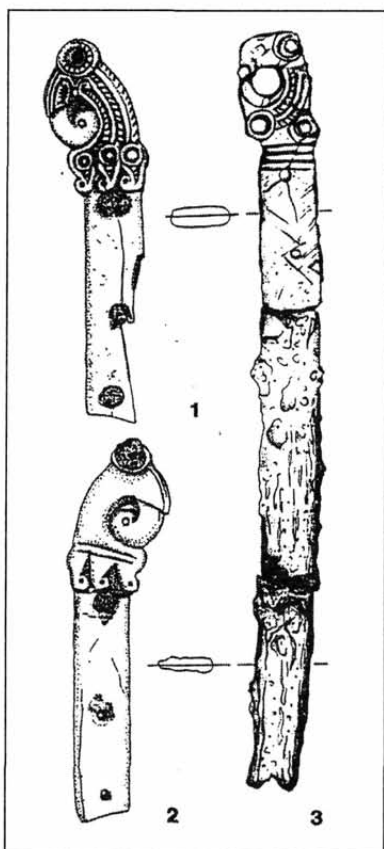
A szkíta fegyverzet szerves része volt a sajátos formájú rövid kard, tőr, amelyet perzsa szóval akinakésznek neveznek. A szkíták ezt a közép-ázsiai eredetű szúró, vágó fegyverformát hadjárataik során Irántól egészen a Kárpát-

medencéig elterjesztették. Majd mindegyik térségben a fegyverkovácsok egyes részleteiben változtattak ugyan a fegyverformán, de annak alapvető ismérvei, a kétélű, rövid, keskeny penge, a szív alakú markolatlemez, a lapos, függőlegesen bordázott markolat, a vízszintes pálcá alakú markolatvég mindenütt megmaradtak. Erdélyben és az Alföldön is előkerültek olyan darabok, amelyek a keleti fegyverformának teljesen megfelelnek (Szirmabesenyő, Tiszabercel, Timár, Piliny). Az alföldi fegyverkovácsok ezeket utánozva olyan kardokat, töröket készítettek, amelyek markolata ovális átmetszetű, vízszintesen rovátkolt, a markolat záródása fokos alakú (pl. Nagykáta, Tiszadob, Nógrád megye), és a penge egyélű.

Az Alföld-csoport emlékei közé több olyan fegyver is tartozik, amelynek markolatát, a szkíta állatstílust tükröző sasfejet, csórt ábrázoló motívummal díszítették. A Szentés-vekerzugi temető 102. (13. kép 3.) és a csárdaszállási temető 17. sírjában találtak olyan harci késeket, amelyek markolatát fedte ilyen díszű agancslemez. Hasonló agancs faragványokra bukkantak a Nyíregyháza-Manda-bokor-dűlőben feltárt szkítakori telep egyik gödrében (13. kép 1-2.). Ugyancsak csőrös sasfejet ábrázol egy, az észak-magyarországi Pencen előkerült hosszú vaskard bronzból megformált markolat záró lemeze.

Több sírban találtak olyan rövid vaslemez hüvelyt, amelyek a kardok, török, harci kések fából, bőrből készített tokjának a vége volt (pl. Szentés-Vekerzug, Muhi). A fegyvertokokat szíjjal kapcsolhatták az övhöz.

A sztyeppe-i lovas harcosok kedvelt fegyverei voltak a vas fokosok. A Kaukázustól a Dunáig terjedő hatalmas térségnek számos szkíta kori temetkezéséből kerültek a napvilágra példányaik. Ezt a fegyverformát még a preszkíta időkben is az Észak-Kaukázus térségében működő fémműves műhelyek. A Kárpát-medencébe is a szkíta kort megelőző időben, a Kr. e. VIII. században jutott el használatuk. Ebből a korból származik egy Dobozon feltárt sírban, valamint a dunántúli Pécs-jakabhegyi halomsírműző 15. sírjában talált vasfokos. A Kr. e. VII. század második feléből már több ilyen lelet maradt ránk. Ezek többsége az észak-magyarországi Alsótelekesen feltárt temető leletanyagába tartozik. A Kr. e. VI-V. századokból ismert, az Alföld- és az Erdély-csoport területén előkerült vasfokosok száma jóval meghaladja a százat. Közülük a Cegléd-hordógyári gazdag temetkezésben és a 402. tápiószelei sírban lévő

13. kép. Kardok sasfej alakú agancs markolatai:

1-2. Nyíregyháza-Manda-bokor, 3. Szentés-Vekerzug

darabnak megmaradt a nyél lyuknál a fanyélbe ütött kerek fejű vasszege is. Külön említést érdemel még a Vámosmikola–Istvánmajor lelőhely 27. sírjában talált kisméretű vaskokos. Ennek vasnyele van, s azzal együtt a teljes hossza mindössze 23,2 cm, azaz nem fegyver, hanem hatalmi, méltóságjelvény lehetett. Egy ugyancsak kicsinyített vaskokos a Szentés-vekerzug 23. temetkezéséből is előkerült.

A kokosokhoz hasonlóan a szkíta kort megelőzően, a Kr. e. VIII. században kezdtek vas lándzsahegyeket készíteni, de ebből az időből csak néhány darab maradt fent (Dunakömlőd, Kakasd, Pécs–Jakabhegy). A sírleletek tanúsága szerint a korai szkíta kortól kezdve váltak a vas lándzsahegyek a fegyverzet rendszeres tartozékaivá. Különösen szép, igen jó fenntartású példányai vannak az alsótelekesi temető leletanyagában. Közöttük a fűzfalevél alakú, keskeny pengéjű daraboknak egészen pontosan másai kerültek elő a Dnyeper mentén, Matuszovnál és a Középső-Dnyeszter melletti Krugliknál feltárt korai szkíta kurgánokból. Ezek alapján ítélve az alföldi fegyverkovácsok nem csak a helyi, hanem keleti mintát, formákat követve is gyártottak vas lándzsahegyeket. Az alföldi temetkezésekből kikerült eléggé jelentős számú, keskenyebb-szélesebb pengéjű lándzsahegy között vannak rövidebb, kisebb méretű darabok is. Ezek feltehetőleg hajító dárda hegyei lehettek.

Az alföldi szkíta jellegű fegyverzet emlékei között kifejezetten védelmi célú eszközöket is találunk. Ezek a pajzsok és a páncélingek. A fa- és bőrpajzsokat természetesen nem őrizte meg a föld, így csak azok fémrészei maradtak ránk. Ilyen az ártándi gazdag vezéri sír leleteihez tartozó kerek bronzlemez, amely pajzs közepe volt. Ehhez hasonló darab került elő a dél-szerbiai Atenica mellett feltárt, a Kr. e. VI. század első feléből származó illír fejedelmi sírban. Pajzsot ékesítettek az eltemetett szkíta vezér méltóságát, hatalmát mutatva a Mezőkeresztes–Zöldhalompusztán és Tápiószentmártonon talált arany szarvasok is (lásd előbb 9. kép).

A görög ötvösmunkákon megmintázott szkíta lovas harcosok egy része páncélinget hordott. Az ábrázolások hitelességét mutatják a sztyeppéken feltárt temetkezésekben talált pikkely páncél leletek. Az Alföld-csoport emlékei közül az Ártándon, Csárdaszálláson és Tarnabodon előkerült sírleletek tartalmaznak páncéling részeket, míg másik két temetkezésben – Törökszentmiklóson és Hetény/Chotin – egy-egy páncéling pikkely volt. A leletek alapján a páncélingek egymást egyharmadig fedő vas vagy bronz pikkelyszemekből álltak, amelyeket szíjjal összefűztek, és bőr alapra dolgoztak rá.

Az Alföldön előkerült, különböző fajtájú fegyvereket tartalmazó temetkezések jelentős száma után ítélve, az ottani szkíta kultúrájú népességnek erős harcos rétege lehetett. Ennek fegyverzete (íj, kokos, rövid kard, tör, dárda, lándzsa) a sztyepei népek lovas harcmódorának felelt meg, amely a szkíta korban alakult ki. A keleti lovas népek harci eszközeinek kiválóságát, harcmódorának eredményességét mutatják ebben a korban az észak-balkáni, kelet-alpi, közép-európai térségekbe eljutó szkíta típusú fegyverek.

ÁLLATSTÍLUSÚ MŰVÉSZET

Az állatstílusú művészet alapja, háttere a sztyeppei nomád népeknek az állatoktól függő élete volt. A törzsek, nemzetségek eredetmondái az őseket állatalakokban személyesítették meg. Ezeknek a mítoszoknak képpé, domborművé, szoborrá való formálása teremtette meg az állatstílust. Emlékei az egész eurázsiai sztyeppei térségből, a kínai nagy faltól a Dunáig terjedő óriási területről ismertek. Több, más-más néphez, korhoz kötődő irányzata alakult ki, amelyek egyike a szkíta kultúrának volt része. Ennek klasszikus szakaszából származó alkotások mintakincsében belső-, közép-ázsiai, iráni és görög eredetű motívumok ötvöződtek össze. Egyik legkorábbi emléke a Kr. e. X. században emelt Arzsan kurgánból (Belső-Ázsia, Tuva) kiásott bronzlemez, amely köralakban összegömbölyödött párducot ábrázol.

A sztyeppei állatstílusú művészet első emlékei a Kárpát-medencében a preszkíta korból, a Kr. e. VIII. századból származnak. Ezek közé tartoznak a prűgyi bronz kincsletben lévő lófejet mintázó fokos alakú jogar, a biharugrai bronzkincs stilizált madárfejeket ábrázoló kantárszj díszai (lásd előbb 3. kép).

A korai szkíta állatábrázolásokra a határozott vonalakkal határolt nagy felületek, a kevés részlet feltüntetése, a megmintázott állatalak lényegi vonásainak a kiemelése jellemző. Ezek a vonások összességükben a fa vagy csontfaragás technikai sajátosságaira jellemzők. A görög ötvösművészet stílusjegyeként az ábrázolás felületén más állat részének megmintázása is részévé vált a szkíta művészetnek. A sokfajta tárgyat – fegyvereket, edényeket, ékszereket – díszítő jellegzetes motívumok különböző állatok, így szarvasok, lovak, kosok, párducok, oroszlanok, sasok, griffek, állatküzdelmi jelenetek voltak. Az Alföldön a szkíta állatstílusú ötvösmunkák legszebb emlékei két, aranylemezből domborított, szarvas alakú ötvösmunka. A Mezőkereszteshez tartozó Zöldhalompusztán 1928-ban bukkantak az aranyszarvasból, oroszlanfigurákkal díszített aranyláncból, 136 félgömbalakú arany pitykéből és egy arany csüngőből álló sírleletre. A régészeti feltárás során azt állapították meg, hogy ezek a tárgyak halomsírban, hamvakkal együtt feküdtek (lásd előbb 9. kép 2.). Tápiószentmárton határában, egy 1923-ban végzett ásatás során halomsírból, hamvakkal együtt került a napvilágra a másik arany- szarvas (lásd előbb 9. kép 1.). A két szarvas figura párjai a sztyeppe vidéki szkíta fejedelmi kurgánok leletei között fordulnak elő. A szkíta vezető réteg megrendelésére a Fekete-tenger melléki görög gyarmatvárosok ötvösműhelyei alkották meg ezeket. Rendeltetésük pajzsdísz volt, hordozóik hatalmát, vezetői voltát mutatták. Az alföldi aranyszarvasok korát a kutatók régebben a Kr. e. V–IV. századra adták meg. Mivel a Kubán folyó síkságán, Kelermesznél kiásott hasonló stílusú szkíta leletek a Kr. e. VII. század közepéről, harmadik negyedéből származnak, az alföldi darabok sem lehetnek sokkal fiatalabb időszak emlékei, azaz a VI. századnál későbbben nem kerülhettek a föld alá. A két remekművű ötvös alkotás megkapó szépségével nem csak a sztyeppe világának művészetét, hanem annak szellemiségét is tükrözi. A talajtól elrugaszkodó, lábait maga alá húzó, vágató, szinte repülő szarvast az eurázsiai sztyeppe nomád művészei ugyanúgy örökítették meg ábrázolásaikban, mint azt a tápiószentmártoni szarvas alakja

mutatja. A zöldhalompusztai leroskadó, fejét hátrafordító szarvas figuráját a bulgáriai Garcsinovon talált bronz préselőminta is ábrázolja, amelyre oroszlán-griff és sas támad. Az állatküzdelem a pusztai népek hitvilágában az állatalakot öltött ősök, sámánok harcát jelenti. A vadász elől menekülő, az új hazába vezető szarvas mondáját számos sztyepei nép, közöttük a magyar is ismerte. A szkíták mitikus állatalakjának ábrázolásai legtávolabb nyugaton az Alföldön kerültek elő, annak a hitvilágnak emlékeiként, tanúiként, amely létrehozta őket.

Nem hiányoznak a szkíta művészet kárpát-medencei emlékei közül az állatviaskodást megjelenítő alkotások sem. A dunántúli Budajenőn (lásd előbb 12. kép 2.) és Mezőlakon találtak olyan bronzból öntött, kereszt alakú tegezdíszeket, amelyek ágain nyulat marcangoló ragadozót ábrázoltak. A tegezdíszek más darabjait is az állatstílusnak megfelelően mintázták meg. Egy Mátraterenyén feltárt sírból előkerült tegezdísz díszítésének uralkodó eleme a lófej alakú minták, míg három másik példány ágain horgas csőrű sas fejeket ábrázoltak (Cegléd–Hordógyár, Komárom megye, Törökszentmiklós–Surján: 12. kép 1., 3–4.). Az Alföld-csoportozáshoz tartozó délnyugat-szlovákiai temetkezésekben (Hetény/Chotin, Nagymánya/Velka Maňa, Madar/Modrany, Zseliz/Želiezovce), valamint Erdélyben is kerültek még elő állatalakos díszű bronz tegezdíszek. A kereszt alakú díszekkel a Fekete-tengertől északra fekvő sztyepei övezetben egészen a Kaukázusig látták el a tegezket. Görög gyarmatváros, Olbia műhelyei készítették ezeket szkíta ízlés szerint. Az alföldi, erdélyi mesterek utánózták az eredeti görög termékeket. Ezeket képviseli két ismeretlen lelőhelyű, vonal-mintával díszített darab. Tegezdísz lehetett az agancsból kifaragott ló alak is, amelyre a Törökszentmiklós–Surjánon feltárt temető 31. sírjában bukkantak. Az ábrázolás egyszerű kivitelű, de mégis hűen jeleníti meg a megmintázott állatalakot.

Olbia műhelyeinek alkotásai azok az állatfigurákkal díszített nyelű bronz tükrök, amelyeket a sztyepei kultúrkör népei az elhunyt mellé a sírba helyeztek, mint a nap, azaz az örök élet jelképét. Az Alföld-csoport emlékei között több ilyen tükör is van. Ezek fogantyújának végén párducot (Debrecen, Miskolc–Dudujka, Muhi, Szécsény), kosfejet (Hejőszalonta, Kisgyőr, Tápiószele 462. sír) mintáztak meg. Több állatalakos díszű tükör ismeretes Erdély területéről is.

Az állatstílus jegyében megformált tükrök mellett díszítetlen, vas nyéllel ellátott darabok is ismertek mind a sztyeppékről, mind az Alföld-csoport emlékanyagából (Csanytelek–Újhalastó, Hajdúdorog, Tápiószele, Törökszentmiklós–Surján 71. sír, Chotin/Hetény A/76., B/8. sír). A Dunántúlon is előkerült egy darab a Sopron–Krautackeren feltárt vaskori temető 29. sírjában. Az utóbbi társaságában talált négy elektronlemez bevonatú, alföldi típusú hajkarika, kauri csigákból álló nyaklánc is az Alföldről jutott a Dunától nyugatra.

Az állatalakos díszű és a díszítetlen tükrök sírba helyezése egy és ugyanazon időszakban volt szokásban. Az erdős sztyepén a Tjaszmin folyó mentén fekvő Gulja Gorod kurgánból kiásott kos fejes nyelű tükör ugyanúgy a korai szkítakor, a Kr. e. VII. század második felének az emléke, mint a Matuszov, Repjachovataja mogila 2. kurgánból előkerült díszítetlen, vasnyelű bronztükör. Az

Alföldről származó tükrök közül a tápiószelei kos fejes díszű és a Törökszentmiklós–surjáni díszítetlen darab a velük együtt talált sírmellékletek alapján egyaránt a Kr. e. VI. század folyamán került a föld alá.

Aszód, Balassagyarmat, Gyöngyös, Nagytarcsa, Somhíd (Nâdap), Szurdokpuszti, a dunántúli Mihályfa a lelőhelye azoknak a bronzcsörgőknek, amelyek tetején állatszobrocskák állnak. Ezek alsó részén tok vagy vasrudacska van, amelyekkel a csörgőket fanyélhez erősítették. Hangadásra a nyílásokkal áttört csörgők testében lévő vasgolyócskák szolgáltak. A szobrocskák bikát, tehenet özet, párducot ábrázolnak. Az állatalakok kivitele változatos. Egy részük szinte természetűen mintázza az ábrázolt állatot, a másik részük leegyszerűsített módon jellemzi annak vonásait.

A sztyeppei szkíta kurgánokban hasonló állatalakos bronzcsörgők gyakran kocsi alkatrészekkel együtt kerültek elő, s ezért több kutató kocspózna díszeknek, kerékagyrogzítóknek, járomdíszeknek tartja azokat. Más kutatók úgy vélik, hogy az ilyen csörgők hadijelvények voltak. A Nagytarcsán 1964-ben talált, nyolc kolomp és négy vaszabla társaságában talált három csörgő vizsgálata alapján Bakay Kornél azt feltételezte, hogy azok sámán szertartás kellei voltak. A csörgők zeneileg összecsengő hangjával a sámán a szertartás mágikus légkörét teremtette meg.

Az Alföld-csoport területén kívül a Kárpát-medencében még Erdélyben kerültek a napvilágra olyan bronzcsörgők, póznavégek, amelyek tetején állatfigurák vannak (Gernyeszeg/Gornești, Erdély, ismeretlen lelőhely). Korábban az összes kárpát-medencei ilyen csörgő korát a Kr. e. VI. század végére, az V. századra állapították meg. Ezt a kormeghatározást azonban a sztyeppei korai szkíta leletek alapján helytelennek kell tartani. A Kubán folyó síkságán, Novozavedenoe lelőhelyen, a 8. kurgánból került elő két olyan bronzcsörgő, amelyen félszamarat (Kulán) ábrázoló szobrocska van. Ezeknek szinte pontos mása az Erdélyben, Gernyeszegen talált darab. A megmintázott elő-ázsiai állatfaj, a félszamar sohasem élt a Kárpát-medencében. Ezért joggal vélhető, hogy az erdélyi darabok nem itt készültek, hanem keleti műhelyek termékei. A novozavedenoei csörgőkkel együtt előkerült agancs zabla oldaltagok a Kr. e. VIII. század végére, VII. századra jellemző szkíta lószerszámzat részei. Ezen időszakon belül lehet az erdélyi leletek készítésének a kora is, amelyek így a szkíta-iráni állatstílusú művészet legkorábbi alkotásaihoz tartoznak a Kárpát-medencében.

A Nagyalföld térségében előkerült állatfigurás csörgők közül a Gyöngyösön és a Nagytarcsán talált darabokhoz harang alakú bronz kolompok és vaszablák is tartoznak. A Nagytarcsán lelt zablák ugyanabba a formacsoportba tartoznak, mint a Középső-Dnyeszter menti Perebukovci kurgánban talált zabla. Ennek kora a Kr. e. VII. század második fele. Ugyanebből az időszakból származik az erdős sztyeppén, a Sula folyónál lévő Sztarsaja mogila kurgán, valamint a kubáni síkságon fekvő Ulszkij Aul kurgán, amelyek leletei között lévő bronzcsörgőkön hasonló stílusban megformált bikaszobrocskák vannak, mint a nagytarcsai darabokon. Ezek az egyezések szerint a nagytarcsai csörgők a korai szkíta állatstílusú művészet mestermunkáit képviselik az Alföldön. A leletegyüttes hasonlósága alapján ugyanebbe az emlékcsoportba sorolhatók a gyöngyösi, özet ábrázoló darabok is.

A kutatás a kárpát-medencei állatalakos csörgőket, póznavegeket a helyi műhelyek termékeinek tarja. Ez lehetséges, bár az erdélyi darabok inkább a Kubán vidékén készülhettek. Az a tény azonban, hogy a szkíta stílusú alkotásoknak nincsenek előzményei a Kárpát-medence keleti felében, azt bizonyítja, hogy azok mintaképei a sztyeppe vidékéről származnak.

A keleti állatstílusú művészet gyakran alkalmazott motívuma a sas, a ragadozó madár volt. Az Alföldön sas kampós csőrű fejét ábrázoló agancs törmarkolatok a Szentés-vekerzugi és a csárdaszállási temetőből, valamint a Nyíregyháza-Manda-bokor-dűlőben feltárt telepen (13. kép 1–2.) kerültek a napvilágra, egy Pencen talált vaskardnak pedig a bronz markolatvége ilyen formájú. Sajószentpéterről olyan bronz kantárszj elosztók ismeretesek, amelyek madárcsőr alakúak.

Az állatstílusú művészet jegyei megtalálhatók a lószerszámmzathoz tartozó tárgyakon is. A sztyeppei szkíta mesterek előszeretettel készítettek olyan agancs zabla oldaltagokat, amelyek végére állatfejet, lópatát faragtak ki. Ilyen darab csak egy jutott el a Kárpát-medencébe, amelynek lelőhelye a dunántúli Celldömölk-Sághegy. Vasból kovácsolt, állatfej alakban végződő zabla oldaltag azonban több is ismert innen (Cegléd, Füzesgyarmat, Szentés-Vekerzug, Miskolc-Diósgyőr, Nyékládháza-Mezőnyék, Pereszlény/Presel'any). Ezek alakját helyi kovácsok formálták ki.

A jellegzetes szkíta-iráni stílusú kisplasztikák egyik szép darabjának lelőhelye a szabolcsi Buj község. Ez egy, a fejét hátrafordító párducot ábrázoló bronzöntvény, amelyet vékony aranylemezzel vontak be. Hátlapján fül van, tehát kantárszj elosztóként szolgált.

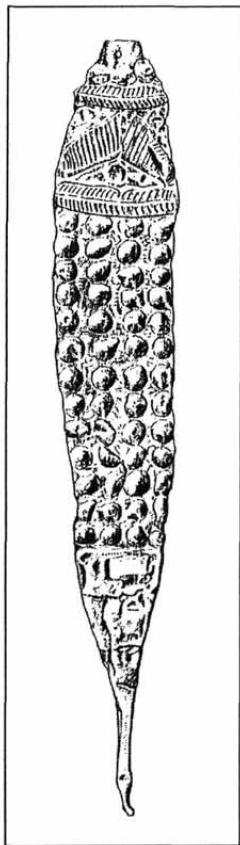
Az ékszerek között ugyanúgy találunk olyan darabokat, amelyek magukon viselik az állatstílus ismérveit. Kígyó fejet ábrázol két, a Szentés-vekerzugi temetőben talált bronz karperec vége. Ugyancsak kígyó fejhez hasonlít a bronz, elektron, arany lemezzel borított hajkarikák némelyikének az egyik vége. Ezek kúpalakú lemezből készültek, amelyekre, szemeket jelölő kis gömböket, vékony ovális huzalokat forrasztottak. Tiszavasvári-Csárdaparton a 48., Vámosmikolán a 27., Hetényben/Chotin az A/72. és 248., Sopron-Kratauckeren a 29. sírból került elő ilyen ékszer, a Pilinyen kiásott temetőben több darabot is találtak. Az utóbbiak között olyan hajkarikák vannak, amelyek egyik vége oroszlánfej formájú. Több kutató úgy vélte, hogy az ilyen állatfej alakos végű hajkarikák görög ékszerformát utánoznak. Ez a vélemény lehet, hogy helyes, mivel több alföldi szkíta stílusú tárgy (tükrök, tegezdíszek, arany ékszerek) tükrözi Olbia görög gyarmatváros ötvösmunkáinak a hatását. Ennek ellenére ezek a hajkarikák az Alföld-csoport műhelyeinek jellegzetes alkotásai. Ezt bizonyítják azok a hajkarikák, amelyek ugyanolyan formájúak, mint az állatfejes végű darabok, de egyik végük vagy gömbszelet-, szegfej vagy kúp alakú. Ezek jelentős számban kerültek elő az Alföld-csoport népének a temetőiből (pl.: Szentés-Vekerzug 53., 115. sír, Tápiószéle 94., 109., 379. sír). Mintaképüknek azok az aranylemezzel bevont, egyenes végű hajkarikák tekinthetők, amelyek a preszkíta korban, a Kr. e. VIII. században voltak divatosak a sztyeppe vidéken. Azt, hogy az erdős-sztyeppén a korai szkíta korban is tartott az olyan hajkarikák divatja, mint amilyenek az Alföldről is ismertek,

mutatják a Matuszov kurgánból és Békéscsaba–Fényesen előkerült lemezkorong végű arany hajkarikák. A szkíta jellegű kultúra kezdeti időszakából származnak a Gáva–Szincselő parton lelt gombos végű darabok is, amelyek társaságában díszítetlen, félkör átmetszetű öntött bronz karperecek voltak. A Szentés-vekerzugi 53. sírban talált három, balkáni típusú madár alakú bronzcsüngő, a 30. és a 115. sír mellékletei között lévő, szintén balkáni eredetű korong alakú bronz fibulák a Kr. e. VI. századra adják meg a velük együtt előkerült hajkarikák korát. A szaniszlói/ Sanisláu temető leletei pedig arra nyújtanak bizonyítékot, hogy még a Kr. e. V. században is tartott az Alföldön a hajkarikák dívatja. Ezek az ékszerek annyira jellemzően csak az Alföld-csoport népének viselőiére voltak jellemzőek, hogy a Kárpát-medence más tájain, így Erdélyben, a Dunántúlon előkerült néhány hajkarika az Alföldről juthatott oda.

Az Alföld-csoport emlékei között található állatstílusú ötvösmunkák sorába tartozik még a Mezőkeresztes–Zöldhalompusztán az aranyzarvassal együtt talált láncon lévő oroszlánfigurák. Ezeket aranylemezből formálták ki, majd hüvelyre forrasztva, a nyolc szálból font aranyláncra húzták őket. A lánc két hosszúka, halfej alakú hüvelyben záródik. Az oroszlánok, halak alakja, a fonott lánc a szkíta ötvösségnek, a végső soron elő-ázsiai eredetű, a Kr. e. VIII. századtól igen hosszú ideig használt formakészletébe tartozik.

A késő szkíta kori emlékanyagnak nagyon érdekes darabja a Békéscsabán talált arany ötvösmunka. A vékony aranylemez formája halra emlékeztet. Hátát négy, domborított kúpos bütyökből álló függőleges sor, fejét ferde vonalkázás díszíti (14. kép). Hal formájú aranylemezek a szkíta és a trák művészet munkái között egyaránt előfordulnak. A békéscsabai példány díszítő mintái is megfelelnek a szkíta és a trák ötvösműhelyek stílusának. Mindkét művészeti kör kidomborodó motívumokkal, kúpos és kerek bütykökkel hangsúlyozta a mesészerű lények, állatfigurák hátát. Ilyen képzeletbeli lényt ábrázolhat a békéscsabai aranylemez is. A halmotívum gyakori eleme a szkíta állatstílus jegyében fogant alkotásoknak. A víz jelképe ez, s így beletartozik abba a világképhez, amelyet a művészet az állatalakon át megeleveníteni kívánt.

Számba véve az Alföldön, s a hozzá kapcsolódó tájegységeken napvilágra került, állatokat ábrázoló, állat motívumokkal díszített tárgyakat, kitűnik, hogy azokat az életnek szinte minden területén használták. Átszötte tehát az alföldi népesség mindennapjait az a hitvilág, amely ezeknek a tárgyaknak, díszítő motívumoknak a megformálására a szellemi ösztönzést adta. Mágikus jelentősége volt az állatstílusú művészet minden alkotásának. Készítőik, használóik pontosan ismerték az ábrázolás értelmét. A stilizált, elvontnak látszó részletek sem a realista, természetű ábrázolásmódtól való hanyatlást jelzik, hanem

14. kép. Aranylemez
dísztárgy
Békéscsabáról

olyan jelképrendszer alkalmazását, amely akkor mindenki előtt ismert volt. Az Alföldön tehát olyan népesség élt, amely az eurázsiai sztyeppei térségben született állatstílusnak nem csak néhány tárgyát vette át, hanem maga is azzal a világgéppel rendelkezett, amely ennek az ihletője volt.

ÉKSZEREK

A szkíta jellegű Alföld-csoport temetkezéseiből napvilágra került ékszer készletek többnyire hajkarikából, karperecből, gyöngysorból állnak. A nyakpereg, fibula, csüngő ritka divat tárgyak voltak, mindössze néhány, más népcsoportoktól átvett példány van a női sírok mellékletei között.

A legjellegzetesebb ékszerfajta a hajkarika volt, amelyet a társaságukban talált tárgyak tanúsága szerint nők és férfiak egyaránt hordtak. Az állatstílusú művészet alkotásainak ismertetésénél már megemlítettük, hogy ezek keleti eredetű formákat utánoznak. Egyszerű, bronzból öntött, huzalból hajlított darabok is vannak közöttük, de többségük arany, elektron lemezzel bevont, vagy ezüstből készített szép ötvösmunka. Többnyire párosával kerültek elő a sírokból. Néhány hajkarikát tiszta aranyhuzalból formáltak meg. Ilyen, lemez kúpos végű ékszer feküdt a tápiószentmártoni aranyszarvas mellett, de példányaik megtalálhatók a tápiószélei temető és egy hajdúdorogi sír leletei között is.

A haj- vagy halántékkarikák másik formáját képviselik a sodrott arany vagy ezüsthuzal, kis kúpos végű darabok. A Szentese-vekerzugi temetőben összesen kilenc sír tartalmazott ilyen nemesfém hajkarikát. A 61. sírban az arany hajkarikákkal együtt talált balkáni típusú bronz ívfibula tanúsága szerint a Kr. e. VI. században viselték ezeket az ékszereket.

A Kr. e. VII. század közepétől, az egész VI. századon át voltak divatosak a kelet-alpi, közép-dunai hallstatti kultúra területén a függőlegesen rovátkolt, bordázott vagy sodrott díszű, öntött bronz karperecek. Feltehetőleg onnan került el viseletük szokása a Dunától keletre. Ott több alföldi sírból is előkerültek ilyen ékszerek, több esetben gombos végű hajkarikákkal együtt (Békéscsaba-Fényes 39., Heves A/2., Csanytelek 7., Sándorfalva 165., Vámosmikola 48., Tápiószéle 379., Törökszentmiklós 90. sír stb.).

Az alföldi mesterek remek alkotásai az ártándi vezéri sír kúpos végű arany karperecei. A felületükre forrasztott kis gömbök érdekes, plasztikus összehatást keltenek (lásd előbb 11. kép 4–5.).

Fejedelmi ékszer a gazdag ártándi temetkezésből származó aranylemez diadém. Felületét poncolt pontsorokból és domborított virág, líra alakú mintákból összetett gazdag ornamentika borítja. Ezek a díszítőelemek a Kr. e. VII–VI. századi sztyeppei szkíta kurgánok aranytárgyain is láthatók. A líra alakú motívumot először az iráni díszítőművészet alkalmazta előszeretettel, míg a virág alakú és többszörös kör alakú vonalakból, pontsorokból álló minta a görög aranyművességnek volt kedvelt eleme (11. kép 6.).

Több alföldi sírban találtak kerek aranylemez ruhadíszeket (Ártánd: 11. kép 3., Mezőtúr, Szentese-Vekerzug, Mezőcsát). Ezeken kör, rozetta alakú préselt minta van. Ugyanilyen arany ruhadíszek a sztyeppe vidéken számos szkíta kurgánból ismeretesek.

A női viseletnek egyik jellemző tartozéka volt a nyaklánc. Ez többnyire üveg- és borostyángyöngyökből, kauri csigákból állt. Az üveggyöngyök színe a kék, zöld, sárga, barna különböző árnyalatai, míg rajtuk lévő hullám, körkörös vonalakból álló minta fehér, sárga vagy kék színű. Alakjuk karika, gömb, hordó, hengerforma lehet. A nagy henger alakú gyöngyöket kis bütykökkel is díszítették.

Az üveggyöngyök készítésének technikája, viseletük szokása Itáliából fokozatosan terjedt a Kr. e. első évezred elején egész Európa területén. A Kárpát-medencébe a délkelet-alpi területek közvetítésével jutott el az olyan gyöngyök divatja, mint amilyeneket az Alföld-csoport temetkezéseiből is ismerünk. A Dunántúlon, a hallstatti kultúra területén már a Kr. e. VIII. századtól kezdve helyeztek a sírokba hasonló üveggyöngyöket, míg az Alföldön divatjuk időszaka a Kr. e. VI–V. század volt. Különösen szép üveggyöngy sorok kerültek a napvilágra a Szentés-vekerzugi (pl. 71., 114. sír) és a tápiószelei (151. sír) temetőből.

A hetényi/Chotin temetőben lelt borostyángyöngyök elemzése azt az eredményt hozta, hogy azok a Baltikumból származnak. Az északi borostyánkőnek a Duna mentére, majd az Alföldre való eljutása az ún. borostyánkő útvonalon történt. Ez északról az Odera–Morava folyását követte, majd a Morva-kapun át érte el a Duna-völgyét. Onnan az Alpok keleti lába mentén, a mai Nyugat-Magyarországon húzódott tovább délre, egészen Észak-Itáliáig. Az Alföld-csoport kézművesei kis, karika alakú gyöngyöket készítettek az északi borostyánból. Az értékes nyersanyagból készült gyöngyszemekből többnyire csak néhányat helyeztek a sírba, de a Szentés-vekerzugi temetkezések között előfordulnak olyanok is, amelyben több mint száz borostyángyöngyből készített nyaklánc feküdt (46., 71. sír).

Nyaklánc részeként, vagy csüngőként szolgáltak a kauri csigák héjai. Ez a csigafaj a Perzsa-öböl mentén élt. Onnan szállították a csigahéjakat a Kaukázuson át a Fekete-tengertől északra fekvő sztyepei térségbe, ahonnan a Kárpát-medencébe is elkerültek. Először a szkíta jellegű Alföld-csoport népe helyezett kauri csigahéjakat az elhunytak mellé, majd szarmata, avar, germán, korai magyar és jász temetkezések mellékletei között is megtalálhatóak. Ezek a leletek tehát mindig keleti eredetű, a sztyeppékhez kötődő népcsoportok emlékeanyagához tartoznak. Ezeknek a népeknek a hite szerint a kauri csigahéjak, a különleges formájuk miatt, baj elhárító amulettek voltak. Az Alföld-csoport sírjaiban általában csak néhány darab van. Kivétel a Szentés-vekerzugi 71. és egy mezőtúri temetkezés, amelyek mellékletei 41, illetve 50 kauri csigahéjat tartalmaznak. A Dunától nyugatra jelentős számban nem jutottak ilyen csigahéjak. A legtöbb a Sopron–Krautacker vaskori temető 29. sírjában volt, szám szerint 28 darab. Ennek a sírnak mellékletei között más, jellegzetes alföldi tárgy, egy bronztükör és négy hajkarika is volt.

Az Alföld-csoport temetőiből előkerült tűk többsége vasból készült, s töredékesen maradt meg. A legtöbb példány az Alsótelekesen feltárt temetőből ismeretes. Az ottani sírmellékletek között nagy számban képviselt bronz- és vastű. azonban kivételt jelent az Alföld-csoport más temetőihez képest. Általában azok leleteire jellemző, hogy nem, vagy csak egy-két tűt tartalmaznak. Több, főleg vasból készült tű, csak a hetényi/Chotin temető leletanya-

gában található. Ezt azonban az ott kiásott sírok nagy száma is magyarázza. A szerény mennyiségű középső vaskori tülelet arról ad képet, hogy az Alföld-csoportnál nem volt a viselet szerves része a tű használata. A Kárpátoktól keletre csak az erdős-sztyeppe nyugati sávjában feltárt korai szkíta temetkezések mellékletei között fordulnak elő az alföldi darabokhoz hasonló tűk.

Az ugyancsak a ruházat összefogására szolgáló fibulák még ritkébbak az Alföld-csoport emlékei között, mint a tűk. Az egyik formának a téglalap alakú tűtartója végén gomb van, háta ív alakú, kerek átmetszetű. Az ilyen fibulák divatja a Kr. e. VII. század végén az Észak-Balkánon terjedt el, s tartott ott a VI. század folyamán is. Erről a területről juthatott el a Magyar Alföldre az a három darab, amely onnan ismeretes (Békéscsaba–Fényes, Szentes–Vekerzug 61. és Tiszavasvári–Dózsa telep 23. sír). Az erdélyi szkíta csoport egyik, Marosgombáson/Gimbaş kiásott temetkezéséből is került elő egy példány. A Kr. e. V. század a kora a hasonló formájú, de ezüst fibuláknak, amelyeket a Dél-Dunántúlon, Beremenden feltárt illír temetőben találtak. Az Alföld-csoport népéhez a Kr. e. VI. század végétől a kelet-alpi hallstatti kultúrából jutott el a fibulák többsége. Ebből az időből származik a Csanytelek–újhalastói temető 208. sírjából előkerült csónakfibula, valamint az ottani 41. temetkezés mellékletei között és egy mezőtúri sírleletben lévő gombbal díszített lábú fibula. A Kr. e. V. század a kora a tápiószelei temető 383. sírjában talált Certosa típusú fibulának, valamint a Hetény/Chotin B. 56. temetkezéséből előkerült dob alakú fibulának is. Ezek mellett az Észak-Balkánról is kerültek fibulák az Alföldre. Ilyen az említett ívfibulák mellett a Szentes–vekerzugi 30., 71. és 115. sír mellékletei közé tartozó korong alakú, áttört díszű bronzfibulák, amelyek mind a Kr. e. VI. századra keltezhetők.

A Szentes–vekerzugi 78. sírból került elő az egyetlen egy nyakperec az Alföldön feltárt szkíta kori temetkezések közül, mely bronzból öntött, finoman bevéssett vonalmintával díszített darab. Egy hasonló nyakperec volt még a kisalföldi Hetény/Chotin B temető 23. sírjában.

Egyedül álló leletek az Alföldön a szintén a Szentes–vekerzugi temető 53. sírjából napvilágra került bronz, madár alakú csüngők. Ezek a nyakperechez hasonlóan az Észak-Balkánról származnak, ahol a Kr. e. VII–VI. század volt divatjuk időszaka.

Karperecek fegyverekkel és más ékszerekkel együtt egyaránt előkerültek a temetkezésekből. Ezek szerint azokat férfiak és nők egyaránt hordták. Az öntött, bronz karperecek lehetnek díszítetlenek, függőleges vonalcsopottokkal, bordázattal díszítettek, esetleg sodrottak (pl. Szentes–Vekerzug 71., Tápiószele 100., 379. sír). Találunk olyan darabokat is, amelyeknek csak a végük díszített ezekkel a mintákkal. Bár hasonló ékszereket már a későbronzkor idején is hordtak a Kárpát-medencében, a pontosan ilyen ékszerek divatja először a Dunától nyugatra, északnyugatra fekvő hallstatti kultúra területén terjedt el. Ezekből eltérően az állatfej alakúra kialakított végű bronz karperecek az alföldi állatstílusú tárgyak közé tartoznak.

Az előkerült leletek szerint ítélve az Alföld-csoport népénél az ékszerkészlet különböző eredetű tárgytypusokból tevődött össze. Egy részük formáját (hajkarikák, kígyó fej alakban végződő karperecek, arany ruhadíszek) keleti

mintaképek alapján a helyi műhelyek adták meg, másik részüket a kelet-alpi, közép-dunai hallstatti kultúráról és az Észak-Balkánról vették át. Az utóbbi tárgycsoportba mindenekelőtt a karperecek és a fibulák, üveg- és borostyángyöngysorok tartoznak. Míg azonban a karperecek, nyakláncok állandó részei lettek az ékszer együtteseknek, addig a csüngők, fibulák nem váltak a mindennapi viselet tartozékaivá. Az utóbbi tény miatt lényeges különbséget mutat az Alföld és a Dunántúl lakosságának viselete, az utóbbi körében a fibula, tű használata a ruha, köpeny összefogására, kapcsolására általános volt. Ha az alföldi szkíta jellegű kultúra népének nem csak a fegyverzete, lószerszámzata, művészete, hanem a viselete is hasonló volt a sztyeppei szkítákéhoz, úgy akkor az alföldi harcosok nemezből vagy bőrből készült csúcsos sipkát, övvel összefogott kabátot, vagy köpenyt, nadrágot és rövid csizmát viseltek. A rangosabb nők sapkáit, ruháit aranylemezekkel díszítették, leggyakoribb ékszereik a hajkarikák, gyöngyök, karperecek voltak.

KERÁMIAMŰVESSÉG

Az alföldi fazekasok termékei között egyedi munkákat és tömegárut egyaránt találunk. Az előbbieket formájukkal tűnnek ki az agyagedények közül, míg az utóbbiak a kerámiaművesség technikájának jelentős fejlődéséről tanúskodnak.

Az igen jelentős mennyiségű kerámia lelet túlnyomó többsége temetkezésekből került a napvilágra. A telepásatásokon talált, edénytöredékek ugyanolyan formájú edényekhez tartoznak, mint amilyenek a sírokban voltak. A készítés technikája alapján két csoportot – kézzel formált és edénykorongon készült – különböztethetünk meg.

A korongolatlan edényeknek több formáját készítették a fazekasok. Kettőscsonka kúp alakú, öblös urnák (pl. Tápiószele 74., 113. sír), behajló, egyenes peremű tálak (Szentese-Vekerzug 73. sír), egyfülű bögrék, csészék (Tápiószele 342., 372. sír), hordó alakú, virágcserep formájú fazekak, csuprok (pl. Szentese-Vekerzug 53., 65. sír), kis, öblös palack alakú edények (Szentese-Vekerzug 38. sír) tartoznak ezek sorába. Díszítő motívumaik nem túlságosan változatosak, az urnák öblét kis bütykök, a fazekakat ujjbenyomásokkal tagolt vízszintes bordák, a korsókat függőleges árkolás díszítheti. A fazék alakú edények részben urnaként szolgáltak, a tálak sokszor az urnákat fedték. Ilyen edények, s korsók, csészék tartalmazták az elhunytak mellé a sírba helyezett ételt, italt is.

A leggyakoribb formák mellett néhány olyan edény is található az Alföld-csoport emléanyagában, amelyből csak néhány darab készült. Ilyenek többek között a bevéssett mintaelemekkel (horogkereszt, hullámvonal, rombusz) díszített fazekak, kis csuprok (Pl. Tápiószele 53., 109. sír, Tiszalök-Vásárhalom), felül két gombbal, koronggal ellátott fülű, árkolt vállú, belül besímtott díszű csészék. Az utóbbiak a délkelet-alpi hallstatti kultúra agyamművességétől átvett edénytípust képviselnek, míg a bevéssett mintaelemeknek jelképes értelmük lehetett. Egyedülálló lelet az Alföld-csoport sírkerámiájában a tápiószelei temető 7. sírjából napvilágra került talpas tál. Ennek belsejét besímtott minta borítja. Ilyen díszű agyagedényeket a trák-dák kultúrkörbe tar-

rozó, Al-Duna vidéki Ferigile kultúra agyagművészete készítette, azaz a tápiószelei tál délkeletről kerülhetett az Alföldre.

A kézzel formált agyagedények többségének alakja a helyi, alföldi fazekasság korábbi, későbronzkori, koravaskori formáit követi. A bütyök, függőleges árkolás is a későbronzkori agyagművesek díszítőmotívumai közé tartozik. Jellemző példája a fazekas hagyományok továbbélésére a Szentés–vekerzugi temető 73. sírjából napvilágra került turbántekercses peremű tál, amely a későbronzkor, koravaskor idején igen gyakori kerámiaforma volt.

Az Alföld egyes tájegységein feltárt temetők anyaga különböző arányban tartalmazza az egyes formákhoz tartozó, korongolatlan edényeket. Így a Felső- és Középső-Tisza vidéken a hamvasztásos sírokban gyakran hordó, virágcserep alakú fazekak, míg a Dél-Alföldön, a Duna–Tisza közén a kettős csonka kúp alakú, öblös urnák vannak többségben. Az észak-magyarországi hegyvidéken sokszor előfordul, hogy csak tálakat, bögréket, kis csuprokat találunk a sírokban.

Az Alföld-csoport népéhez fűződik az őskor jelentős technikai újításának elterjesztése a Kárpát-medencében. Ez az edények fazekaskorongon való készítésének eljárása volt, mert ezen gyorsabban, jobb minőségben lehetett kerámiát gyártani, mint a nélkül. A formakészletbe egyfülű korsók, bögrék (pl. Szentés–Vekerzug 38., 53. sír, Tápiószele 84., 195., 372., 402. sír) kisebb-nagyobb, öblös palackok (pl. Szentés–Vekerzug 71. sír, Tápiószele 84., 94. sír), behajló és kihajló peremű tálak (Szentés–Vekerzug 38., Tápiószele 31. sír), kétfülű amforák, öblös urnák (Szentés–Vekerzug 38. sír) tartoztak. Ezek az edények többnyire díszítetlenek, a szinte egyedüli, ritkán előforduló díszítő motívum a hullámvonal minta (Tápiószele 93. sír).

Néhány korongolt edényen egy-egy bekarcolt ék alakú, háromszög alakú jel található (Tápiószele, Tiszavasvári). Ezek írásjelekhez hasonlítanak, valószínűleg azonban az edények tulajdonosait, készítő mestereit jelölték, azaz tulajdon, mesterjegyek voltak.

Az edénykorongolás eredete a Kárpát-medencében sokáig vitatott kérdése volt az ősrégészeti kutatásnak. Korábban úgy vélték, hogy a Kr. e. V–IV. században a kelta nép hozta magával, terjesztette el itt ezt a technikát, majd az Al-Duna vidékén, Északkelet-Balkánon működött trák fazekas műhelyektől átvett edénykészítési eljárásnak minősítették azt. Azonban a Középső-Dnyeszter medencéjében feltárt korai szkíta települések, halomsírok leletei között olyan korongon készült edényeket is találtak, mint amilyenek az Alföldön is előkerültek. Az újabb kutatások eredményei szerint a Középső-Dnyeszter mellékén a Kr. e. VII. század közepén, második felében telepedett meg a délebbi sztyeppékről származó szkíta lakosság, amely a Fekete-tenger mellékén fekvő görög gyarmatvárosok, mindenek előtt Olbia műhelyeitől vette át a korongolt fazekas termékeket, s azok gyártásának módját. A szkíta jellegű leletek bizonyága szerint az Alföldre ugyanebben a korban jutott el, a Kárpátok északkeleti hágóin át, ez az edénykészítési eljárás, ahol, a Kr. e. VI. századi temetőkből származó nagy mennyiségű korongolt agyagedény után ítélve, gyorsan, széleskörűen elterjedt. A Kárpát-medence többi részén ekkor még az agyagművesek nem használtak fazekaskorongot, ez pedig arról tanúskodik, hogy az Alföld-csoport szkíta kultúrájú lakossága a vele szomszédos népcsoportokénál szervezettebb, fejlettebb gazdasággal, kézműiparral rendelkezett.

A korongon készült agyagedények mellett az Alföld-csoport agyagművességének legjellemzőbb készítményei voltak a pecsételők. A felületükön domború, bemélyített mértani mintaelemek többnyire három- és négyszögekből, körökből, spirálisokból, horogkeresztekből állnak. Vannak közöttük leegyszerűsített szarvas ábrázolást mutató darabok is. Az egyik ilyen darab Gyulán, a vár ásatása során került a napvilágra (15. kép). Ezen kívül Kecelen, a dunántúli Velem–Szentvidhegyen és Sé községben találtak állatalakos díszű pecsételőket. A mértani mintaelemekkel ellátott pecsételők több temetkezésben ékszerek társaságában feküdtek, azaz nők sírjaiba helyezték el őket (pl. Szentcsanak 86. sír, Tápiószele 102. sír).

15. kép. Agyagpecsételő szarvas ábrázolással
Gyula–Vár területéről

Az agyagpecsételők rendeltetését eddig nem lehetett teljes biztonsággal meghatározni. Agyagedényeken nem található bepecsételt díszítés, textilre vagy testfelületre azonban pecsételhetek ezekkel mintát. Erről látszik tanúsodni az a körülmény, hogy több pecsételő felületén piros színű festék maradt meg, illetve több ízben pecsételőkkel együtt vörös vasoxid, okker festékrög, illetve ezeket tartalmazó agancstégelyek (pl.: Tápiószele 113. sír) is került elő. Emellett feltehető, hogy a mértani mintáknak mágikus értelmet tulajdonítottak. Az Alföld-csoport településterületén kívül igen kevés agyagpecsételő ismert. Ezek többsége a hallstatti kultúra emlékei között fordul elő. Közülük a szomolányi/Smolenice földváron és a karintiai Führholznál feltárt temető első sírjában talált darabok kora állapítható meg egészen pontosan. Ezek a Kr. e. VII–VI. század fordulója körüli időből származnak, s így arra nyújtanak bizonyítékot, hogy ennél korábban az Alföld-csoport kerámiaművészete már készített ilyen tárgyakat. Ennek a periódusnak az emlékei többek között az Gáva–Szincselő parti, Tápiószele 102. sírok. A Kr. e. VI. századra az Alföldön már sok olyan temetkezés keltezhető, amelynek mellékletei között voltak agyagpecsételők, de a legfiatalabb korú, a Kr. e. V. századból fennmaradt szaniszlói/Saniszlau temető leletei között egy darab sem volt.

Az alföldi agyagpecsételők igen hasonlítanak a preszkíta korból, a Kr. e. IX–VIII. századból származó észak-kaukázusi agyagpecsételőkre. Ezért a kutatásban korábban felvetették azt a gondolatot, hogy az alföldi darabok keleti eredetű előképek mintájára készülhettek. Ennek az elképzelésnek azonban az a gyenge pontja, hogy a Kaukázus és az Alföld közötti sztyeppe térség preszkíta, szkíta emlékei nem tartalmaznak ilyen leleteket. Újabban ismét fellevenítették ezt az elméletet, bizonyítékként említve egy Odessza környékéről származó agyagpecsételőt. Egy darab azonban még nem minősíthető bizonyítéknak, így egyelőre az Alföld szkíta jellegű kultúrája tartható ennek a sajátos tárgyforma megalkotójának.

A Kr. e. V. század utolsó évtizedeiben nyugatról kelta népcsoportok nyomultak be a Kárpát-medence északnyugati részére, majd a Dunán átkelve elérték az Alföld északi felét is. A IV. század folyamán a kelta terjeszkedés felszámolta az Alföld-csoport önállóságát, azonban egyes tájegységeken a helyi lakosság a kelta uralom alatt szinte zavartalanul folytatta életét. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a két nép több helyen egy temetőben temetkezett (pl. Muhi, Gyoma–Egei halom), illetve erről vall a kelta fazekasok, kovácsok termékein az alföldi szkíta stílusjegyek előfordulása. Véssett sárkányalakokkal díszített vas kardhüvelyek, a Csongrád megyei Rákosról származó, bronzból öntött őz szobrocska, a Lábatlanon talált állatküzdelmi jelenettel díszített korongolt agyagurna valának arról, hogy az Alföld lakossága sokáig megőrizte hagyományait, ősi világképét a kelta uralom alatt is.

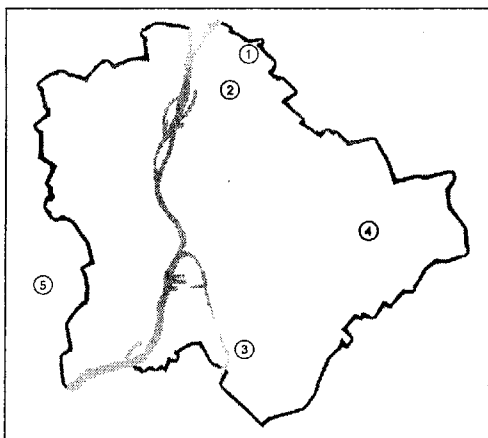
Horváth M. Attila
BUDAPEST A SZKÍTA KORBAN

A korai vaskor idején, a kelta törzsek bevándorlásáig, Budapest és környéke a különböző kultúrájú későbronzkori és az újonnan bevándorló népek találkozási pontja volt. A Dunántúlon a helyi urnamezős csoportok és a nyugat felől érkező, protoillírral rokon nyelvet beszélő, koravaskori pannon népesség élt, míg az Alföldön, a Dunától egészen a Dnyeszterig tartó, a helyi késő bronzkori őslakossággal keveredő, steppei preszkíta-kimmer eredetű kultúra alakult ki a Kr. e. VIII–VII. században. Az újfajta bronzművesség, amelynek legszembetűnőbb elemei, az ún. kobáni típusú, preszkíta zablapálcák voltak, megjelenése mellett a korszak legjelentősebb vívmányának a vasérc felhasználása számított. A vassfeldolgozás elterjedése a Dunától keletre eső területeken, szintén ezekhez az újonnan betelepülő népelemekhez köthető.¹

A Kr. e. VI. század közepétől az Alföld nagy részén, a dél-országi gyökerű szkíta műveltségű kultúra vált uralkodóvá, amelynek terjeszkedése a század végére érte el a Duna vonalát. Az úgynevezett illír-szkíta korszakban, Budapest földjének őstörténetét a helyi és a betelepülő népesség békés vagy ellenséges kapcsolatainak alakulása határozta meg. A viszonyok alakulásában nagy szerepet játszottak a dunai átkelőhelyek is. A tabáni, több korszakban is igen fontos szerepet kapó átkelő, az Ördögárok-völgyében biztosította a budai dombvidéken való áthaladást, az óbudai Gázgyár mellett feltételezettnek pedig a Dunántúl belsejébe vezető Solymári-völgy elérésében lehetett nagy szerepe.² Használatukat az egyes Dunától nyugatra eső részeken megjelenő szkíta leletek is jól jelzik, amelyek közül talán a legismertebb, a budajenői kereszt alakú bronz tegezveret.³ A feltételezett óbudai átkelővel körülbelül egy magasságban helyezkedik el a rákospalotai (Mogyoród útja) szkíta temető.⁴ Az itt eltemetett népesség településének lokalizálása egyelőre bizonytalan, azonban annak belátható közelsége miatt feltétlenül szerepet kellett kapnia az átkelő védelmében. Nem zárható ki, hogy a Rákospalota-Újmajorban feltárt település kapcsolatba hozható a fent leírtakkal, azonban a teljes feldolgozásig erről csak feltételesen beszélhetünk (1. kép).

A Kr. e. III–II. század fordulóján, az indoeurópai nyelvcsaládhoz tartozó, késővaskori kultúrájú, kelta népesség kis lélekszámú csoportjai érték el fővárosunk területét, ahol elsősorban a dunai révátkelőhelyeket szállták meg. A Kr. e. I. század közepétől az eraviscusok törzse települt a Duna mellékre. Falusias jellegű településeik Békásmegyertől Nagytétényig húzódnak a folyam mentén, de kisebb közösségek éltek a Budai-hegységben és a Csepel-szigeten is. Sánccal

1. kép. Budapesti szkíta kori lelőhelyek:

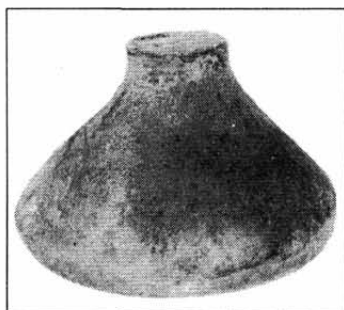
1. XV. ker. Rákospalota Újmajor,
2. XV. ker. Mogyoród útja, 3. XVII. ker. Rákskeresztúr–Cséktűt utca, 4. XX. ker. Soroksár–Millennium telep–Haraszti út,
5. Budajenő

erődített törzsi központjukat (Oppidum) a Gellérthegyten építették fel, ez a hely volt az első „városias” település Budapest területén. Az Kr. u. I. század közepe táján a római hódítók megszüntették a gellérthegyti erődítményt, de a hely valószínűleg funkciója megőrződött. Az őslakosság – falusias telepein – a Római Birodalom keretei között, egészen a II. század harmadik negyedéig tovább élt és fokozatosan romanizálódott.

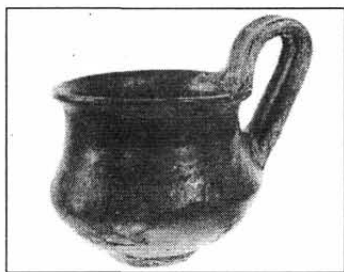
2. kép. Urna

(XV. ker. Mogyoród útja 42., 2. sír)

3. kép. Fedő

(XV. ker. Mogyoród útja 42.)

4. kép. Magas fülű csésze

(XV. ker. Mogyoród útja 42.)

Az első ténylegesen Budapest területén előkerült szkíta kori leletekről Nagy Tibor számolt be.⁵ 1955-ben, a XV. kerület Mogyoród útja 42. sz. alatti, Vegyitermék Gyár kerítésének alapozásakor a munkások egy urnasírra bukkantak. A leleteket kiszedték, így azok helyét és a sírgödör formáját már nem lehetett megállapítani. A sírból az alábbi leletek kerültek elő:⁶

1. Kézzel formált, virágcserep alakú urna, melyet a pereme alatti négy szimmetrikusan elhelyezett bütykei között, benyomott pontsorrall díszítettek.

2. Kézzel formált, behúzott peremű urnaborító tál.

3. Kézzel formált, aszimmetrikus, hordó alakú csésze, melynek két bütyke enyhén lefelé ívelt.

4. Jól iszapolt agyagból, korongon készült, magas fülű csésze, fenékrésze profilált. A kissé megduzzadt szájszerem fölé magasodó fül, középen széles barázdával tagolt.

5. Kézzel formált, durva anyagú, kis talpas pohár, csonka kúpos talprésze belül üreges.

6. Lemezes gyöngysorszerűen tagolt bronz karperec töredékei.

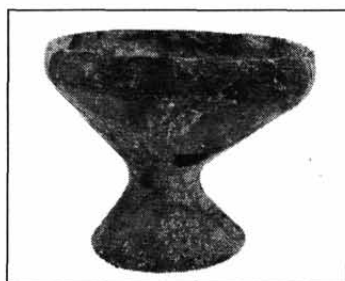
7. Lapított végű nyitott vas karperec töredékei.

8. Három db rézoxiddal átitatott emberi csonttöredék.

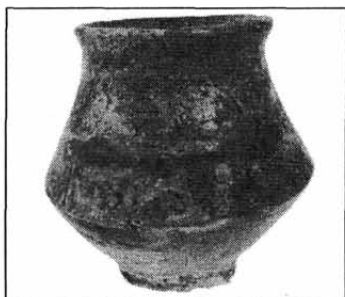
További csontokat vagy hamvakat nem sikerült a hitelesítő ásatás nyomán felfedni. A megtalált csonttöredékeken égésnyomok alig-alig voltak kimutathatók. A csontvizsgálatok során kimutatták, hogy valószínűleg egy 18 év alatti fiatal nőt temethettek el a sírba.⁷

A leletanyag elemzése során Nagy Tibor az urnasír anyagát, a Kr. e. III–II. század fordulójára teszi, azzal a megköttéssel, hogy a sír valószínűleg egy nagyobb temető része, s a pontosabb behatárolás csak a teljes leletanyag ismeretében tehető meg.⁸ Ennek érdekében 1959-ben és 1960-ban hitelesítő ásatásokat végzett a területen. Munkája során

számos újabb beásást talált, amelyekből végül is három további urnasír, valamint három csontvázas, melléklet nélküli sír és valószínűleg szarmata kori telepnyomok kerültek napvilágra.⁹ A feltárás eredményeit azonban sajnálatos módon már nem publikálta. A leletek a múzeum pincéjébe kerültek, s csak az intézmény gyűjteményeinek nemrégiben lezajlott költözése során bukkantak fel újra. A többszöri beázás és csőrepedések miatti nedves környezetben a leletek egy része tönkrement, más része elkallódott vagy dokumentálhatatlanná vált. A kiegészített, restaurált kerámia mellékleteken – kézzel formált urna, fedő, magas fülű csésze, talpas tál, bikónikus, fületlen csésze (2–5. kép) – kívül egyelőre csak néhány tárgyat – elektronnal? bevont bronz, csúcsos végű hajkarika, vas kések, két db három élű bronz nyílcsúcs, orsógomb (7. kép 1–6.), festékcsiszoló kőlap (8. kép) és egy testpecsétlő valószínűsíthető töredékei (9. kép 1–3.) – sikerült azonosítani. Teljes feldolgozásuk folyamatban van.¹⁰

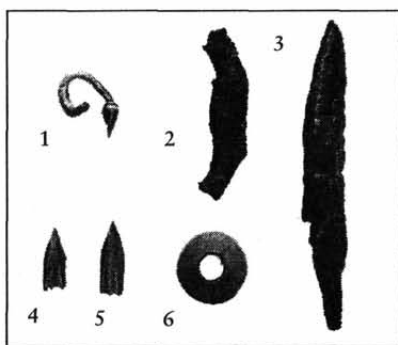
5. kép. Talpas tál
(Bp. XV. ker. Mogyoród útja 42.,
3. sír)

6. kép. Bikónikus, fületlen csésze
(XV. ker. Mogyoród útja 42.)

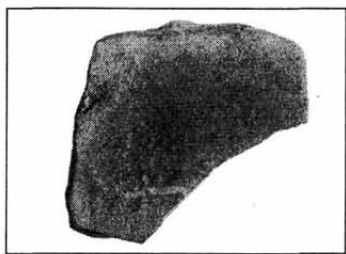
1989–90-ben, a XX. ker. Soroksár–Haraszti úton kerültek elő újabb szkíta kori leletek Budapest területéről. A Dugattyúgyűrűgyár strandján megnyitott kutató szelvényekben, nagy mélységben, –130–200 cm, három objektum került elő. A semmitmondóan kevés kerámia töredék mellett, egy teljes lócsontváz, egy lókoponya és szórványleletként, egy szkíta nyílhegy került elő.¹¹

1995-ben a Budapesti Történeti Múzeum munkatársai a XV. ker. Rákospalota–Újmajor területén, kb. 7000 m²-nyi területet tártak fel (10. kép A.).¹² A lelőhely, az azóta megépült M0 autópálya és a 2/a jelzésű főút csomópontjában, egy hosszan elnyúló háromszög alakú területen helyezkedett el, amelyet délkeletről a Vác–veresegyházi vasút, míg északról és nyugatról egy-egy árok szegélyezett. A felső humuszréteg eltávolítása után Árpád-kori objektumok feltjaira, valamint a neolitikum és a rézkor egyes kultúráinak jelenlétét bizonyító kerámiatöredékekre bukkantunk. Az Árpád-kori objektumokat viszonylag vastagabb humuszrétegbe ásták be, így feltjük is sötétebb, barnás-feketes elszíneződésű volt. Az őskori objektumok viszont, amelyek az egykori dunai ártér teraszain kialakult homokdűnékbe és az

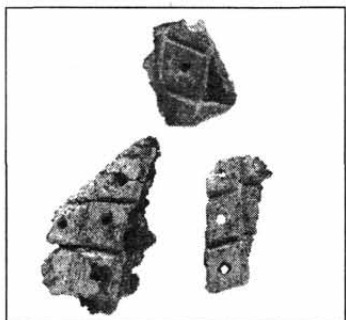

7. kép. Leletek a XV. ker. Mogyoród útja 42. sz. alatti lelőhelyről:

1. Kúpos végű hajkarika a 3. sírből, 2. Vas tárgy, 3. Ívelt hátú vas kés, 4–5. Nyílhegyek (szórvány), 6. Orsógomb

8. kép. Festékdörzsölő kő
(XV. ker. Mogyoród útja 42., 3. sír)

9. kép. 1–3. Testpecsétlő?
töredékei
(XV. ker. Mogyoród útja 42.)

azok között megülő löszfelszínbe mélyültek, színben alig váltak el az altalajtól, mivel keletkezésükkor a szerves anyagokat is tartalmazó humuszréteg gyakorlatilag nem létezett.

A fentebb említett két korszak objektumaitól nem csak elszíneződésben, hanem méretben is jól észrevehetően eltért egy harmadik csoport, amelynek általunk feltárt hat gödréből, jelentősnek mondható leletanyag került elő. A viszonylag nagy területen, laza félkörben elhelyezkedő szürkésbarnás, hamuszerű betöltésű objektumok 2,5–4,5 méter átmérőjűek voltak. Rendeltetésük egy kivételével bizonytalan. Éppúgy lehettek tároló-, vagy munkagödrök is, amelyeket eredeti funkciójuk elvesztése után szemétgödörként használtak tovább (10. kép C.).

Az előkerült, töredékes kerámia-, csont- és vastárgyak alapján a leletek egyértelműen szkíta korinak tekinthetők.

Az elsősorban állattartásra, berendezkedett nép lakóházainak nyomait a vasúthoz közeli domb gerincén, illetve nyugati lejtőjén, a talajerózió, a későbbi korok objektumai, valamint a modern mezőgazdasági tevékenység miatt nem találhattuk meg. A domb ÉNy-i lábánál elterülő mezőt és a környező réteket valószínűleg a Mogyoródi- és a Csömöri-patak egykor állandó mozgásban lévő víz-

folyásai mélyítették ki. A mára mélyen fekvő, vizenyős rétekké változott terület természetes vízfolyásai eltűntek, a régi patakmedrek jórészt feltöltődtek. Mindkét patak medrét az elmúlt száz évben többször is áthelyezték, és az eső, illetve talajvíz elvezetésére mesterséges csatornákat ástak.

Az autópálya-csomópont DNy-i nyúlványában két ilyen vízelvezető árok találkozásánál, egy szemmel alig kivehető lapos „szigetecskén” a szkíta kori település egy újabb részletét találtuk meg. Úgy tűnik, hogy ez a viszonylag kisebb dombocska a korai vaskor kivételével általában víz alatt állhatott, – amit a körülötte elterülő iszapos, sötét altalaj is jelez –, s néhány beásástól eltekintve, a későbbi korokban is érintetlen maradt (10. kép B.). A dombocska DNy-i lejtőjén kerültek elő a szkíta kori objektumok. Két félig földbe mélyített, valószínűleg sátor-szerűen kialakított, felmenő falak nélküli építmény alapjait sikerült itt megtalálnunk, amelyeket tároló helyiségként vagy műhelyként használhattak (11. kép). Két hulladék- és egy tároló gödört is feltártunk még ezen a részen. Az építmények alapját a földtörténeti korokban kialakult agyagkéreg képezte, amely helyenként szilárd járófelületként is szolgálhatott ebben az időben. A területen előkerült cölöplyukak, fontos adalékul szolgálnak a szkíta kori települések jellegének megítélésében. A keleti steppék lovas népeinek lakóépületeit, ugyanis igen kevésbé ismerjük. A lakóházak hiánya rendszerint

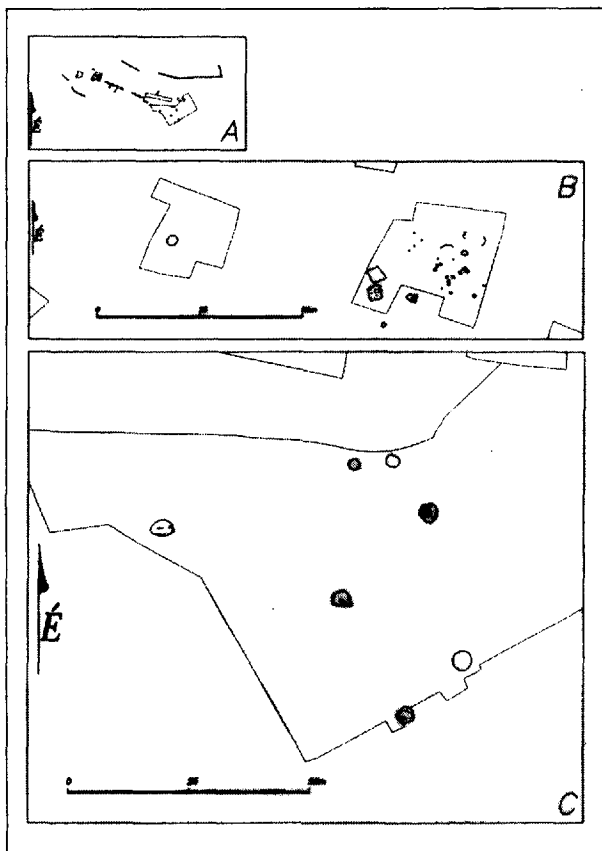

arra készítet bennünket, hogy a későbbi korok nomádjaihoz hasonló, sátorlakó népeknek higgyük a szkítákat is, bár egyre több jel utal arra, hogy földbe mélyített veremházakkal is rendelkeztek. A fentebb említett két épület azonban semmiképpen sem tekinthető lakóháznak, mivel tüzelőhelyet nem találtunk bennük. A cölöplyukak ma még nem teljesen tisztázott rendszere viszont egy vagy két felmenő falú cölöpvázaz ház meglétére utal. Az sem kizárt, hogy a két cölöpvázaz épület nem egy időben állt a területen, mivel az egyik cölöplyukban egy szkíta kori edény töredékei között, átégett patics maradványokat is találtunk.

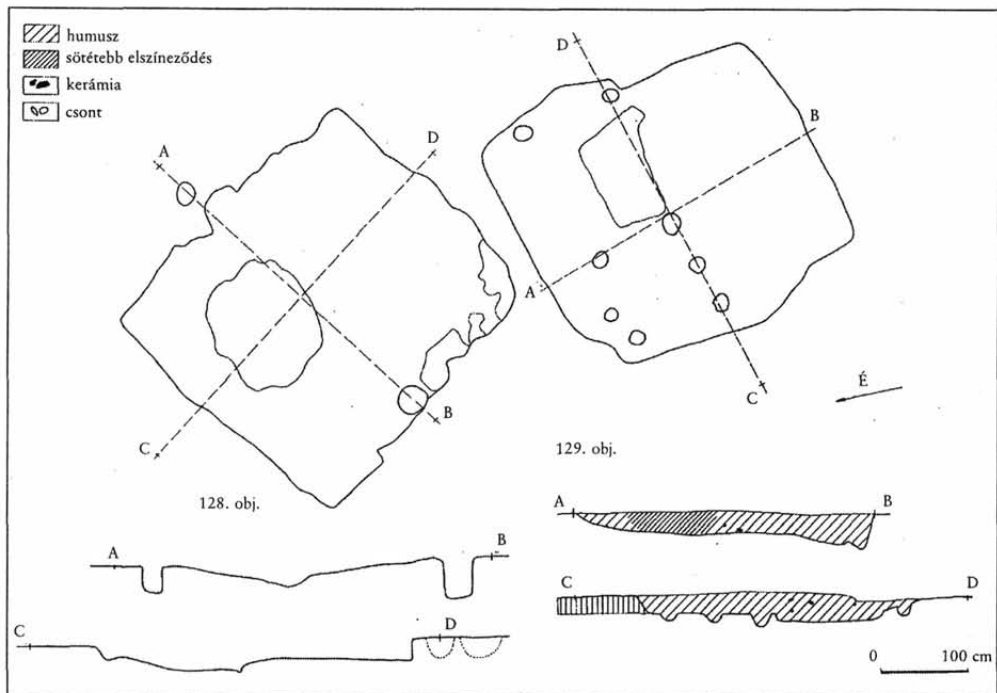
A fentiek alapján elképzelhető, hogy hasonló házak állhattak a vasút menti dombtetőn is, amelyre az ott feltárt hamus betöltésű gödrökben talált paticsrögök is utalnak. Ezeket a törmelékeket a faházak esetleges leégése után, az új épület emelése előtt rendszerint elplanírozzák, illetve eltemetik egy-egy gödörbe.

A feltárt objektumokból igen változatos leletanyag került elő. Az egyszerű kézzel formált, edényeken kívül találtunk még lassú korongon készült és valódi korongolású edénytöredékeket is. A leletek között a mindennapi élet kellékei, durva kiképzésű, bütykös díszű házi kerámia (12. kép 1–6.), barbotinos díszű hombáredények, fazekak (13. kép 1–6., 14. kép 2., 4.), talpas csésze és parázsborító (16. kép 4–5.) mellett a szépen kidolgozott tálak (14. kép 1–8.), és a jellegzetes, magasra húzott fülű csészek (15. kép 1–4., 16. kép 1–3.) töredékei egyaránt megtalálhatók. A kerámia edényeken kívül orsógombok (19. kép 1–6.), csontból készült varró tű, szíjelosztó és zablapálca borítás (18. kép 1–5.), kerámia edények fényezésére szolgáló simítókő (18. kép 6.), vaskés és kampó, valamint egy minden bizonnyal ékszerként használt vastű (19. kép 7–9.) kerültek még elő.

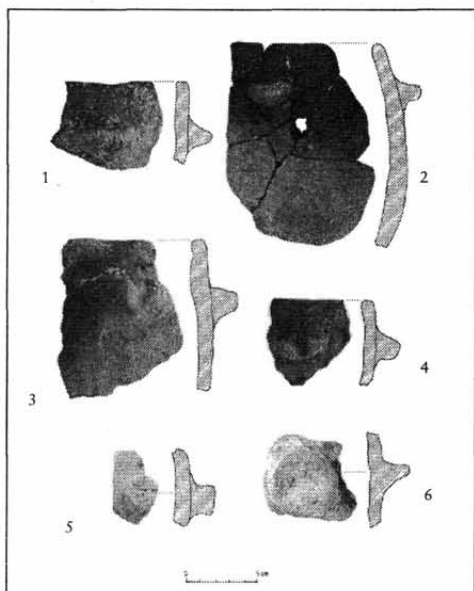
A lelőhely legnagyobb érdeklődésre számító objektuma, a 81–82. számú,¹³ egy nagyobb és egy kisebb gödörből álló füstölőgödör együttes volt (20. kép).

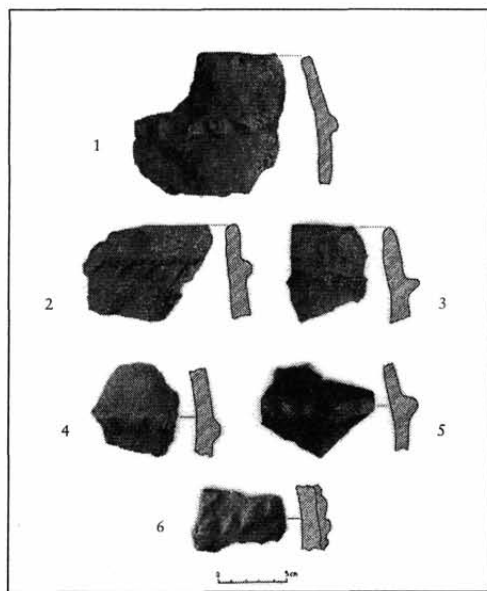
10. kép. XV. ker. Rákospalota-Újmajor lelőhely:
A. A lelőhely térképe, B. Patakpart, C. Vasútoldal

11. kép. A 128–129. objektumszámú házak (XV. ker. Rákospalota–Újmajor)

12. kép. Bütykös kerámiatöredékek (XV. ker. Rákospalota–Újmajor)

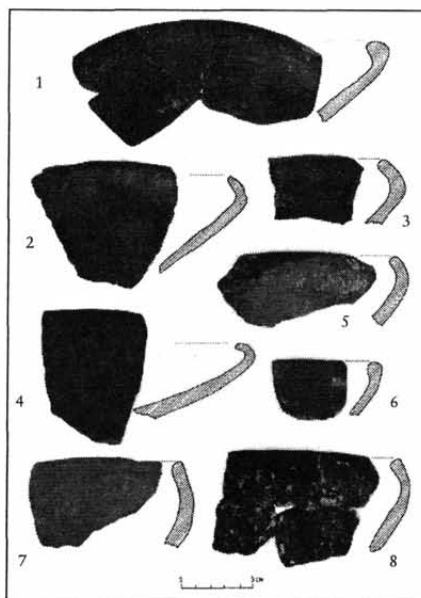
13. kép. Barbotinos kerámiatöredékek (XV. ker. Rákospalota–Újmajor)

81. objektum: átmérő: 103x087 cm, legnagyobb mélység: -0,50 cm.

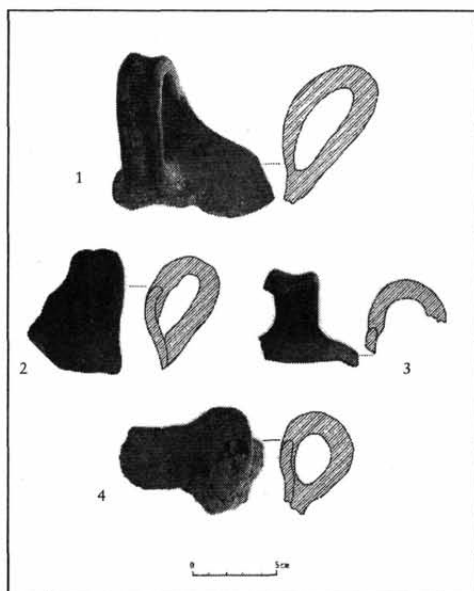
82. objektum: átmérő: 327x358 cm, legnagyobb mélység: -138 cm.

A 81. objektum kisméretű, körhöz közelítő alakú gödör, oldalfala függőleges, alja egyenes, a 82-es gödör felé fokozatosan mélyül. A megközelítően É-D-i tájolású gödör együttes találkozásából a mai állapotában kb. 1,5 m hosszúságú, 40–85 cm átmérőjű cső vezet ki, amely a nagyobbik 82-es objektum felé lejt. Ebből a mélyebb, a gödör együttes hossz tengelyére merőleges állású ovális alakú, lefelé fokozatosan szűkülő falú gödörből történt a fűtés. A gödör felső harmadában, az északi végén a gödört egy középkori árokkal vágták el. Az árok mélysége 45 cm, amely a gödör oldalfalában jól megfigyelhető volt. A 82. objektum felső rétegeinek bontása során Árpád-kori, rézkori és szkíta leletek egyaránt kerültek elő.

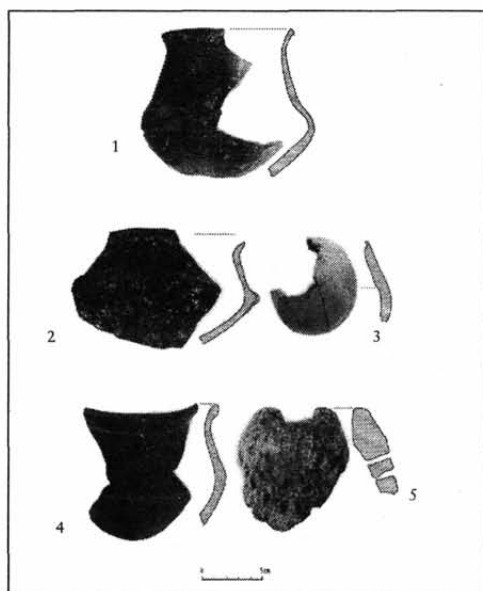
A gödör együttest a területen sávokban

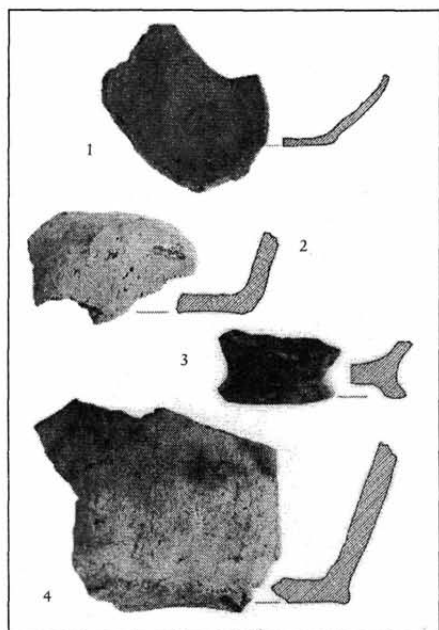
14. kép. 1–8. Behúzott peremű tálak töredékei
(XV. ker. Rákospalota-Újmajor)

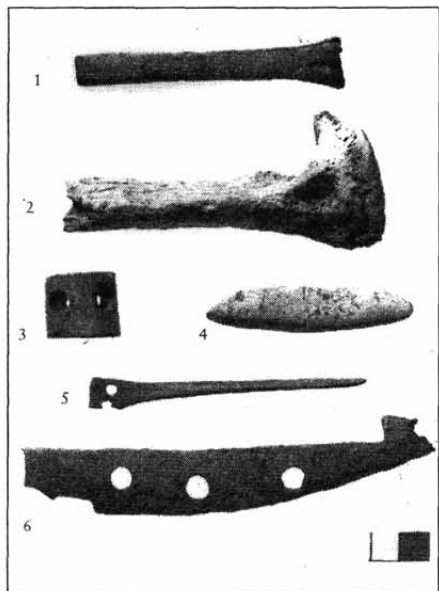
15. kép. 1–4. Magasra húzott fülű csészék fültöredékei
(XV. ker. Rákospalota-Újmajor)

16. kép. 1–3. Magasra húzott fülű csészék oldaltöredékei, 4. Talpas pohár töredéke, 5. Parázsborító töredéke
(XV. ker. Rákospalota-Újmajor)

17. kép. 1., 3. Korongolt tál
fenéktöredéke, 2., 4. Kézzel formált
házikerámiák fenéktöredékei
(XV. ker. Rákospalota-Újmajor)

18. kép. 1–5. Csonteszközök, 6. Simítókő
(XV. ker. Rákospalota-Újmajor)

előforduló löszrétegbe mélyítették. A fűtőcső északi harmada azonban egy idő után beszakadt. Valószínűleg ekkor hagytak fel a használatával. A füstölőtér minden bizonynyal a kisebb, 81. objektum fölé emelt építményben lehetett, amelynek azonban a terület nagyfokú eróziója miatt nem találtuk meg a nyomait.

Az 1996-os ásatási szezonban, a veres-egyházi vasútvonaltól DK-re eső részen mintegy egy hektárnyi területet tártak fel a BTM munkatársai. A DK-i irányban emelkedő dombháton, az előző évinél jóval intenzívebb és leletgazdagabb településnyomok kerültek napvilágra, mind a szkíta, mind az Árpád-korból.¹⁴

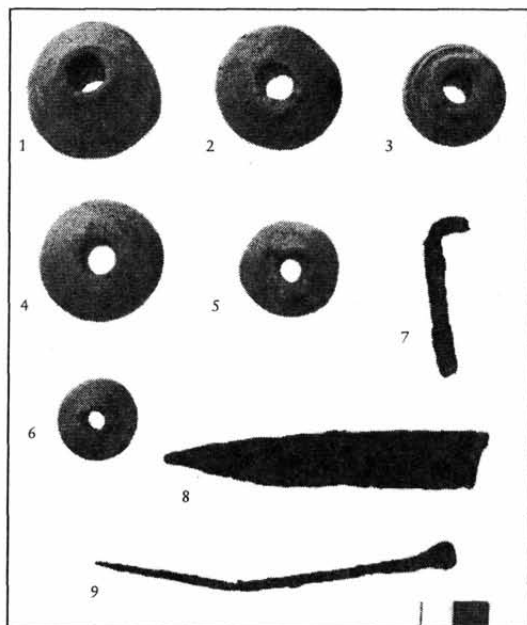
A Budapest környéki szkíta leletek időrendi behatárolása során, Nagy Tibor, ezt a népességet a Mogyoródi úti temető anyaga alapján, a Bottyán Árpád által felállított tápiószentmártoni körhöz¹⁵ kapcsolja, és a temető használatát a Kr. e. III–II. század fordulójára teszi. Arra is felhívja a figyelmet, hogy a nyugat felől betelepülő keltasággal való kapcsolatfelvételre, ezen leletek közül csupán az 1. sír gyöngysor-szerűen bordázott, lemezes bronz karperece utal.¹⁶

A szkíta kerámiaművesség körében elterjedő korongolós technikát Bottyán még szorosán a kelta előrenyomulással köti össze, s a korszak kronológiáját is ehhez kapcsolja.¹⁷ Párducz Mihály azonban elveti a csoportok fejedelmi sírok köré való merev csoportosításának gondolatát, és a korongolás eredetét is inkább keleti elemekre vezeti vissza.¹⁸

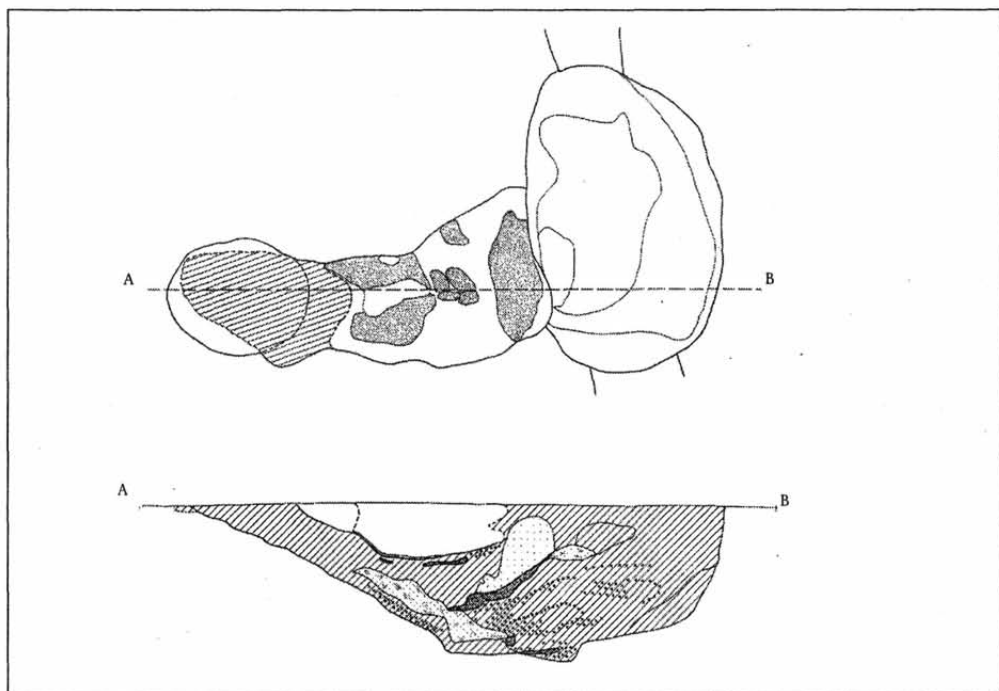
Az alföldi szkíta temetők régebbi és újabb felállított csoportjai között észlelhető különbségek ellenére, kimutatható az egyes területek között átfedés is. A temetők leletanyagának alapját képező tárgytipusok, gondolunk itt elsősorban a kerámiákra (virágcserep alakú urnák, füles csészék, behúzott peremű tálak, stb.) szinte mindenütt megtalálhatók. A már unalomig ismert párhuzamok mellett jó példa lehet erre a ko-

rábban két különálló régióba sorolt Heves megyei és Budapest környéki leletek találkozására is. A Szabó János Győző által közölt hevesi „A” temető rész 2. sírjából előkerült talpas tál¹⁹ szinte teljesen megegyezik a rákospalotai temető 3. sírjában talált edénnyel (lásd előbb: 5. kép).

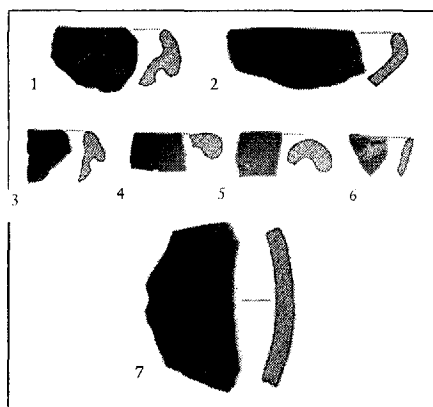
A magyarországi szkíta temetők leletanyagában a kézzel formált és a korongon készült edények is mindenütt jelen vannak. Ez, az egy-egy temetőn belüli, azonos típusok vonatkozásában is igaz, oly annyira, hogy pl. a korongolt füles csészék és behúzott peremű tálok aránya rendszerint meg is haladja a kézzel formáltakét. Amennyiben a szkíta betelepülés általános véleménye szerinti Kr. e. 550 körüli időpontját elfogadjuk, sokkal kézenfekvőbbnek

19. kép. 1–6. Orsógombok, 7–9. Vas eszközök

20. kép. A 81–82. objektum, füstölő gödör
(XV. ker. Rákospalota–Újmajor)

21. kép. Kelta eredetű kerámiatöredékek:

1–2. Grafitos edénytöredékek, 3–5.

Behúzott peremű tálak töredékei, 6.

Szürke, korongolt oldaltöredék, 7. Vörös festésű finomkerámia töredéke (XV. ker. Rákospalota–Újmajor)

tűnik, hogy a korongolási technikát a szkíták terjeszthették el a Kárpát-medence K-i felében, a Ponthus vidéki görög műhelyektől átvett tapasztalatok alapján.

A szkíta kor másik, további jelentős problémát felvető kérdése, a kultúra élettartama és a kelta foglалás utáni továbbélése. A temetők anyagában elkülöníthető kelta hatás, illetve a kelta eredetű tárgyak a teleppanyagban is megtalálhatók. A Bp. XV. ker. Rákospalota–újmajori településrészlet leletei között a szkíta anyaggal keverten kerültek elő a jól iszapolt, kiváló égetésű, szürke, korongolt kelta edények (21. kép 7.), behúzott- és kihajló peremű tálak (21. kép 2., 4–5.) és grafitos edények (21. kép 1., 3.) töredékei.

A település időrendjének meghatározásában döntő szerepet kaphat, az a kisméretű, vörös festésű kelta edénytöredék (21. kép. 6.), amely a 128–129. objektumszámú épületek

feltárása során került elő. A fent jelzett két objektum feletti nyesésből előkerült lelet szórványleletként került a nyilvántartásba, hovatartozása csupán a két objektum között kétséges. A kelta kerámiatöredékek előkerülése a rákospalotai szkíta kori telepen, a két népcsoport egymáshoz igen közel eső települései miatt sem meglepő, hiszen a Duna, pont úgy mint más korszakokban inkább összekötő mint elválasztó szerepet kaphatott a korai vaskorban is. Az oppidum kerámiák jelenléte, viszont, a telep használatának idejét kitolhatja a Kr. e. II–I. századig, ami az újabban feltárt a Bp. XVII. ker. Rákoskeresztúr–Cséktúr utcai lelőhelyen is megfigyelhető.²⁰

A települések feldolgozásának legnagyobb problémája, elsősorban a feltárt és publikált lelőhelyek hiányában rejlik. Az M3-as autópálya leletmentései során feltárt, Nyíregyháza–Manda-bokor²¹ lelőhelyről készült előzetes jelentésen kívül, nincs tudomásunk más, a témára vonatkozó publikációról. A most leírt Bp. XV. ker. Rákospalota–újmajori két részletben feltárt település teljes értékelésére és időrendjének pontos meghatározására is csak az ott előkerült leletanyag teljes és együttes feldolgozása esetén kerülhet sor.

JEGYZETEK

1. NAGY 1973. 69–70.

2. NAGY 1973. 71.

3. PÁRDUCZ 1954. 61.

4. NAGY 1961. 123–136.; NAGY 1973. 71.

5. NAGY 1959. 123–136.

6. NAGY 1959. 123–124., 2–6. kép. A leletek az 58.07.1–8. leltári számon kerültek a BTM. Őskori Gyűjteményébe.
7. NAGY 1959. 124.
8. NAGY 1959. 130., 124.
9. NAGY 1961. Ásatási dokumentáció BTM. Adattár: 524–77.
10. BTM. Őskori Gyűjtemény Ltsz.: 2000. 109.1–29.
11. PETŐ 1992. Ásatási jelentés. A feltárást a Marsigli által 1726-ban leírt római bal parti erőd helyének meghatározására indította Pető Mária. A munkálatok során azonban csak szkíta- és középkori objektumok kerültek elő. Feltárásukat Írásné Melis Katalin végezte el.
12. A feltáráson Endrődi Anna vezetésével Bencze Zoltán, Írásné Melis Katalin, Horváth M. Attila és M. Virág Zsuzsanna vettek részt.
13. A területen előkerült objektumokat, korszakoktól függetlenül, előkerülésük sorrendjében, folyamatosan emelkedő számozással láttuk el.
14. Az őskori objektumok feltárását Endrődi Anna és M. Virág Zsuzsanna vezették, az Árpád-kori településrészletet Bencze Zoltán tárta fel.
15. BOTTYÁN 1955. 10.; NAGY 1973. 70.
16. NAGY 1959. 124.
17. BOTTYÁN 1955. 39.
18. PÁRDUCZ 1955. 15.
19. SZABÓ 1969. 57., V. t. 4.
20. Kovács Eszter és Horváth M. Attila feltárása. Az alig több mint 500 m²-nyi területen, az igen kevés, jellegtelen és rossz állapotú őskori kerámia és kőeszköz mellett ugyancsak kevés szarmata és Árpád-kori anyag is előkerült. Hasonló arányban szerepeltek a lelőhely leletei között a szkíta és kelta jellegű leletek is. A korszakra jellemző orsógomb típusok mellett behúzott peremű tálak, korsók, magas fülű csészék és más edények töredékei, valamint az üveggyártásra utaló salak, üveg olvadék és amfora alakú üveggyöngyök is előkerültek. A 2001 júliusában és augusztusában elvégzett munka leletei jelenleg még nincsenek bemutatható állapotban.
21. ISTVÁNOVITS 1997. 73–79.

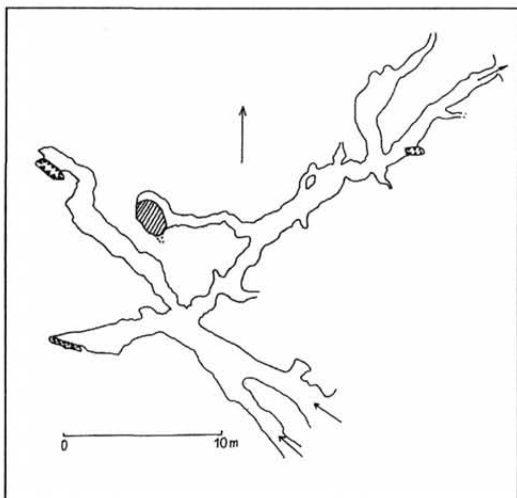
B. Hellebrandt Magdolna

A SZKÍTA KULTÚRA EMLÉKANYAGA
AZ ALFÖLD
ÉS A HEGYVIDÉK TALÁLKOZÁSÁNÁL

A történeti, régészeti szakirodalomban gyakran találunk utalást a földrajzi, éghajlati tényezők meghatározó szerepére, melyek nagyban befolyásolták egyes népek életmódját, és egyáltalán a letelepedést. A Kárpát-medence kapcsolatát az erdős sztyeppe övezettel ilyen alapon is magyarázhatjuk.¹ Végignézve a szkíta lelőhelyek térképét², láthatjuk, hogy a leletek a Bükk hegység lábánál, a folyóvölgyekben sűrűsödnek.

A legkorábbi támadó fegyverek a nyílhegyek, melyek két- vagy háromélűek. Az egyik legkorábbi darabunkat Bükkszentlászlón, a Nagysáncon találták.³ Tudjuk, hogy itt a korai vaskorban földvár volt.⁴ Hasonlóan korai nyílhegyet találtak Alsótelekesen.⁵ A 20., 50., és 71. sírokban voltak, és a temető korát a kúpos végű karperecek, valamint a vas nyílhegyek alapján a Kr. e. VII. századra datálhatjuk. Külön figyelmet érdemel, hogy Szendrőn, az Ördöggát-barlangban is került elő korai típusú nyílhegy.⁶ A lelőhely a Telekes-völgyben nyílik.⁷ A korábbi publikációkban együtt szerepeltették a Csengő-lyukkal, mely egy kürtő, megtelepedésre alkalmatlan. Az Ördöggát-barlang (1. kép) viszont átmeneti lakhelynek, például menedéknak megfelelt. A barlangba délkeletről két nyíláson tudunk bejutni egy szélesebb járatba, itt fel is lehet állni, ez a szakasz körülbelül tíz méteres. A továbbiakban nehezebb az előrejutás, mivel vastag betöltés készíti az érdeklődőt a kúszásra. Egy nyugati oldalágban tó van, melynek forrása állandó, iható vizet biztosít. Az északkeleti fő ágban tovább haladva kijuthatunk a szabadba. A barlangot 2001 tavaszán a STYX Természetvédelmi és Barlangkutató Egyesület⁸ tagjai felmérték. Teljes hossza 82,12 méter, a szintkülönbség –5,3 méter. Az első tíz méteren kerülhettek elő a leletek.⁹ Thuránszky István több alkalommal ajándékozott leleteket a múzeumnak, melyeket a barlangban talált. Ezek között vannak szkíta kori edénytöredékek, peremrészecskék, behúzott peremű tálak töredékei, cserepek ujibenyomásos léccel díszítve a peremrész alatt, kihajló peremű tál füllel, kisebb agyag edények töredékei, melyek belsejében besimítás látszik, kisebb edények töredékei, melyek között függőlegesen árkolt hasú is akad, s edény fülének töredéke, mely két gombban végződik, szarvszerű. Előkerült agancs zabla töredéke, bögre-részek, kettőskúpos orsógombok, fénkövek, gyöngyök üvegpasztából készítve, melyeken fehér alapon kék szemek látszanak. A gazdag leletanyag és a hely miatt Megay Géza több alkalommal végzett feltárást a barlangban. 1933-ban kerültek elő szkíta leletek.¹⁰ Háromágú csont tegezveret, melynek külső oldala csiszolt, és háromszög alakú vonalakat karcoltak bele. Volt még a leletek között nyílhegy,¹¹ mely a legkorábbiak

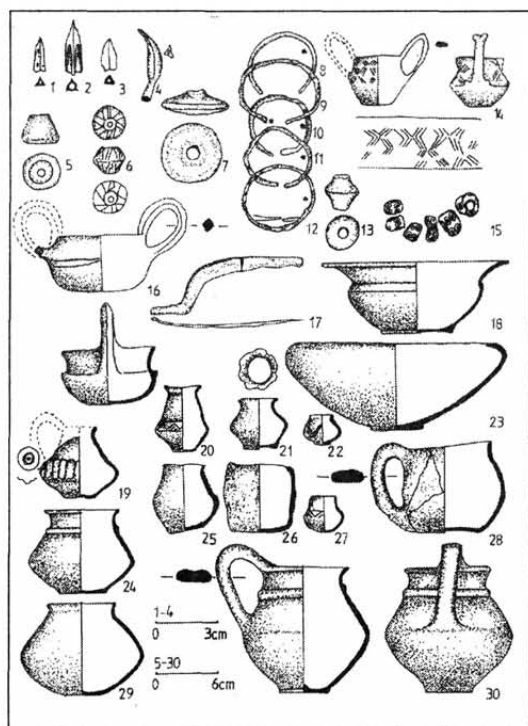

1. kép. A szendrői Ördöggát-barlang alaprajza
(A szerző rajza)

közé tartozik. A közeli Meszes községben is ásott Thuránszky István földbirtokos. Nyolc sírt tárt fel, a mellékleteket síronként külön szedve adta át a múzeumnak. Így tudjuk, hogy nyolc hamvasztásos temetkezés mellékletei voltak a füles bögrék, vas fókások, orsókarika, és durva kidolgozású, széles, nagy fülű edény, melyen a legszélesebb részen ferde bevágások érzékelhetők. A sírokat átlag 30–50 cm mélységben találták. Sajószentpéteren, a településtől két kilométerre Edelény felé, a borsodsziraki bekötőút mellett homokbányászaskor sírleletek kerültek elő, egy bögrét és a benne talált lószerszámvereteket adták át a múzeumnak.¹² Helyben maradt még egy cserépfazék és egy nyílhegy. A múzeumba került csőrös tetejű bronz szíjelosztókhöz hasonlót csak egyet ismerünk hazánkban. Használatuk általános volt a Kr. e. VII. században a Transzkaukázustól a Dnyeperig. A bronz tegezzáró párhuzamát Kemenczei Tibor az odesszai körzet kurgánleletei között találta meg. 1968 őszén végzett leletmenésén még kilenc sírt tárt fel Kemenczei Tibor, ezek közül öt szórthamvasztásos és négy csontvázas temetkezést tartalmazott. Az 5. sír csontvázas,¹³ vas torquese alapján keltának tarthatjuk. A bal karcsonjtánál belül egy vas fibula volt, bal alsó lábszáránál hegyével kifelé álló lándzsahegy került napfényre. A váz tájolása Ny–K, sírmélység 167 cm. 1963-ban feltárták a 10. szórthamvasztásos sírt, így a leletbejelentő által átadott leletekkel együtt 11 sírral számolhatunk.

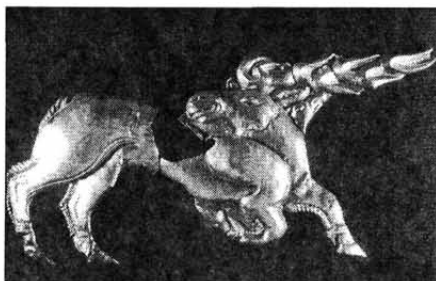
Korai leleteink közé tartoznak az akinakészek, vagy török. Borsod megyéből¹⁴

ismert egy tör, mely bordázott nyelű. Korai darab a Szirmabesenyőn talált is.¹⁵ Az 1896. évi ezredévi kiállításon szerepelt, s a Magyar Nemzeti Múzeum számára Nagy Géza vásárolta meg a Szirmay gyűjteményből. Pontos lelőhelyét nem ismerjük, Leszih Andor az elhunyt gróf hozzátartozóitól azt az információt kapta, hogy valószínűleg Arnót közelében, Zbuskapusztán került elő, ahol a gróf ásott.¹⁶ A tör markolatvédője a penge felé szív alakú. Erdélyben és a déli Kárpátoktól a Duna vonaláig használták a Kr. e. VII. század második felétől a VI. század végéig.¹⁷ A miskolci múzeumba került szkíta leletek valószínűen egy temetőből kerültek elő. Vas csákányokat, fenőköveket, lándzsahegyet¹⁸ találtak, valamint nyílhegyeket, melyek közül a köpűs (2. kép 4.) korai típusú.¹⁹ Szkíta korunk kiemelkedő lelete a zöldhalompusztai aranyszarvas (3. kép). 1928 áprilisában Kubik Gyula földbirtokos temetésekor találták a

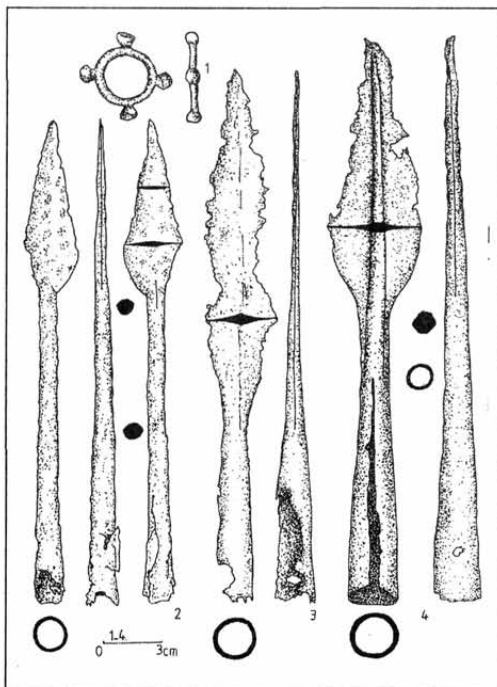
2. kép. Leletek Szirmabesenyő környékéről
(A szerző rajza)

Mezőkereszteshez tartozó birtokon.²⁰ A sírt ásók elbeszélése szerint hamus földben égett csontokat láttak, majd először az aranygombok tűntek fel, azután a szarvasalak, s legalul feküdt az aranylánc. A munkások azt hitték, hogy egy korábban eltemetett birtokos sírját bontották meg. A szarvasalakot eltörték, középső része nem is került elő, így ez hiányos, a láncot elszaggatták. A Kubik családnak köszönhető, hogy a leletek egy része megkerült, és ma mi is megcsodálhatjuk a két és félezer éves viseleti tárgyakat. A leletek a Magyar

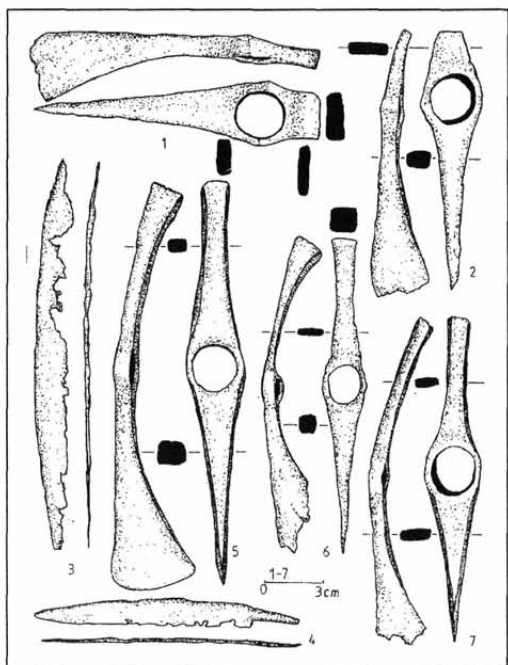

3. kép. A zöldhalompusztai aranyzarvas
(Fotó: Kulcsár Géza)

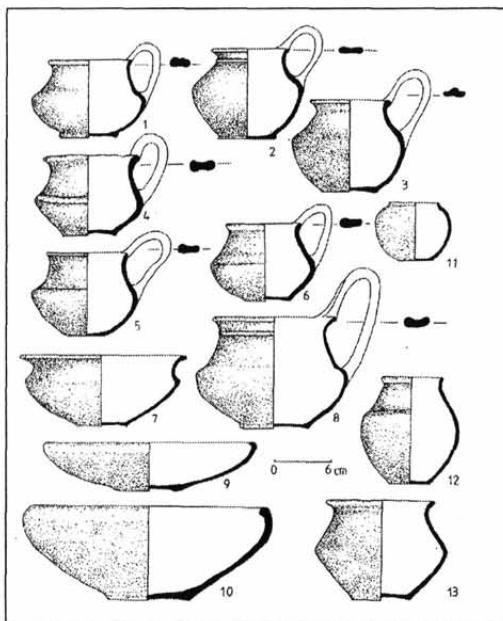
Nemzeti Múzeumba kerültek. Valószínű, hogy bronz tárgyak és rozsdás vas sisak is volt a sírban, valamint jellegtelen cseréptöredéket is említettek. Az aranyzarvas erős aranylemezről trébelt. A szkíta művészetre jellemző leroskadó állatot ábrázol, a fej rémülten hátratekint, s így az agancs előre irányul. Az agancs és a nyak közti mezőt egy felfelé tekintő kampós csőrű madárfej tölti ki. A lábak hátsó szélét zsinórozás díszíti, finomabb zsinórozás szegélyezi a fej tövét, a szemöldököt és a jobb hátsó comb elülső részét, mely néhol a szörzet stilizálásaként is felfogható, máshol viszont csak dekoráció. A fül külön rekeszből készült, s benne ma is megtalálható nyomokban a világoskék üvegpaszt. E rekeszek szélére finom aranydrótot forrasztott az egykori ötvös. Az orrlyukat bemélyítéssel, a száj szélét domborítással alakították ki. A szarvas alakon hátul külön felforrasztott kisebb és nagyobb karikák vannak, melyek a szarvas alak felerősítésére szolgáltak. A kutatás álláspontja szerint pajzs közepét díszítette. Az aranyzarvas súlya jelenleg, hiányosan 409 gramm, az arany finomsága 700 ezrelék. A lánc elektronból, azaz az arany és az ezüst természetes ötvözetéből készült. Hossza 49,3 cm, súlya 204,5 gramm. A nyolc szálból font lánccon kis csöveken oroszlánfigurák ülnek, felemelt fejjel. Vége halfejjben zárul. A temetkezés menetét is rekonstruálhatjuk, az elhamvasztottat beletették a sírgödörbe, s csak utána tették mellé az aranyláncot, majd lefedték a pajzzsal. Ezért lehet csak kevés olvadásnyom az aranyakon, így a lánc egyik végénél. Magyarországon, még egy aranyzarvaszt találtak, Tápiószentmártonban, hamvasztásos sírban. Már Fettich Nándor is észrevette a dél-oroszországi kurgánok

4. kép. Szíjelosztó és vas lándzsák
(A szerző rajza)

5. kép. Vas csákányok és kések
(A szerző rajza)

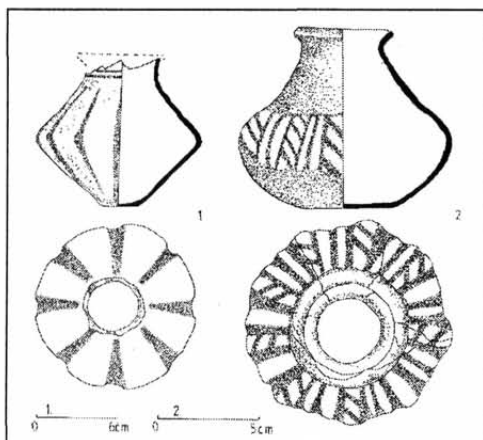
6. kép. Tálak, bögrék, korsók
(A szerző rajza)

aranytárgyaival való rokonságot.²¹ A szakirodalomban sokszor foglalkoztak e művészi alkotásokkal.²² Kemenczei Tibor legújabb kutatásai alapján a zöldhalompusztai sír eltemetésének idejét a Kr. e. VI. századig tartja lehetségesnek.²³

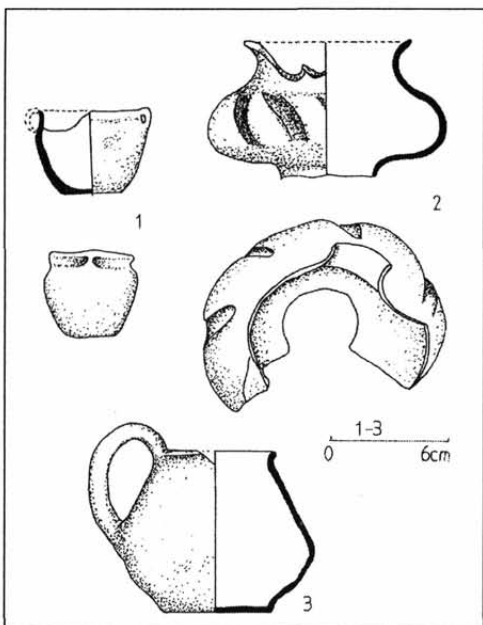
Feltűnően sok fegyver ismert a Hejőkeresztúr és Hejőszalonta közti homokbánya területén talált leletek között. A lándzsák hosszú köpűvel ellátottak (4. kép), látható a kovácsolás menete. A 4. kép 1. egy szíjelosztó, a 4. kép 2. köpűje a leghosszabb, levele kicsi és lapos. A 4. kép 3. levelén közepén élt figyelhetünk meg, a 4. kép 4. erős, masszív darab levelénél közepén a borda téglalap átmetsetű. Hosszuk 21 és 25 cm között változik. A vas csákányok többfélék, a leggyakoribb az ellentett élű, melynél az éllel szembeni rész kalapácsszerű (5. kép 5–7.). Hosszuk általában 21 cm. Ritkább az, melynél az éllel szembeni (5. kép 1–2.) rész téglalap átmetsetű. Ezek hossza 14,5 cm körüli. Fel kell figyelniük arra, hogy mindezen tárgyak a hosszú késekkel együtt (5. kép 3–4.) fegyverek voltak. A berceli szkíta raktárleletben is lándzsahegyet, csákányokat, néha fokosnak írták a régi szakirodalomban, tört és vas késeket találtak.²⁴ Hasonló összetételű volt a Nizná Mysl'án talált vaslelet.²⁵ Itt kiegészül a leltár a sarlókkal. Vas sarlót találunk a szirmabesenyői anyagban (2. kép 17.). Ugyanitt több kisebb méretű kés volt, melyek markolatának hátát ferdén bevágták, így biztosabban tartotta a farkmarkolat. Hasonlót Alsótelekesen is megfigyelt Patay Pál.²⁶ A szirmabesenyői leletek között a kerámiaanyagban karcolt motívumok láthatók (2. kép 20., 27.) kis kézzel formált edényeken. A bekarcolt díszítésekkel

Kemenczei Tibor foglalkozott,²⁷ a Tisza vidékén nem egyedülálló, a kutatók egy része írásjeleknek nézi a karcokat. A 2. kép 14. edényke kétfülű, és hasán hármas vonalakból alkották a nyak felületét kitöltő díszítést. A 2. kép 19. bordázott hasú kis korsótöredéken a fül beillesztését figyelhetjük meg. Az orsógombok között a 2. kép 6. szintén karcolt. Sok agyagpecsétlő is került elő.²⁸ Érdekeség, hogy koravaskori elemeket, kerámiákat is találunk a szirmabesenyői leletek között,²⁹ mint például a körte alakú kis korsót (6. kép 2.), melynek hasa tagolt, és függőlegesen és ferdén finoman besimított. Analógiája egy tápiószelei korsó,³⁰ valamint a rátkai korsó (7. kép 1.), mely vertikálisan nyolc karéjra osztott.

Hasonlóan nyolc karéjos a Tisza-eszlár–Kunsírdomb lelőhelyű kézzel formált korsónak a hasrészze.³¹ Ferdén tagolt kis edény került elő Miskolcon, a régi katonai gyakorlótéren (8. kép 2.) kézzel formált füles bögrével és kis csupporral (8. kép 1., 3.). A Botond utcában, a Sajóhoz lejtő oldalban távhővezeték árkában sírok látszottak.³² Az edények egy részét az árokásó gép megsértette, de ki lehetett egészíteni. Hét hamvasztásos sírt dokumentálhattunk összesen. Az 1. sírban volt egy 17,7 cm magas urna, hamvakkal tele (9. kép 1.). Az urna kétfülű volt, a fülindítások látszanak. A 2. sírban kézzel formált, szemcsés anyagú urna (9. kép 2–3.) és cserepdarab volt. A 3. sírban virágcserép alakú, kissé húzott peremű edényt találtunk (10. kép 1.). A 4. sírban csak hamvak voltak. Az 5. sírban egy erős korongnyomokkal készült fazékban hamvakat és vas csatot bontottunk ki (10. kép 2–3.). Az 1988-ban előkerült 6. sírból bordás vállú 21,3 cm magas urnát emeltünk ki (11. kép), melyre még négy plasztikus osztótagot is tett készítője. A 7. sír helyét csak cserepek jelezték, melyeket összeállítva a restaurátor keze nyomán egy kis öblös edény született újjá, melynek hasát belülről ferdén ki nyomkodták. A homorú részekbe levélerezetet karcoltak. Ezek a levelek se-

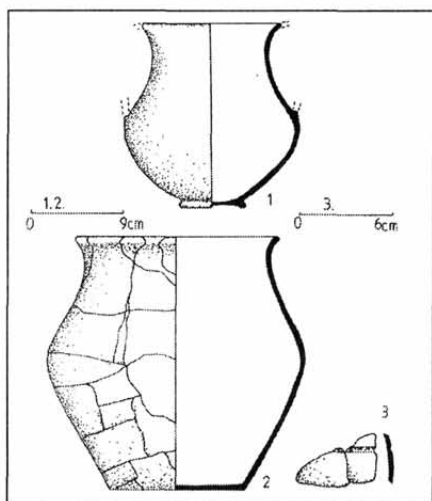

7. kép. Díszített korsók Rátkáról és Szirmabesenyőről (A szerző rajza)

8. kép. A miskolci-régi katonai gyakorlótér leletei (A szerző rajza)

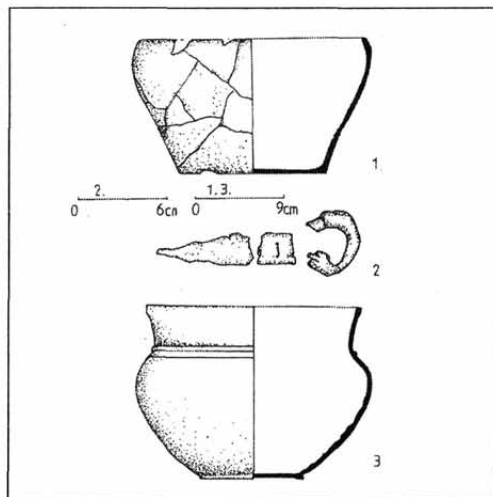

9. kép. Az 1–2. sír leletei
Miskolc–Botond utca területéről
(A szerző rajza)

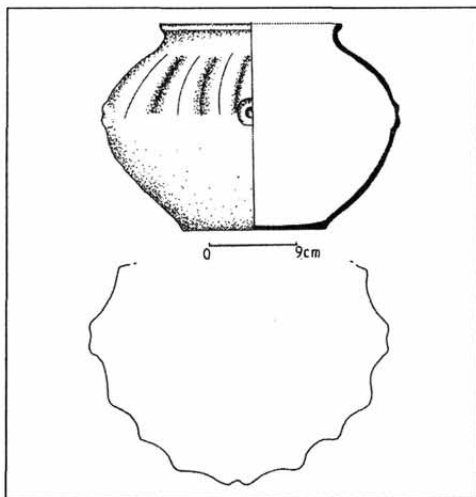
matikusak, de a szilfalevéhez hasonlíthatók (12. kép). Az itt talált második edényből csak töredék maradt, mely világosszürke, korongolt, jellegzetes szkíta. A levélerezetes darabunkhoz hasonló került elő Edelény–Borsod-Derekegyházán. Miskolcon még Erenyőben is találtak szkíta sírleletet,³³ így kézzel formált, behúzott peremű tálat, behúzott peremű, ujjbenyomásos léccel díszített fazekat, kistálakat és orsógombot. Diósgyőrben is kerül elő szkíta lelet, mégpedig vas lándzsa, lapos vas balta és vas zabla, melyhez hasonlót Nyékládháza–Kisperes-dűlőből őriz a múzeum (13. kép). Sajóörösön³⁴ hamvasztásos sír mellékleteként füles bögre és bronz karperec került napfényre. Egy másik alkalommal füles bögre és rövid talpcsöves tálat adtak a múzeumnak. Hasonló talpcsöves tál került elő Orosháza–Gyopároson az 50. és a 140.

sírban, valamint Tápiószelén a 6. és a 149. sírban, valamint Szlovákiában, Stretavka lelőhelyen.³⁵

Taktaszadán, a Takta parton, a község belterületén vízlevezető árok ásásakor szkíta leletekre bukkantak,³⁶ a leletmentést K. Végh Katalin végezte. Négy hamvasztásos sírt mentett meg. A találó adta át a vas lándzsa-töredéket és a kézzel formált, hiányos peremű urnát (14. kép). Az 1. sírt a temetéskor kövekkel rak-

10. kép. A 3. és 5. sír mellékletei
Miskolc–Botond utca területéről
(A szerző rajza)

11. kép. Bordás urna Miskolc–Botond utca
területéről
(A szerző rajza)

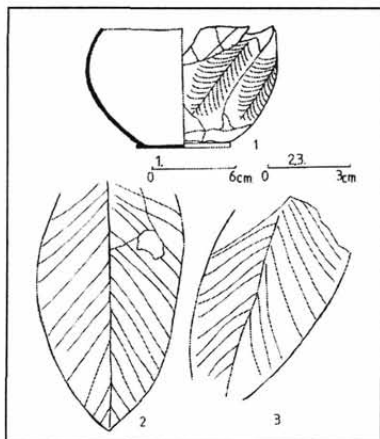

ták körbe, ezen belül helyezték el a kihajló peremű tálat, a behúzott peremű tálat, a korsót és a bögrét, majd odaszórták a hamvakat. A 2. sírba tálat, bögrét és plasztikus csigavonallal díszített orsógombot tettek. A 3. sírban az urnában találták a hamvakat. A 4. sírnál a kézzel formált, kissé hordó alakú fazékban voltak a hamvak. A terepből és a feltárt területből az ásató régész arra következtetett, hogy kis lélekszámú lakosság használta a temetőt.

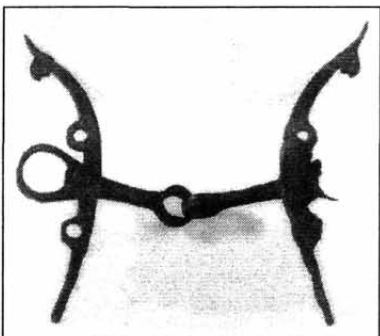
A Hernád mentén a Nagyparton, Gesztely és Hernádkak között a 37-es út építésekor 1950-ben kerültek elő szkíta kori leletek, melyeket átadtak a múzeumnak. A leletmentést Megay Géza végezte el. Az egyik korongolt tál pereme kihajlik (15. kép 1.), és erre a felületre hullámvonalat rajzoltak, minden előrajzolás és szabályosság nélkül. A hullámvonalat a későbronzkortól alkalmazták a fazekasok,³⁷ a preszkíta időszakban nem kedvelték, de a szkíták igen. A Duna–Tisza vidékén a korongolt kerámia megjelenése jelzi a szkíta kor második szakaszát a Kr. e. VI. század második felében. A leletek egymáshoz való viszonya ismeretlen. A Nagyparton légifelvételen³⁸ egy nyújtott ómega alakú, K–Ny irányú földvár látható, melynek bejárata keletre nézett, ott nyitott, a Halomsor felé. A Nagyparton világoszöld üvegpasztá gyöngyök, bronz karperec-törredékek, korongolt és korongolatlan füles bögrék (15. kép 2–6.), ellentett élű vas csákány, kancsó, tálak, hordó alakú edény és kettőskónikus, ún. Villanova típusú urna (16. kép 1–6.), valamint talpas urnák töredékei és korongolt bögrék (17. kép 1–6.) kerültek elő.

Kesznyéten–Szérűskert³⁹ területén 89 síros temetőrészletet tártunk fel. A lelőhely a Sajó és a Tisza által közrefogott háromszögben van, a Sajó kanyarulatának egyikében. 31 csontváz és 47 hamvasztásos sírt bontottunk ki, a többi helyét rögzítettük. A temetkezés rendkívül változatos. A csontvázas sírok közül a 3. és a 4. hason feküdt. Az első 36 sírból hat sír tájolása NY–K, Dny–É–K tájolású, DK–ÉNY tájolású két sír. Figyelemre méltók a kettős sírok. A 4., 5. és a 10., 11. síroknál figyelhettük meg, hogy egy csontvázas sír mellett egy hamvasztásos volt. A 4. csontvázas sír mélysége 115 cm, az 5. hamvasztásos sír mélysége csak 57 cm. A csontvázas sír mindkét esetben melléklet nélküli volt.

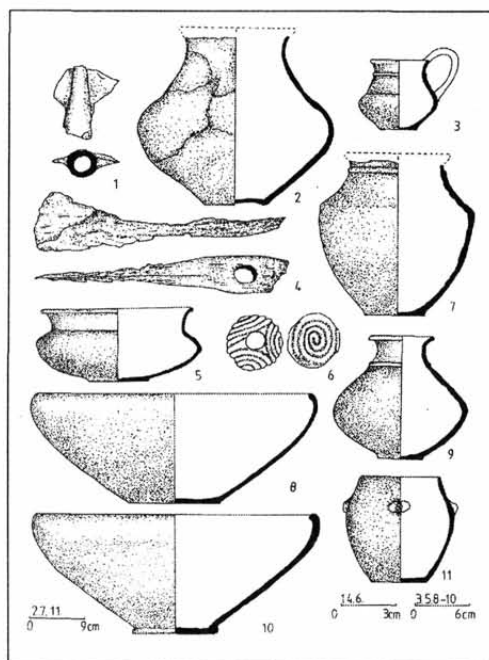
Kettős temetkezést több szkítakori temetőben találtak, így például Tápiószelén⁴⁰ a 4. sírban két csontváz volt. Csanytelek–Újhalastó területén⁴¹ a 39. és 50. síroknál, mindkettő hamvasztott. Hevesen⁴² csontváz és hamvasztásos kettős sír

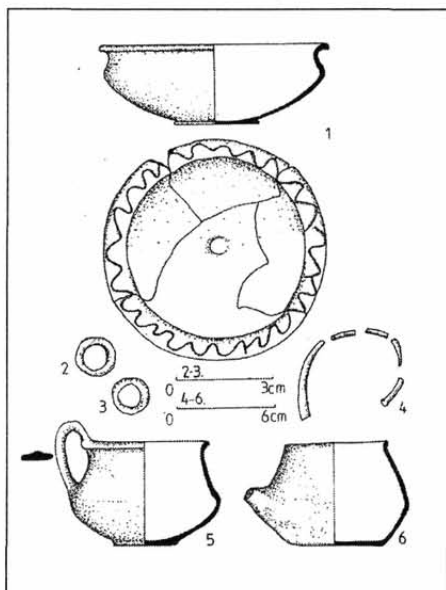
12. kép. Levéldíszes edény
Miskolc–Botond utca területéről
(A szerző rajza)

13. kép. Vas zabla Nyékládházáról
(Fotó: Kulcsár Géza)

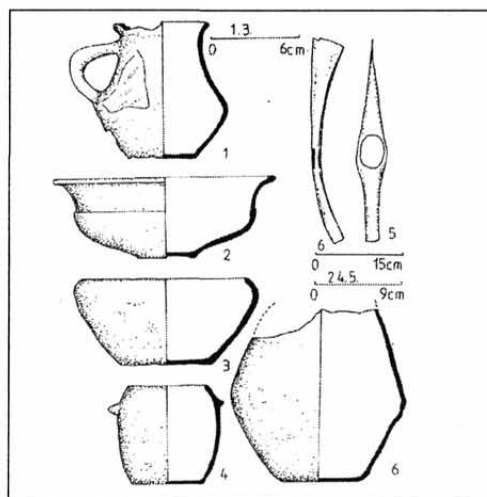

14. kép. Taktaszadai leletek
(A szerző rajza)

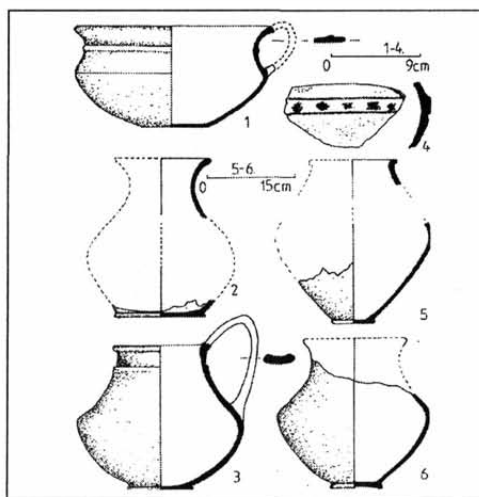

15. kép. Gesztely és Hernádkök közti
leletek
(A szerző rajza)

is előfordult, a B/6. sírban férfi és nő feküdt. Halottcsonkítás gondolata vetődhet fel a kesznyéteni 24. sírnál, ahol az egész koponyát határozottan oldalra tették két nyakcsigolyával együtt, és a keresztcsontot 45 fokkal elmozdították. Lehetséges, hogy sírrablás történt, mi nem találtunk mellékletet. A koponyák csonkítását megfigyelte Banner Benedek a Békéscsaba-fényesi temetőben,⁴³ T. Juhász Irén az orosházi⁴⁴ ásátásán, Párducz Mihály pedig Szentes-Vekerzugon.⁴⁵ Kövek sírba tételét Kesznyétenben az 5., 13., 16. és 55. temetkezéseknél láthattuk. Kő sírba tételére hozhadtunk példákat Szentes-Vekerzugról, Sándorfalva-Eperjesről is.⁴⁶ Említést érdemel a kesznyéteni 22. sír 1. melléklete, egy kézzel készült edény, melynek befelé ívelő pereme alatt szaggatott vízszintes vonalak mélyednek az agyagba, alatta vízszintes vonal húzódik, majd az edény hasán, középtől kétfelé, egymással szemben egy-egy hosszúkás bütyökfogó helyezkedik el, s ezek függőlegesen átfúrtak. Az egész edény díszítése és felfüggesztése szokatlan a kor kerámiaanyagában. Párducz Mihály Vámosmikoláról a 18. sírből ismert hasonló tálat, ahol a perem alatt felfüggesztésre szolgáló páros lyuk van.⁴⁷ Perem alatt áttört egy szirmabesenyői edény is (18. kép 7.), de ez esetben úgy tűnik, csak dekorációról lehet szó, mert az edény elég súlyos, kézzel formált, s tartalmával együtt nem bírná a felfüggesztést. A 12. sír tálja behúzott peremű, kézzel formált, és belsejében besimított díszítést láthatunk (19. kép 1.). Hasonló került elő Szentes-Vekerzugon a 134. sírban⁴⁸ és Muhin.⁴⁹ A kesznyéteni szkíta-kori lakosság békés földművelőnek tűnik, mégis találtunk hamvasztásos sírokban fegyvert (20. kép), mégpedig kést és csákányt együtt. A füles bronz karikák (19. kép 14.) hamvasztásos sírokban voltak. Párhuzama Ártándról publikált.⁵⁰ Fenőkövet Kesznyétenben is tettek sírba, például a 30. sírba.

16. kép. A Nagypart leletei
(A szerző rajza)

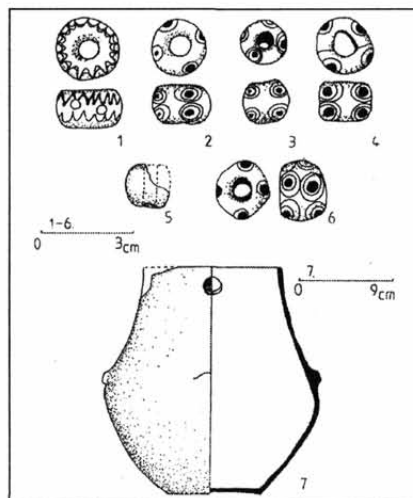

17. kép. Edények a Nagyparttól
(A szerző rajza)

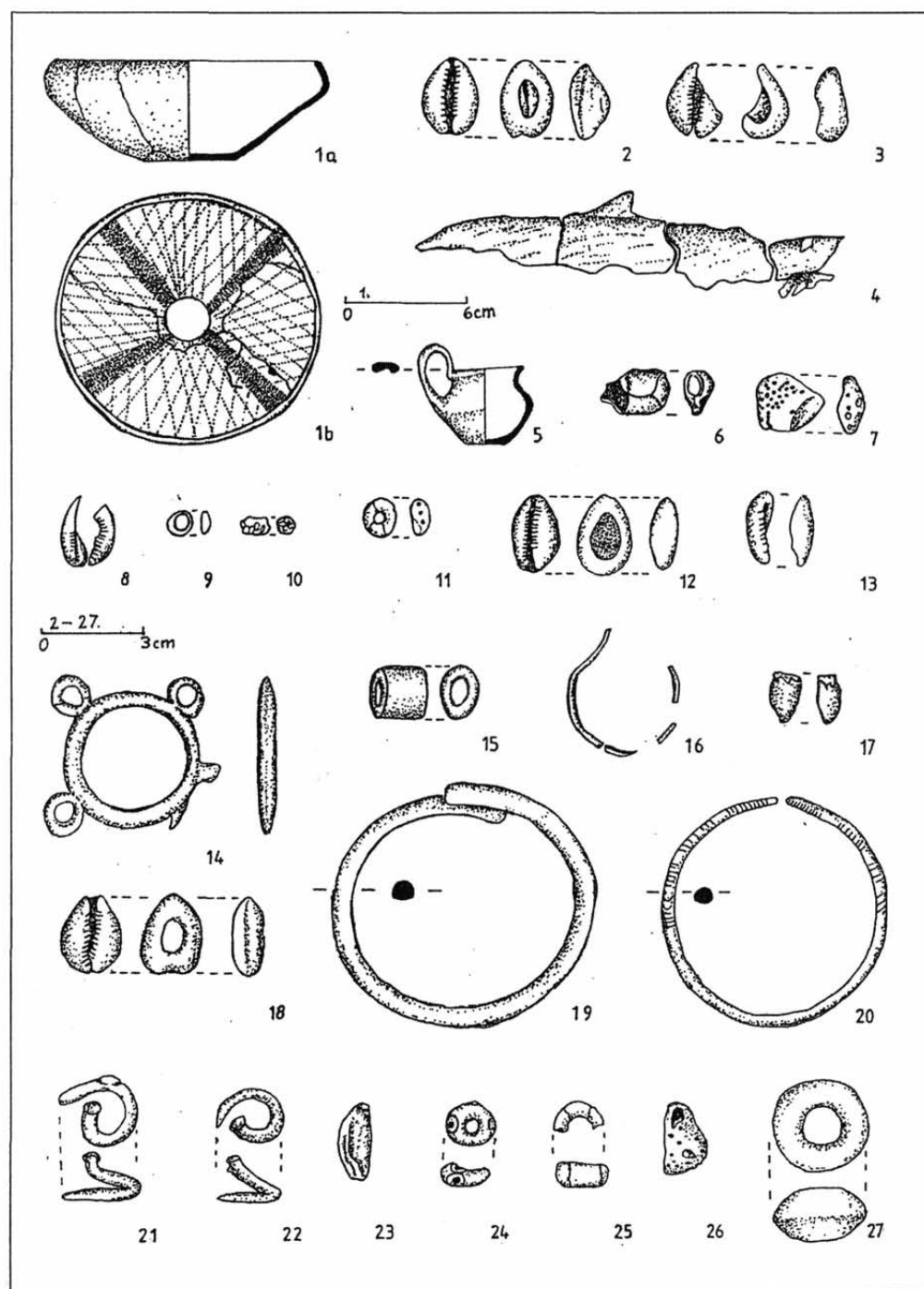
Hasonlók Szirmabesenyőn kerültek elő.⁵¹ Muhin Leszih Andor hatot talált.⁵² Ékszerek közül a spirálfüggők, illetve hajkarikák gyakoriak. Kesznyétenben az 1., 5., 12., és 13. sírokban voltak, s mindegyikben párosával. Több változatuk ismert, a kesznyéteniek bronzból készültek, és elektronlemezzel borítottak. Hasonlókat a szirmabesenyői anyagban is látunk (22. kép 1–5.).

Kesznyétenben a 6. sírban találtunk pávaszemcses, üvegpasztából készített gyöngyöt. Szirmabesenyőn több darab volt (2. kép 15., 18. kép 1–6.). Előfordulnak ikergyöngyök is. Általában fehér alapon kék-sárga szemekkel díszítettek. Kesznyétenben a 12. és 13. sírokban apró borostyángyöngyöket bontottunk ki, az utóbbiban több mint 20 darabot. Ezek a gyöngyök a hamvasztáskor a tűzben megégtek, és igen porlékonyak. Kauri gyöngyök több sírban előfordultak (19. kép 2–3., 8., 12–13., 18.), a hamvasztásos sírokban megégtek (21. kép). A 23. képen egy hamvasztásos sír rajzát láthatjuk Kesznyétenből. A hamvak között nagy számú gyöngy melléklete volt.

A szkíta ékszerek jellegzetességei közé tartoznak a bronz karperecek (19. kép 19–20.), melyek öntöttek, előfordul, hogy elkeskenyedő végük felé rovátkolt díszítésűek, de találhatunk zárt és egymásra erő végűt is. Vas karperecet gyakran viseltek (2. kép 9–12.), így Kesznyétenben a 35. hamvasztásos sírban, Muhin a 25. női sírban mindkét felkaron volt.⁵³

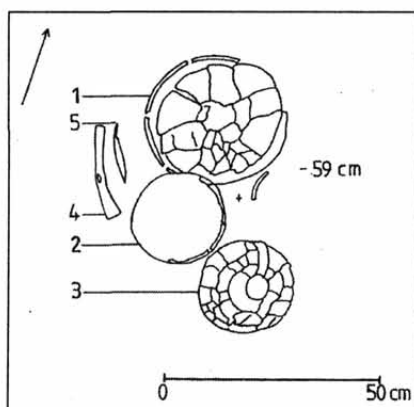

18. kép. Pávaszemcses gyöngyök és
fazék Szirmabesenyőről
(A szerző rajza)

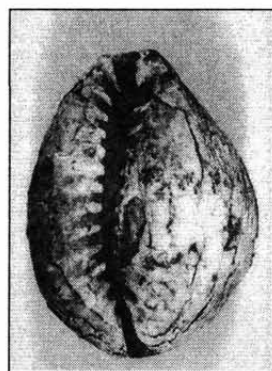

19. kép. Kesznyéteni leletek
(A szerző rajza)

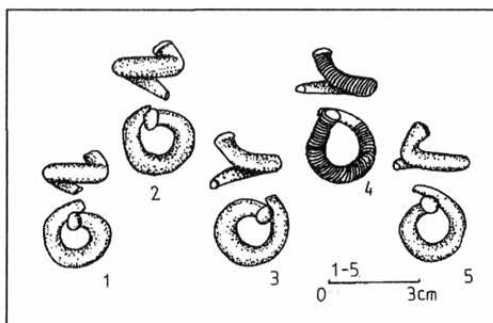
Az edények között megtaláltuk a kézzel formált Villanova típusú urnákat is a kesztyűtemetőben (24. kép). A 11. sírban kis korszót találtunk (25. kép), mely kelta ízlésű, korongolt. A kelta betelepődést a Kárpát-medencében élő koravaskori lakosság megélte, és nagyrészt túlélte. Megfigyelhetjük, hogy a szkíta lelőhelyeken általában találunk kelta temetőket, sőt Muhi-Kocsmadombnál ugyanazt a temetőt használták mindkét nép.⁵⁴ E temető feltárása 1930–1937-ig, majd 1972–1977 között történt. Összesen 43 sírt tudunk dokumentálni. Kiemelkedő régészeti tárgy az 1931–32-ben szórványként előkerült bronz tükör (26. kép). A tükrörész kerek bronz lapból áll. A nyél hosszában négy pillérre tagolt, felső végén négyszögletes, vízszintesen ugyancsak négy részre osztott pillérfő ül, ez a tag kopott, valószínű, hogy itt fogták meg a tükröt használatkor. Ezen a pillérfőn nyugszik a mellső lábaira leroskadó szarvas (27. kép), mely az elő- és hátlaapon egyaránt kidolgozott. Hátravetett agancsát négy mélyedés teszi plasztikussá. A tükrönyél másik végén egy négyszögletes talpazaton kunkorodott farkú, magas lábú ragadozó állat helyezkedik el. Ezt az állatot gondolták már lónak, farkasnak. A száj felett körbefutó bevágás, a szájkötés betanított állatra utal. Keménffy Béla állatorvos szerint gepárdot kell látnunk benne (28. kép), erre bizonyítékok a hosszú lábak, a konyult fülek, a széles fej, a ragadozó macskafélékre jellemző szájrés, és a felkunkorodó farok. Az ókori Ázsiában szokás volt a pórázon vezetett gepárral való vadászat, így feltételezhető, hogy a tükrönyél két végén az üldöző, és az üldözött állatot láthatjuk, mint vadászjelenetet. Történeti adatok szerint az ókori fejedelmek vadászgépárral ajándékozták meg egymást. A tükrő tüzetes vizsgálata során repedéseket vehetünk észre a kerek bronz lapba benyúló ív és a bronz lap között, valamint a nyél pillérszerűen tagolt része, és az állatfigurát tartó négyszögletes talpazat között. Mind ebből arra következtethetünk, hogy a tükröt több darabból öntötték, majd egybedolgozták, részben még melegen. Egyes kutatók görög tükröket utánoz

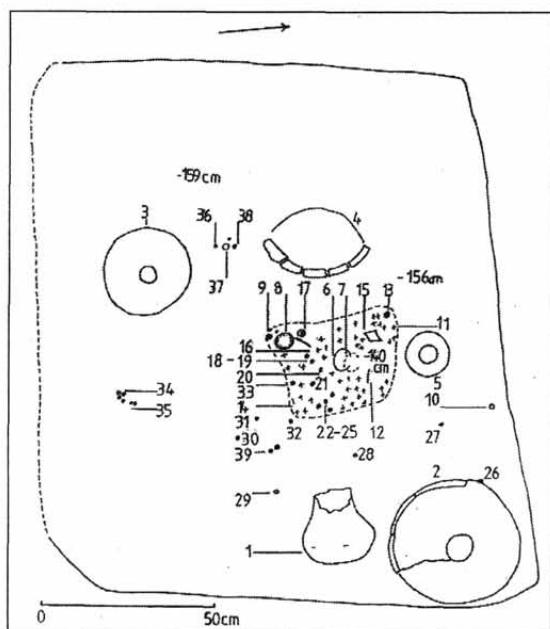
20. kép. Hamvasztásos sír csákánnyal és késsel
(A szerző rajza)

21. kép. Kauri ékszer
(Fotó: Kulcsár Géza)

22. kép. Spirálfüggők Szirmabesenyőrő
(A szerző rajza)

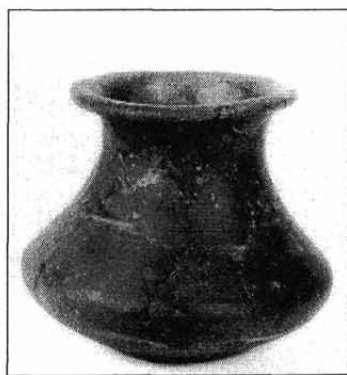
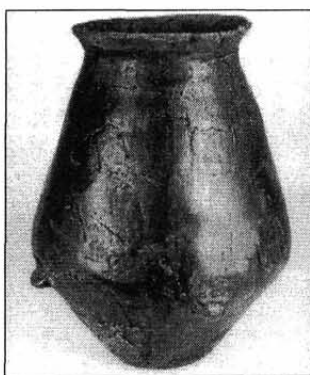
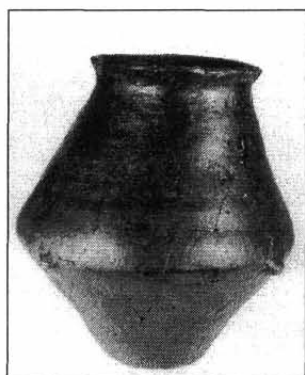

23. kép. Hamvasztásos sír gazdag mellékletekkel a kesznyéteni temetőből
(A szerző rajza)

barbár munkát látnak benne, mások szkíta megrendelésre készült görög árunak tartják, s így a Fekete-tenger melléki görög gyarmatvárosok egyikének ötvösei készítették. Miskolc–Dudujkán 1934-ben találtak egy ragadozó állat szobrocskát, mely még méretben is egyezik a Muhi példánnyal.⁵⁵ Hejőszalontán a Homok-, vagy Temetősor-dűlőben került elő 1934-ben egy tükörrnyél (29. kép), mely bronzból készült, és az öt pillérre osztott nyél végében lefelé néző kosfej látható. Az egész fej elnagyolt kidolgozásában is plasztikus, jellegzetes. A klasszikus szkíta területeken találtak kosfej végű ivókürtöt⁵⁶ a Hét Testvér kurgánban például. Ismerünk aranyborítású kardmarkolatot a Csertomlik és az Öt Testvér kurgánból,⁵⁷ a kardmarkolat végén két kosfej fordul kifelé. A keelermeszi kurgánban

kosfejekkel díszített arany ékszer került elő.⁵⁸ A Hajmanova Mogilában az eredeti földfelszín magasságában halotti tor maradványaira bukkantak, melyek között ló és báránycsontok voltak összetört cserepekkkel.

Ragadozó madárfejen végződő csont borítású harci késeket ismerünk Pencről, Szentes–Vekerzugról. Ezt az ábrázolást sztyeppei eredetűnek tartja a kutatás. Több változatuk ismert.⁵⁹ Legutóbb Nyíregyháza–Manda-bokornál, az M3-as autópálya ásatáson tárt fel egy szép darabot Istvánovits Eszter.⁶⁰ A 446.

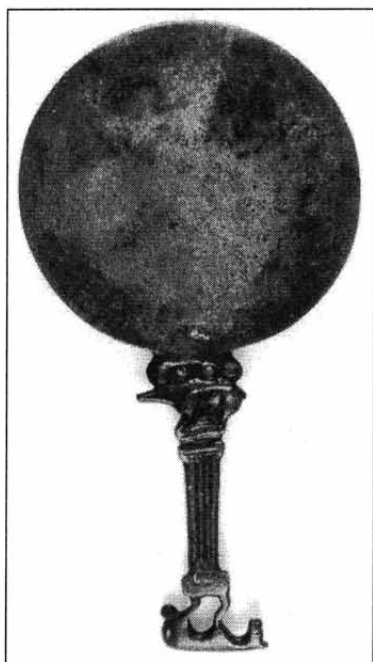

24. a–b kép. Villanova típusú urnák Kesznyétenből
(Fotó: Kulcsár Géza)

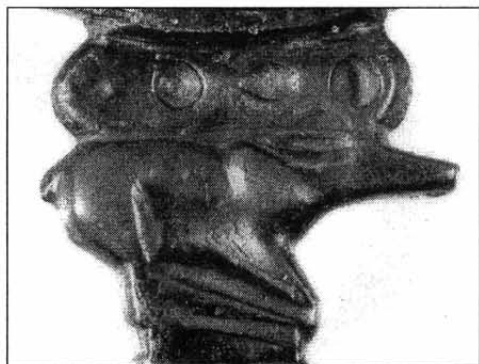
25. kép. Kelta ízlésű urna
Kesznyétenből (Fotó: Kulcsár Géza)

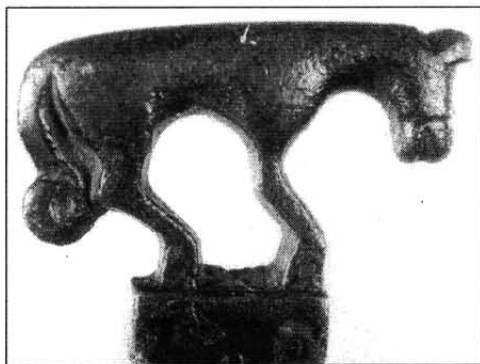
objektumban, azaz hulladékgödörben volt, s tör, vagy hosszúkés markolatának erősítésére szolgált a díszített csontborítás. Analógiája Nyíregyháza–Közvágóhídon került elő hamvakat tartalmazó edényben. Hasonlókat a Dnyeper vidékén készítettek, de Istvánovits Eszter feltételezi, hogy a mi darabjaink helyi alkotások. Az egész szkíta település 150–170 méter szélességben húzódott a magas parton a Kr. e. VI. század végén, V. század elején. A szkíta telep feltárása egyedülálló. Vidékünkön is tártak fel településrészt, mégpedig Kalicz Nándor Hejőkeresztúron, 1958-ban. Ezt a kis anyagot Párducz Mihály publikálta.⁶¹ A szkíta kori temetkezéseknél többször találkozunk a halmos temetkezésekkel. Zöldhalompusztán, mely már Csincse községhez tartozik, ma is látható az a halom, melyből a híres leleteket kiásták. A halom átmérője 25 méter, magassága 0,85 méter volt. Körülbelül a közepénél, földbe mélyítve találták a szkíta temetkezést.⁶² Monajon szintén halomsíros temetkezésről számolt be Csoma József.⁶³ A halom átmérője 24 méter, magassága 2 méter, a sír 175 cm mélyen feküdt. Taktaszada és Taktaharkány között az út és a vasút között sorba emelkednek a halmok. A tumuluszsor a taktaharkányi határban, a vasút túloldalán is folytatódik, ezek a Bogárzó és a Ráchalom. Taktaharkány határában egy halom elhordásakor 1966-ban Kemenczei Tibor megfigyelőként jelen volt, és ásatott is 1967 tavaszán.⁶⁴ A halom 60 méter átmérőjű volt, mértani közepén 5 méter magas. Itt nyitottak egy 8,5x2,5 méteres szelvényt. A halom északi részén is kutattak 20x5 méteres szelvényben, de semmi temetkezésre utaló nyomot nem találtak. Az Alföldön a Balmazúj-

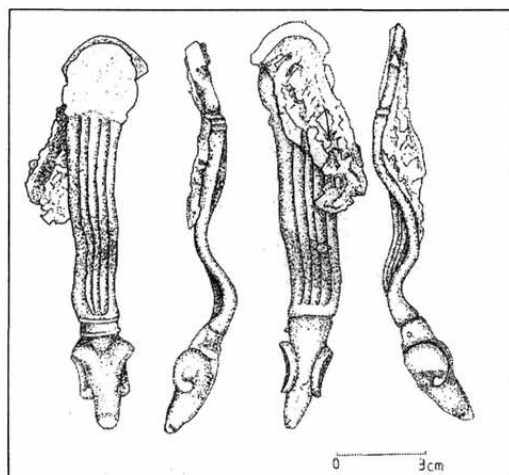
26. kép. Bronz tükör Muhiból
(Fotó: Kulcsár Géza)

27. kép. A tükör szarvas alakja
(Fotó: Kulcsár Géza)

28. kép. A ragadozó állat a tükörnyél végéről
(Fotó: Kulcsár Géza)

29. kép. A hejőszalontai kosfejes tükörnyél
(A szerző rajza)

város-Kárhozotthalom átmérője 70 méter, magassága 8 méter volt. Elhordásakor fakamrás temetkezést tártak fel. A halomba a kelták is belete-metkeztek.⁶⁵ Természetes, hogy nem mindegyik halomban nyugszik szkíta vezér, de a gyomai halomban gazdag lelet volt.⁶⁶

Mint láttuk, területünkön, a hegy-vidék és a sík, alföldi terület határán sok olyan tárgyat, temetkezési szokást tanulmányozhatunk, melyek egy része helyi eredetű, másik része viszont idegen, behozott termék. Részletes elemzésük, és a jövő feltárásai lehetővé teszik majd e titokzatosnak tűnő korszak pontosabb megismerését. Bizonyos, hogy nem csak kereskedelmi

árukkal,⁶⁷ de népek vándorlásával, a területre kiterjesztett hatalmi érdekkörrel kell számolnunk.

JEGYZETEK

1. PÁRDUCZ 1973. 27–63.; CHOCHOROVSKY 1975. 5–30.
2. HELLEBRANDT 1988. 8. kép
3. KEMENCZEI 1994. 86., 2. ábra 9.; PÁRDUCZ 1973. 59.
4. MATUZ 1994. 9–54.
5. PATAY 1961. 27–49.; KEMENCZEI 1994. 84. 3. ábra
6. KEMENCZEI 1994. 88. 4. ábra 11.
7. DÉNES 1999. 131.
8. Központjuk Aggteleken található, a barlan-

- got Gruber Péter, Matyuga Péter, Bódis Ferenc és Kalászdí György mérte fel. Rajzolta Gruber Péter.
9. HOM. Ltsz. 53.49.1–5., 53.180.1–4. bükkü kultúra, 53.600.1–4., 601.1–7., 602.1–8., 801.1–10., 802.1–4., 803.1–4., 804.1., 842.1., 944.1–4., 945.1–2.
  10. LESZIH 1939. 1.
  11. KEMENCZEI 1994. 4. kép 11.
  12. KEMENCZEI 1994. 5. ábra.; HOM. Adattár 340–68., 341–68.
  13. K. VÉGH 1969. 75. 2. kép
  14. KEMENCZEI 1984. 1. ábra 5. 48.

15. LESZIH 1939.1.
16. HELLEBRANDT 1999b 93–120.
17. KEMENCZEI 1984. 47.; BOTTYÁN 1955. 43.
18. HELLEBRANDT 2000a 48–52.
19. KEMENCZEI 1994. 4. ábra 10.
20. FETTICH 1928. 10.
21. FETTICH 1928. 16.
22. KEMENCZEI 1999. 171–175.
23. KEMENCZEI 2000. 175.
24. NAGY 1915. 135.
25. MIROŠŠAYOVÁ 1980. 383–394.
26. PATAY 1961. 39.
27. KEMENCZEI 1983. 70–71.
28. BOTTYÁN 1955. 61.
29. BOTTYÁN 1955. XXIX. 15.
30. BOTTYÁN 1955. XXVI. 14.
31. M. NEPPER 1968. VII. t. 59.
32. HOM. Adattár 1836–68. Az anyagot Z. Abonyi Judit restaurálta. Munkáját köszönöm.
33. Erenyő: HOM. Adattár 868–72.; HELLEBRANDT 1988. 128.;
- GALLUS–HORVÁTH 1939. 61., 72., 73. Táblakötet LXVII. 11–13., 15., LXVIII.
34. HOM. Adattár 1565–81., 1835–86.
35. JUHÁSZ 1972. 10 kép.; BOTTYÁN 1955. XXII. 7.; KEMENCZEI 1983. 8. kép.;
- MIROŠŠAYOVÁ 1979. 3. ábra 6.
36. HOM. Adattár 425–68.
37. KEMENCZEI 1983. 70–71.
38. HELLEBRANDT 2001. Kézirat. Hadtörténeti Múzeum Térképtára. Film-kép szám 110/6. Nyilvántartó szám 6013. Repülési év 1952.
39. HELLEBRANDT 1988.107–126.
40. PÁRDUCZ 1966. 37.
41. GALÁNTA 1981. 50.
42. SZABÓ 1969. 63.
43. BANNER 1933. 15.
44. T. JUHÁSZ 1972. 214.
45. PÁRDUCZ 1954. 50. 12 esetből 8 nő.
46. GALÁNTA 1982–83/1. 119.
47. PÁRDUCZ 1969. VII. 1.
48. PÁRDUCZ 1955. 2. kép 2–3.
49. HOM. Ltsz.: 53.778.1.
50. M. NEPPER 1969. 53–65. II., IV. t.
51. HELLEBRANDT 2000a 14. kép 2., 5.
52. LESZIH 1939. 1–11.
53. HELLEBRANDT 2000b 127.
54. HELLEBRANDT 1999. 192. ábra
55. LESZIH 1939. 5. kép 2.
56. BRASINSZKIJ 1979. 86. kép
57. BRASINSZKIJ 1979. 58. kép
58. BRASINSZKIJ 1979. 81. kép
59. KEMENCZEI 1984. 38.
60. ISTVÁNOVITS 1997. 75–79.
61. PÁRDUCZ 1958. 73–75.
62. FETTICH 1928. 3. ábra
63. FETTICH 1928. 18.; CSOMA 1887. 61–65.
64. HOM. Adattár 423–68., 424–68.
65. CSALOG 1954. 38.
66. MÁRTON 1905. 234–240.
67. HARMATTA 1967. 133–136.

Fodor László

SZKÍTA KORI TEMETŐ
AZ EGER-NAGY-EGED DÉLI OLDALÁN

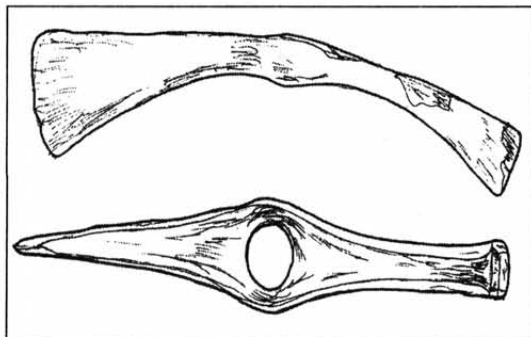

Az 1970-es évek közepén Eger közelében a Nagy-Eged déli lejtőjén szőlőtelepítés közben akadtunk rá arra a szkíta temetőre, amelynek feltárási eredményeit az alábbiakban röviden ismertetjük.¹

A kora tavasszal kezdett ásatást nyolc fővel közel egy hónapig végezhattük, mivel az előkerült temető által be-határolt terület rész beletartozott a tervezett szőlőtelepítésbe.

A leletmentés során mintegy 4000 négyzetméternyi területet vizsgáltunk át, ahol a hagyományos árkos és szelvényes ásatási technikát alkalmaztuk. Feltártunk mintegy 61 sírt, valamint nyolc különféle gödröt. A temetkezések többsége urnás (hamvasztásos) és zsugorított rítusú volt. Mindössze négy sírnál figyeltünk meg nyújtott vázas temetést. Egy-két helyen megfigyeltünk szórt-hamvas temetkezést is. Eddigi vizsgálati eredményeink alapján kimutatható, hogy a férfi sírok jentős részénél hamvasztást alkalmaztak, míg a nőket és gyerekeket inkább zsugorítva temették el. A leletanyagban jórészt bronz és vas csatok, karikák, karperecek, vagy azok töredékei fordultak elő. A hamvasztásos sírokból több fegyverlelet is elő-került.² Rítustól függetlenül több temetkezést borított azokra tudatosan rá-rakott kőkupac.³

A temető leletanyagának elemzése után kimutatható, hogy az országban eddig feltárt hasonló korú temetők sírjaihoz viszonyítva a nagy-egedi temető esetében gyakoribb volt a fegyveres sírok aránya. A 61 feltárt és dokumentált sír közül mintegy 16 temetkezésnél mutatható ki valamiféle fegyveranyag; (lándzsa, fokos, vagy annak maradványa).⁴ A temetőben gazdag leletanyagú sírt nem találtunk (1. kép).

1. kép. A temető területén szórványként előkerült fokos

SÍROK LEÍRÁSA

1. sír. A III–IV. árkosor között került elő. Mészkövekkel lefedett, nyújtott vázas temetkezés. Tájolása Ny–K-i irányt megközelítő. A két rétegben fedett mészkövek között megfigyeltünk beszórt kalcinált csontokat is. Egyéb leletet ebben a sírban nem találtunk.

2. sír. Az előző sírtól kissé É-ra a szántással enyhén megbolygatva, ugyancsak kővel lefedett hasonló tájolású nyújtott vázas sírra akadtunk. A feltárásközben a jobb felkar mellett egy kisméretű vasdarabot találtunk, amely feltehetően tű lehetett.

3. sír. A VIII. árkosor 4. árokszakaszában tártuk fel a 3. sz. temetkezést, amely zsugorított testtartásban feküdt. Ezt is durván háromszög formában kőkupac fedte. Bal kezét kissé felemelt tartásban találtuk, az archoz közeli pozícióban. Markába két orsókarikát helyeztek (2. kép).

4. sír. Kisméretű kőkupac alatt kb. két éves gyermekcsontváz feküdt. Meg-

2. kép. A 3. sírban fekvő nő, a kezében
orsógombokkal

figyelésünk szerint az előző sírhoz tartozhatott.

5–7. sír. A két sírban a megfigyelt csontmaradványok alapján vázas temetkezések voltak, míg a 6. számmal jelzett edénytöredékben kevés átégett (kalcinált) csontmaradványt találtunk, így azt urnás, hamvasztásos rítusú temetkezésként dokumentáltuk.

6. sír. A VIII. ároksorban három bolygatott helyzetű temetkezésre akadtunk. A szántás okozta bolygatás miatt pontos helyét és fekvését nem tudtuk kelőn rögzíteni. Bolygatott edényleletben a megfigyelt kalcinált csontmaradvány alapján ez is urnás, hamvasztásos. A

sírban nem voltak leletek.

8. sír. A temetkezés erősen bolygatott, mindössze néhány megfigyelt gyermek koponyacsont alapján határoztuk meg. Lelet itt sem volt.

9. sír. A XIII. ároksorban újabb bolygatott helyzetű lábcsontokat tártunk fel. Zsugorított.

10. sír. Szintén a XIII. ároksorban az agyagos rétegben a szántás során bolygattak egy sírt, mely a csontmaradványok alapján feltehetően vázas temetkezés lehetett.

11–12. sír. A VIII. ároksor É-i irányban történő bővítésével akadtunk rá arra a két kis kőcupacra, amelyek egymáshoz közel feküdtek. A 12. sz. sír alatt egy feltehetően korábbi gödörbeásást figyeltünk meg. Mindkét sírt kőcupac takarta, a benne feltárt vázak zsugorított testtartásban feküdtek. A 12. sz. sír mellett két kisméretű tálat találtunk. A nyak tájékán rossz anyagú nyakperec töredékei kerültek elő.

13. sír. A XIII–XIV. ároksorok közötti területen feküdt jelentős kőcupac alatt. A kövek alatt, szétmállott feketés színű edényben, átégett emberi csontmaradványok voltak. A sírban még két kisméretű felmagasodó fülű bögrét és egy orsókarikát találtunk. Az orsókarika mellett egy kisméretű vastű is előkerült. Egykor az edény mellé köpűjével kifelé egy vas lándzsát és egy fokával befelé fordított vas fokost helyeztek.⁵

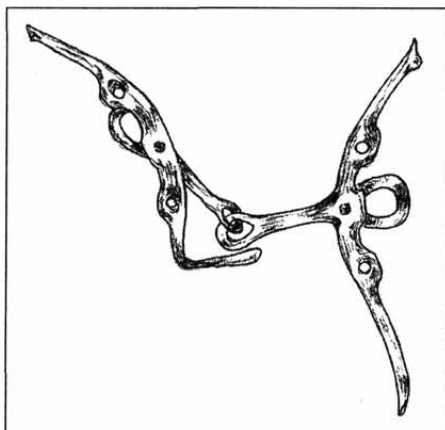
14. sír. A 2. árokszakaszban fekvő sír váz maradványa zsugorított helyzetű temetésre utal. A mell tájékán egy csecsemő koponyáját tártuk fel. A gyerekkoponya után a felnőtt váz térdé irányában egy kisméretű talpas edény feküdt.

15. sír. Ugyancsak a XIII. ároksorban megfigyelt rossz állagú csontmaradványok jelezték a 15. sz. zsugorított fekvésű sírt. Lelet a sírban és a sír körül nem volt.

16. sír. A VIII. ároksor kövel kirakott következő sírja. Az eke kissé megtolta. Ezt is kőcupac borította. A széttolt kövek mellett egy vaskarperecet találtunk.⁶

17. sír. Az V. ároksor egyik részén a szántással erősen bolygatott területen néhány csont töredéket dokumentáltunk sírként. Egyéb lelet itt sem volt.

18. sír. A IV. ároksor 9–10. árokszakaszánál egy jól látható sírfoltban egy zsugorított helyzetű temetkezést tártunk fel. Ezt kivételesen kövek nem fedték. A medence mögött a lábknál egy kis füles bögre feküdt. A kis edény talpa a váz felé nézett. Az eltemetett arccal déli irányban feküdt. Ez volt eddig a legmélyebben temetett sír. Mélysége: 110 cm.

3. kép. Csikózábla a 18. sírból

19. sír. Szintén a VIII. ároksor kőkupacos sírja. Néhány szürkésfekete színű, töredékes edény volt a kövek között, és igen sok kalcinált csont. A kövek között egy vas csikózáblát (3. kép), valamint egy jó megtartású vas fokost találtunk. A kövek leszedése után alattuk egy tipikus szkíta barnás színű, jó állagú, de kettétört tálat bontottunk ki. A legnagyobb kőkupac ez ideig ezt a temetkezést takarta.⁷

20. sír. A VII. ároksor 9. árkában került elő ez a zsugorított rítusú temetkezés. A szántás kissé megnyomta. Benne két kis tálkát és egy orsókarikát találtunk.

21. sír. A IV. ároksorban megfigyelt szórványos emberi csontok kapták a 21. sírszámot. Itt is talajművelés okozott bolygatást.

22. sír. A VIII. ároksor 1. sz. árkában sírra utaló kőkupacot tártunk fel. Bár alatta semmilyen temetkezésre utaló nyomot nem találtunk, jellegénél fogva a 22. sírként dokumentáltuk.

23. sír. Ez a temetkezés a XIII. ároksor 1. sz. árokszakaszában került elő. A lábrészeit az eke bolygatta. A csontok mellett egy görbe hátú kis vaskést találtunk. A vázrészek nyújtott-vázas temetésre utaltak.

24. sír. A IV. ároksorban feltárt jelentősen bolygatott helyzetű temetkezés.

25. sír. Az V. ároksor 3. árokszakaszában talált kőkupac a 25. sírszámot kapta, bár emberi csontmaradványt, valamint régészeti leletet nem találtunk benne.

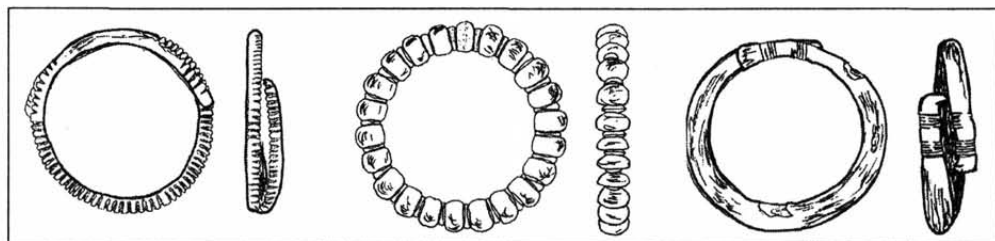
26. sír. Az V. ároksorban egy felnőtt nyújtott vázas temetkezést tártunk fel. A felnőtthez egy eltemetett gyermek is tartozott, melynek csontvázmaradványát a bal lábra és medencére helyezve találtuk. A gyermek karján kisméretű vas karperec volt. A felnőtt váz leletnélküli volt.

27. sír. Ezt a sírt a XII. ároksor Ny-i részén találtuk. Bolygatott helyzetű, a koponya és a töredékes váz maradvány alapján zsugorított rítusban temették el. A koponya mellett egy lapos, átfúrt fenőkö feküdt.

28. sír. A VI. ároksor 7. árokszakaszában viszonylag magasan egy hamvasztásos temetkezésre akadtunk. A középmagas szürkésfehér edény oldalra fordulva feküdt. Ez tartalmazta a kalcinált csontok nagyobbik részét. Mellette feltártunk egy kisebb szürkés tálát is, amelyben szintén kalcinált (apró darabokra égett) csontok voltak. Az edények mellett három bronz karperecet találtunk (4. kép). A karperecek közül; kettő sima, egy pedig bütykös. A típus alapján feltételezhető, hogy az említett ékszerekkel eltemetett esetleg más etnikumhoz tartozhatott. A karperecek között volt még egy kisméretű vaskés,

valamint egy orsókarika. A letek alatt egy kisméretű szürkésbarna füles bögre is előkerült.⁸

29. sír. Ebben az esetben is csak az árokszakaszban szórványosan megfigyelt,

4. kép. A 28. sírban talált karperecek

bolygatott emberi csontok alapjánadtunk sírszámot.

30. sír. A XII. ároksorban kevés kalcinált csont mellett kisméretű hiányos edény feküdt. Feltehetően azt a sírt is bolygatás érthette.

31. sír. A VI. ároksorban bütyökdiszes kis füles edényt tártunk fel, benne hamvakkal. A sírhoz néhány mészkő darab is tartozott. A kövek között is voltak edénytöredékek.

32. sír. A VIII. ároksor 6. árokszakaszában egy leletnélküli zsugorított helyzetű csontvázat tártunk fel.

33. sír. A VII. ároksor 6. árokszakaszában egy urnás sírt regisztráltunk. A sírhoz néhány edényfenék tartozott. Több apróra tört edény mellett egy bordázott felületű orsógombot is találtunk.

34. sír. A VIII. ároksor 4. árkában lelet és vázrészecskék nélküli összerakott kőkupac.

35–36. sír. Itt csak a sírgödört regisztráltuk. Mindkét sírbeásás jól kivehető volt. Mindkettőben kőkupacot is találtunk. A 35. sírgödör végénél egy kerek beásásra is ráakadtunk. (A gödör a 6. számot kapta.)

37. sír. Újkori bolygatás nyomai, a megfigyelt temetkezési anomáliák alapján azonosítottunk.

38. sír. Kőkupac alatt zsugorított helyzetű csontváz feküdt. Az eltemetett mellett leletet nem találtunk.

39. sír. A XI. ároksor 4–5. árokszakaszában néhány szórvány edénytöredék körül kalcinált csontok is voltak.

40. sír. A XI. ároksor 5. árkában egy kalcinált csontokkal teli edényleltre akadtunk. Az edény mellett volt egy vas fokos, valamint egy hegyetörött kisméretű vaskés.

41–41/a sír. A XI. ároksorban kőkupac alatt egy felnőtt zsugorított helyzetű vázra akadtunk. Tőle 85 cm-re K-i irányban kis kőkupac alatt gyerekcsontvázat tártunk fel. A két temetkezés véleményünk szerint összetartozik.

42. sír. A XI. ároksor 4. árkának részén 60 cm mélyen egy urnás temetkezést tártunk fel. Benne egy nagyobb edény volt, amelyet az eke összetört, valamint egy kis tál. Mindkettőben voltak kalcinált csontok. A tál alatt egy nagyobb méretű vaslándzsa feküdt, amely mellett egy kés is volt. A lándzsa köpűjében is volt egy

kisméretű kés. A fémek mellett még két kisméretű füles bögrét is találtunk.⁹

43. sír. A XI. ároksorban 75 cm mélyen egy gyermek sírját tártuk fel. A koponya mellett egy kis ciprea kagylót tártunk fel.

44. sír. A XI. ároksorban egy gyermek sírját tártuk fel, ahol is egy-egy hengeres gyöngyszemet találtunk.

45. sír. A IX. ároksorban egy urnás temetkezésre akadtunk. A sírban két edénymelléklet volt. Az egyik sötétszürke edénynek felmagasodó fulén kétoldalt két bütyök látható.

46. sír. A XV. ároksorban az elhaltat zsugorított helyzetben fektették. Az eke kissé oldalról megnyomta.

47. sír. XIV. ároksorban egy 3–4 év körüli gyermeket temettek el. A koponya körül 4 db kisméretű tengeri kagylót, valamint néhány üvegpaszta gyöngyszemet dokumentáltunk.

48. sír. A X ároksor 2. árokszakaszában feltárt nyújtott helyzetű váz az eddigiekhez képest rendhagyó módon, a hasán feküdt. A bal alsó lábszár mellett egy állatcsont volt. Az eke ezt a sírt is kissé megbolygatta.¹⁰ (Az említett rendhagyó fekvése ettől független!)

49. sír. A XIV. ároksor 9–10. árokszakaszában megtalált urnás temetkezésben egy összetört edényt hamvakkal, valamint az edény tetején egy vASFokost, görbe hátú vaskést, valamint hegyes árat találtunk.

50. sír. A XV. ároksorban bolygatott urnás temetkezés. Leletei; szétszántott edénytöredék, hosszú vasláncza, vASFokos, valamint egy meghatározhatatlan lapos vastöredék.

51. sír. A XIV. ároksor 3. árkában tártuk fel ezt az urnás temetkezést, melyet szántással megbolygattak. Kis, füles, vörös színű edénymellékletében emberi csontok égett maradványaira leltünk.

52. sír. Jelentősen megbolygatott csontmaradványok. Rítusát pontosan meghatározni nem tudtuk. Melléklete nem volt.

53. sír. A XV. ároksorban tártuk fel. Zsugorított helyzetben feküdt D–É-i irányban. A sírt mészkövek fedték. Kissé baloldalára volt fordítva. Az eltemetett dereka táján kisebb fekete színű bögre volt. A lábak felé három orsókarikát tártunk fel. A sírban kalcinált csontokat is megfigyeltünk.

54. sír. A X. sz. ároksorban feküdt jobboldalára fordítva, zsugorított testhelyzetben. Melléklete nem volt.

55. sír. Zsugorított testhelyzetben feküdt, megközelítően É–D irányban. A koponya mellett három db behajlított végű vastű került elő.

56. sír. A XV. ároksorban került elő. Egymás mellé két halottat helyeztek el zsugorított testhelyzetben. Az egyik vékonyabb csontozatú, míg a másik váz csontozata erősebb testalkatra utal. Az előbbi pár centiméterrel fentebb helyezkedett el. Melléklete a felsőnek (56/a sír) egy kisméretű füles bögre. Az alsónál a koponya mellett egy vas kés feküdt hegyével a koponya irányában.¹¹

57. sír. Az 55. sz. sírtől déli irányban kb. egy méterre került elő. Urnás, hamvasztásos temetkezés. Bolygatott helyzetű. Lelete egy kisméretű vékonyfalú füles edény, valamint egy vaskés.

58. sír. Zsugorított testtartásban eltemetett felnőtt. Melléklete nem volt.

59. sír. Az 58-as sírtől kissé nyugatra zsugorított helyzetben eltemetett gyer-

mek. Melléklet itt sem került elő. Mindkettő tájolása megközelítően a Ny–K-i irányt követi.

60. sír. Bolygatott helyzetű urnás temetkezés. Néhány edénytöredék és szét-szórt kalcinált csontmaradvány jelezte helyét.

61. sír. A kb. 75 cm mélyen fekvő vázat szántással mégis megbolygatták. A megfigyelt koponya és néhány szórványos csontmaradvány alapján zsugorított helyzetű temetkezés lehetett. Ez a sír volt a legtávolabbra a kutatási területünk-től D–DK-i irányban, a XVI. ároksorban.

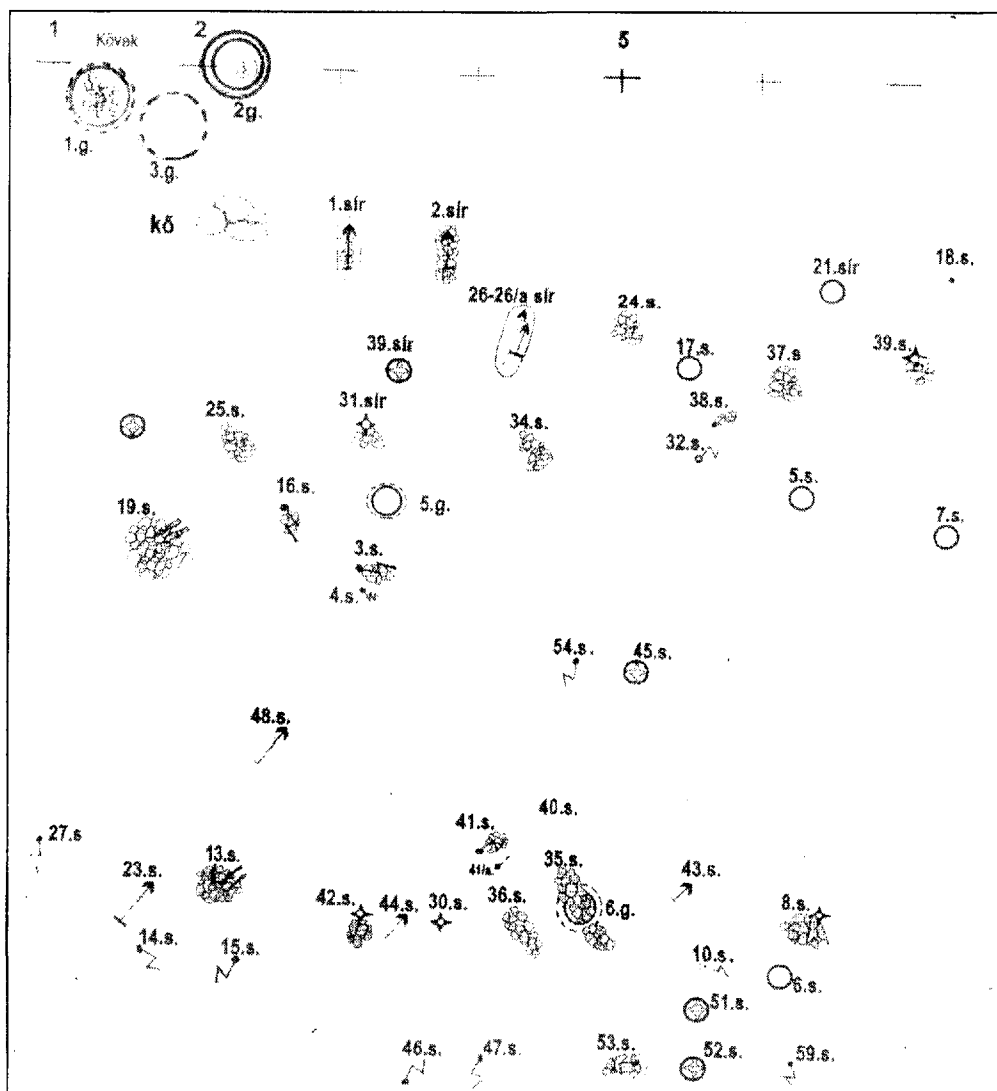
AZ ÁSATÁS TOVÁBBI EREDMÉNYEINEK ÉRTÉKELÉSE

A fentebb síronként mutattuk be Eger mellett a Nagy-Eged déli oldalán feltárt szkíta temető temetkezésének megfigyelt rítusait, valamint az eltemetettek mellé helyezett különféle használati tárgyakat, ékszereket, fegyvereket.

A sírokon kívül a temető területén feltártunk és dokumentáltunk néhány olyan gödröt, amely nem köthető a temetkezésekhez. A temető kutatása közben a kutató ároksorok egy-egy szakaszán nagyobb kövek fordultak elő. Ezek a méretes mészkőtömbök a Nagy-Eged oldaláról csúszhattak le. A köveken megfigyeltünk csiszolatokat, amelyek feltehetően emberi beavatkozások, de véleményünk szerint ezek sem tartozhattak a temetőhöz.

A temető közelében kora vaskori település helyezkedik el.¹² Cseréptöredékeit szántásban több helyen megtaláltuk, s összegyűjtöttük. A szkíta temető sírjai alatt fentebb már említett gödrök, beásások és nagyméretű kövek is e népességhez köthetők.¹³ A kérdéses település – maradványait a temető helyén is megfigyeltük – egykori lakossága a cseréptöredékek elemzése alapján vélhetően a pilinyi kultúra köréhez tartozhatott. Fentebb a sírok leírásában ismertettünk néhány olyan temetkezést, ahol az eltemetettnél talált leletek kelta etnikumra utalnak (28–42. sz. sírok, s néhány szórvány edénytöredék). A hasonló korú temetőknél eddig megfigyelt temetkezési rítusok a Nagy-Egednél is mind jelen voltak. Úgy gondoljuk, hogy a feltárt szkíta kori temetőt két irányból a gödrökkel és árokmaradványával le tudtuk határolni (5. kép).

Annak ellenére, hogy a temető több sírja sérült a szántással – elfogadható értékelést tehetünk korának és etnikumának meghatározására, s megbízható szakmai érvek alapján sorolhatjuk a hazai szkíta kori népesség ún. „Vekerzugi” csoportjához.¹⁴ A temető, leletei alapján, a Kr. e. V–IV. századra datálható.¹⁵

Fokos, lándzsa, kés

Zsugorított temetkezés

Kőkupaccal fedett
szórt hamvak

Urnás temetkezés,
bizonytalan
helymegjelöléssel

Urnás, azaz
edénymellékletes

Nyújtottvázas
temetkezés

5. kép. Az Eger-nagyegedi temető részlete

JEGYZETEK

1. DIV. RA: 384.
2. PÁRDUCZ 1954. 12.; SZABÓ 1969. 79-84.
3. KUDRNÁČ 1955. 319-338.
4. Szabó János Győző néhai kollégám, a korszak egyik kiváló szakértője az itt megtalált szkíta népesség temetőanyagát elemezve azon a véleményen volt, hogy azok valamiféle észak-magyarországi szkíta fejedelmi kíséret tagjaihoz tartozhattak. (Itt most rá is emlékezve, köszönettel tartozom neki.)
5. PÁRDUCZ 1954., 1955.
6. KEMENCEI 1966. VI., VIII. t. A bekarcolt díszítésű karperecekhez lásd T. JUHÁSZ 1976.
7. PATAY 1955. 61-74., XV-XVII. t.; PÁRDUCZ 1943. III. 50. 1-2., I-II., XV-XIII., VIII. 49-50. (edények), VIII. 34-35.
8. PATAY 1955. 67. Patay Pál is írja, hogy Pilinyben a szkíta temetőben kelta sírok is voltak.; CHOCHOROWSKI 1984. 104-105., 119-123.; MT/1. 179-180.
9. PATAY 1955. 61-74.; DUŠEK 1955. 59.
10. SZABÓ 1969. 79-84.
11. SZABÓ 1969. 79-84.
12. Mint fentebb említettük, hogy a Nagy-Eged déli oldalán a szántás több helyén gyűjtöttünk a késő bronzkori edénytöredékeket, amelyeknek töredék népeit feltehetően a szkíta invázió még itt érthette. A cserepek előzetes vizsgálata alapján a megfigyelt település a pilinyi kultúrkör valamelyik népességéhez tartozhatott.
13. PATAY 1955. 61-74.
14. SZABÓ 1969. 79-84.; CHOCHOROWSKI 1984. 104-105., 119-123.
15. SZABÓ 1969. 79-84.; CHOCHOROWSKI 1984. 104-105, 119-123.; MT/1. 179-180.

Cseh János

SZKÍTA FÖLDMŰVELŐK-ÁLLATTARTÓK
TELEPÜLÉSEINEK
RÉGÉSZETI NYOMAI A ZAGYVA MENTÉN

*(Településtörténeti kutatások
Szolnok határában 1986–1990 között)*

*Székely kori település-ásatások a Közép-Tisza vidéken (Jász-Nagykun-Szolnok megyében)
1960–1963 és 1986–2000 között*

„Arról a földről, mely ettől a vidéktől északra esik, senki sem tud pontos felvilágosítást adni, hogy ott miféle emberek laknak. Azt kell gondolnunk tehát, hogy az Isztrosz túlsó partján áthatolhatatlan, végtelen pusztaság terül el. Úgy hallottam, az Isztroszon túl egyetlen nép lakik, a mēd viseletben járó szigünnák.”

(Hérodotosz: A görög-perzsa háború. Ötödik könyv 9.

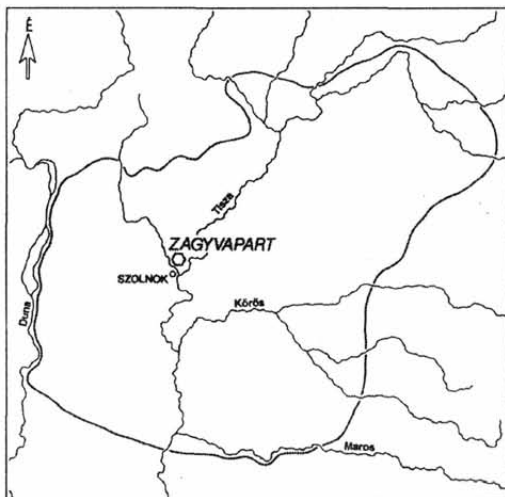
Muraközy György fordítása)

Egyetlen olyan archeológiai periódus nincs vagy alig a Nagy Magyar Alföld széles térségeit tekintve, amelynek települései, telepobjektumai annyira kevésbé lennének föltárva, de főként publikálva, mint az időszámításunk kezdetét megelőző VI–III. század világáé, azaz a végső soron észak-iráni, illetve dél-oroszországi eredetű népcsoporté, a szkítáké, esetleg a kimmer-rokon szigünnáké. Bárhová is jutott mostanra az etnikai és kronológiai polémiák, diszkussziók sorozata, akárhogy is gondolkodik ezekről az avatott szakember egyrészt, másrészt a korszakot érintő kérdésekben inkább csak valamelyest olvasott ember, mint jelen sorok írója: mindezekről függetlenül az a régész, aki ma akár egyetlen középső vaskori (értsd Kr. e. V–IV. század) telepobjektumot, házat vagy pusztán egyszerű gödröt publikál, már csupán ezzel nagy szolgálatot tesz a szkítológiának, a kor település-kutatásának.

Az olvasó előtt fekvő dolgozat, pontosabban az ennek hátterében álló Szolnok város melletti ásatás-láncolat tulajdonképpen ahhoz a megyei településkutatás sorozathoz kapcsolódik, amely éppen három évtizeddel ezelőtt vette kezdetét, éspedig 1961-ben Jászfelsőszentgyörgy határában, Csalog Zsolt munkálkodása révén. Ugyanő két esztendővel azután egy Tiszaszőlős melletti lelőhelyen tárt föl szkítának meghatározott telepmaradványokat (s még 1960-ban talán egy másik határponton is). A szerző ismeretei szerint ezzel le is zárult a megye korai-középső vaskori telepkutatásának első időszaka, mintegy „hőskora”. Az újabb eredmény 1985-re datálódik: ekkor Kriveczky Béla és a szerző rövid leletmentésén, Tisza-igaron jutottak napfényre telepgödrök és természetesen kerámia.

Nyomban ezt követően azután nagyon is sűrűsödtek a történések, hiszen a Szolnok közeli zagyvaparti ásatások során 1986–1988 között évente és tetemes mennyiségben kerültek dokumentálásra szkíta gödörházak és egyéb telepjelenségek több lelőhelyen is, Kovács Gyöngyi, Kriveczky Béla és a szerző jóvoltából. A mai napig ez az emléktanyag adja a Damjanich János Múzeum Kr. e. VI–III. századi lelet-, rajz- és fotógyűjteményének gerincét. 1991–1992 körül Kengyel határában ugyancsak föltárára került néhány, csekélyebb relevanciájú telepjelenség-részlet, gödör (Cseh János). Föltétlenül megemlítenőd Túrkeve, ahol 1998-ban Pintér László és Polgár Zoltán ásatása hozott napvilágra szkíta kori telepanyagot. Ez az esztendő mintegy bevezetése volt a legújabb kutatási periódusnak, amely 1999 után, igazán 2000-ben teljesedett, bontakozott ki. Előbb említett évben egy kitűnő tiszapüspöki lelőhelyen (Karancs-Háromág) olyan enigmatikus objektumok és leletegyüttesek jutottak fölszínre, amelyek – előzetes meghatározás szerint – az ún. preszkíta időszakra (Kr. e. VIII–VI. század) tehetőek. Mindenesetre

egy a szkíta évszázadokhoz közeli világot reprezentálnak. Ezt a régészeti ásatást Csányi Marietta, Tárnoki Judit, Kertész Róbert és a szerző végezte, ahogyan azt is, mely Törökszentmiklós határának egy másik pontján (Kenderpart) zajlott esztendőre rá. Bizonyos szempontból, az előzővel karöltve ez tekinthető a legmegbízhatóbb, leghitelesebb adatfelvételnek, dokumentációnak (megyei viszonylatban); habár csupán néhány, fél tucatnál nem több Kr. e. V–IV. századi épületmaradvány került kibontásra, mégis kvázi betetőzését jelenti a főntebb vázolt három évtizedes, emberöltőnyi kutatás-sorozatnak. Ámde a kör nem ezzel zárul, hanem egy kis léptékű, ad hoc besenyszögi leletmentéssel, ugyanabban a 2000.

1. kép. A szkíta kori település-régészeti kutatások helye a Kr. e. VI–III. századi Alföldön (1986–1990), vastag vonallal jelölve a síkvidéki szkíta megtelepedés területe

vonni szándékozik a tiszai síkság, mint földrajzi-régészeti egység Kr. e. VI–III. századi emlékéanyagának határait (döntően Párducz Mihály nyomán). Ezen belül jelezni kívánja Szolnok–Zagyva-part korabeli mikrorégiójának helyét: láthatóan a magyarországi Szkítia (Szküthia)-Szigünnia belsejében, épp a szívében (1. kép). A következő képek már kifejezetten a bemutatandó archeológiai kisrégióra és annak emlékéanyagára koncentrálnak.¹

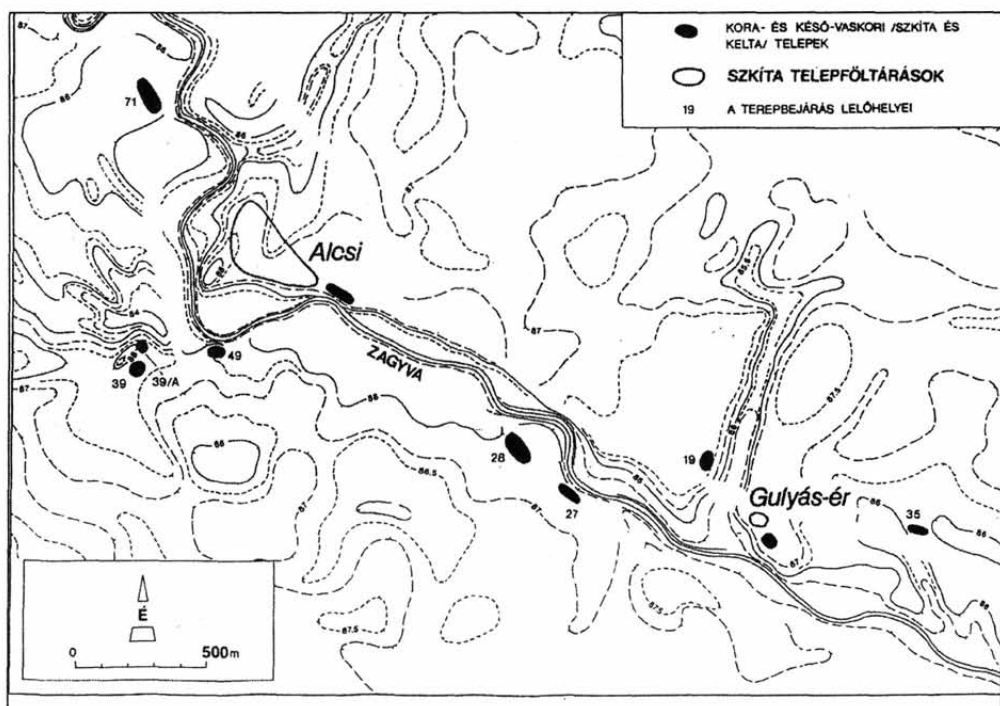
VASKORI TELEPÜLÉSNYOMOK SZOLNOK ÉS ZAGYVARÉKAS KÖZÖTT, A JÁSZSÁGI FOLYÓCSKA PARTKÖZELI ÖVEZETÉBEN

Az 1986-tól 1990-ig tartó régészeti kutatások, föltárások és terepbejárások számos ponton, lelőhelyen eredményeztek a késő bronzkor utánra és a római kor előttre keltezhető telepeket. Minthogy a gyakran csak néhány cserépből álló anyagblokkok nem minden esetben tették, teszik lehetővé a korábbi szkíta és a későbbi kelta (Kr. e. III–I. század) periódus emlékeinek szétválasztását, így ezeket

évben: ez egyetlen szkíta korú telepobjektum megismerését hozta, Csányi Marietta és jelen sorok írójának munkája révén (Az eddig elmondottakra lásd az előző térképet).

A zagyvaparti szkíta kori telepanyag volumenében – tudomásunk szerint – jóformán csak Nyíregyháza–Mandabokor hasonló kronológiai-etnikai keretbe tartozó településével (1993–1996) vethető össze érdemben: a korábbi hódmezővásárhelyi és endrődi kutatások kisebb méretűek voltak. A mostani összeállítás kizárólag valamiféle előzetes beszámolóknak tekinthető, semmi többnek. Arra törekedtünk, hogy minden fontosabb objektumtípusból, s a kisleleteknél is, főként a kerámiából adjunk ízelítőt, mintegy „mutatványt”. Az illusztráció-sorozat élén hagyományos módon egy Alföld-vázlat áll, mely nagyvonalakban jellemezni, meg-

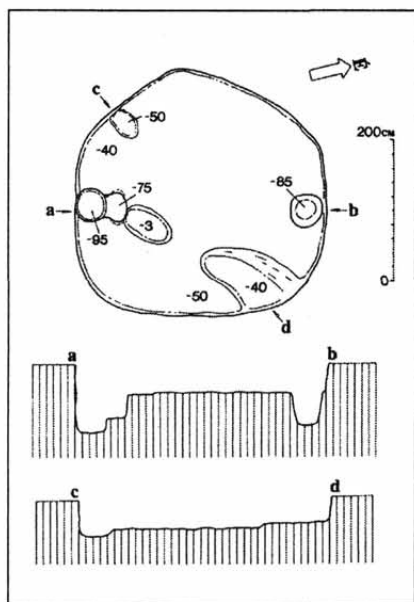

2. kép. A város és Zagyvarékas közti vaskori mikrorégió régészeti lelőhelyei a folyó mentén – kiemelve a szkíta objektumokat eredményező ásatások színhelye (Alcsi és Gulyás-ér)

összevontan kellett kezelni. Következésképp lelőhelytérképünk csak részben tükrözi a szóban forgó korszak települési struktúráját (2. kép). Megfigyelhető, hogy a felszíni jelenségek, a telepnymok eléggé szorosan követik kétoldalt a Zagyva vonalát, magaspartjait, s ha attól távolabb fekszenek, mindig egy-egy kiszáradt mederrészhez igazodnak (a térképre nem vitt lelőhelyekre is gondolva). Egy markánsabb koncentráció vehető észre például az Alcsi határrész térségében, mind a keleti, mind pedig a nyugati oldalon. Úgy tűnik, relatíve kisebb településekről van itt szó, amelyek néhány száz méterre, maximum egy kilométernyire helyezkedtek el annak idején egymástól. Szkíta telepásatások két ponton zajlottak, a nagyobb volumenűek az imént említett Alcsinál, a kisebbek a Gulyás-ér torkolatánál. (A Csomortanya mellett, közelében végzett föltáró munka szkíta emlékanyaga kérdéses, további raktárbeli utánajárást igényel.) Az alcsi felületegyüttesek, melyeknek összterülete hektárokból mérhető, meglehetősen jól elhatárolható, körülkeríthető, különböző nagyságú, intenzitású objektum-csoportokat hoztak napvilágra, egymástól 50–100–150 méter távol; hozzávetőleg féltucatnyi települési egység, tömörülés/sűrűsödés került térképre.²

KÖZÉPMÉRETŰ, KÉTOSZLOPOS, ÁGASFÁS-SZELEMENES SZERKEZETŰ FÖLDBEÁSOTT HÁZ; XIII. FELÜLET 83. OBJEKTUM

Ez a karakterisztikus, releváns ácsolatú kunyhómaradvány, lakóház az alcsi felületcsoport északnyugati térségében, egyéb középső vaskori telepjelenségek

3. kép. Gödörház, alapján véve négyyszögletes, jellemző szerkezeti eleme a két szemben lévő oszlophely (Gárdon Kornélia rajza)

közelében feküdt (3. kép). Rövid téglalap formájú és 350x300(-350) cm méretű volt, azaz 10–11 m² alapterületű. Dokumentált körvonala esetleg szögletesebbre javítandó, korrigálandó. Fekvésére az észak-déli irány a jellemző, ami alatt azt kell érteni, hogy a két cölöpnym a rövidebb nyugati és keleti oldalfalánál közepén került elő. Kibontott-rajzolt formájukban nagyobb méretűek voltak, mélységük is tetemes, a padlótól számítva 35–55 cm. A kissé egyenetlen, 40–50 cm mélyen fekvő járószintbe további, másutt is gyakran megfigyelhető beásások sülyedtek, ismeretlen rendeltetéssel.

A késő Hallstatt, illetve kora La Tène korból három-négy olyan kárpát-medencei lelőhelyet említünk, ahol duplacölöpös konstrukciójú gödörházra van példa. Az első Endrőd 19, nagyobb terjedelmű, ovális objektumával, a másik Nyíregyháza–Manda-bokor. Eme utóbbi föltárás vezetője, Istvánovits Eszter több ilyen típusú, 3–5 méter közötti méretű, szabálytalan-négyyszögletes kunyhóalapra tett utalást. Érintőlegesen egy kisalföldi, Szered/Sered' melletti telepobjektumra is hivatkozunk. Nem mellőz-

hető végül maga az alcsi lelőhely, bár ez a publikált objektum, melyre gondolunk, miként a kisalföldi, kelta is lehet. Az Alföldről nemigen ismert több kétoszlopos megoldást reprezentáló ház.³ Csak mellesleg, közbevetőleg fűzzük hozzá, hogy az ágasfás-szelemenés tetőépítés szokása igazából a következő kelta korra, s évszázadokkal később a Kr. u. V–VI. századi gepidákra jellemző, valamint a népvándorlás kor második felére.

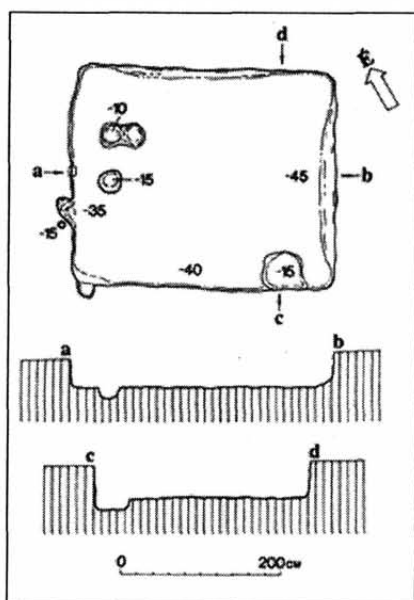
KÖZEPES TERJEDELMŰ, TETŐTARTÓ ELEM NÉLKÜLI? HÁZ, FÖLDBE-SÜLLYESZTETT PADLÓVAL; XII. FELÜLET 25. OBJEKTUM

A következő telepobjektum az Alcsi térség délkeleti szögletében jutott napvilágra, és pedig több ilyenféle lakóépítményt és sekélyebb, kör vagy leginkább ekként tipizálható, jellemezhető gödörmaradvány között, amelyek nagyon jól elkülöníthető tömböt alkottak (4. kép). A ház föltűnően szabályos, határozott kontúrral bontakozott ki: a téglalap forma felé közelítő volt. Elhelyezkedésére az északnyugat-délkeleti irány a mérvadó. Alapterülete 8–9 négyzetméterre rúgott, 330 cm-es és 280 cm-es tengelyekkel/oldalfalakkal. A 35–45 cm mélységben húzódó padlóra és a földfalakra a keményebb, egyenetlen sárgás agyagfelület nyomta rá bélyegét: ez egy olyan jelenség, amely itt, a Zagyva-parton általánosan, de talán egyebütt is megfigyelhető volt már a szkíta objektumoknál. Kérdés, vajon az a sekélyebb beásás, amelyik a nyugati rövidebb oldalhoz nem messze helyezkedett el, igazi oszlopnymnak tekinthető-e. A kunyhóalapban különböző mélyedéseket (mint az elsőként leírt esetben) lehetett kibontani.

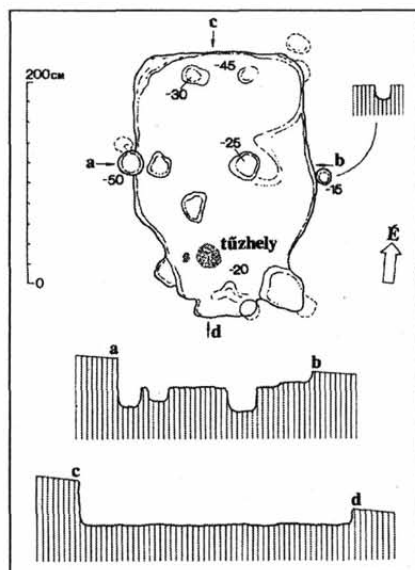
Amennyiben eme Zagya-parti házat oszlophely nélkülinek vesszük, úgy azoknak a kunyhó-alapozásoknak a sorába tartozik, amelyek a szkíta korban a Kisalföldtől a tiszai síkságon át a Dnyeper–Don közti térségig nyomon követhetők. A Kárpát-medencéből ilyen típusú épületeket ismer a régészeti kutatásnak a Kassa/Košice környéki Csécsről/Cecejovce, a Nagykároly/Carei melletti Csomaköz–Beréről/Ciumesti–Berea, Pilismarótról (szobi rév lelőhely), a már említett Szeredről/Sered' és végezetül magáról Szolnok–Zagya-partról. Szabályos négyszögletes házgödrök ezek 2,5x2 méter? és 4,5x4 méter közötti nagyságban.⁴ Nagy-Szkitia, az anyaország karakterisztikus települései sorából hármat említünk, úgymint Belskoje gorodiscsét (Vorszka vidék), Maricát (Szejm vidék) és Pastyrskoje gorodiscsét (Dnyeper–Bug térség), ahonnan oszlophely nélküli földbemélyített házakat – zemljanka/zemljanki – közöltek. Ezek hasonlóképpen többé-kevésbé négyszögletes, 3x3 méter és efölötti terjedelműek voltak, sőt a hat méteres hosszúságot is elérték.⁵

KISEBB MÉRETŰ, NÉGYSZÖGLETES
TELEPJELENSÉG OSZLOPNYOMOKKAL ÉS
TŰZHELYEL A PADLÓN; XVI. FELÜLET 30.
OBJEKTUM

A bemutatásra kiválasztott település-jelenség az egész ásatási terület (Alcsi) közepe felé főlészínre hozott vaskori nyomok, leletek egyikét képezte (5. kép). A következő képen láthatóval együtt világosan, élesen körülhatárolható, definiálható építménytípust reprezentál, amely se nem igazi ház, se nem igazi gödör. Az észak–déli fekvésű, eredeti alakjában valószínűleg szabályos téglalap beásás (letarolódott részletekkel), a padló 260x190 cm-t tett ki, ami maximum öt négyzetméternek felel meg. Mélysége 20–45 cm volt. Tetőszerkezetre utaló nyomokra lehetett találni a nyugati oldalon és középen bizonyosan, de talán a keleti részen kívül is. A bontás során előbukkant egy tűzhely, nem túl gyakori, de megtalálható jelenséggént a Zagya-parti településeken. Innen

4. kép. Szögletes, földbemélyített kunyhóalap a szkíta korból, markáns tetőtartó elemek nyomai nélkül

5. kép. Közel téglalap alakú, süllyesztett padlós kisház oszlopnymokkal és apró belső tűzhellyel

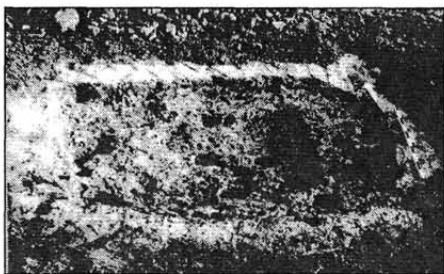
már két olyan telepobjektum került publikálásra, amelyeknél középfelé kerekded-szerű tüzelésnyomokat figyelhettünk meg (kör alakú és szögletes házalapozások).

A nyíregyházi szkíta lelőhelyen is fölszínre jutottak ilyen építménymaradványok. Említhető Cseke/Caka, és pedig Léva/Levice térségéből, egy korai La Tène szkíta gödörház. Sarki tűzhelyszerű létesítményre (inkább kemence?) a csomaközi, berei településen ugyancsak találunk példát. A Pontos Euxeinos-tól, azaz a Fekete-tengertől északra fekvő territóriumról az egyik fölmerülő lelőhely Marica, mint analógia az egyszerű tűzhelyet illetően. Innen három olyan épületalapozást közöltek, amelyekben a szóban forgó – padlóba mélyített? – régészeti jelenségek épp kö-zéptájon helyezkedtek el.⁶

TÉGLALAP FORMÁTUMÚ, NYUGAT-KELETI FEKVÉSŰ, FÖLD-
BE-MÉLYÍTETT KISHÁZ

MARADVÁNYA; XVIII. FELÜLET 1. OBJEKTUM

Míg az eddigiek folyamán közreadott, leírt archeológiai objektumok mindegyike az Alcsi nagy ásatási területéhez kapcsolódott, jelen építménynyom a

6. kép. Téglalap alakú, sekélyebben földbe-ásott kisház cölöphelyszerű jelenségekkel a Kr. e. V-IV. századból

kisebb dimenziójú Gulyás-éri munkálatok vaskori anyagának része volt. A szabályszerű téglalap formátumúnak nevezhető, sekély (15–20 cm) kunyhóalap úgy 4,5 m² felülettel jellemezhető, 255x190 cm-es méretben. Hossztengelye épp nyugat-keleti irányba nézett. Belsejében markánsan rajzolódott ki egy kissé mélyebb, ugyancsak szögletes padlónívó, mintegy padkát alkotva a falak mentén. Oszlophelyeket több ponton is meg lehetett figyelni; tető-tartó elemek nyomaiként jöhetnek szóba azok, amelyek középfelé, valamint a rövidebb oldalfalakhoz kapcsolódóan kerültek

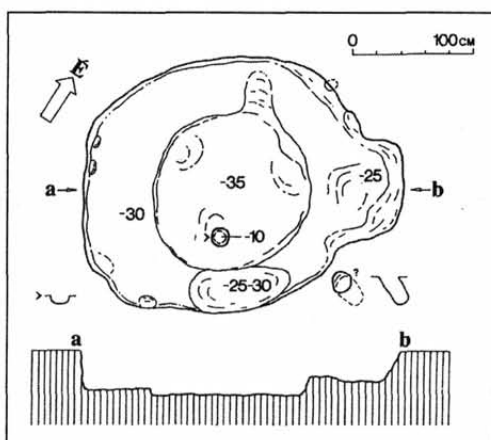
napfényre (6. kép). A Kárpátok övezte területről, néhány Zagyva-parti mellett, Szered/Sered' és Cseke/Caka egy-egy házára utalok, amelyekben ilyen-olyan padkaszerű jelenséget dokumentáltak – de az előbbi kelta vonatkozású is lehet.⁷

JURTA-SZERŰ, KÖR ALAKÚ ÉPÜLETALAP, KÖRBEFUTÓ PADKÁVAL, ILLETVE A BELSŐ RÉSZ LEMÉLYÍTÉSÉVEL; XII. FELÜLET 19. OBJEKTUM

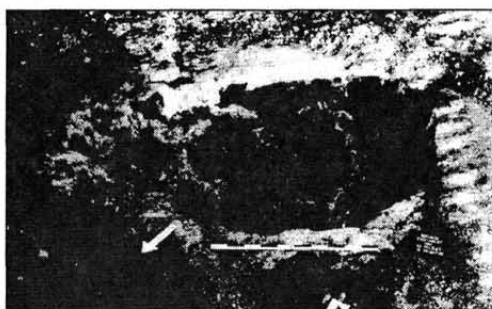
A telepjelenség, melynek ásatási rajzát és fényképét egyaránt bemutatjuk, a fentebbi XII. felület 25. objektummal (négyszögletes ház) karöltve ugyanahhoz az agglomerációhoz tartozott (7–8. kép). Rajzba áttett formájában kerek, ill. kissé ovális körvonalú, északkeleti oldalánál szögletesedő, meneteles kitüremkedéssel – ez utóbbi, igen valószínű, a bejáratral hozható összefüggésbe. Méretére 260x210 cm-es adatot vettünk föl (4–5 m²). A centrális mélyedés (még –5–10 cm) 120–130 cm átmérőjűként jellemezhető. Körös-körül, a fal mentén néhány karó- vagy cölöphelyszerű lyuk is mutatkozott, szám szerint hozzávetőleg tíz. Az objektum leírásához tartozik, hogy az alj és az oldalfalak mindenütt kemény sárga agyagból voltak. Egy nem egészen a középpontban elhelyezkedő, sekélyebb oszloplyuk, ha egykor faoszlop állott benne, nyilván kúpos tetővel kombinálódhatott.

A kerek formátumú és emiatt, mondhatni, jurta-szerű építményre emlékeztető telepjelenségek igen érdekes, izgalmas régiségei, antikvitásai ennek a történeti periódusnak, a szkíta koinénak mind a Nagyalföldön és a Kisalföldön, mind Ukrajnában, Dél-Oroszországban, az itteni steppén és erdős steppén. A Kárpátok koszorúján belül egy endrődi, bár ovális, de tipikus centrális oszlophellyel föltárt gödörobjektumot említünk először. A Zagyva-partról (Alcsi) is forog már a szakirodalomban ilyen létesítmény rajza: ez nagyobb méretű volt a most bemutatottnál. Ehhez hasonló terjedelmesebb, kerek kunyhóalapról, bejárati résszel, Udvardról/Dvory nad Žitavou tudunk, Érsekújvár/Nové Zámky környékéről. Ennek a szkíta telepépítmény fajtának a kutatástörténetében alföldi relációban föltétlenül, kiemelkedő jelentőségűek a Tiszapüspökihez tartozó Karancs-Háromág és a Törökszentmiklós melletti Kenderpart térségében zajlott ásatások (1999–2000-ben), melyek több kör alaprajzú, földbe mélyített, 3–4 méter közötti átmérőjű házat hoztak napvilágra. A régészek mindegyik közepén konstatálhatták a tetőzetet, eszterhéjat hordozó faoszlop beásásának nyomát, gödrét.⁸

Az Észak-Pontusz és annak hátszaga, a valódi, archaikus szkíta föld régészeti emlékanyagában négy lelőhelyet találtunk (eddig) a szakirodalomban – gorodiscék zömmel – jurta alapozásokkal. Az első a már említett Belskoje: a föltárók jóvoltából két effajta, 3–4 méter átmérőjű telepjelenség rajza került a tudományos irodalom vérkeringésébe (az egyiknek a szélén karóhelyek sorakoztak). A második, amely ugyancsak Kr. e. VI. század utáni, Elizavetovskoje (Don-delta): kör alakú háza 7–10 négyzetméter alapterületű volt, és markáns középső cölöphellyel jelentkezett. A harmadik a Marica melletti erődtített település: egy idevágó kerek, sekélyebb objektuma négy méter körüli nagyságúként rajzolódott ki. A negyedik Nemirovskoje gorodiscse a Dél-Bug térségében: a szóban forgó telepjelenség nagyméretű, 6–8 méter? dimenziójú és mély volt. Az egykori kör formátumú építmény fedelét itt is egyetlen cölöp támasztotta (a körítő karóhelyek sem hiányoztak.)⁹

7. kép. Egy tipikus szkíta kori telepépítmény régészeti nyomai – kör alakú, jurta-szerű, közepén tovább mélyített kunyhóalap

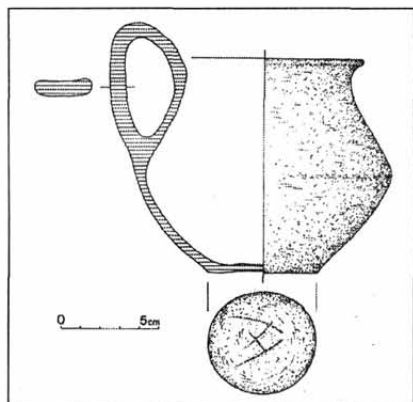

8. kép. Az előbbi rajzon látható, egykor föltehetően kúpos tetejű, földbemélyített telepjelenség fényképe

A kerámiát a Zagyva-mederátvágás déli végénél (a nagy ásatási terület délkeleti sarkában) elhelyezkedő VII. felület egyik Kr. e. V–IV. századi telepződre rejtette magában (9. kép). Közel felerészben kiegészített, ezt a rajz külön nem jelzi. A fazekaskorongon jó minőségű agyagból készített, szürkésbarna színű edény, bikónikus formájú, közepmagasságban található törésvonallal. Pereme kihajló és lekerekedő, aljrésze kissé profilált és finoman homorú, rajta besimított-bekarcolt vonalak figyelhetők meg. Belül markánsak a korongolás nyomok. A külső oldalán lágyan hornyolt szalagfüle a váll alsó részéből indul és fölemelkedve-visszafordulva csatlakozik a peremhez. Egyes felületrészeken lekopott simításnyomok láthatók. A merítő/ívó bögre (mondhatni merice) magassága 11 cm, szájmérete 9–9,5 cm, hasátmérete kb. 12 cm, talpátmérete pedig 5–5,5 cm. A fül úgy 3 cm széles.

A szkíta koiné világában, főként a nyugatabbi régiókban nagyon jellegzetes, markáns kerámiafajta, a korongolt és kézzel formált változatban egyaránt elterjedt magas fülű bögrék vagy leginkább így jellemezhető készítmények még manapság is jobban ismertek a temetőkből, sírleletekből, mint településekről. Ezen két nagy

9. kép. Az alföldi szkíta régészeti emléktárhely egyik vezető edénytípusa: korongolt, bikónikus, magas fülű bögre

régészeti jelenségcsoport edényanyaga fő vonásaiban ugyanolyan vagy hasonló, következtetésképp a temetkezőhelyeken előkerültekről tett megállapítások a telepkeramikára szintúgy érvényesek kell legyenek. Azért is fontosak ezek a fülös bögrék, mert egy-két más forma mellett rajtuk tanulmányozhatók, bennük láthatók a korongolás első zsongái; a technológia kárpát-medencei megjelenésének legelső, korai produktumai. Korszakváltó, korszakalkotó horderejű volt ez a vívmány a „barbár” kézművességnek igencsak lényeges szféráját képviselő edényművesség, most már, mondhatjuk, a fazekasság történetében, ebből következően a régiségtudományban is meghatározó.

Tekintve, hogy a Kelet-Kárpát-medence a középső-késő Hallstatt és a korai La Tène kultúra hosszú évszázadaiban döntően és tagadhatatlanul keleti kötődésű, orientációjú

területként fogható föl, így a kutatás, a régészeti bűvárlat komolyabb vonulata azt a miliőt, amely indíttatást adott a korongozás szkíta kori alföldi elterjedésének, a másodlagos, szekunder görög-hellén magaskultúrát képviselő észak- és nyugat-pontuszi partvidék városainak világában keresi. Az időpont nagyobb tévedés nélkül, kvázi kockázatmentesen a Kr. e. VI. század második felére tehető bizonyos áttételes kronológiai párhuzamosítások, ekvivalenciák segítségével; a korongolt áru relatíve tömegesebb használatával a Zagyva-parti szkítaszigünna településeken sem számolhatunk a Kr. e. VI–V. század fordulójára körüli évtizedeket sokkal megelőzően, de ekkor már föltétlenül. És itt megint csak utalnunk kell Tiszapüspöki–Karancs(-Háromág) kora vaskori településére, em-

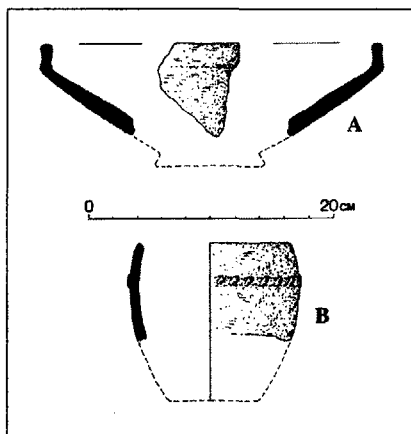
lékanyagára, amely pillanatnyilag azzal kecsegtet, hogy ennek a technológiai fordulópontnak mintegy az előestéjét fogja reprezentálni talán.¹⁰

A többek között dél és kelet – a Balkán és Nagy-Szkitia Dnyeper vidéki régiója felé is mutató perem fölé emelkedő fülű bögrék, csészék korongolt variánsának néhány telelelőhelye a széles tiszai rónán, a Kárpát-medence steppéjén, ill. erdős steppéjén (ásatások zárt leletegyütteseiből és fölszíni gyűjtésekből származó leletek): Békéscsaba, Csomaköz-Bere, Endrőd, Hódmezővásárhely, Nyíregyháza, Örménykút, Szolnok és Tiszaigar.¹¹

KORONGOLT, SZÉLES TÁL ÉS KÉZZEL FORMÁLT, BORDADÍSZES BÖGRE, REKONSTRUKCIÓVAL; XVIII. FELÜLET 1. OBJEKTUM ÉS XVI. FELÜLET 42. OBJEKTUM

A rajzos összeállítás a szóban forgó régészeti periódus további két tipikus edényformájára hoz példát a Zagyva-parti telepanyagból (10. kép A–B). Az első, a tál, készítés-technikai szempontból a fönt bemutatott füles bögrével állítható egy sorba, mivel ez is fazekaskorongról került le. Anyaga jobb minőségű, tisztább agyag. Külső, barnás felülete sima, matt, bár fényezésnyomokkal. Törésfelülete színben élesen rétegzett. Formáját az ember úgy jellemezheti, hogy az edényttest nyomott/lapos kónikus; szájrésze fölálló, pereme gömbölyded. A fragmentumból egy kb. 10 cm magas, széles, bőszájú (kb. 26–28 cm-es) asztali használatú nagytál állítható helyre rajzban. A jelen, a Gulyás-érnél előkerült kerámiának kitűnő analógiája formában és méretben stb. az, amelyet 1992-ben Nagyiván határa régészeti lelőhelyeinek feltérképezése során találtunk a Sarkad-ér lankás, barátságos, kies partján. Egy Kr. e. V–IV. századi hamvasztásos temetkezés lelete volt. Szentese (Jaksor) is említhetünk ilyenféle tálat, s nemigen vétünk a morfológiai, keramika-alaktani párhuzamosítás szabályai ellen, ha bizonyos hódmezővásárhelyi (Fehértó) telepleletet ugyancsak számításba veszünk.¹²

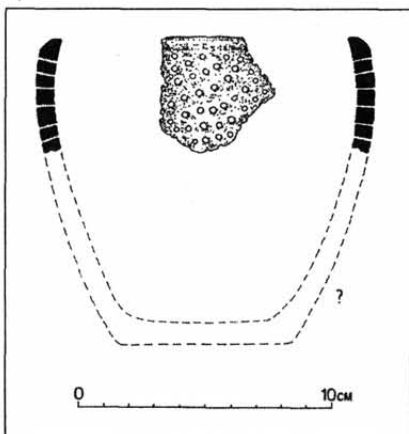
A másik edény, illetőleg annak töredékei az alsó felületblokk egyik objektumából láttak napvilágot. Durvább, törmelékeny anyagú, kézzel formált és világosabb barnás tónusú. Formája hordószerű volt, azaz ívelődő oldalfalú. Felső részén (a perem alatt, mondhatni másként) vízszintes, bütykökkel tagolt plasztikus borda fut körbe. A bögrészerű készítmény, kislemez 12–14 cm magasságú lehetett, szájátmérőjét 11–12 cm-re tudtuk rekonstruálni. A pontosan ilyen, vagy ezzel közelebből-távolabbról rokon, szinte mindig korong nélkül előállított – a szakirodalomban gyakran, bár inkább régebben, virág-cserép alakúnak mondott – edények külön, nagy csoportját képezik a középső vaskor keramikájának, így a településeken is lépten-nyomon, egyre-másra előkerülnek. Megtalálhatók voltak példának okáért Csécs, Csomaköz-Bere, Nyíregyháza, Tiszaigar és természetesen Zagyva-part szkíta objektumaiban.¹³

10. kép. A–B. Két markáns kerámiaforma a Kr. e. VI–III. századból: korongolt, kónikus tál és durva, bordadíszes edény

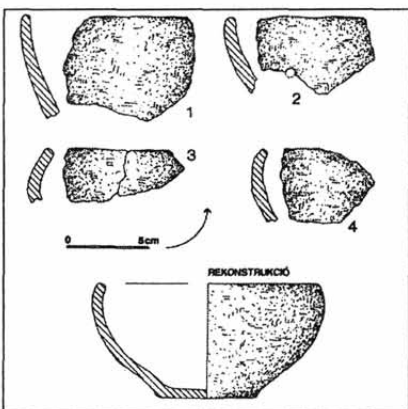
SZŰRŐEDÉNY, ÁTLYUGGATOTT FALÚ CSUPOR-FAZEKACSKA, DURVA KIVITELBEN; XVI. FELÜLET 42. OBJEKTUM

Ennek a különleges, sajátzerű szkíta kori kerámiafajtának most bemutatásra kerülő példányát – ha pontosak, szabatosak akarunk lenni, fragmentumát – abból a telepődörből vetette felszínre az ásó, amely az alább leírandó malomkövet is rejtette. Azon okból következően, hogy csupán kisebb peremdarabról van szó, rekonstrukciós rajzunk csak hozzávetőleges (11. kép). A nem a legfinomabb agyagból pusztán kézzel formált, házi fazekasmunka fragmentuma barnás, kormosfüstös elszíneződéssel. Az oldalfal lágyan domború, pereme vízszintesen-ferdén csapott. A sűrűbb perforáció 1–2 mm-es lyukakkal tevődik össze, melyeket értelemszerűen kívülről nyomkodtak a puha agyagba. Az edény méretei nagyvonalakban: magassága és szájátmérője is 10–12 cm lehetett.

11. kép. Durva anyagú, kézzel formált, átlýuggatott edény (szűrő vagy füstölő): jelen etnikai kontextusban határozott dél-országi kapcsolatokkal

alcsi példánnyal analóg nagyságban-formában. Lelőhelyeikből itt most közel fél-tucatnyira utalok, ezek: Békéscsaba, Nyíregyháza és maga Szolnok–Zagyva-part, az északabbi területeken Pozsony/Bratislava–Dúbravka és Csécs.¹⁴

12. kép. Egy archaikus tálforma darabjai szkíta környezetből: behajló szájrészű, durva agyagedények (1–4.) és rekonstrukciójuk

KÉZZEL FORMÁLT TÁLAK, CSÉSZÉK PEREM-FRAGMENTUMAI ÉS EGY EDÉNY-REKONSTRUKCIÓ; XVI. FELÜLET 42. OBJEKTUM

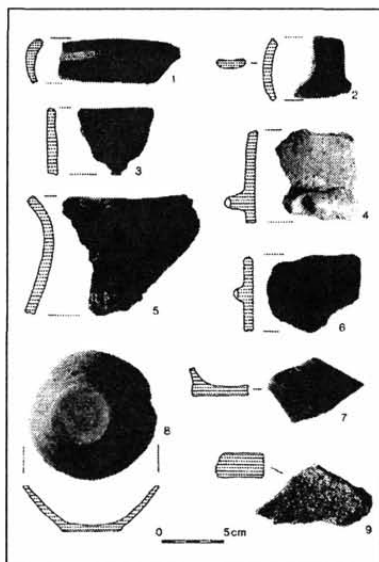
A szkíta telepődör durva kerámiájából válogattuk ki ezeket a cserepeket, és állítottunk össze belőlük egy rajzos táblácskát, és pedig bizonyos tipológiai sort (12. kép 1–4.). A leletek, anyagukban, kidolgozásukban, felületük habitusában korábbi évszázadok reminiscenciái. A felszín gondosan elsimított, itt-ott, esetleg belül is, fényezett, szakszóval polírozott. Színük barnás és sötétszürkés. A peremzáródás általában elvékonyodó, amely kevésbé vagy jobban befelé hajló száj része. Ez a befelé fordulás, láthatóan, élesebb vagy lágyabb. Késő bronzkori és kora vaskori jelenség továbbélése, retardálása figyelhető meg az egyik töredék

perem alatti zónájának lágyan facettált (síkozott-élezett) kiképzésében. Az edényfal átlukasztására is van példa. (Egy megjegyzés: azt a lehetőséget sem szabad mellőzni, hogy eme edénydarabok valójában igazi késő bronzkori leletek egy közeli, ilyenkorú településről.)

KORONGOLT ÉS DURVA CSERÉPEDÉNYEK TÖREDÉKEI, TOVÁBBÁ MALOMKŐ/ÖRLŐKŐ DARABJA; X. FELÜLET 89. OBJEKTUM

Az a földbe mélyített ház, amelynek betöltődéséből jelen kollekció darabjai előkerültek (13. kép 1–9.), az Alcsi felületblokk észak-északkeleti részén helyezkedett el kis szkíta objektum-csoportosulás egyik láncszemeként. A fragmentumokból négy a korongolt keramika körébe tartozik: a befelé húzott peremű tál, az edényfül (valószínűleg a száj fölé emelkedve), valamint a két, kissé profilált, más szóval kiemelt talp.¹⁵ A pusztán kézzel kialakított készítmények töredékeiből alapvetően kétféle edénytípus rekonstruálható: részint egyenes, nagyvonalakban függőleges, hengeres falú fazekak, két esetben ujjbenyomkodásokkal tagolt, rátett bordadísszel, részint egy ezeknél gondosabban eldolgozott felülettel jellemezhető, polírozott nagyedény. Eme utóbbi az ívelten kifelé hajló száj-rész alapján a szakirodalomban ún. Villanova típusú urnaként, kerámiaként futó formába sorolható.¹⁶ A munkafelületen kődarab érdekessége, hogy esetleg nem egyszerű őrlőkőlap (mint a primitívebb, archaikusabb gabona szétzúzás/megtörés bizonyítéka, tárgyi emléke), hanem a modernebb, fejlettebb, igazi kézi malom töredéke, amely átvezeti a tisztelt olvasót a következő, utolsóként bemutatandó lelethez.

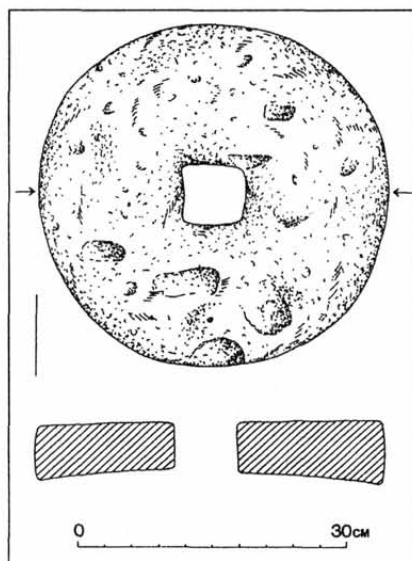

13. kép. Korongolt (1–2., 7–8.) és durva keramika (3–6.) fragmentumai, a 9. malomkő? (Fotó: Kozma Károly)

ROTÁCIÓS MŰKÖDÉSŰ, KÉZZEL HAJTHATÓ MALOMSZERKEZET FÖLSŐ KORONGJA, A TENGELYRÖGZÍTŐ LYUKKAL; XVI. FELÜLET 42. OBJEKTUM

A régészeti lelet, a telepjelenség, melyhez tartozott, az alcsi munkahely nyugati pereme, perifériája közelébe viszi az embert. Sajnálatos, balszerencsés dolog – a szkítológia szenved miatta némi hiányt –, hogy ez a gödör (több mással egyetemben) a leletmentés viszontagságainak esett áldozatul: föl lett ugyan tárva, anyaga is megmenekedett, ellenben szakszerű dokumentálását, fényképezését-rajzolását már nem sikerült elvégezni. Hevenyészett, sebtében készített följegyzéseink nyomán kb. 3x2,5 méter méretű, durván másfél méter mély gödör volt, alján és oldalfalában mélyedésekkel, méhkasszerű kiöblösödésekkel. Déli részén lépcsős (-meneteles?) lejárattal összefüggésbe hozható jelenségeket lehetett megfigyelni. A különleges nagylelet ebben a középső vaskori, gazdasági rendeltetésű gödör-létesítményben a bejárat felőli fal egy másik pontja közelében, az ajltól 15–20 cm körüli magasságban, vízszintes helyzetben került elő a lazább, hamusabb töltelékföldben.

A kétrészes, rotációs malomszerkezet (mola manuaría, ill. versatilis a latinban, mülé/mülé, keiromylé/keiromülé a görögben) fölső, forgó korongjáról (catillus) van szó, amelyet meglehetősen nagy-/durvalikacsos, porózus, drappos vulkanikus kőzetből faragtak annak idején, majdnem másfélezer esztendővel ezelőtt (14. kép). 38 cm átmérőjű és 6–7,5 cm vastagságú, ami annyit tesz, hogy forgatás közben aszimmetrikusra kopott. Az alsó munkafelület természetesen homorú, amelynek lennie is kell. Közepén négyszögletes (némileg szokatlan módon), 6,5–7 cm méretű perforáció helyezkedik el, a tengely csatlakoztatása és az őrlendő gabona beszorása céljából.

14. kép. Egy különleges lelet, Kr. e. V–IV. századi kétrészes, rotációs malomszerkezet fölső, forgó köve a centrális lyukkal

A Zagyva-parti kőlelet igen izgalmas technikátörténeti kérdéseket vet föl – talányosnak azonban semmilyen körülmények között nem mondanánk. Különlegessége azzal magyarázható, hogy a Kr. e. VI–III. századi alföldi települések világára mindeddig csak halvány, csekélyke fénysugár esett, úgyhogy számos jelenség újdonság, újszerű. És ezek egyike a malomkő. A Szolnok város melletti szkíta emlékananyagból már kerültek közlésre őrléssel kapcsolatba hozható kődarabok, ám ezek eléggé jellegtelenek. A Közép-Tisza vidéken maradván mindenekelőtt a recens Törökszentmiklós környéki föltárásokat kell fölhozni, amelyek segítségével a kutatás továbbléphet. Kérdéses időrendi hovatartozású(?) malomkőrészlet a nyíregyházi településen is felszínre jutott. Késő Hallstatt, korai La Tène kori korongdarabot a csécsi/Cecejovce lelőhelyről ugyancsak említ és közöl a szakirodalom, továbbá egy Pozsony környékiről (Bratislava–Dúbravka).¹⁷ Mindent összefoglalva az alsó malomkőben a Tisza vidéki szkíta koiné olyan reprezentatív régiségét lát-

hatja az ember, amely a technikátörténeti leletszekvencia egyik kezdő darabja. Az impulzus, ösztönzés forrása, eredete, miként föltehetően a fazekaskorong esetében is, a görög kolonizáció érintette pontuszi térségben keresendő, kutatandó – szerfölött valószínűen.

JEGYZETEK

1. A dolgozatot Csányi Marietta olvasta át, ami mintegy lektorálásnak is tekinthető, továbbá köszönettel tartozom a számítógépes segítségért kollégámnak, Gulyás Katalinnak. Az orosz-ukrán szakirodalom és lelőhelynevek átírása az alábbi kiadvány alapján történt: A cirill betűk transliterációja latin betűkre. Translation of Cyrillic characters into Latin characters. Magyar

- Népköztársasági Országos Szabvány. Budapest 1980–1982. Közelebbről: A cirill betűk transliterációja latin betűkre a j és h módosító elemek alkalmazásával, 2. táblázat. A MELJUKOVA 1960 alatt hivatkozott tanulmány esetében megtartottuk a magyar fordítás írásmódját. – Szolnok–Zagyva-part szkíta kori település-ásatásairól lásd CSEH 1987. 4.;
- KOVÁCS-KRIVECZKY–CSEH 1988. 30.; CSEH 1988. 21.; CSEH 1990. 3–18.; CSEH 1991. 25.; CSEH 1997. 10.; CSEH 1999. 52–53.; CSEH 2000. 66–68. A nyíregyházi és a korábbi hódmezővásárhelyi, endrődi kutatásokra vonatkozó irodalomból: ISTVÁNOVITS 1997. 75–80.; PÁRDUCZ 1945. 62–80.; GENITO 1992. 337–368.
2. A Tisza-parti várostól északnyugatra megfigyelhető települési struktúra/hálózat, a fölszínen észlelhető nyomok láncolata összességében pozitív végkicsengéssel vethető egybe pl. a Körösöktől délre föltérképezett helyzettel – legtanulságosabb Szarvas és Békéscsaba környéke. Mindehhez MRT. 8. passim; MRT 10. passim. A vélhetően hasonló Dnyeszter vidéki települési struktúrára MELJUKOVA 1960. 43.
3. A szakirodalmi helyek az említés sorrendjében: CATTANI 1994. 216. Fig. 2.; ISTVÁNOVITS 1997. 76., 68. és 77., 69. (rekonstrukciós rajz); PAULÍK 1955. 163.; TABUL'KA V. 2.; CSEH 2000. 66. 1. kép. A szóban forgó házszerkezeti forma egyébként, bár az idevágó publikációkból csak néhányat ismerünk, Nagy-Szkitiában sem tűnik nagyon tipikusnak.
4. MIROŠŠAYOVÁ 1994. 40. Obr. 5.; ZIRRA 1980. Pl. XLIV. fölül balra és 66.; WOLLÁK 1982. 63. 2. kép és 52.; PAULÍK 1955. 162.; TABUL'KA V. 1. Kekezésük sorrendben: Hallstatt D-La Tène A, korai La Tène hozzávetőleg, késő Hallstatt és középső-késő vaskor.
5. RADZIEVSKAJA–SHRAMKO 1980. 182. Ris. 1. fölül és 181.; PUZIKOVA 1978. 186. Ris. 2., III. és 185–187. (a házakra); JAKOVENKO 1968. 178. Ris. 3. I. Említhetők még Goldri (Dnyeszter térség) négyszögletes zemlajnkái, amelyekben egyszerű tűzhely is volt (MELJUKOVA 1960. 44).
6. CSEH 1999. 52. 1–2. kép és uo. 52.; CSEH 2000. 66. 1. kép és uo. 66.; ISTVÁNOVITS 1997. 76.; VLADÁR 1962. 125. Obr. 1.; ZIRRA 1980. Pl. XLIV. fölül balra és 66.; PUZIKOVA 1978. 186. Ris. 2. I–III. és a leírás.
7. PAULÍK 1955. 168.; TABUL'KA IX. 1–3.; VLADÁR 1962. 125. Obr. 1.
8. CATTANI 1994. 217. Fig. 3; CSEH 1999. 52. 1–2. kép és 53. 3. kép.; PAULÍK 1957. Obr. 1–2.; CSÁNYI-TÁRNOKI 2001. 15.
9. RADZIEVSKAJA–SHRAMKO 1980. 182. Ris. 1. fölül és 181.; MARCHENKO–ZHIT-NIKOV–JAKOVENKO 1988. 73. Ris. 5. (rekonstrukciós rajz) és uo.; PUZIKOVA 1978. 186. Ris. 2. I.; GRAKOW 1980. 114. Abb. 36. alul és 115. Egy további példa Szkripki lelőhely: MELJUKOVA 1960. 44.
10. A magas fülű bögrékre és ezzel együtt a korongolás föltűnésére vonatkozó irodalomból lásd BOTTYÁN 1955. 13–22.; LENGYEL 1964. passim; DUŠEK 1966. 24–26.; VASILIEV 1980. 68–69. (ez természetesen csak egy ad hoc összeállítás).
11. Békéscsaba: MRT 10. II. 27. t. 1–2.; Csomaköz–Bere: ZIRRA 1980. Pl. XLVII. 12; Endrőd: GUIDI 1994. 228. Fig. 4. 4–6.; Hódmezővásárhely: PÁRDUCZ 1945. XX. t. 2. (kelta?); Nyíregyháza: ISTVÁNOVITS 1997. 77., 70 és 76.; Örménykút: MRT 8. 342. 23. kép 1–5. sorában; Szolnok: CSEH 1990. 13. 7. kép 1. és 14., 8. kép 3.; Tiszaigaz: CSEH–KRIVECZKY 1999. 10–11. és a képanyag.
12. CSEH 1993. 165. 14. kép 4. és 128.; PÁRDUCZ–CSALLÁNY 1944–1945. XLVIII. t. 1.; PÁRDUCZ 1945. XXII. t. 15 a–b.
13. MIROŠŠAYOVÁ 1994. 47. Obr. 9. 1–15. (A típusú fazék.); ZIRRA 1980. Pl. XLV. 2–5. és 7–8., valamint Pl. XLVIII. 1–4.; ISTVÁNOVITS 1997. 76.; CSEH–KRIVECZKY 1999. 11–12.

és az illusztráció; CSEH 2000. 67., 2. kép 5–8. A kerámia-csoportra lásd még BOTTYÁN 1955. 30–33.; DUŠEK 1966. 26.; Kiegészítésként PÁRDUCZ 1945. XVIII. t. 12 a–b. és XXI. t. 17. a–b.; GUIDI 1994. 227. Fig. 3. 2–5. (Hódmezővásárhely és Endrőd).

14. MRT 10. II. 27. t. 10.; ISTVÁNOVITS 1997. 76. és 182. 21–22. (a katalógusrészben); CSEH 1990. 15., 9. kép 4., 16., 10. kép 2.; STEGMANN-RAJTÁR 1996. 460. Abb. 5. 12., 464. Abb. 9. 6.; MIROŠŠAYOVÁ 1994. 62., Tab. IV. 7–9. Durva, átluggatott agyagedények a Krím térség késői szkíta (Kr. e. III–I. század) leletei között: DASHEVSKAJA 1980. passim.

15. A korongolt és kézzel formált változatban egyaránt előforduló, nagyon jellegzetes, befelé vont peremű tálak irodalmából: PÁRDUCZ 1945. 67–68. (az edényformák rövid számbavételénél); BOTTYÁN 1955. 19–22.; LENGYEL 1964. 26.; DUŠEK 1966. 26.; VASILIEV 1980. 65–67.; CSALOG-KISFALUDI 1985. 329. Fazekas készítette darabok Zagyva-partról: CSEH 1990. 13., 7. kép 7., 8. kép 1.

16. Villanova formájú, mélyen hasasodó kerámialeletek településekről: Szolnok–Zagyva-part (CSEH 1990. 15., 9. kép 2., 16., 10. kép 1., 18., 12. kép 5.) és Endrőd 19 (GUIDI 1994. 226. Fig. 2. 3.). Szkíta temetők ilyen edényeire a Kárpát-medencében vö. BOTTYÁN 1955. 22–30. (máig a legrészletesebb); LENGYEL 1964. 26.; DUŠEK 1966. 27.; VASILIEV 1980. 62–65.

17. CSEH 1990. 17., 11. kép 1–2. és 9.; ISTVÁNOVITS 1997. 182. 9. (katalógus) és 78.; MIROŠŠAYOVÁ 1994. 62. Tab. IV. 4; STEGMANN-RAJTÁR 1996. 459. Abb. 4 (gödörből kikerült, peremes típusú, ebben az időrendi miliőben rendkívül különleges).

Horváth Attila

SZABADSZÁLLÁS–JÓZAN
SZKÍTAKORI TEMETŐ

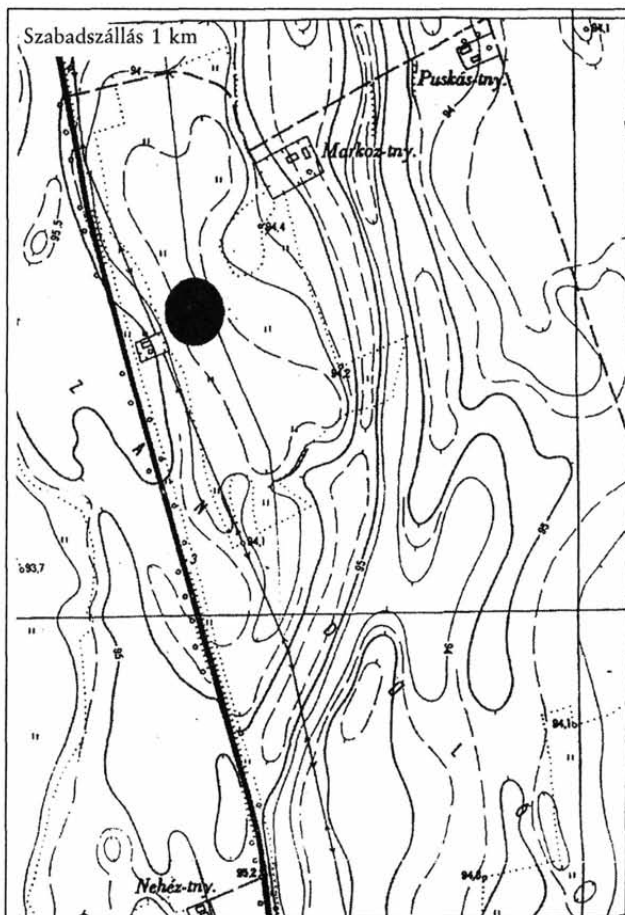

A lelőhelyre a község által igényelt középkori hitelesítő ásatás alkalmával hívták fel a figyelmet „gyűjtögető” múzeumbarátok. A bemutatott szerény leletek egyértelműen szkítakori lelőhelyet ígértek, s a jelen sorok szerzőjének 1961-ben megkezdett ásatása ezt igazolta is. A következő években részvételével az ásatást H. Tóth Elvira vezette, s 1964-ben a 199. sír feltárásával fejezte be.

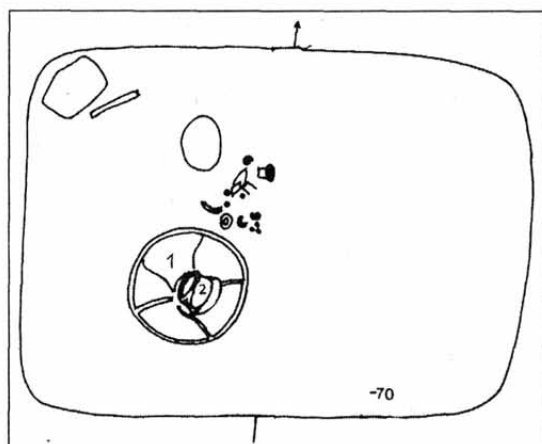
A lelőhely a községtől délre a fülöpszállási út keleti széléhez közel a Duna mostanra feltöltődött, csak gypsávként felismerhető egykori mellékágának kanyarulatától északra fekszik. Mára az egykori tanya területet, a városi rangját visszanyert település lassan belterületébe olvasztja (1. kép).

A temető teljesen feltárt, a temetőszéli biztonsági sávok egy szarmata kori szálláshely néhány objektumát tárták fel csupán. Ezek a temető sírleteiben szinte semmi kárt nem okoztak. A sírokhoz tartozható településnek – jóllehet számos más korból származó leletet tártunk fel, vagy hitelesítettünk a lelőhely környékén és a város tágabb területén – nem sikerült nyomára lelnünk.

Mint szkítakori temetőinkben általában, itt is megoszlának a temetkezések az ún. korhasztásos és hamvasztásos temetkezési mód között, az arányok azonban igencsak különbözőek lelőhelyenként. Szabadszálláson ez az arány a 3/5–2/5 megoszlást tükrözi. A temető ismert 199 sírjából hamvasztottnak vélhető mintegy 80 temetkezés. A hamvakat azonban korántsem oly gondossággal – sőt olykor egyáltalán nem is – gyűjtötték össze, mint azt például egyes középső bronzkori temetőkben tapasztalhattuk. E 80 sír zöme az ún. „szórthamvas” rítust követi. Ennél az égett emberi csontmaradványok a máglyán megolvadt ékszerekkel kerülnek a sírgödörbe, az étel-ital, stb. áldozatok agyagedényeivel körülvéve. Újabb feltárásokból tudjuk, hogy a nagyobb, szögletesedő gödrökön belül ácsolt sírládákat is építettek a hamvak és a leletek számára, ilyeneket azonban az adott talajviszonyok

1. kép. A Szabadszállás-józani temető elhelyezkedése a város déli részén

2. kép. Szabadszállás-Józan, 144. sír

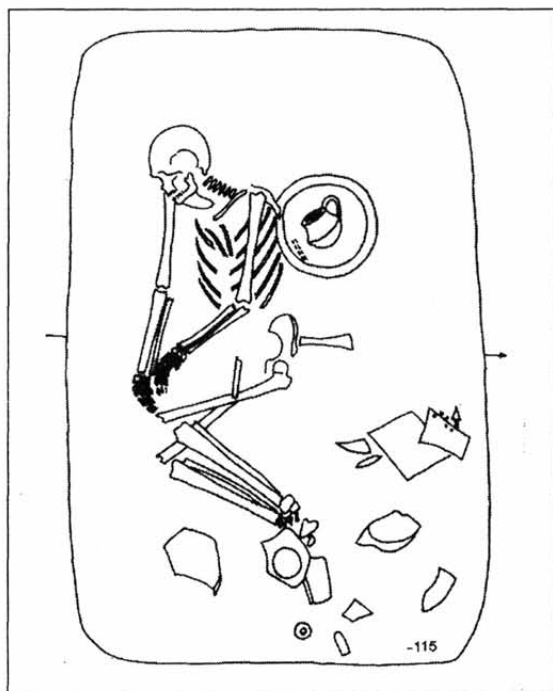
pusok tartalmaztak több-kevesebb, vagy föl sem lelhető emberi maradványokat szűk urnafészekbe temetve.

A fennmaradó 119 temetkezésből több-kevesebb meghatározható emberi csontmaradvány került elő. A jól megőrzött csontvázak mellett jó néhány rossz megtartású felnőtt, vagy alig észlelhető gyermek, illetve csecsemő sírja is volt. Mindent egybevetve, s a kettős sírokat is számba véve a temetőben 122 egyént temettek el

korhasztásos rítusban. Ehhez járul még a 84. sírből vázrészek nélkül előkerült férfi és női koponya.

Az elhantoltak túlnyomó többségét többé kevésbé felhúzott karokkal és lábakkal, olykor a legszorosabb összekötözést feltételező, máskori lazább ún. „zsugorított” helyzetben temették el. Rendszerint jobboldalukra fektetve kerültek sírba, fejjel a napnyugta évszakként változó irányába. Az É-ÉNy-i-től a D-DNy-i tájolásig 100 foknyi az ingadozás (3. kép). Az eltérés ennél csak ritka esetekben nagyobb, amikor ez más rítusbeli eltéréssel is párosul. Ilyen például a bal oldali fektetés, vagy a nyújtott háton fekvő testhelyzet, mely kifejezetten szegényes, vagy kivételesen éppen különleges temetkezést jelezhet.

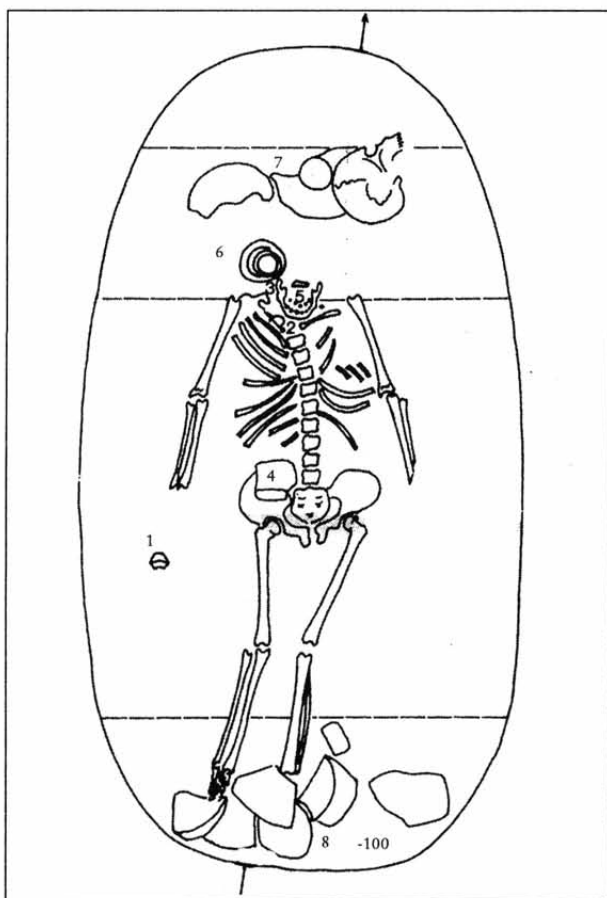
Ilyen lehetett a temető nyújtott háton fekvő helyzetben É-D-i

3. kép. Szabadszállás-Józan, 124. sír

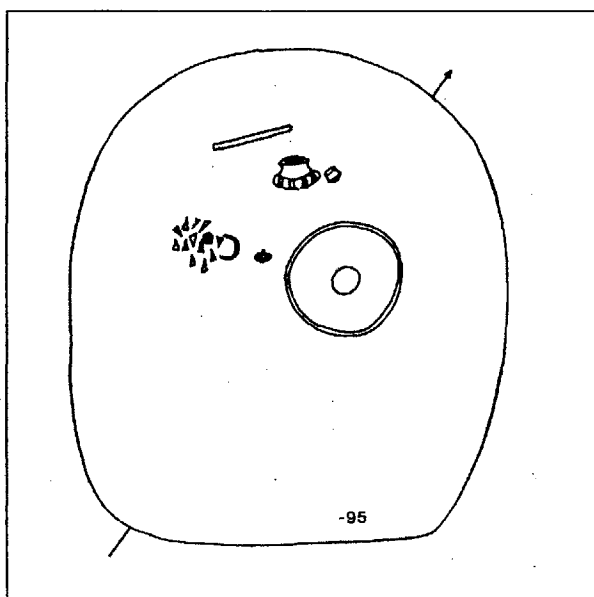

irányításban eltemetett 166. sz. női sírja. Távoli eredetű (balkáni?) bronz ruhakapcsoló tűje, borostyángyöngye (4. kép 2., 5.) is jelzi különleges helyzetét, csakúgy, mint a fej és a lábak táján korhadó melléklek számára a sír aljába mélyített 40 cm széles és 30 cm mélységű árkok. Ezekben találtuk a melléadott agyagedények töredékeit is (4. kép 7.). Ezen túl azonban ez volt a temető egyetlen sírja, amelynél szándékos bolygatást tételezhettünk fel a nyakon és a fejen viselt ékszerek megszerzése céljából. Különállását az is alátámasztja, hogy nem kerültek a sírjába a temető „rangosabb” női sírjaiban szokásos barbár pipere eszközök, a test festését – amely a kortárs Hérodotosz szerint az agathyrsók sajátos szokása – szolgáló, vörös, barna, fekete és fehér festékrögök, változatos mintázatú agyagpecsétlők és a hozzájuk tartozó festékdörzsölő kőlap. Talán ezek körébe sorolhatók a miniatűr edénykék vagy a bronz pipere tégely, melyek éppúgy hiányoztak e sírból, mint a megszokott tömegcikk: a vaskos elektron bevonatú bronz fülbevalók, a vásári „szemes” üvegpasztá gyöngyök és tengeri csiga stb. gyöngysorok.

4. kép. Szabadszállás-Józan, 166. sír

A temető férfisíriai talán még szegényebbek, vagy legalábbis nem múlják felül a női sírokat. Az először megjelenő vaskések, fenőkövek mindkét nem által használt munkaeszközök lehetnek, s az alig fél tucatnyi – a korszakra oly jellemző – három élű bronznyílhegyből is jutott még női sírba is. Az egyetlen félelmetesebb eszköz egy ritkább típusú fókos balta, emellett késszerű, sajnos nem rekonstruálható hosszabb vastárgy maradt ránk, töredékekben. Így nem mernénk sem szkíta rövidkardként (akinakes), sem belső ívén élezett fegyverként meghatározni. Teljességgel hiányoznak továbbá a temetőből a lovas nomád fegyverzet és lószerszám ismert tartozékai, továbbmenve ritkaság számba megy az állatcsont melléklet, s mindössze egyetlen ló állkapocs utal a lótarásra. Temetőnk esetében tehát fel sem vetődhet a szkítakor kutatásának alapvető klasszikus kérdése: vajon részt vett-e, s ha igen, akkor milyen mértékben a valódi szkíta etnikum a Kárpát-medence szki-

5. kép. Szabadszállás-Józan, 83. sír

takori kultúrájának alakításában. Temetőnk esetében e kérdésre egyértelmű nemmel kell válaszolnunk. A temető vándorlásokkal felül rétegzett késő-bronzkori alapnépességét a korai vaskorban K-ről és Ny-ról egyaránt érthették migrációs hatások. Kultúráját tekintve azonban meghatározóvá a Kárpátok K-i előterétől a Fekete-tengerig követhető – Hérodotosz, a kortárs görög történetíró által „földművelő szkítáknak” nevezett – talán tráknak tekinthető népességgel, mellyel leginkább rokonítható.

E területről jutott el hozzánk a felsoroltak mellett a fazekaskorong ismerete is. A korszak ismert, kissé egyhangú

kerámiatípusait, a rutinos műhelyek kitűnő anyagú és égetésű termékeit temetőnkben is megtaláljuk. Kereskedelmi áruként érkeztek, s a gyártáskor, vagy a használatban sérült darabokat is megbecsülték, javították, s nemegyszer sírba is helyezték. Emellett megtalálhatók a kézzel formált, jó anyagú, finom felületi kidolgozású, fényezésű edények is, bizonyára a helyi fazekasság termékei. Tökéletlen égetésük folytán sajnos anyaguk könnyen pusztul, jórésztük rekonstruálhatatlan. A házilagos, nem iparszerűen készített, kézzel gyúrt, s szabad tűzön égetett edényeké olykor maradandóbbak. Az uniformizált urnák, hordószerű fazekak, tálak és merítő bögrék egyhangúságát egyrészt az előbb említettek változatos ügyefogyottsága oldja némileg. Másrészt azonban színezik a kerámia leleteket a szomszédos, illetve olykor a távolabbi kultúrák hatásait tükröző kicsinyített edénytípusok. A korongolt, vagy kézzel formált urnák, hatalmas grafitozott, fényezett Hallstatt kori edénytípusok a megszólalásig hű másolatai arasznyi palackok formájában jelzik – mint megannyi vásárfia – a térség kapcsolatát a Dunántúl szomszédos, s talán a Tiszántúl távolabbi területeivel, jelezve, hogy a Duna-Tisza közét átszelő távolsági útvonalak valóban már az őskor folyamán kialakultak.

Scholtz Róbert

FEJEZETEK CSONGRÁD MEGYE
SZKÍTA KORI LELŐHELYEINEK
KUTATÁSTÖRTÉNETÉBŐL

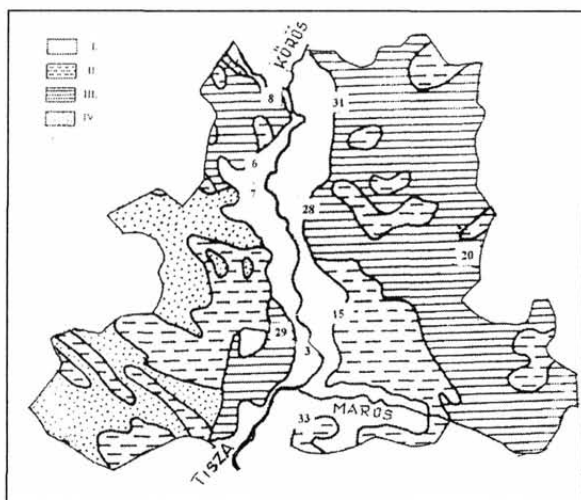

„Először is fordulva Napkelet felé
elérsz a földre, melyet fel nem szántanak,
találkozol kőbor szkúthákkal is, fonott
kasokban laknak ők, jól gördülő kocsin,
s íjból kilőnek messzeröppenő nyilat.
Ne menj közel hozzájuk: szedd a lábadat,
s tenger csapkodta sziklapart felé siess.”

(Aiszkhülosz 1991. 28.)

A magyar Alföld középső vaskorával foglalkozó régészeti szakirodalom tanulmányozása közben gyakran találkozhatunk Csongrád megyei tárgyak említésével. Ezalatt nemcsak az első publikációkat, előzetes, illetve ásatási jelentéseket kell értenünk, hanem azokat a tanulmányokat is, amelyekben az itt napvilágra került tárgyak, megfigyelt jelenségek a máshol előkerült leletek közlésénél párhuzamként szerepelnek, vagy általános érvényű következtetések levonását célzó, nagyobb lélegzetű művek elméleti alapjául szolgálnak. Köszönhető ez annak, hogy olyan jelentős leletegyüttesek láttak napvilágot ebben a térségben (1. kép), amelyek iránt szélesebb szakmai körökben, gyakran nemzetközi szinten is komoly érdeklődés mutatkozott és mutatkozik mind a mai napig.¹

Mindaz, ami a XIX. század végén még gyermekcipőben járó magyar archeológia terén történt – kis kivétellel – csak arra volt elégséges, hogy bizonyos alapvető fogalmakat tisztázzon, és a felvetődött problémákhoz megfelelő anyagot gyűjtsön. Őskorunk egyik talán legvitatottabb, mégis mindmáig megválaszolatlan kérdése, a szkíta probléma is ekkor vetődött fel először. Hazánk szkíta leleteinek meglátására J. R. Aspelin hívta fel a figyelmet 1876-ban.² Az általa kiválasztott régiségeket Hampel József 1893-ban ismertette. Ő szólította fel kutatóinkat először e leletek – „idegenszerű jelenségek” – egybegyűjtésére. Csongrád megye első szkíta kori emlékei Csongrád és Csanytelek – akkor még Csany – területéről kerültek a Magyar Nemzeti Múzeumba. Ez utóbbi

1. kép. Csongrád megye fontosabb lelőhelyei, a dolgozat végén található lelőhely-katalógussal megegyező számozással (LÁSZLÓ 1988. 1. térkép)

- I. Ligetes, lápos, azonális talajú és növényzetű alacsony árterek, gyakori árvízborítással
- II. Magas árterek, időszakos árvízi elöntéssel, a szigeteken, partokon halásztelepekkel, nyáron állattenyésztéssel
- III. Lössös, ármentes síkságok az állandó vagy téli szállásokkal

bolygatott sírból származó borostyángyöngyöket és bronztárgyakat tévesen „Rákosi leletekként” ismertették.³ A tárgyak kor és lelőhely meghatározását utóbb Fettich Nándor helyesbítette.⁴

A kis számú régészeti feltárás és a gyér emlékanyag mind közrejátszott abban, hogy Csongrád megye 1896-ban megjelent monográfiájában a honfoglalás előtti korszak csupán egy ívet foglalt el. Vaskori lelőhelyet mindössze hármat említettek meg.⁵ Hasonló volt az arány a századfordulón megírt „Szeged történetében” is.⁶ Hódmezővásárhely monográfiájának elkészülte után Szentes őskori képének felvázolásával Csallány Gábor próbálkozott (1914), ám a kevés vaskori lelőhely és emlékanyag alapján „e korszak képét megrajzolni ezidőszerint fölötte bajos” volt.⁷

Az 1920-as évek közepétől Fettich Nándor széles anyag- és irodalomismerettel rendelkező publikációi teremtettek jó alapot a szkíta kor kérdései iránt érdeklődő kutatók számára.⁸ A kárpát-medencei szkíta leleteket elterjedésük alapján három nagyobb összefüggő csoportra osztotta: 1. a Maros, a Kis-és Nagyküüllő, valamint az Olt folyók vidéke, 2. a Dunától nyugatra eső területek, 3. a Tisza és mellékfolyóinak vidéke. A dél-alföldi megyék leleteit ez utóbbiba sorolta, korukat Paul Reinecke nyomán a Kr. e. VII–V. századra határozta meg.⁹

A két alföldi fejedelmi lelet – Tápiószentmárton (1923) és Zöldhalompusztá (1928) – szerencsés felfedezése után nagy erővel indult meg hazánkban a szkíta kutatás. 1931 őszétől Csanytelken és a szentesi határ Jaksornak nevezett részén lévő Kettőshalom közvetlen szomszédságában tártak fel szkíta kori temetőket. E korszakba tartozó sírokat hoztak napvilágra Szentes–Kistőkén és Hódmezővásárhely–Kishomokon is. Az első telepre utaló nyomok – méhkas, illetve szabálytalan formájú gödrök – 1943 augusztusában, a hódmezővásárhelyi Fehértó partján kerültek elő. A feltárásokat vezető Párducz Mihály a 12. lelőhelyen, egy sártapasszal és cseréppel kirakott, 270x180 cm nagyságú, négyszögletes területre lett figyelmes. Mivel cölöplyukak nem kerültek elő, ezért úgy vélte, hogy egy szkíta kori „faváznélküli, nádból készült, gúlaformájú kunyhót” sikerült találnia.¹⁰

„Az őskor történelme felett borongó homályt” eloszlatni igyekvő magyar régészek új feladatokat jelöltek ki hazai archeológiánknak. E feladatok egyre tudatosabb meglátásának eredménye, hogy a régészeti tanulmányok a stratigráfia által hitelesített leletek tipológiai összevetésével kísérelték meg az egyes régiók kultúráinak területét, összetételét, illetve a környező kultúrkörökkel való kapcsolát meghatározni, mindezt a földrajzi viszonyok és etnikai kérdések figyelembe vételével.¹¹ „E belátás világánál” szerkesztette meg Zalotay Elemér Csongrád megye őskorának történeti földrajzát, melyet az alábbi sorokkal zárt: „Az egyre szaporodó bizonyítékok útmutatása nyomán ennek a népelemnek (szkíta) sokkal nagyobb jelentőséget kell majd tulajdonítanunk az Alföld őstörténetében, mint azt eddig tettük.”¹²

A régészeti feltárásokkal párhuzamosan indult meg a törekvés a magyarországi, illetve a Kárpátok övezte terület szkíta anyagának összegyűjtésére és monografikus feldolgozására. Ennek a munkának volt egyik résztvevője (Fettich Nándor és Roska Márton mellett) Bottyán Árpád, aki az egész országra kiterjedő anyagfelvétel elvégzése után írta meg a „Szkíták a magyar Alföldön” című doktori disszertációját. Célja az Alföld szkíta korának történeti szemléletű összefoglalása volt, ám a közbejött második világháború eseményei és a szerző nyomtalan eltűnése lehe-

tetlenné tették mind a könyv, mind az összegyűjtött szkíta leletek corpus-szerű megjelentetését. Dolgozatában az Alföld- és az Erdélyi- csoport mellé Fettich korábbi Dunántúli-csoportja helyett a – Böhöm–Jankovich kutatásai által kimutatott (1936) – kárpátaljai, Kustánfalva-csoportot illesztette be. Az Alföld-csoport területén előkerült három aranyleletes fejedelmi síregyüttes alapján három etnikai és kulturális változatot, ún. alcsoportot különböztetett meg (I. Zöldhalompusztai-, II. Tápiószentmártoni- és III. Gyomai-alcsoport). Ezek leletanyaga véleménye szerint egymástól földrajzilag és geológiaiilag elkülönülve, háromféle földrajzi környezetben: I. hegyaljai, II. vízszegény pusztaságok, III. termékeny folyók köze vagy löszös területen jelenik meg.¹³ Csongrád megye szkíta kori lelőhelyeit – Csanytelek, Szentés-Vekerzug, Szentés-Kistőke, Szentés-Jaksorpart és Hódmezővásárhely–Kishomok – a Tisza–Maros–Körösök közti alföldi területeket magába foglaló Gyomai-alcsoportba osztotta be.¹⁴

A Gyomai-alcsoport változatos rítusú és a IV. századnál korábbi időre utaló leleteket tartalmazó temetkezései alapján feltételezte, hogy a szkíták több hullámban vándoroltak be hazánk területére. Az első beköltözők a Kr. e. VII–V. században Erdélyből, a Maros és Körös folyók mentén érkeztek. Szállásterületük feltehetően a Gyomai-alcsoport vidékén volt. Az egész Alföldet megszálló második hullám az Északkeleti-Kárpátok szorosain át jött. Mivel e csoport régészeti anyaga legnagyobbbrészt korongolt edényeket tartalmazó leletegyüttesekből származik, ezért a Kárpát-medencében megjelenő korongolási technika datálása alapján az érkezésüket a Kr. e. IV. század közepére tette.¹⁵

A korongolt edények kelta származtatásán alapuló téves időrendi meghatározását a Vekerzugon folytatott ásatások megfigyelései és Lengyel Irina felismerései nyomán Párducz Mihály helyesbítette.¹⁶ Párducz alföldi szkíta korunk kezdetét a Kr. e. 560/550-es évekre helyezte. „Véleménye szerint ekkor egy a Dnyeper folyó erdős sztyeppei vidékéről a magyar Alföldre vándorolt népcsoport hozta magával a szkíta típusú tárgyak készítésének szokását.”¹⁷ Ez a népesség a Kr. e. V. század első feléig tartott fenn kapcsolatokat a sztyeppei területekkel.¹⁸ Önállóságát a Kr. e. IV. század folyamán a kelta megjelenés szüntette meg...”¹⁹ E korai szkíta népességet előbb – gazdag temetőjük nyomán – Vekerzug-, utóbb Alföld-csoportnak nevezte el. Jellegzetes tárgyi emléksanyagukat térképre vetítve a csoport lehetséges elterjedési területét a Tisza-völgyén és a Tiszántúlon kívül Szlovákia déli területére, Heténytól/Chotin Kassáig/Košice lokalizálta. Fettich Nándor korábbi megállapításával összhangban a Balaton vonalától északra fekvő vidékeken is erőteljes szkíta befolyással, esetleg településekkel számolt.²⁰

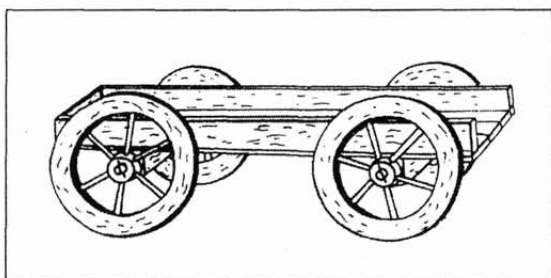
A szkíta korszak kiemelkedő lelőhelye: Vekerzug. Szentestől kb. 12 km-re északkeletre, a már kiszáradt Veker folyót kísérő vonulaton található. A Csallány Gábor nevéhez fűződő első leletmentések után (1937, 1941) az 1950-es évek elején Párducz Mihály vezetett feltárásokat a kérdéses dombon.²¹ Elődje hiányos temetőtérképe miatt szinte csak találmánra megnyitott szelvényében már az első munkanapon két kettős lósírt sikerült munkásaival kibontania. A második sírban – mely figyelembe véve az eddig itt feltárt sírokat, a 13-as számot kapta –, vastag faszénréteg alatt két felszerszámozott ló csontváza feküdt egymással szemközt, fejfelé északnyugati irányba tájolva. A bal oldali ló felett lévő négy kerékabroncs és kerékagy nyilvánvalóvá tette, hogy e sírba a lovak mellé kocsit is temettek (lásd a

kötetben Kemenczei Tibor dolgozatának 8. képét).²² A Magyarország legrégebbi kocstileletét tartalmazó vekerzugi sírt Budapestre, a Magyar Nemzeti Múzeumba szállították.

Az eredeti helyzetben kiemelt – kb. öt tonna súlyú – síregyüttes vizsgálata lehetővé tette a kutatók számára, hogy belőle a két és félezer évvel ezelőtt a Kárpát-medence területén élt nép kocsijára és lovaira vonatkozóan értékes adatokat nyerjenek. A sírban talált alkatrészek alapján Bökönyi Sándor egy egyszerű, tömör falú kocsit képzelt el, 73 cm átmérőjű, küllös kerekekkel. Állítása szerint ez utóbbiak – Párducz véleményével ellentétben – nem a tengelyen, hanem a tengellyel együtt forogtak (2. kép).²³ A lovak csontjait borító nagy mennyiségű faszén, illetve a kettesével egymás felett fekvő abrancsok alapján feltételezte, hogy a kocsit a sír szélén meggyújtották, és mikor már jól égett, bedöntötték a sírgödörben fekvő állatokra.²⁴

Hérodotosz feljegyzéseiből tudjuk, hogy a szkíták halott királyuk bebalzsamozott testét szekérre rakva hordozták körbe birodalmukban, míg a gerrhoszok földjére nem értek, ahol nagy pompával temették el. E szokás (természetesen királyi pompa nélkül) a közembereknél is megvolt. Erről így ír: „A halottat a legközelebbi rokonai szekérre fektetik, és körbe-sorba elviszik minden barátjához. A barátok vendégül látják a kíséretet, és a halott elé is ugyanannyi ételt tesznek, mint a többiek elé. A közember testét negyven napon át így hordozzák, s csak aztán temetik el.” (Hérodotosz IV. 71–73.)

A temető területén feltárt 151 sírből összesen 17 ló csontváza került elő.²⁵ A csontjaikon végzett vizsgálatok arra utaltak, hogy a XIX. században kihalt dél-orosz vadló, a tarpán vaskori őstől származtak.²⁶ E zömök testű, 120–130 cm marmagasságú lovak feltehetőleg a szkíták csoportjaival kerültek a Kárpát-medencébe, ahol úgyszólván a népvándorlás korig egyeduralkodók maradtak.²⁷

2. kép. Szkíta kocsi, Bökönyi Sándor rekonstrukciós rajza a Szentes-vekerzugi 13. sír leletei alapján (BÖKÖNYI 1956. 1. kép)

Az Alföld-csoport népe lovait felszerszámozva hantolta el.²⁸ A sír földjében talált zablákon lévő lyukak elhelyezkedése és mérete, illetve a lovak koponyáin talált korong alakú szíjelosztók, ún. phalerák helyzete jó támpontot biztosított a lószerszámzat rekonstruálásához. Párducz Mihály szerint a kantárok igen vékony (kb. 7 mm szélességű), esetenként díszített szíját, a zabla

oldaltagokon lévő két szélső lyukba, fordított Y vagy V alakban kapcsolták. A valószínűleg szélesebb kantárszárat pedig a zabla két végén lévő karikába fűzték (3. kép).²⁹ E kantárat-rekonstrukció különösen fontos, mivel mind a szkíta kori, mind a szkítákat megelőző, s velük (véltetően) rokon iráni kimmerek kutatói nagy súlyt helyeztek épp a lószerszámok tipológiájának és kronológiájának kidolgozására.

A lelőhely további érdekessége, hogy itt sikerült először szkíta kori temetőben

egymásra temetkezést megfigyelni. A lelőköörülmények alapján Párducz elképzelhetőnek vélte hogy, a gazdag mellékletekkel ellátott nő – gazdasszony – felé, vele ellentétes irányban fektetve szolgálólányát temették itt el.³⁰

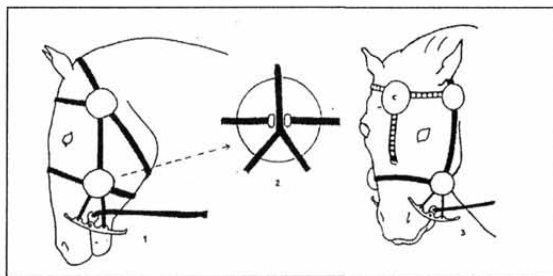
A vekerzugi temető feltárását követő majd negyed században Gazdapusztai Gyula Hódmezővásárhely környékén – Kishomok, IV. Téglagyár – végzett feltáró munkája, illetve Trogmayer Ottó egy-két napos leletmentései csupán kisebb sírcsoportokkal, illetve néhány gödörből álló telepjelenséggel szaporította a megye középső vaskori lelőhelyeinek számát.³¹ Gazdapusztai Gyula nem értett egyet a hazai kutatók azon nézetével, miszerint szkíták vándoroltak volna be a Kárpát-medence területére. Véleménye szerint ez a nép a Kárpát-medencében nem telepedett le. A szkíta jellegű tárgyak kereskedelmi úton juthattak e vidékre.³²

Szeged környékén az 1970-es évek végéig nem került napvilágra teljes bizonyossággal a szkíta korhoz köthető lelet.³³ Ekkor két nagy sírszámú temető feltárását kezdték meg a Móra Ferenc Múzeum régészei. A Tisza, illetve a Dong-ér környéki vizes, lápos területből alig pár méterre kiemelkedő Sándorfalva-eperjesi és Csanytelek-újhalastói magaslatokon igen változatos rítusú temetkezéseket, többes-, illetve birtuális (kettősrítusú) sírokat sikerült megfigyelniük.³⁴ Utóbbi jelenséget az ásató, a halottait hamvasztva és korhasztva elhantoló, kétféle népesség egymásra hatásának jeleként értékelte.³⁵

A 71 sírból álló, 95%-ban feltárt Sándorfalva-eperjesi temetőben két nagyméretű, feldúlt, eredetileg gazdag melléklettel ellátott, hamvasztásos temetkezés is napvilágra került.³⁶ Az egyiket (145. számú) 8,4 m külső átmérőjű, ÉNy-i és DK-i oldalán bejáráttal tagolt, kör alakú árok vette körül. Az árok határolta rész közepén megközelítőleg négyszögletes alaprajzú, 240 cm oldalhosszúságú sírgödörben feltehetőleg egy előkelő férfi, talán a közösség vezetőjének hamvai feküdtek. Mivel a sírt már korábban kirabolták csupán egy összetört urna darabjait, egy bronz szíjelosztó gombot és néhány bronztöredéket sikerült a régészeknek megmennteniük.³⁷

Kör alakú árokkal kerített, ám ezúttal csontvázas sírt sikerült Bende Líviának Algyő területén megfigyelnie, ahol egy 82 sírból álló szkíta kori temetőt tárt fel.³⁸ Az árokkal kerített – feltehetőleg halmos – sírok párhuzamait elsősorban a dél-orosz sztyeppén, szórványosan hazánk területén is megtaláljuk.³⁹ Számuk a sorozatos feltárások következtében egyre inkább szaporodik. Vélhetőleg nagyobb mértékben kell számolnunk majd velük a szkíta kor etnikai kérdéseinek megoldási kísérleteinél.⁴⁰

Csongrád megye eddigi legnagyobb sírszámú szkíta kori temetőjét Sándorfalvától légvonalban kb. 30 km-re északra, Csanytelek-Újhalastón tárták fel. A te-

3. kép. Szkíta kori zablarekonstrukció, Párducz Mihály rekonstrukciós rajza a Szentes-vekerzugi 13. sír leletei alapján (PÁRDU CZ 1953. VIII. t.)

rületen napvilágra került 250 (!) sír szinte teljes keresztmetszetét adja a Tisza vidék szkíta kori lakosságának a Kr. e. VII. század végétől, a kelták megjelenéséig. E vidék vaskori népessége különböző, számunkra olykor különlegesnek tűnő rítus szerint temette el halottait. Különlegesnek tekinthetjük a temető 15. számú sírját, melyben a bal oldalára kuporított felnőtt nőt magában a sírgödörben hamvasztották el. Vélhetőleg analóg jelenséget észlelt Csallány Gábor a lelőhelytől mintegy 3 km-re fekvő Csanytelek–Tömörkény utcai temetőben (28. sír), ám az emlékanyagot közzétevő Párducz Mihály nem tartotta valószínűnek, hogy a sírban égették volna el a halottat. Szerinte a máshol elégetett csontokat megközelítőleg anatómiai rendben helyezték vissza a sírba.⁴¹ Galántha Márta szerint ez a jelenség, egy „népesség rítusváltásának kézzel fogható bizonyítéka”, ami talán a helyi lakoságnak a keleti jövevényekkel való keveredésére utalt.⁴²

Az itt élt lakosság temetkezési szokásait elsősorban a halottakról való nagyfokú gondoskodás jellemezte. Erre nemcsak a nagyszámú étel- és italáldozat, az ékszerek, fegyverek, mindennapi használati tárgyak sírba helyezése utal, hanem a halott másvilági otthonának, a „halott házának” gondos kialakítása is. Ez utóbbiak körébe soroljuk a hazai szkíta kori temetőkben először Csanytelek–Újhalastón megfigyelt faladás sírokat.⁴³ E keleti eredetű építmények általában deszkából, a sarkakon kereszttekével összeácsolt vastagabb gerendákból, illetve faágakból összeállított sírládák voltak. Tetejüket hasonló faanyaggal, különböző módon fedték le.⁴⁴

A 123. sír esetében a ládát a kiásott sírgödörben állították össze úgy, hogy az az egész gödröt kitöltse. A ládának így nem koporsó funkciója volt, – nem abban vették a hamvakat az égetőhelyről a sírba –, hanem sírkamra szerepet tölthetett be.⁴⁵ E temetkezési rítus párhuzamait a dél-orosz sztyeppén kell keresnünk, ahol a gerendákból ácsolt sírkamrák használatának már a szkíták előtt is évezredek hagyományai voltak.⁴⁶ „A keleti párhuzamok segítségével azonban nemcsak e szokás eredetére és jelentésére deríthetünk fényt, hanem feltételezhetjük azt is, hogy e faszervezetek segítségével módunk nyílik majd a szkíta kori lakóházak rekonstrukcióját is elkészíteni.”⁴⁷

Csanytelek–Újhalastó a Kárpát-medence fegyverekben leggazdagabb szkíta kori temetője. A sírok majd negyedébe (48!) temettek el felfegyverzett férfiakat.⁴⁸ Sok esetben többféle fegyvert, leggyakrabban lándzsát és nyílhegyet, lándzsát és csá-

4. kép. Kr. e. VI. századi szkíta páncélos lovas, D. Sevsucsk rekonstrukciós rajza a scsucsinkai kurgán leletei alapján (ČERNENKO 1991. Abb. 1.)

kányt, illetve lándzsát és nagyméretű kést helyeztek az elhunyt mellé. A hazai szkíta kori temetkezésekben igen ritka védőfegyverek közül pikkelypáncél lemezei, továbbá egy pajzs szegélyének korrodált vasdarabkái is felszínre kerültek⁴⁹ (4–5. kép). A fegyveres sírok az egész temető területén arányosan oszlanak meg. „Ez nemcsak arra utal, hogy a közösség életében végig meghatározó szerepet játszott e réteg, hanem arra is, hogy a temetőt egyidejűleg több helyen nyitották, s nagy valószínűséggel – mivel a sírok csoportokat alkotnak – egy-egy család egymás mellé temethette elhunyt hozzátartozóit.”⁵⁰ Galántha Márta a megye területén folytatott feltárások tapasztalata alapján úgy vélte, hogy a szkíta kor lényeges kérdéseire – úgymint etnikum, belső kronológia, területi megoszlás, stb. – nem lehet biztos választ adni a korszakra vonatkozó teljes információs- és leletanyag áttekintése nélkül.⁵¹

5. kép. Kr. e. V. századi nehézpáncélos szkíta gyalogos, D. Sevszcuk rekonstrukciós rajza a gladkovscsinai leletek alapján (ČERNENKO 1991. Abb. 3.)

Kutatástörténeti összefoglalónkat ezért azzal a reménnyel zárjuk, hogy a szkíta (és preszkíta) kor kutatása hazánkban a jövőben új lendületet vesz. Sor kerül a teljes – beleértve az itt megemlített és publikálatlan – leletanyag közzétételére, illetve annak értékelésére. Ennek köszönhetően lehetővé válna egy beható történeti összefoglaló megírása, mely értően tudná a sztyepei szkíta leletekkel és történettel a Kárpát-medenceit egybevetni.

LELŐHELY-KATALÓGUS

A katalógus összeállításához a Régészeti Füzetekben, illetve Csongrád megye településeinek monográfiáiban publikált lelőhelyeket használtuk fel. A tárgyleírásokat mellőzve a lelőköörülményeket, illetve a feltárt szkíta korinak vélt objektumok számát közöljük.

1. Algyő–Békás-határ, szórványok: 1982-ben Béres Mária gyűjtötte terepbejárás során (KÜRTI 1987. 70., 26. lh.).

2. Algyő–Hercegtanya, szórványok: 1976-ban Kürti Béla gyűjtötte terepbejárás során (KÜRTI 1987. 70., 20. lh.).

3. Algyő–Barakk-tábor: az Alföldi Kőolajfűrészi Üzem munkásszállásainak alapozása közben csontvázak temetkezéseket bolygattak meg. 1968-ban rövid hitelesítő ásatás során Trogmayer Ottó két sír mellékleteit szállította a Móra Ferenc Múzeumba. Bende Livia 2000–2001-ben hozott napvilágra további 97 objektu-

mot, így 82 sírt, 6 gödröt, 8 cölöplyukat és egy körárkot (MFMA. 81–76.; TROGMAYER 1969. 1.; KÜRTI 1984. 70., 14. lh.).

4. Algyő–Tisza-ártér: egy hamvasztásos sír (KÜRTI 1987. 70., 40. lh.).

5. Csanytelek–Széchenyi u. 10. sz.: A ház előtt 1961-ben, csatornázás közben, négy szétdőlt, csontvázas sírt tárt fel Trogmayer Ottó (TROGMAYER 1962. 12.).

6. Csanytelek–Tömörkényi utca: 1894-ben került elő az első bolygatott csontváz. 1910-ben kettő, majd 1931-ben további 27 sírt tárt fel Csallány Gábor (PÁRDUCZ–CSALLÁNY 1944–45. 81–85.).

7. Csanytelek–Újhalastó: Hegedűs Katalin és Vörös Gabriella által 1979-ben megkezdett leletmentést Galántha Márta folytatta 1985-ig. A hat év alatt 250 sírt tártak fel (GALÁNTA 1986. 12.).

8. Csongrád–Belsőváros: az Endre király u. 9. sz. alatt zsugorított sírok kerültek elő a korszak jellegzetes kerámiájával (ZALOTAY 1932. 97., 47. lh.).

9. Csongrád–Mámai-part: 1920-ban Farkas Sándor szentesi gyógyszerész (!) szkíta sírokat tárt fel Éder László földjén (HORVÁTH–H. SIMON 1999. 26.).

10. Csongrád–Beloianisz utca: szórvány, Tari László gyűjtése (HORVÁTH–H. SIMON 1999. 26.).

11. Csongrád–Várhát: szórvány (HORVÁTH–H. SIMON 1999. 26.).

12. Csongrád–Petőfi Tsz: nyújtott csontvázas sír (HORVÁTH–H. SIMON 1999. 26.).

13. Deszk: szórvány (MFMA. 300–76.; TROGMAYER 1984. 80–81.).

14. Fábiánsebestyén–Kórógypart: szórvány, 1908-ban Sebők Antal ajándékozta a múzeumnak (PÁRDUCZ 1944–45. 89.).

15. Hódmezővásárhely–Kishomok–Kovács tanya: 16 sírt tárt fel Párducz Mihály 1938-ban. Gazdapusztai Gyula 1963-ban további sírokat bontott ki, majd 1968-ban egy házalapot tárt fel (PÁRDUCZ 1940. 79–94.; GAZDAPUSZTAI 1966–67. 43–59.; MFMA. 166–76., 1450–91., 82–76.).

16. Hódmezővásárhely–Kishomok–Illéstanya: egy urnás temetkezés (KOREK 1984. 182. 2. lh.).

17. Hódmezővásárhely–Kmoskótanya: ember és ló csontok kerültek elő (KOREK 1984. 182. 3. lh.).

18. Hódmezővásárhely–IV. Téglagyár: 1955-ben egy bolygatott hamvasztásos sírt tárt fel Gazdapusztai Gyula (MFMA. 333–76.).

19. Hódmezővásárhely–Rárós: szórvány (KOREK 1984. 182. 4. lh.).

20. Hódmezővásárhely–Fehértó: egy bolygatott csontvázas sír (1942), további 8 gödör és egy feltételezett ház alap (PÁRDUCZ 1944–45. 62–73.)

21. Hódmezővásárhely–Kardoskút-613. tanya: telep (KOREK 1984. 183., 6. lh.).

22. Hódmezővásárhely–Kardoskút-913. tanya: egy zsugorított csontváz (KOREK 1984. 183., 7. lh.).

23. Hódmezővásárhely–Sós-tó: egy urna (KOREK 1984. 183., 8. lh.).

24. Hódmezővásárhely–Sós-tó–Vékonytanya: szórvány (KOREK 1984. 183., 9. lh.).

25. Hódmezővásárhely–Kardoskút–Rostás tégláégető: a négy szegényes anyagú gödröt Olasz Ernő tárta fel (KOREK 1984. 183., 10. lh.).

26. Hódmezővásárhely–Kardoskút-625. tanya: kérdéses (KOREK 1984. 183., 11. lh.).

27. Hódmezővásárhely–Barackos-Fejestanya: 1948-ban három zsugorított sírt tárt fel Olasz Ernő (KOREK 1984. 183., 12. lh.).
28. Mindszent–Mátyás király utca 5. sz.: négy csontvázas sír (VÖRÖS 1996. 61–62., 25. lh.).
29. Sándorfalva–Eperjes: 71 síros temető (GALÁNTA 1982–83/1. 115–127.).
30. Szentés–Kistőke: Tóth Gergely földjén három csontvázas sírt bontottak ki (PÁRDUCZ 1944–45. 88.).
31. Szentés–Vekerzug: 1937-ben, 1941-ben, 1950-ben és 1952–1954 között 151 síros temető került napvilágra (PÁRDUCZ–CSALLÁNY 1944–45. 88–89.; PÁRDUCZ 1955. 1–22.).
32. Szentés–Zalota: szórvány (PÁRDUCZ 1944–45. 89.).
33. Szőreg: két hamvasztásos sírt tárt fel Foltiny István (KOREK 1943. 203–204.; TROGMAYER 1977. 60.).

JEGYZETEK

1. Csongrád megye fontosabb lelőhelyeit Somogyi Sándor honfoglalás kori tájtípus térképén tüntettük fel. A térképet lásd: LÁSZLÓ 1988. 9–10.
2. BOTTYÁN 1955. 3.; ZALOTAY 1932. 49.; HAMPEL 1893. 385.
3. HAMPEL 1893. 385–405., 1894. 265–266.
4. PÁRDUCZ–CSALLÁNY 1944–45. 81.
5. Csongrád, Szeged–Öthalom és Tömörkény lelőhelyet sorolja fel. ZSILINSZKY 1896. 18.
6. REIZNER 1899–1900. 3–21.
7. CSALLÁNY 1914. 19–49.; ZALOTAY 1932. 95.
8. Többek között: FETTICH 1928., 1931., 1934.
9. A Tisza vidéki csoport területén előkerült, hiteles, vagy összetartozó lelettárgyak alapján meghatározható sírleletek száma 14 volt. Csongrád megyéből egyedül Csanyt említi, mely lelőhelynél a temetkezési jelleg nem állapítható meg (FETTICH 1928. 19.).
10. Lásd lelőhely-katalógus 5., 15., 30. lh.; PÁRDUCZ–CSALLÁNY 1944–45. 85–88.; BANNER 1943. 195–201.; PÁRDUCZ 1944–45. 73. 1. ábra
11. ZALOTAY 1932. 49–50.
12. ZALOTAY 1932. 50., 102.
13. BOTTYÁN 1955. 9–10.
14. Itt jegyezzük meg, hogy Szentés–Jaksor – jelenleg Kunszentmárton–Jaksor – kívül esik Csongrád megye jelenlegi közigazgatási határán. A szövegben említett lelőhely a lelőhely-katalógusban nem szerepel.
15. BOTTYÁN 1955. 72–73.
16. LENGYEL 1964. 31.
17. Vékony Gábor elveti a Magyarországon talált szkíta jellegű leletek elsődlegesen sztyeppei, szkíta eredetét. Véleménye szerint e tárgytipusok nagyobb részét önálló, (helyi) fejlődés eredményeként jöttek létre. Rámutat a kronológiai ellentmondásokra, miszerint úgy tűnik, hogy a kárpát-medencei szkíta jellegű anyag idősebb, mint a sztyeppei. A problémát úgy oldja föl, hogy

a Vekerzugi kultúra kifejlődésének gyökereit a preszkíta korig vezeti vissza, s kialakulásában döntő szerepet az olténiai (Ferigile-csoport), illetve az ÉK–Közép-Balkánról beköltözött csoportoknak tulajdonít (VÉKONY 1986. 76–78.).

18. A sztyeppe területtel fenntartott kapcsolatok kezdetét és végét „igen szellemesen” két görög áruval, az ártándi és a benei hydriával jelezte, utalva a görög kereskedelem szerepére a szkíta műveltség elterjedésében (SZABÓ 1969. 70.).

19. PÁRDUCZ 1973. 42–43.; KEMENCZEI 1999. 171.

20. PÁRDUCZ 1955a 157–158. Párducz Mihály a Kárpát-medence területén a következő szkíta kori – egymástól eredetük tekintetében is eltérő – csoportokat különböztette meg: I. Erdély-, II. Felső-Tisza vidék-, III. Alföld-csoport, IV. Kustánfalva kultúra (PÁRDUCZ 1973. 39–40.).

21. PÁRDUCZ–CSALLÁNY 1944–45. 88–89. Első alkalommal négy emberi és két ló, négy évvel később további négy emberi és egy ló temetkezést sikerült kibontania. Sajnos temetőterkép csak az első ásatásáról készült, s azon sincs feltüntetve az a fix pont, ahonnan a beméréseket végezte. Így nem tudni, hogyan viszonyulnak ezek a sírok az 1950-es évek során feltártakhoz. Az azonban bizonyos, hogy valamennyi ugyanabból a temetőből való (PÁRDUCZ 1953. 25.).

22. Valószínű, hogy a kocsi még összetört állapotában sem került teljes egészében a sírba (PÁRDUCZ 1953. 35.).

23. Az orosz és ukrán kutatás a kocsik rekonstrukciójánál soha nem gondol a kocsi modellek és régészeti anyag alapján tengelyhez rögzített járműre (Istvánovits Eszter szíves szóbeli közlése). Itt szeretném megköszönni, mind neki, mind Almássy Katalinnak a segítőkész támogatásukat, illetve építő bírálatukat. A szkíta kocsikról bővebben lásd: ROLLE 1991. 85–92.; TARR 1968. 99–101.

24. BÖKÖNYI 1956. 1.

25. Három sírba temettek el két lovat (12., 13., 22. sír), a többibe egyet-egyet. Bővebben lásd: PÁRDUCZ 1955.

26. Az utolsó európai tarpán, 1880 januárjában pusztult el egy hajtóvadászat alkalmával (BÖKÖNYI 1956. 7.). A lovak tarpán származását bizonyítandó két további tényt is megemlít. Az egyik a már említett görög Hérodotosz leírása, mely szerint a mai Bug folyó, az ókori „Hüpanisz Szküthiában ered egy nagy tóból, amelynek környékén fehér vadlovak legelnek.” (HÉRODOTOSZ IV. 52.) Véleménye szerint ezek a vadlovak csakis a tarpánok lehettek. Az állatok fehér színét pedig egy lengyel kutató megfigyeléseire támaszkodva a következőképp magyarázza. A tarpánok a tél közeledtével – november–január hónapokban – az őszi szőrváltás során nagytömegű, fehér pehelyszőrt növesztenek. Ez a téli „kifehéredés” a szervezetük önkéntelen alkalmazkodása a környezethez, beleolvadás a hóval fedett táj fehér színébe, mely fehér színt a tavaszi – április–májusi – szőrváltáskor veszítik el. A ló ekkor visszanyeri eredeti, egérszürke színét (BÖKÖNYI 1956. 5–6.).

27. PÁRDUCZ 1965.

28. A Szentés-vekerzugi kultúra jellegzetessége, hogy külön temeti el lovait, legtöbbször egyesével, néha azonban kettesével, s eddig a kettes lótemetkezések kocsialkatrészekkel együtt fordultak elő. Nem valószínű, hogy a lótemetkezések az embertemetkezésektől függetlenek, de úgy látszik, hogy az egyes lósírokhoz tartozó embertemetkezések nincsenek közvetlenül egymás mellett. A gazdagnak mondható egyes és kettes lósírok csoportokat alkotnak, amelyeken belül a páros lovas kocsi-temetkezések elkülönülhetnek. A lótemetkezések szokását a kijevei körzet szkíta csoportjából származtatja (PÁRDUCZ 1955. 160.).

29. PÁRDUCZ 1953. 37–38.

30. PÁRDUCZ 1955. 13.; SZILÁGYI 1957. 223.

31. Feltárasaikról bővebben lásd a lelőhely-katalógust.

32. GAZDAPUSZTAI 1966–67. 43–59.

33. TROGMAYER 1983. 102.
34. A birituális sírok fontosságára Szabó János Győző hívta fel a kutatás figyelmét (SZABÓ 1969. 82.).
35. Csanytelek–Újhalastón öt, Sándorfalva–Eperjesen három kettős rítusú sírt találtak (GALÁNTHA 1982–83/1. 116.; GALÁNTHA 1984. 11.).
36. GALÁNTHA 1982. 61.
37. TROGMAYER 1983. 103.
38. Bende Livia szíves szóbeli közlése. Ez úton szeretném neki a még publikálatlan Algyő–Barakktábor szkíta kori temető rövid leírását megköszönni.
39. SZABÓ 1969. 78–79.; GALÁNTHA 1982–83/1. 120–121.
40. Érdekességként megemlíthetjük, hogy a szkítákkal rokon származatúknál is széles körben elterjedt ez a temetkezési szokás, mind a dél-orosz sztyeppen, mind az Alföldön (lásd: KULCSÁR 1993. 3.).
41. GALÁNTHA 1981. 45.; PÁRDUCZ 1944–45. 82–84.
42. GALÁNTHA 1981. 46.
43. KÜRTI 1987. 71. A süttöi Hallstatt temetőből is kerültek elő hasonló faladás sírok (GALÁNTHA 1984. 16.)
44. KÜRTI 1987. 71.
45. Kizárólag szórthamvasztásos rítussal fordult elő összesen 11 esetben (GALÁNTHA 1984. 12.).
46. GALÁNTHA 1981. 46.
47. KÜRTI 1987. 71. A szkíta kori lakóházakról bővebben (lásd: ISTVÁNOVITS 1997. 76–80.).
48. 1984-es adat (GALÁNTHA 1984.).
49. Két szélükön lyukasztott páncéllemezek Ártánd, Tarnabod, Törökszentmiklós, Piski lelőhelyekről ismertek (VÉKONY 1986. 74., bővebben lásd: PÁRDUCZ 1968. 139.).
50. KÜRTI 1987. 70.
51. GALÁNTHA 1987. 3.

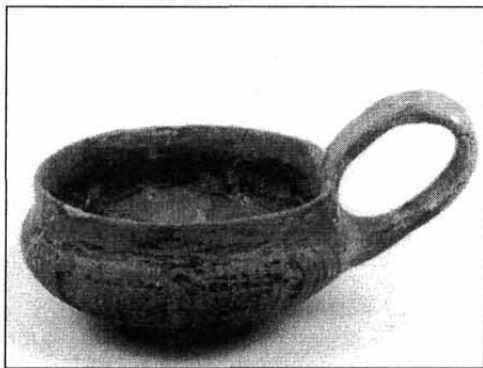
Gyucha Attila

A SZKÍTA KOR EMLÉKEI
BÉKÉS MEGYÉBEN

I.

A vaskor első szakaszából, a Kr. e. IX. század vége, VII. század eleje közötti, a szkíta kort közvetlenül megelőző, ún. preszkíta időszakból csak nagyon kevés adattal rendelkezünk Békés megye területéről. A kutatás egyik legfontosabb megoldatlan problémája, hogy – főképpen a felszíni kutatások, terepbejárások alapján – meglehetősen nehéz elkülöníteni a korszak leleteit a korábbi, későbronzkori, illetve későbbi, szkíta típusú leletanyagtól. A megye többnyire csak feltételesen preszkítának meghatározott településein egyáltalán nem folytak eddig ásatások, és temetkezéseket is csak kis számban ismerünk a térségből: Dobozról egy sír került elő,¹ míg Szarvas–Egyházföldön² három, valószínűleg korszakbeli csontvázas temetkezést tártak fel (1. kép). A gyomai Rigó-halomban az 1900-as évek elején talált aranyleletek sírmelékletek lehettek.³ Az Alföld területéről

1. kép. Csésze a Doboz–marói erdőben talált preszkíta korú sírból

napvilágot látott, a periódusra jellemző, elrejtett kincsleletek közül kettőt is említhetünk Békésből. A biharugrai és sarkadi leletek tárgyai között bronzból készült lószerszámokat, fegyvereket és edényeket találunk.⁴ Gyula határából két, keleti mintára készült egybeöntött zabla, míg ugyancsak Sarkadról előázsiái-kaukázusi analógiákkal bíró bronz emberszobor, valamint egy északnyugat-balkáni típusú övszorító korong ismert az időszakból.⁵ Az erdős-sztyeppei szkíta tárgytipusok legkorábbi alföldi megjelenését az újabb kutatások a Kr. e. VII. századra teszik.⁶

A legkorábbi biztosan szkíta kori, Békés megyei lelet felbukkanásáról szóló tudósítás 1875-re datálódik. Ekkor négy, a gyulai múzeumban mai napig fellelhető edényt találtak földmunkák során Békéscsabán, a Ligeti temetőben. Az egykorú híradások szerint még 1867-ben, ugyancsak Békéscsaba belterületén, pinceásás közben kerültek napvilágra zsugorított csontvázas temetkezések, míg 1881-ben a gyomai körgát építéskor bukkantak urnás sírokra. Ugyan ezen helyszínekről egyetlen tárgy sem jutott el a múzeumokba, de a rítusok alapján elképzelhető, hogy a temetkezések esetleg a szkíta korban kerültek földbe. Ellenben biztosan szkíta kori temetőt dúltak fel a XIX. század második felében a Körös szabályozása alkalmával Gyoma–Torzsás-zugban. Feltehetően Békéscsabáról származik az a két, 1893-ban a Magyar Nemzeti Múzeum birtokába jutott halformájú aranylemez, amelyeket minden bizonnyal a szkíta-trák művészeti körrel hozhatunk kapcsolatba, és a Kr. e. V–IV. századra keltezhetünk.⁷ Az 1900-as évek első évtizedeiből is csak szórványos adataink vannak egy kondorosi és egy eleki sírről, Kevermes és Békés környéki leletekről.

1927-ben került sor az első szkíta kori temetőrészletet eredményező, hiteles ásatásra. Móra Ferenc végzett ekkor Medgyesegyháza határának különböző pontjain feltárásokat, és Uhrin András egykori tanyájánál hat zsugorított, egy nyújtott

csontvázas, valamint egy erősen bolygatott, de szintén csontvázas sírt bontott ki. A szegényes mellékletanyagban a korszakra jellemző edények mellett bronz karperecek és hajkarika, orsógomb, Cyprea kagylók és gyöngyök voltak.⁸ A lelőhelyhez köthető egy, az 1970-es években talált, s 1992-ben a békéscsabai múzeumnak ajándékozott vaslándzsa is.⁹

Békéscsaba–Fényesen, a Gazsótanyánál 1930-ban sírokat bolygattak meg. Banner Benedek végzett próbaásatást a területen, ekkor még vandálnak vélve a temetkezéseket.¹⁰ A Banner-féle ásatás területéhez dél felől csatlakozva 1940-ben Párducz Mihály folytatta a temető feltárását, immáron helyesen sorolva be a sírokat a szkíta korszakba. A két ásatás összesen 77 sírt eredményezett, melyek között mind csontvázas – nyújtott és zsugorított – mind hamvasztásos – urnás és szórthamvas – temetkezések előfordultak. A mellékletek között a korongolatlan és korongolt kerámia szokásos típusai mellett – kettős csonka kúpos urnák, behúzott peremű tálak, magas fülű bögrék, hordóformájú edények – a korszak edényművességének ritka, illetve egyedi formáit is megtaláljuk. A 31., hamvasztásos rítusú sírban kilenc edény volt, köztük különleges darabok is, mint például egyfülű kancsó, illetve fületlen és füles, rendkívül finom anyagú palackok. A temetkezésekből csak csekély mennyiségű fémlelet került elő: sima és bordázott, nyitott bronz karperecek, gyűrűk, ívfibula-töredék, rosszezüst hajkarika, vashalvány karperecek és kések, valamint egy arany fülbevaló pár. Szemes- és üvegyöngyök, orsógomb és Cyprea kagylók voltak még a sírmellékletek között.

Békéscsaba belterületén, a mai Élővíz-csatorna keleti partjáról az említett Ligeti temetőn kívül még négy lelőhelyről ismerünk szkíta kori temetkezésekre utaló nyomokat. Az Árpád soron és annak közvetlen közelében, a Deák Ferenc utcában különböző építkezések alkalmával legkevesebb 12, bizonyosan egy temetőhöz tartozott csontvázas és hamvasztásos sírt pusztítottak el az 1940-es évektől napjainkig. Bár a korabeli beszámolókból edényekről, gyöngyökről tudunk, sajnálatos módon múzeumba mindössze egyetlen tárgy, egy tál jutott. A közeli kórháztól, valamint a Kanálisi szőlőkből is vannak olyan adataink, amelyek temetkezésekre engednek következtetni.

Gyulán a város északnyugati peremén fekvő Csíkos-ér-dűlőből és a Vasúti homokbányából, illetve a délnyugati határreszen elterülő Kálvária-dűlőből kerültek elő bizonytalan időben szkíta kori edények, amelyek alapján temetőket sejt-hetünk területükön. Elképzelhető, hogy a gyulai vár ásatásakor, a XVI–XVII. századi feltöltésben talált, egyedi mintázatú, állatalakos pecsétlő is a két temető valamelyikéből származik.¹¹

Gyomán, az egykori Eiler-téglagyár területén találtak két, a szarvasi múzeumban őrzött, illetve egy, a gyulai múzeum gyűjteményébe beletárolt edényt, melyek alapján a szakirodalomban gyakorta szereplő lelőhelyen egyebek – így korai kelta kori temető, szarmata telep és temető – mellett szkíta kori sírokat is elpusztíthattak.

1942-ben a megye mai területének nyugati szélén, a Fehér-tónál,¹² a part beszakadásával zsugorított csontvázas, edény- és gyöngymellékletes temetkezés bukkant elő, melynek feltárását Banner János végezte el.¹³ Ezzel a momentummal az Orosháza–kardoskúti térségben – Békésben azóta sem látott módon – a korszak viszonylagosan intenzív, némileg a szerencsés véletlenek sorozatának is köszön-

hető kutatása kezdődött meg. Párducz Mihály a temetkezés előkerülésének közelében szkíta kori edénytöredékeket és gyöngyöt gyűjtött a felszínről. Mindezek alapján Banner úgy gondolta, hogy a területen nagyobb temető lehetett. 1943-ban folytatott, egyhónapos kutatása során terepbejárást végzett, és szondázó ásatásokat folytatott a tó körül, illetve annak kiszáradt medrében. Összesen hat lelőhelyen bukkant szkíta korinak meghatározott telepnyomokra, közülük a legjelentősebb a Horváth János földjéhez tartozó partszakaszon, illetve annak közelében feltárt négy gödör, valamint egy valószínűleg házként értelmezhető omladékréteg. Az 1942-ben felfedezett sír temetőjének felkutatása azonban nem járt sikerrel.¹⁴ Nem sokkal később publikált dolgozatában Párducz Mihály dolgozta fel Banner kutatásainak szkíta kori leletanyagát.¹⁵

Az 1940-es évek végétől a 70-as évek elejéig ifj. Olasz Ernő nagy számban folytatott leletmentéseket szkíta korra keltezett lelőhelyeken a megye nyugati-délnyugati peremén. Az orosházi határhoz tartozó Sós-tó környékén több lelőhelyről is tudomásunk van; a keleti parton megmentett sírban magas fülű bögre és gyöngy volt.¹⁶ Békéssámsontól északra, a Száraz-ér déli partján, az egykori Kossuth Tsz. tégláégetőjében és a közeli községi homokbánya területén 1957–1961 között végzett leletmentései során összesen hat szkíta kori hulladékgödört bontott ki ifj. Olasz, míg néhány évvel korábban a belterületen talált hasonló korúnak meghatározott objektumokat. A tégláégető egyik gödrében egy csecsemő csontvázát is feltárta. A település déli részéről házalap ásása közben felszínre került, bizonyosan sírlelethez tartozó tárgyak – bögre, bronz karperec és gyöngyök – jutottak a Magyar Nemzeti Múzeumba, vélhetően az 1940-es évek végén, 50-es évek kezdetén. Tótkomlós–Viharsarok Tsz lelőhelyen, a középkori Komlós falu területén 1959-ben végzett leletmentéseket ifj. Olasz Ernő. Egy magas fülű bögrével mellékletezett zsugorított csontvázas síron kívül hét hulladékgödör tartható innen szkíta korinak. Ismerünk hasonló korú telepet a településtől északra, a Száraz-ér partján, a Gyulamezőnek nevezett határrészben is.

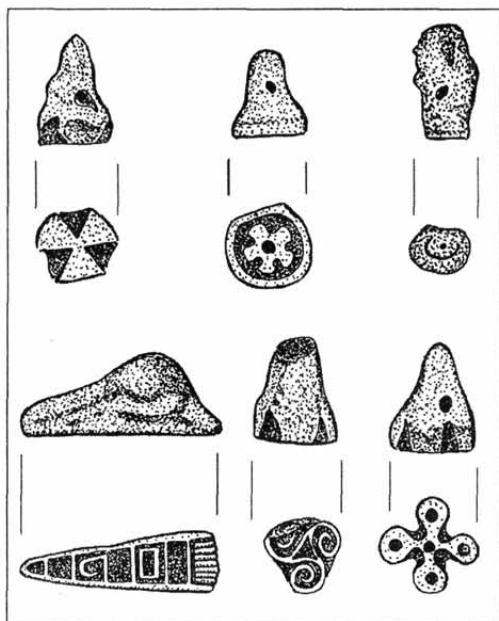
Kardoskút bel- és külterületéről jelentős számban bírunk szkíta kori lelőhelyekre vonatkozó adatokkal. A Sós-tótól délkeletre, az Orosháza–békéssámsóni út mellett egy, a Fehér-tótól délre, a Fejestanyánál három zsugorított csontvázas sír került felszínre. Utóbbi temetkezések érdekessége, hogy orsógomb, korongon készült, behúzott peremű tál és magas fülű bögre mellett két sírba lapos kőlapokat helyeztek a halottak fejéhez.¹⁷ Hasonlóra a fényesi temetőben három sírból is akad példa. A mai Kardoskúttól nyugatra folyó Aranyod-ér keleti partját kísérő széles háton a szkíta korban jelentős falu állhatott, legalábbis erről tanúskodnak a belterületen és a község szomszédságában folytatott feltárások. A Rostástanyánál, a településtől nyugatra négy, a közeli sportpálya építéskor három középső vaskori gödört tárt fel 1952 és 1953 folyamán ifj. Olasz Ernő. Egyik, a község területén 1952-ben végzett csatornaépítési munkálatokhoz kapcsolódó beszámolójában ugyanő több szkíta kori gödör, valamint egy urnás sír feltárásáról számol be, sajnos minden alkalommal a pontos helyszínek megjelölése nélkül. A feltehetően az Aranyod-ér nyugati partján állt Gombkötőtanyánál kibontott két sír alapján ifj. Olasz szerint azon a területen lehetett a település temetője.

Békés megyében a korszak mind ez ideig legjelentősebb településkutatására 1967-ben és 68-ban került sor. Párducz Mihály Kardoskúttól északnyugatra, az

Aranyod-ér keleti partján, az egykori Király Jolán-tanyánál nagy felületre kiterjedő ásatásokat folytatott, melynek célja az volt, hogy a korábban itt útépités során előkerült leletek alapján feltételezett szkíta kori telepet – legalábbis részben – feltárja. A vaskori objektumok között számos gazdag leletanyagú gödör volt, melyek egyikében egy felnőtt és egy gyermek zsugorított, edénymellékletekkel ellátott vázát is megtalálták. A gödör alján további négy edény – egy kettős csontka kúpos, bütyökdiszes urna és három korongon készült korsó – volt, melyeket a halottaktól salakréteg választotta el. Egy, az ásató által jelképes temetkezésnek ítélt sírban két őrlőkö közé helyezett bögre volt. A telepen talált egyetlen biztosan szkíta kori ház földbemélyített volt, négyzetes alapú, vesszőfonatos falú. Az ásatási területen szétszórtan, közvetlenül az egykori járósínten edénycsomók feküdtek, melyek funkciójáról nem tudunk biztosan.¹⁸

1968-ban kertásás közben két szkíta kori sírra bukkantak Orosháza–Gyopároson. A temetkezések nyomán 1969–70-ben Juhász Irén folytatott kutatásokat a területen, melyek során 151 további szkíta kori csontvázas és hamvasztásos rítusú sírt tárt fel.¹⁹ A női sírok mellékletei közül aranyozott ezüst és bronz fülbevalókat, spirálisan hajlított, gombban végződő, egy esetben aranylemezzel, néhány

egyéb esetben elektronlemezzel bevont, bronzból készült hajkarikákat, vas- és bronz karpereceket, bronztüket, orsógombokat, szemes- és pasztagyöngyöket említhetünk. Hat, különböző mintázatú, nyeles agyagpecsétlőből álló garnitúrát találtak a 2., hamvasztásos sír urnájában (2. kép). Az edényben festék alapanyag, bronz karperecek, gyűrű, orsógomb és gyöngyök is voltak, alatta pedig dörzskő feküdt. A férfi sírokból vasfokosok, egy alkalommal lándzsahegy, egyenes és görbe hátú vaskések, utóbbiak egyike agancstokban – kerültek elő. A 140. hamvasztásos rítusú sírban vésett pont-körökkel díszített csontlécekre bukkantak. A temető sírjaiban kézzel formált és korongon készült egyenes és behúzott peremű tálak, urnák, magas fülű bögrék, csészék, palackok, hordó- és virág-cserép formájú edények voltak. Összesen nyolc – egy kivételével urnás – temetkezés mellékletei között fordultak elő a Békéscsaba–fényesi temetőből és a

2. kép. Pecsétlőgarnitúra az Orosháza–gyopárosi temető 2. sírjából (JUHÁSZ 1976. 1. kép 4–9. alapján)

Kardoskút–Fejlesztényi sírokból is ismert őrlő- és dörzsolőkövek, gyakorta festéknyomokkal.²⁰ A temetkezési szokások terén az általánostól eltérő jelenségeket is tapasztaltak. Négy sírban a vázakat hasra fektetve találták, a 97. sírban pedig a halott koponyája hiányzott, lábait pedig térdben visszatörték. A korszakban nem

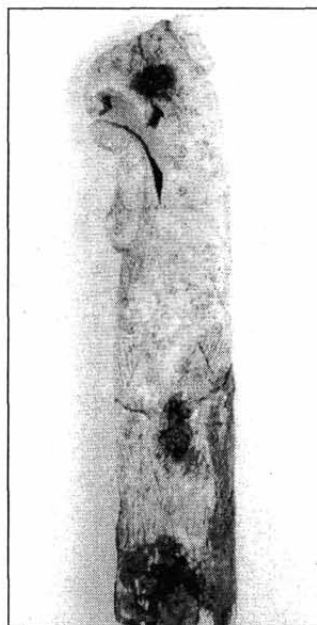
ritka a kettős temetkezés; négy sírban figyelték meg Orosházán, közülük a 158. sírban a csontvázas és urnás rítus együtt jelentkezett. Az állatmelléklet-adás egyik különleges formájának tekinthető, hogy a 49. sírhoz tartozóan, de a sírgödör mellett nyitott külön gödörbe helyeztek el egy teljes borjút, valamint egy tehén fejét és testének egyes részeit.

1969-ben Mezőberény belterületén, a mai Vasút u. 5. szám előtt csatornaásás közben kerültek felszínre csontvázak, melyek közül az egyik szkíta kori temetkezésnek bizonyult. A sír mellékletei között bronz karperec, bögre, Cyprea kagylók, gyöngyök voltak.²¹

A gyopárosi temető közelében, attól mintegy két kilométerre, a Gyopárosi ugar nevű határrészben is középső vaskori temetőt feltételezhetünk. Juhász Irén 1974-ben végzett helyszíni szemléje alkalmával agyagkitermelés során feldúlt, korongolt, szűkszájú, kétfüles edénnyel ellátott sírt talált, valamint további sírfoltokat figyelt meg a bányá metszetfalában.

1968-ban megindultak Békés megyében a régészeti topográfiai munkák. Az egykori szarvasi járás feldolgozása során, egyéb korszakok lelőhelyeinek kutatására irányuló szondázó ásatások alkalmával – ha csekély mennyiségben is – szkíta kori jelenségek, leletek is felszínre kerültek. 1975-ben a Szarvas–Érparton folyt feltárás feltételeken szkíta korúként meghatározott leleteket is eredményezett. Endrőd–Szujókereszten és Endrőd–Öregszőlők IV. lelőhelyen egy, illetve négy, kevés kerámianyagot tartalmazó gödört tártak fel 1976-ban, míg ugyanebben az évben Örménykút–Sovány-dűlőben két gödörből, illetve objektumhoz nem köthetően kerültek elő középső vaskori kerámiatöredékek.

Csárdaszálláson, a középszállási homokbányában 1976-ban, majd 1983-ban és 1984-ben került sor leletmentésekre, melyek során Szénászky Júlia 36 szkíta kori sírt is feltárt. A rendkívül gazdag leletanyagban egyebek mellett aranylemezzel és elektronnal bevont bronz hajkarikák, arany ruhadíszek, bronz karperecek, nyílhegyek, vas pikkelypáncél, lándzsák, kések voltak. A 17. sír harcosának váza előtt edényeket, jobb karján bronz karperecet, csípője alatt nyílhegyeket, bal kezében végénél bronzborítással ellátott bőrtokba helyezett vas rövidkardot találtak. A fegyver faragott, vésett díszű, állatalakos csont markolata a sztyeppei szkíta állatstílust idézi (3. kép). A 22. hamvasztásos rítusú sírban a gödörbe szórt vázmaradványok és a mellé helyezett edények között mintegy két méter hosszan és 4–8 centiméter magasságban háromszög és téglalap alakú, vésett pontkörös díszű csontlemezek kerültek elő, amelyeket egykoron szerves anyagú alapra helyezhettek.²² Hasonló díszű, de biztosan nem azonos funkciójú, kisebb, összeilleszthető csontlécek ugyancsak hamvasztásos temetkezésből Orosháza–Gyopáros 140. sírjából is ismertek. Párducz Mihály az

3. kép. Vas rövid kard állatalakos csont markolata a csárdaszállási temetőből

orosháziakkal analóg, csontvázas temetkezésekben talált tárgyakat feltételelesen úgy értelmezte, hogy bőr- vagy textil fejdíszekre varrhatták azokat.

1977–78-ban Battonya–Vidparton tárt fel Goldman György szkíta kori temetőrészletet. Az első évben hat csontvázas és két hamvasztásos sírt bontottak ki, az 1978-ban folyt munkáról viszont csak annyit tudunk, hogy további hasonló korú sírokat eredményezett. Ezek pontos számáról, mellékleteikről azonban nincs adatunk.

A Tégla- és Cserépipari Vállalat bányamunkáihoz kapcsolódóan Nikolin Edit 1984–1987 között folytatott leletmentéseket Békéscsabától délre. A feltárások során több korszak kútjai kerültek elő, köztük két 1x1 méteres, deszkabéléses szkíta kori is. A kutakból állatcsontok, valamint különböző csésze-, tál- és fazéktípusok mellett egy merítő edény és egy gyékénykosár maradványai is napvilágot láttak.

A Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének mikrorégiós kutatási programjának keretében a megye nyugati részén szkíta kori lelőhelyeken is folytatók ásások. 1992-ben Endrőd határában, a Kápolna-halom közelében kerek, közepén cölöplyukas, földbe ásott házat, Ugari-dűlő I. lelőhelyen csontvázas, edénymellékletes gyereksírt tártak fel. Endrőd–Polyák-alján kettős csontvázas temetkezést találtak 1994-ben.

Gyulavári–Paradicsom-dűlőben gazdag anyagú gödör részletét bontotta ki Szatmári Imre és Liska András 1993-ban, míg legutóbb 1998-ban Csárdaszálláson, a Szent János-halom közelében került elő egy szkíta kori hulladék-gödör két gyermek csontvázával.²³ A megyei nagyberuházások – út-, gátépítés, víz-, gáz-, telefon- és egyéb vezetékek fektetése – kapcsán 1995-től megindult, gyakran nagy felületekre kiterjedő leletmentő ásások eddig csak ez utóbbi gödörrel gazdagították ismereteinket a terület szkíta koráról.

Az Alföld szkíta kori etnikumának döntő része bizonyosan helyben marad a kelták Kr. e. IV. század második felében történt megjelenését követően is, és úgy tűnik, békés kapcsolatot alakít ki az új jövevényekkel. Több, a szkíta korban létesült temető használata a kelta korban is folytatódott. Megyénk területén Békéscsaba–Fényesen kelta ízlést tükröző tárgytípusok is előkerültek, Oroszáza–Gyopároson 11 kelta temetkezést tártak fel, és a Csárdaszállás–Középszállási homokbánya lelőhelyről ismert kelta sírok szintén felvetik annak lehetőségét, hogy a szkíta kori temető használata nem zárult le a következő időszakban sem. A kelták által nyitott temetőkben is megtalálhatók a szkíta kori hagyomány folytatódására utaló tárgytípusok, illetve rítusok. Gyoma–Egei-halmon a feltárt 22 sírból nyolc esetében volt kimutatható a korábbi tradíció valamely eleme, így a keltáktól idegen zsugorítás, illetve későbronzkori-szkíta kori edénytípusok.²⁴ Békéssámszon–erdőháti-halom lelőhelyen az idősebb sírok közül kettőnek, a fiatalabbak közül háromnak a mellékletei között fordultak elő a megelőző korszakra jellemző kerámiaformák, a temető későbbi fázisának sírjai között pedig kelta mellékletekkel ellátott zsugorított temetkezések is voltak.²⁵ Párducz a Fehér-tó mellett feltárt településrészletekről megállapította, hogy minden telep-gödörben együtt található meg a két korszakra jellemző leletanyag.²⁶ A szkíta kori etnikum fokozatosan feloldódó kultúrájának nyomai egészen a II. századig követhetőek.

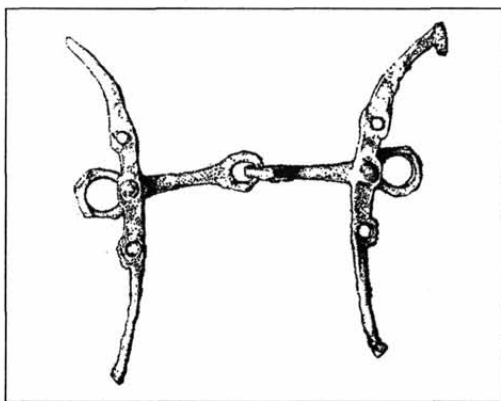
II.

A megye északi részén, az egykori szeghalmi, szarvasi, békési és békéscsabai járások területén befejeződött topográfiai terepbejárások kivételes alkalmat jelentenek az Alföld területén a szkíta kori településhálózat vizsgálatára.²⁷ A következőkben ez irányú kutatási eredményeinket foglaljuk röviden össze.²⁸

A felmért, összességében mintegy 300.000 hektárnyi terület természetföldrajzi szempontból két nagyobb tájegységre tagolódik. A megye északi része a Körösök-völgyére esik. A szabályozásokat megelőző időben a Sebes-, a Fehér-, a Fekete-, a Kettős- és Hármaskörös, illetve a Berettyó medrei sűrűn hálózta be a területet. A tartósan vagy időszakosan vízjárta medreket a szántóföldi művelésre rendkívül alkalmas mezősegi talajjal borított hátaik kísérik, míg az időnként elöntött lapályokon szikesek alakultak ki, amelyeket legelőként, kaszálóként hasznosíthattak a terület lakói. Az ártéri erdők a vadászathoz, a folyók, mocsarak a halászathoz, pákászathoz biztosítottak kedvező feltételeket. Az egykori szeghalmi járás teljes területe, a szarvasi északi és nyugati, a békési és békéscsabai járások északkeleti része tartozik a Körösök-völgyéhez.

A Körös-medencétől délre találjuk a Békés-Csanádi-löszhátat, Békés megye területének másik természetföldrajzi egységét. A más néven Mezőségnek nevezett térség átlagosan 2–3 méterrel magasodik a Körös-völgy fölé. A tájegység kialakulásában a Maros játszotta a legfontosabb szerepet, amely a jégkorszakban jelenlegi medrénél jóval északabbra, a Köröstől délre, azzal párhuzamosan folyt; fokozatosan délre húzódó ágai hordalékuk lerakásával alakították ki a térség mai képét. Az egykori Maros medrek javarésze a szél munkájának következtében betemetődött, de jó néhány – hosszabb-rövidebb szakaszon – ma is jól követhető.²⁹ A holocéntól kezdve folyóvízben rendkívül szegény Mezőség területének meghatározó talajtípusa a kiváló termőképességű csernozjom, kis kiterjedésű szikesekkel és az egykori folyami hordalékot jelző homokdűnékkel tarkítva. A szántóföldi művelés lassú térhódítása előtt a löszhátaság füves puszta volt. A bejárt területek közül a szarvasi járás délkeleti harmada, illetve a békési és békéscsabai járások délnyugati fele esik a Mezőség területére.

A megye legészakibb része az egykori szeghalmi járás területe. A terepbejárások ebben a régióban – szemben a több mint 100 későbronzkori lelőhellyel – szkíta kori telepet egyáltalán nem derítettek fel. Az egyetlen korabeli településre utaló biztos adatunk Körös-nagyharsányból származik: az Ördögárok átvágása során 1966-ban szkíta kori edénytöredékeket is talált a sánc alatt Patay Pál. Ha feltételezzük, hogy a térségben nagyobb számban léteztek települések a középső vaskorban is, akkor ezek bizonyosan csak kisebb, rövid

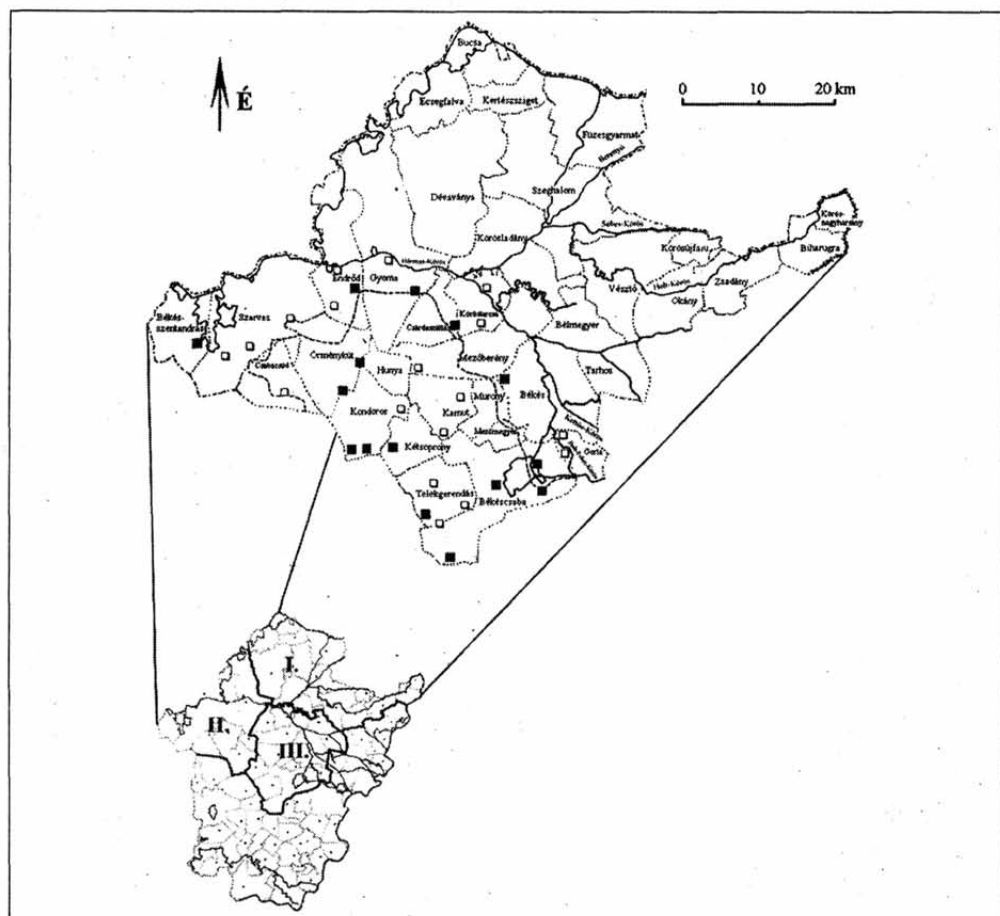
4. kép. Vasabla Füzesgyarmat-Kun-ér partról
(BAKAY 1971. 139., 4. kép alapján)

ideig lakott, szállásjellegű telepek lehettek, amelyek a csekély mennyiségű és/vagy jellegtelen felszíni leletanyag alapján minden bizonnyal a közelebből meg nem határozható őskori vagy a későbronzkori és kelta lelőhelyek közé lettek besorolva. Mindemellett figyelemre méltó, hogy a járásból összesen két olyan adatunk van – mindkettő Füzesgyarmatról –, amelyek megengedik korszakbeli temetők feltételezését a területen: a téglagyár agyagbányájában az 1970-es években három későbronzkori-szkíta jellegű edényt találtak, míg a Kun-ér-parton terepbejárás során jellegzetes, ún. vekerzugai típusú vas zablát gyűjtöttek a felszínről³⁰ (4. kép). Ugyanitt 1950 körül szántás közben gyöngyöket tartalmazó edény is felszínre került.

A békési, békéscsabai és szarvasi járások Körös-völgyre eső határaiban összesen 164 szkíta kori lelőhelyet térképeztek fel a topográfiai munkák során, ebből azonban 79-et jelöltek meg bizonytalan kormeghatározásúnak, illetve olyannak, amely esetleg későbronzkorinak, keltának vagy szarmatának is tartható. A megmaradó 85, biztosan középső vaskori lelőhelyből mindössze 25-öt találunk a Holt-Fehér-, a Kettős-, illetve a Hármasköröstől északra, illetve északkeletre. Különösen szembeötlő – a bizonytalan kormeghatározású lelőhelyeket is figyelembe véve – a szkíta kori telepek csaknem teljes hiánya egy viszonylag nagy, összefüggő területen: Tarhos és Bélmegyer határában, illetve a mezőberényi határ északi és a békési északkeleti részén. Az említett 25 lelőhely mindegyikét egykori érmedrek, vízjárta helyek partjain találjuk, túlnyomó részük (20 lelőhely) feltétlenül rövid életű megtelepedésre, egy objektumra, illetve kisebb objektumcsoportra utal.

A Holt-Fehér-, a Kettős- és Hármaskörös ívét dél-délnyugatról, a Maros hordalékkúp északi pereméig kísérő 5–7 km szélességű területen, a Körös-medence déli periferiáján 60 biztosan szkíta kori lelőhelyet találtak a terepbejárások során. A lelőhelyeknek csak töredéke van a Holt-Fehér-, illetve a Kettős-Körös mentén (14 lelőhely), döntő többségük a Hármaskörös medencéjére esik. Továbbra is jelentős arányban vannak jelen az Észak-Körös-völgyre gyakorlatilag kizárólag jellemző elszórt, átmeneti telepekre utaló nyomok (27 lelőhely), amelyek itt némelykor egymás közvetlen közelében vannak, egykori érmedrek partjaira felfűződve (5. kép).

Már a Körös-völgy déli részén, majd különösen a két tájegység határán olyan településkoncentrációra utaló jelenségekkel találkozhatunk, amelyek aztán a Mezőség területén általánossá válnak. Jellemzőek ezekre a települési gócokra, hogy vízfolyások partjain fekszenek, valamint feltétlenül találunk egy centrumnak tekinthető, nagy méretű, a terepbejárások során leggyakrabban több lelőhelyként elkülönített, faluszerű települést. Ezek környékén gyakran kisebb, de szintén állandó megtelepedésre utaló – feltételezve az azonos tömbök egyes elemeinek egykorúságát –, vélhetően szintúgy az egykori faluhoz tartozó lelőhelyek, valamint közelebbi és tágabb környezetükben, elszórtan szállásjellegű telepnyomok vannak. Az egyes települési gócok némelyikének közelében azonos korú temetőket is ismerünk. Ugyanakkor a topográfiai terepbejárások során a Mezőség területén felderített, biztosan szkíta korinak tartható 104 lelőhelyből mindössze 24 kis méretű, átmeneti jellegű és 10, talán tartósabb megtelepedésre utaló telepnyomot sorolhatunk azon lelőhelyek közé, amelyek nem tartozhattak egyik települési góchoz sem.

5. kép. A szeghalmi (I.), szarvasi (II.), békési és békéscsabai (III.) járások területén, a topográfiai terepbejárások adatai alapján elkülönített szkíta kori települési tömbök (telt négyzettel jelölve) valamint egyéb, kisebb falvakra utaló településnyomok (üres négyzettel jelölve). A szaggatott vonal a Körös-völgy és a Mezőség határát jelzi
(A térképet rajzolta Kékegyi Dorottya)

Összesen 15 települési tömböt tudunk elkülöníteni a Körös-völgy és a Mezőség határán, illetve a Mezőségben. A megye területén ez ideig felfedezett legnagyobb szkíta kori falu mélyen a löszhátság belsejében, a mai Békéscsaba és Medgyesbodzás határán állt. A terepbejárások eddig csak a békéscsabai oldalt mérték fel, de az összefüggő, egy valamikori ér partjaira támaszkodó lelőhelycsoport így is legkevesebb 1,5x1,5 kilométer kiterjedésű. 12 ház és több tucatnyi egyéb objektum helyét tudták megfigyelni a felszíni kutatások során. A Körös-medence és a Mezőség határán sorakozó települések közül a mai Endrőd déli részén azonosított az előzővel ellentétben szórt szerkezetű lehetett. Két, a góc centrumában talált nagy, gazdag felszíni anyagot adó lelőhely mellett, azok közelében 1,5 kilométer sugarú körben további három nagyobb és –

a külső részeken – 11 átmeneti jellegű telep volt. A Békéscsaba–fényesi temető faluja a sírmezőtől egy kilométernyire délre állhatott. Itt egy újabb, kilenc lelőhelyből álló települési góc központi települését sejtjük. A fentebb említett két kút szintén ennek a tömbnek a területén került elő. Békéscsabán, az Élővíz-csatorna keleti partjáról öt helyről is ismert sírok szintén nagyobb telep létezésére utalnak, melynek helyét azonban egyértelműen nem sikerült még azonosítani; minden bizonnyal a mai belterületen állhatott.³¹

A terepbejárási adatok, illetve a belőlük levonható következtetések a kutatás egy régi, a településásatások hiánya miatt azonban régészetileg kellően még nem bizonyított hipotézisét látszanak igazolni, amely szerint a nagyállattartás alapvető szerepet játszhatott a szkíta kor közösségeinek gazdálkodásában. A még a későbronzkor folyamán is meghatározó Körös-völgyi régióból a szkíta korra egyértelműen a Mezőség – a jelentős állatállomány fenntartásához ideális – sztyeppe-jellegű füves pusztasága felé tolódik el a települesterület súlypontja. Ugyanakkor a terepbejárási adatok alapján a szkíta korban látszólag gyéren lakottnak – vagy éppen majdnem teljesen lakatlannak – tűnő Körös-völgyben feltételezhető, hogy a későbronzkori-koravaskori alaplakosság továbbél, a régióba érkező új csoportok a számukra kedvezőtlenebb természetföldrajzi körülmények miatt nagyobb számban itt nem telepednek meg, és hatásuk is jóval kevésbé érvényesül ezen a területen. Azaz a korábbi kulturális tradíció itt erőteljesebben maradhatott meg, a szkíta korszak településein is a későbronzkori-koravaskori karakterű leletanyag dominálhat.

A kelta tárgytypusok, illetve sírok szkíta lelőhelyeken való előfordulásáról, valamint a szkíta tradíciók La Tène-kori továbbéléséről a fentiekben már röviden szoltunk. A megyei terepbejárások során összesen 34 olyan lelőhelyet figyeltek meg, ahol szkíta és kelta koriként meghatározott leletek biztosan együtt fordultak elő. Természetesen csupán a felszíni leletanyag alapján nem határozható meg, hogy vajon mely lelőhelyek esetében van arról szó, hogy a szkíta kori települések megérték, túlélték a kelta hódítást is, vagy, hogy csupán azonos helyeken, de egymástól függetlenül telepedtek meg az egymást követő időszakokban. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy a 15 szkíta kori települési tömb közül hét esetében kelta leletek is előkerültek azok lelőhelyein. Közöttük vannak a legnagyobb, már említett falvak is. A Békéscsaba–fényesi, valamint a csárdaszállási – kelta jellegű leleteket, illetve kelta sírokat is tartalmazó – temetők feltételezett településein mindkét korszak edénytöredékeit megtalálták.

Az imént éppen csak érintett problémákon túl még számos kérdés tehető fel – milyen viszonyban álltak egymással az azonos települési tömbök egyes elemei, időben hogyan viszonyulnak egymáshoz e tömbök, hogyan fogható meg a telep-leleteken keresztül a szkíta-kelta együttélés, a korszakok közötti átmenet stb. –, amelyekre kizárólag megfelelő, nagyobb volumenű feltárások vagy – a szkíta időszak településeinek jelenleg igen szűk körű ismeretében – némely esetben egyelőre talán még azok sem adhatnák meg a választ.

JEGYZETEK

1. GAZDAPUSZTAI 1964–65.
2. MRT 8. 395–396.
3. MÁRTON 1905.
4. GALLUS–HORVÁTH 1939. XII–XIX. t.; GYUCHA 1996.
5. GALLUS–HORVÁTH 1939. LXVI. t. a–b.; KEMENCZEI 1990.; GYUCHA 1999.
6. A történeti háttérhez és az Alföld szkíta korának általános jellemzéséhez lásd Kemenczei Tibor dolgozatát a kötetben.
7. KEMENCZEI 1987.
8. KŐRÖS 1945.
9. SZATMÁRI–VÁGÓ 1993. 12., 36., 3. kép.
10. BANNER 1932.
11. PARÁDI 1973.
12. A Fehér-tó térsége 1951-ig a hódmezővásárhelyi határhoz tartozott.
13. BANNER 1942. 148.
14. BANNER 1943.
15. PÁRDUCZ 1945.
16. OLASZ 1955b 7., 2. kép 4–5.
17. OLASZ 1955a 17–18., 2. kép, 3. kép 1.
18. KOREK 1984. 183–184.
19. JUHÁSZ 1972.; JUHÁSZ 1976.
20. A preszkíta korszak Heves megyében feltárt sírjaiból is nagy számban ismertek a hasonló kőlapok, ahol ugyancsak női temetkezések mellékleteiként bukkannak fel, lásd: PATEK 1989–1990. 71.
21. KÜRTI 1973. 43–44., 1. rajz, VIII. t. 1–2., 4–14.
22. A temető anyagából csak a rövidkardot, a csontlemezeket, illetve a páncélt, az azokat tartalmazó sírok vázlatos leírását és a tárgyak restaurálási folyamatát közölték, lásd: OLÁH–SZÉNÁSZKY 1982.
23. A két lelőhely publikálása a következő BMMK-ban várható a szerző tollából.
24. MARÁZ 1981. 99–101.
25. MARÁZ 1981. 101., 103.
26. PÁRDUCZ 1945. 67.
27. MRT 6., MRT 8., MRT 10. A gyulai és sarkadi járások eredményeinek közzététele a közeljövőben várható.
28. A terepbejárási eredmények összegzése a szerző egy önálló, megjelenés előtt álló dolgozatának témája is.
29. Ilyen a Kamut-, Kondoros-, Szénás-, Mágocs-, Göböljárás- és a Száraz-ér. Az utóbbi rehabilitációs munkái a közelmúltban fejeződtek be.
30. BAKAY 1971. 139., 4. kép.
31. Az illusztrációk elkészítéséért Kékegyi Dorottyanak fejezem ki köszönetemet.

Almássy Katalin–Cseh János–Fodor László–
Gyucha Attila–Havassy Péter–B. Hellebrandt Magdolna–
Horváth Attila–Horváth M. Attila–Istvánovits Eszter–
Kemenczei Tibor–Kulcsár Valéria–M. Nepper Ibolya–
Scholtz Róbert–Szénászký Júlia–Váradi Adél

KATALÓGUS

ARANYTÁRGYAK

1. Fülbevaló

Kr. e. IX–VIII. sz.

Arany, ovális átmetszetű karikához annak vastagodó végén hengeres lemez kapcsolódik, egy darabból kalapálták őket. A hengeres lemezen kívül sűrű rovátkolás látható s az alsó széle felhajlított.

Átm.: karika: 0,98x1,2 cm, henger: 1,3 cm

Sirok–Akasztómály, 8. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 70.11.28.

Irod.: PATEK 1989–90. 23. t. 5.

(Váradi A.)

2. Gyöngyök

Kr. e. IX–VIII. sz.

Arany, lemezből hajlított, tojásdad formájú, hosszanti irányban felfűzhető (2 db).

Átm.: 0,34 cm, 0,47 cm

Sirok–Akasztómály, 8. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 70.11.29.

Irod.: PATEK 1989–90. 23. t. 4.

(Váradi A.)

3. Ruhadíszek

Kr. e. VI. sz.

Arany, vékony lemezből készült, kerek ruhadísz. A lemezt arányosan elhelyezve három helyen ívelt oldalú háromszög alakban kivágták. A kivágások között domborítások találhatók (4 db).

Átm.: 1,9 cm

Csárdaszállás–Hanzélitanya, 14. sír

(Békés m.)

MMM. Ltsz.: 84.21.24. (Szénászký J.)

4. Ruhadíszek

Kr. e. VI. sz.

Arany, vékony lemezből készült, kerek, virágszirmokat utánzó domborítással díszített, közepén lyukas ruhadísz (3 db).

2,2x2 cm

Csárdaszállás–Hanzélitanya, 22. sír
(Békés m.)

MMM. Ltsz.: 84.21.56. (Szénászký J.)

ELEKTRONTÁRGYAK

5. Függő

Kr. e. VI. sz. közepe

Elektron, teljesen ép példány, kúpos végéből kiinduló huzalt kis tömör gomb zárja.

Kúpjának átm.: 1,4 cm, kúp m.: 0,7 cm, a gömb átm.: 0,4 cm, huzal v.: 0,15 cm

Hajdúdorog (HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.68.1.3.

Irod.: M. NEPPER 1968. 59., V. t.

(M. Nepper I.)

EZÜSTTÁRGYAK

6. Hajkarika

Kr. e. VI. sz.

Ezüst, sodrott vékony huzal, kúp alakú végei egymásra hajlítottak.

Átm.: 5,2 cm

Szentes–Vekerzug, 61. sír (Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 53.51.186.

Irod.: PÁRDUCZ 1954. 17. t. 8.

(Kemenczei T.)

7. Hajkarikák

Kr. e. VI. sz.

Ezüst, mindkettő sodrott, vékony huzalból készült. Kis kúpban záródók, nyitott végűek.

Átm.: 5,5 cm, 6 cm

Szentes–Vekerzug, 76. sír (Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 53.51.240.

Irod.: PÁRDUCZ 1954. 24. t. 13.

(Kemenczei T.)

8. Hajkarika

Kr. e. VI. sz.

Ezüst, kerek átmetszetű, vastag. elektron lemezzel bevont. Egyik vége kúp

alakú, a másik egyenes.

Átm.: 2 cm

Tápiósele, 360. sír (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 52.94.3.

Irod.: PÁRDUCZ 1966. 59. t. 1.

(Kemenczei T.)

9. Karika

Kr. e. VI–V. sz.

Ezüst, ovális átmetszetű, elkeskenyedő végű, nyitott.

Átm.: 1,3–1,5 cm

Csanytelek–Újhalastó, 107. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.2.248. (Scholtz R.)

VASTÁRGYAK

10. Orsókarika

Kr. e. IX–VIII. sz.

Vas, lapos, kerek korong.

Átm.: 2,9x3,15 cm, v.: 0,8 cm

Tarnaörs–Csárdamajor, 3. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 67.5.4.

Irod.: PATEK 1989–90. 24. t. 1.

(Várad A.)

11. Vasár

Kr. e. IX–VIII. sz.

Vas, hegye csúcsos, tövén farostnyomok, feltehetőleg a tok maradványai.

H.: 6,25 cm

Füzesabony–Kettőshalom, 29. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 67.3.25.

Irod.: PATEK 1989–90. 8. t. 17.

(Várad A.)

12. Zabla

Kr. e. VII. sz. második fele

Vas, három részes, az oldaltagok és a szájrész középtűt összeszegecselt, összehajtott, hiányos.

H.: 10,3–13,4 cm, átm.: 8,5–8,8 cm

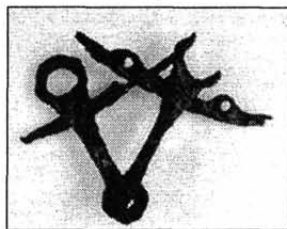
Szentés–Vekerzug, 18. sír (Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 52.74.42.

Irod.: PÁRDUCZ 1952. 62. t. 3.;

KEMENCZEI 1985. 83., 5. kép 5.

(Kemenczei T.)

Kat. 12.

13. Lándzsahegy

Kr. e. VI. sz.

Vas, hosszú tokrésze van, pengéjének közepén lapos borda fut végig, éle töredezett, tokja alul hiányos.

H.: 27 cm

Szentés–Vekerzug, 38. sír (Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 53.51.103.

Irod.: PÁRDUCZ 1954. 75., 29. kép 1.

(Kemenczei T.)

14. Tőr

Kr. e. VI. sz.

Vas, vízszintesen rovátkolt díszű markolatának a vége hiányzik, a markolatlemez szív alakú, a penge egyélű, törött végű.

H.: 28 cm

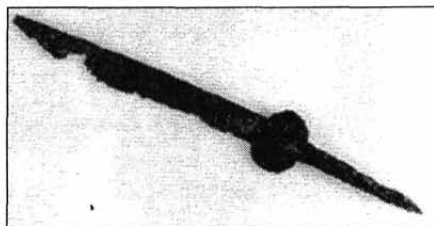
Gyöngyös, sírlelet (Heves m.)

MNM. Ltsz.: 66.1907.19.

Irod.: MÁRTON 1908. 45., 2. t. 5.;

KEMENCZEI 1984. 35., 1. kép 6.

(Kemenczei T.)

Kat. 14.

15. Lándzsahegy

Kr. e. VI. sz.

Vas, levél alakú pengéje alul egyenesen záródik, hosszú tokjának vége kiszélesedik.

H.: 40,5 cm

Gyöngyös, sírlelet (Heves m.)

MNM. Ltsz.: 64.1907.6.

Irod.: MÁRTON 1908. 45., 2. t. 3.;

GALLUS-HORVÁTH 1939. 70. t. 5.

(Kemenczei T.)

Kat. 15.

16. Tőr

Kr. e. VI. sz.

Vas, függőlegesen bordázott markolatának vége egyenes pálcika alakú, markolatlemeze szív alakú, pengéje széles, kétélű, hegye hiányzik.

H.: 30,8 cm

Szirmabesenyő (Borsod m.)

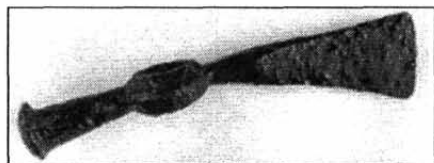
MNM. Ltsz.: 62.1.161.

Irod.: REINECKE 1897. 26., 10.

kép.; GALLUS-HORVÁTH 1939.

70. t. 3.; KEMENCZEI 1984. 37. 2.

kép 1. (Kemenczei T.)

Kat. 17.

17. Fokos

Kr. e. VI. sz.

Vas, foka gömbszelet záródású, a középütt lévő nyéllyuk gyűrűszerűen kiszélesedik, az él része széles.

H.: 20,5 cm

Hatvan-Boldog, sírlelet (Heves m.)

MNM. Ltsz.: 98.1894.5.

Irod.: POSTA 1895. 19., 3. t. 5.

(Kemenczei T.)

18. Fokos

Kr. e. VI. sz.

Vas, erősen meghajló testű, foka gömbszelet végű, kiszélesedik, éle széles.

H.: 17 cm

Hatvan-Boldog (Heves m.)

MNM. Ltsz.: 46.1897.28.

(Kemenczei T.)

19. Tőr

Kr. e. VI. sz.

Vas, kovácsolt, egyélű, szív alakú markolatvédős, pengéje törött.

20,2x2,2 cm

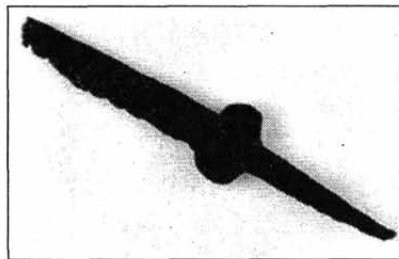
Tarnabod-Belterület (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 56.534.36.

Irod.: PÁRDUCZ 1969. VII. t. 1.;

KEMENCZEI 1984. Abb. 3., 5.

(Váradai A.)

Kat. 19.

20. Tőr

Kr. e. VI. sz.

Vas, kovácsolt, kétélű, a hiányzó hegy felé keskenyedő penge a sodrott markolat felett körlapszerűen kiszélesedik, és két ívelt tüske hajlik szét alóla.

37,6x1,9 cm

Tarnabod-Báb (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 56.534.37.

Irod.: PÁRDUCZ 1969. VII. t. 2.;

KEMENCZEI 1984. Abb. 3., 6.

(Váradai A.)

Kat. 20.

21. Tőr

Kr. e. VI. sz.

Vas, csont markolatú, pengéje enyhén ívelt. A stilizált ragadozó madarat ábrázoló markolatot, melyet mindkét oldalon egyforma bekarcolt díszítés fed, három vasszegeccsel rögzítették. A madárfejet a fogórésztől kissé kiemelkedő, ívelt szélű borda választja el. A bordán és a fej szélén egy sorban, középen ponttal hangsúlyozott apró karikák vannak, ezeket ívelt vonalak kötik össze. A felső szegecset a karikák sorában a madár szemeként helyezték el. A fej hátsó oldalán sraffozott háromszögek nyomai látszanak. Az imént említett borda, és a markolatnak a hüvelyből kilátszó része közötti területet három mezőre osztották. Ezeket váltakozva farkas-fog-szerűen sraffozott és nem sraffozott, a tőr hossz tengelyére merőlegesen álló egyenlő szárú háromszögek borítják. Az osztást két-két párhuzamos vonal közötti sáv alkotja. Ezeket a fent leírt módon középen ponttal hangsúlyozott karikák és ívelt vonalak töltik ki. A pengéhez közelebb eső sávban pontosan a középső karika helyére tették a csontlemezeket összefogó középső szegecset. H.: 36 cm

Csárdaszállás–Hanzélitanya, 17. sír (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 84.21.30.

Irod.: OLÁH–SZÉNÁSZKY 1982. 293–306. (Szénászký J.)

22. Lándzsahegy

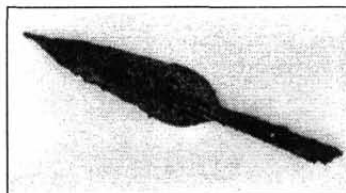
Kr. e. VI–V. sz.

Vas, köpűs. A köpű lemezből hajlított, folytatása a széles, ívelt oldalú levélen erős középbordaként jelentkezik.

35,5x6,3 cm

Csanytelek–Újhalastó, 54. sír (Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.1.264. (Scholtz R.)

Kat. 22.

23. Lándzsahegy-védő

Kr. e. VI–V. sz.

Vas, lemezből hajlított, ovális keresztmetszetű, egyik vége felé kiszélesedik. Egymás mellé hajló két vége kitöredezett. Keskenyebb végén kis, kihajló perem.

7,1x3,6 cm

Csanytelek–Újhalastó, 18. sír (Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.1.100. (Scholtz R.)

Kat. 23.

24. Kés

Kr. e. VI–V. sz.

Vas, hajlított hátú, nyéltüskés.

14,3x2 cm

Csanytelek–Újhalastó, 175. sír (Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.3.149. (Scholtz R.)

25. Lándzsahegy

Kr. e. VI–V. sz.

Vas, a keskeny penge közepén széles, magas, tagolt borda fut, köpűje pere-ménél a nyél rögzítésére szolgáló ke-rek áttörés.

H.: 31,3 cm, a köpű átm.: 2,5 cm

Medgyesegyháza, 13. sz. lh. (Békés m.)

BMM. Ltsz.: 95.8.1.

Irod.: SZÁZ ÉV 41., 26. kép.

(Gyucha A.)

Kat. 25.

26. Zabla

Kr. e. VI–V. sz.

Vas, a szájrészt és az oldaltagokat sze-gecseléssel erősítették össze.

Az oldaltagok h.: 17,4 cm, 16,8 cm

Füzesgyarmat, 23. lh. (Békés m.)

BMM. Ltsz.: 72.238.1.

Irod.: BAKAY 1971. 139., 4. kép.

(Gyucha A.)

27. Csákány

Kr. e. VI–V. sz.

Vas.

H.: 17,5 cm, nyéllyuk átm.: 1,8 cm

Békéscsaba–Fényes (Békés m.)

BMM. Ltsz.: 52.1174.1.

Irod.: BANNER 1932. XLVII. t. 11.

(Gyucha A.)

28. Fokosok

Kr. e. V. sz.

Vas, kovácsolt, három darab ellentett élű fokos, közepén kerek lyuk a nyél helye, az éllel szembeni részen leke-rekített négyszögletes vége kalapács jellegű.

H.: 16 cm, 17 cm, 21 cm

Hejőkeresztúr és Hejőszalonta közti

Homokbánya (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 82.42.88.

(B. Hellebrandt M.)

29. Fokosok

Kr. e. V. sz.

Vas, kovácsolt, két darab ellentett élű fokos, vagy csákány. Az éllel szem-beni rész a nyéllyuk után lapos, rövid és kalapácsként használható volt.

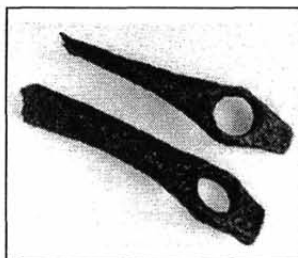
H.: 13,5 cm, 14,5 cm

Hejőkeresztúr és Hejőszalonta közti

Homokbánya (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 82.42.89.

(B. Hellebrandt M.)

Kat. 29.

30. Lándzsahegy

Kr. e. V. sz.

Vas, az elkeskenyedő szár végén kis-méretű levélhegy ül, hüvelye vége tö-mör vas.

H.: 25,3 cm, ebből a levélhegy 8,9 cm

Hejőkeresztúr és Hejőszalonta közti

Homokbánya (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 82.42.90.

(B. Hellebrandt M.)

Kat. 30.

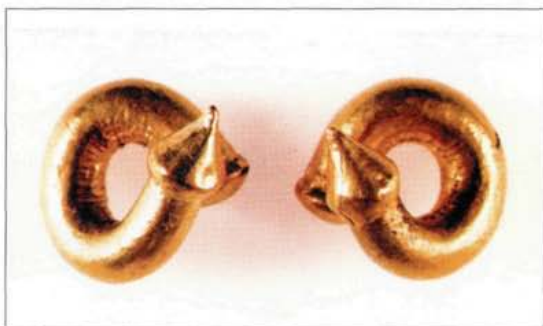
31. Zablá
Kr. e. V. sz.
Vas, csuklós szerkezetű, pofatagjai íveltek, végükön stilizált állatfej látható.
Ívelt rész h.: 18,6 cm, egy csuklós összekötő h.: 8,6 cm
Nyékládháza-Kisperespuszta (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 53.819.5.
Irod.: GALLUS-HORVÁTH 1939.
LXVII. 3. (B. Hellebrandt M.)
32. Kés
Kr. e. V-IV. sz.
Kovácsolt vas.
H.: 18,5 cm
Eger-Nagy-Eged, 19. sír (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.5. (Fodor L.)
33. Kés
Kr. e. V-IV. sz.
Vas.
H.: 19,5 cm
Eger-Nagy-Eged, szórvány (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.148. (Fodor L.)
34. Kés
Kr. e. V-IV. sz.
Vas.
H.: 10,3 cm
Eger-Nagy-Eged, 49. sír (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.104. (Fodor L.)
35. Kés
Kr. e. V-IV. sz.
Vas.
H.: 13,8 cm
Eger-Nagy-Eged, szórvány (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.150. (Fodor L.)
36. Kés
Kr. e. V-IV. sz.
Vas.
H.: 10,2 cm
Eger-Nagy-Eged, szórvány (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.151. (Fodor L.)
37. Tű
Kr. e. V-IV. sz.
Vas, függesztőre hajlított.
H.: 7,2 cm
Eger-Nagy-Eged, szórvány (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.156. (Fodor L.)
38. Tű
Kr. e. V-IV. sz.
Vas, függesztőre hajlított.
H.: 8,0 cm
Eger-Nagy-Eged, szórvány (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.157. (Fodor L.)
39. Fokos
Kr. e. V-IV. sz.
Vas, kovácsolt, fok-éles típus.
H.: 28 cm, köpű átm.: 2,3 cm
Eger-Nagy-Eged, 50. sír (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.16. (Fodor L.)
40. Fokos
Kr. e. V-IV. sz.
Vas, kovácsolt.
H.: 20,0 cm
Eger-Nagy-Eged, 19. sír (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.4. (Fodor L.)
41. Fokos
Kr. e. V-IV. sz.
Vas, kovácsolt.
H.: 19 cm
Eger-Nagy-Eged, 42. sír (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.139. (Fodor L.)
42. Fokos
Kr. e. V-IV. sz.
Vas.
H.: 20,0 cm, élszél.: 5,4 cm

Kat. 42.

Kat. 1-2.

Kat. 108.

Kat. 5.

Kat. 4.

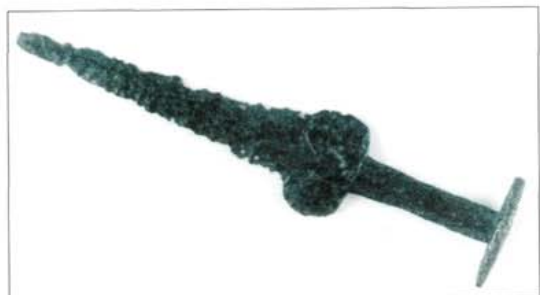

Kat. 7.

Kat. 3.

Kat. 16.

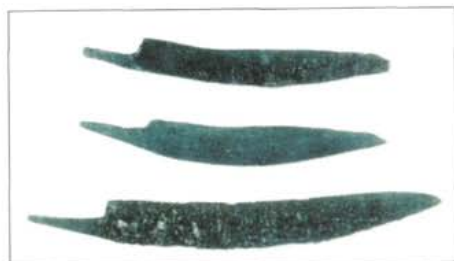
Kat. 31.

Kat. 21. részlet

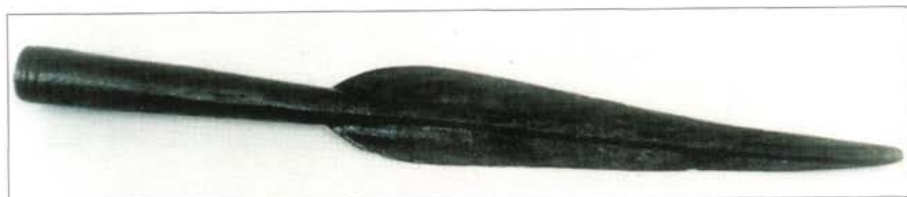
Kat. 21.

Kat. 34-36.

Kat. 40.

Kat. 47.

Kat. 57.

Kat. 65.

Kat. 69.

Kat. 66.

Kat. 68.

Kat. 66.

Kat. 66.

Kat. 106.

Kat. 78.

Kat. 88.

Kat. 148.

Kat. 111. részlet

Kat. 138.

Kat. 94.

Kat. 89.

Kat. 144.

Kat. 123.

Kat. 100.

Kat. 86.

Kat. 96.

Kat. 114.

Kat. 73.

Kat. 128.

Kat. 165.

Kat. 166.

Kat. 168.

Kat. 169.

Kat. 163.

Kat. 257–259.

Kat. 197.

Kat. 187.

Kat. 194.

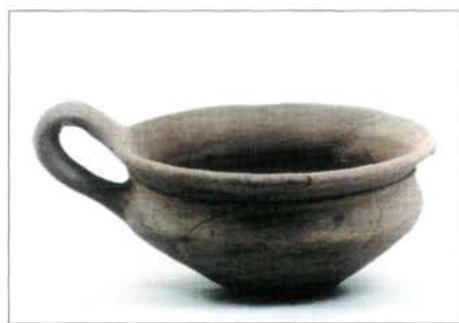
Kat. 184.

Kat. 186.

Kat. 203.

Kat. 205.

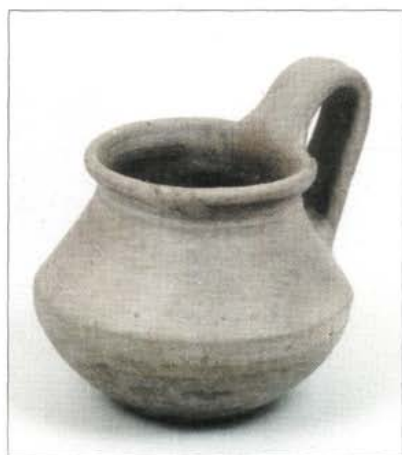
Kat. 215.

Kat. 233.

Kat. 206.

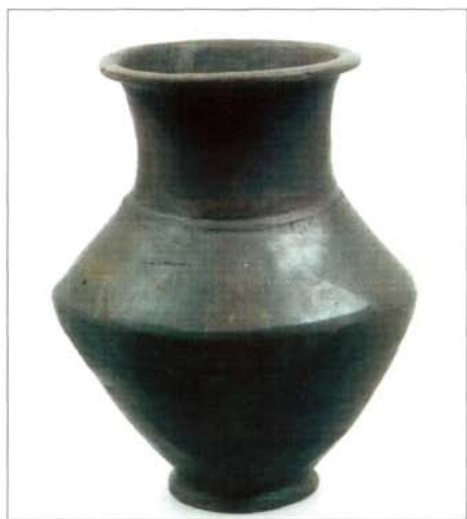

Kat. 225.

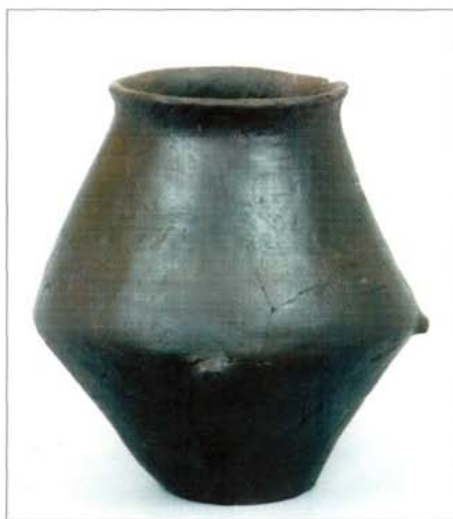

Kat. 235.

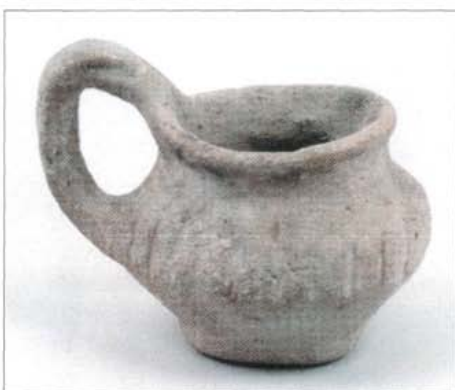
Kat. 236.

Kat. 241.

Kat. 250.

Kat. 269.

Kat. 276.

Kat. 270.

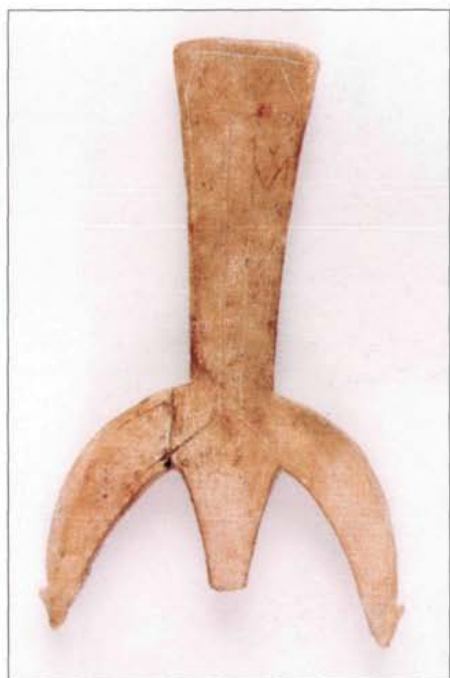
Kat. 277.

Kat. 285.

Kat. 352.

Kat. 309.

Kat. 324.

Kat. 314.

Kat. 300.

Kat. 318.

Kat. 322.

Kat. 312.

Kat. 303.

Kat. 353.

Kat. 333.

Kat. 304.

Kat. 308.

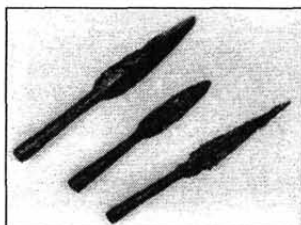
Eger-Nagy-Eged, 49. sír (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.101. (Fodor L.)

43. Lándzsahegy

Kr. e. V-IV. sz.
Vas, kovácsolt.
H.: 23,2 cm, köpű átm.: 2,2 cm
Eger-Nagy-Eged, 42. sír (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.57. (Fodor L.)

44. Lándzsahegy

Kr. e. V-IV. sz.
Vas, kovácsolt.
H.: 29,0 cm, köpű átm.: 1,1 cm
Eger-Nagy-Eged, 42. sír (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.75. (Fodor L.)

Kat. 43-44., 46.

45. Lándzsahegy

Kr. e. V-IV. sz.
Vas, kovácsolt.
H.: 32,0 cm, köpű átm.: 2,0 cm
Eger-Nagy-Eged, 50. sír (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.140. (Fodor L.)

46. Lándzsahegy

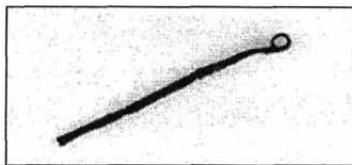
Kr. e. V-IV. sz.
Vas, kovácsolt.
H.: 28,7 cm, köpű átm.: 2,1 cm
Eger-Nagy-Eged, 50. sír (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.141. (Fodor L.)

47. Lándzsahegy

Kr. e. V-IV. sz.
Vas, kovácsolt.
H.: 34,5 cm, köpű átm.: 2,0 cm
Eger-Nagy-Eged, 50. sír (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.17. (Fodor L.)

48. Csüngő

Kr. e. V-IV. sz.
Vas.
H.: 9,5 cm
Eger-Nagy-Eged, 55. sír (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.109.1-3.
(Fodor L.)

Kat. 48.

49. Zabla

Kr. e. V-IV. sz.
Vas, kovácsolt.
Szár h.: 29,0 cm, átkötő h.: 9,4 cm
Eger-Nagy-Eged, 19. sír (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.3. (Fodor L.)

50. Ár

Kr. e. V-IV. sz.
Vas.
H.: 7,9 cm
Eger-Nagy-Eged, 49. sír (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.103. (Fodor L.)

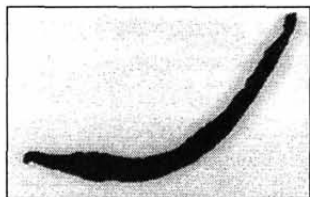

Kat. 50.

51. Sarló

Kr. e. V-IV. sz.
Vas, a mezőgazdasági eszköz két részből áll. Ívelődő, keskenyebb, háromszög keresztmetszetű, hegyesedő pengéjéhez olyan nyéltüske csatlakozik, amelynek vége szögben megtörik. Közel teljes példány, jobb megtartású vas.
19,3x1,9 cm

Törökszentmiklós–Surján, 1. sír
(JNSZ. m.)
DJM. Ltsz.: 62.4.2.
Irod.: CSALOG–KISFALUDI 1985.
307., 308. Abb. 1. 2. (Cseh J.)

Kat. 51.

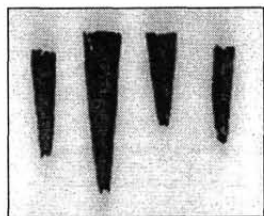
52. Kés

Kr. e. V–IV. sz.
Vas, ívelt hajlított háttal éle egyenes,
tüskéje hiányzik. Oldalán vasoxiddal
átitatott textil maradvánnyal.
10,8x1,7 cm
Szabadszállás–Józan, 16. sír (BK. m.)
KAJM. Ltsz.: 65.2.3. (Horváth A.)

53. Lándzsahegy

Kr. e. III. sz.
Vas, babérlevél alakú, köpűs.
H.: 37,4 cm
Hortobágy–Árkus, 36. sír (HB. m.)
DM. Ltsz.: 78.123.1.
(Horváth M. A.)

BRONZTÁRGYAK

Kat. 54. részlet

54. Ruhadíszek

Kr. e. IX–VIII. sz.
Bronz, lemezből hajlított, tölcséres
formájú csüngő (4 db).
H.: 2,65–3,1 cm

Füzesabony–Kettőshalom, 29. sír
(Heves m.)
DIV. Ltsz.: 67.3.22.
Irod.: PATEK 1989–90. 8. t. 1–4.
(Váradi A.)

55. Ruhadíszek

Kr. e. IX–VIII. sz.
Bronz, lemezből hajlított, tölcséres
formájú csüngő (4 db).
H.: 2,5–4,15 cm
Füzesabony–Kettőshalom, 63. sír
(Heves m.)
DIV. Ltsz.: 71.3.40.
Irod.: PATEK 1989–90. 12. t. 1., 4.,
6–7. (Váradi A.)

56. Cipődíszek

Kr. e. IX–VIII. sz.
Bronz, öntött, enyhén domborodó ko-
rong. Belső, homorú felületének kö-
zepén egy fül (2 db).
M.: 0,58–0,63 cm, átm.: 2,7–3,22 cm
Füzesabony–Kettőshalom, 63. sír
(Heves m.)
DIV. Ltsz.: 71.3.41.
Irod.: PATEK 1989–90. 12. t. 8–9.
(Váradi A.)

57. Cipődíszek

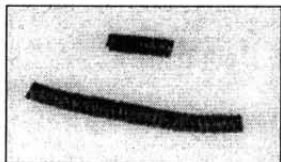
Kr. e. IX–VIII. sz.
Bronz, öntött, enyhén domborodó ko-
rong. Belső, homorú felületének kö-
zepén egy fül (2 db).
M.: 0,65–0,7 cm, átm.: 3,25–3,3 cm
Füzesabony–Kettőshalom, 23. sír
(Heves m.)
DIV. Ltsz.: 67.3.12.
Irod.: PATEK 1989–90. 7. t. 19–20.
(Váradi A.)

58. Spirálcsovek

Kr. e. IX–VIII. sz.
Bronz, drótból hengeres formára te-
keresztelt (2 db).
H.: 5,6, ill. 1,7 cm, átm.: 0,5 cm

Füzesabony–Kettőshalom, 34. sír
(Heves m.)
DIV. Ltsz.: 67.3.50. (Váradi A.)

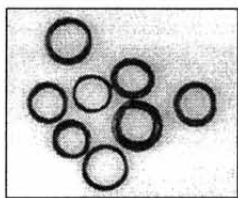
Kat. 58.

59. Spirálcső

Kr. e. IX–VIII. sz.
Bronz, drótból hengeres formára tekercselt.
H.: 2,8 cm, átm.: 0,63 cm
Füzesabony–Kettőshalom, Sziklai S. gyűjtése (Heves m.)
DIV. Ltsz.: 62.2.55.
Irod.: PATEK 1989–90. 7. t. 26.
(Váradi A.)

60. Ruhadíszek

Kr. e. IX–VIII. sz.
Bronz, ovális átmetszetű karika (8 db).
M.: 1,15–1,5 cm
Tarnaörs–Csárdamajor, „A” sír
(Heves m.)
DIV. Ltsz.: 67.5.14.
Irod.: PATEK 1989–90. 26. t. 4.
(Váradi A.)

Kat. 60.

61. Cipődísz

Kr. e. IX–VIII. sz.
Bronz, öntött, enyhén domborodó korong. Belső, homorú felületének közepén egy fül.
M.: 0,7 cm, átm.: 3,23 cm
Tarnaörs–Csárdamajor, „D” sír
(Heves m.)

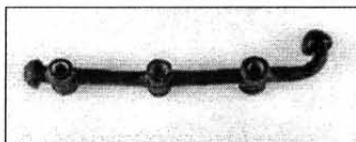
DIV. Ltsz.: 63.6.3.
Irod.: PATEK 1989–90. 27. t. 2.
(Váradi A.)

62. Cipődísz

Kr. e. IX–VIII. sz.
Bronz, öntött, domború korong. Belső, homorú felületének közepén egy fül.
M.: 0,6 cm, átm.: 2,7 cm
Tarnaörs–Csárdamajor, „A” sír
(Heves m.)
DIV. Ltsz.: 67.5.13.
Irod.: PATEK 1989–90. 26. t. 2.
(Váradi A.)

63. Zabla oldaltag

Kr. e. VIII. sz.
Bronz, mindkét vége gomb alakban végződik, felül meghajló. Három cső alakú rész töri át.
H.: 15,1 cm
Füzesabony–Öregdomb (Heves m.)
MNM. Ltsz.: 82.5.2209.
Irod.: KEMENCZEI 1989. 65., 6. kép 4. (Kemenczei T.)

Kat. 63.

64. Szíjelosztók

Kr. e. VIII. sz.
Bronz, gömbszelet alakú korongok, az egyik hátlapján egyszerű, a másik hátlapján gyűrűs fül van.
Átm.: 2,8 cm, 8,3 cm
Füzesabony–Öregdomb (Heves m.)
MNM. Ltsz.: 82.5.2208., 86.4.1.
Irod.: KEMENCZEI 1988. 65., 6. kép 7–8. (Kemenczei T.)

65. Zabla oldaltag

Kr. e. VIII. sz.

Bronz, öntött, három hengeres csővel áttört rúdtest közepén tompaszögben törve, egyik végén kisebb, másikon nagyobb átmérőjű kalapdíz. A hengeres csövek belső oldalán lapos korong alakú bütyök (2 db).

H.: 13 cm

Füzesabony–Bozsirész (Heves m.)

Füzesabonyi HGY. 90.5. 3–4.

(Váradi A.)

66. Lószerszámok

Kr. e. VIII. század vége

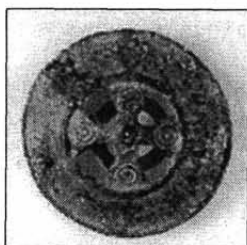
Bronz kincslet, mely lószerszámokból: szíjelosztók, falerák, zablaoldal-tag áll.

Sarkad–Erdeitanya, 99. lh. (Békés m.)

BMM. Ltsz.: 95.1.1–10., 95.25.1–4.

Irod.: GYUCHA 1996. 97–109.,

2–14. kép (Gyucha A.)

Kat. 66. részlet

67. Bronz edény töredékei

Kr. e. VIII. sz. vége

Bronz, bordadíszes edény peremtöredékei a sarkadi kincsletből.

H.: 19,3, 16x8, 3 cm

Sarkad–Erdeitanya, 99. lh. (Békés m.)

BMM. Ltsz.: 95.1.24.

Irod.: GYUCHA 1996., 117., 22.

kép (Gyucha A.)

68. Törhüvely

Kr. e. VIII–VII. sz.

Bronz, öntött, hosszúkás trapéz alakú, ovális keresztmetszetű, teste hosszában négy részre osztott, felső széle

elől hullámvonalasan kialakított, oldala áttört háromszögekkel díszített.

8,5x3,5 cm

Ártánd–Zomlin (HB. m.)

DM. Ltsz.: IV. 1940.21. (Havassy P.)

69. Szárnyasbalta

Kr. e. VIII–VII. sz.

Bronz, öntött, mindkét oldalán felül behajló, ív alakú szárnyak, felső harmadában bekarcolt fenyőtű- és hálóminta díszíti.

15x4,8 cm

Ártánd–Zomlin (HB. m.)

DM. Ltsz.: IV. 1940.21. (Havassy P.)

70. Szíjelosztók

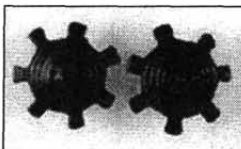
Kr. e. VIII–VII. sz.

Bronz, korong alakúak, peremüket sugárirányban hét négyzetes elem (fogasszélű), testüket négy körkörös vonal tagolja, hátlapjukon keresztül szolgál a szíjak elosztására.

Átm.: 4,5 cm

Ártánd–Zomlin (HB. m.)

DM. Ltsz.: IV. 1940.21. (Havassy P.)

Kat. 70.

71. Övakasztó

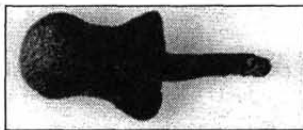
Kr. e. VIII–VII. sz.

Bronz, öntött, hegedű alakú, akasztója a végén visszahajlított, alján két szegeccsel.

5x2 cm

Ártánd–Zomlin (HB. m.)

DM. Ltsz.: IV. 1940.21. (Havassy P.)

Kat. 71.

72. Szíjelosztók

Kr. e. VII. sz. második fele
Bronz, korong alakúak, hátlapjukon
kettős fül van (4 db).

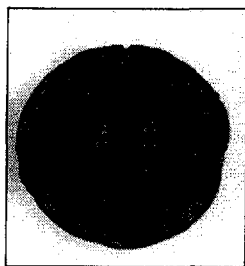
Átm.: 8,4–8,5 cm

Szentes-Vekerzug, 18. sír (Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 52.74.38–41.

Irod.: PÁRDUCZ 1952. 60. t. 1–2,

61. t. 1–2. (Kemenczei T.)

Kat. 75. részlet

73. Nyakperec

Kr. e. VII. sz. második fele

Bronz, öntött, ovális átmetszetű, végeinél elkeskenyedő huzalból készült. Egyik vége sérült, hiányzik. Felületén díszített. A minta íves és egyenes, bemélyedő vonalcsoportokból áll.

Átm.: 14,8x13,5 cm

Szentes-Vekerzug, 78. sír (Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 53.51.244.

Irod.: PÁRDUCZ 1954. 25. t. 1.

(Kemenczei T.)

74. Hajkarikák

Kr. e. VII. sz. második fele

Bronz, mindkettő elektronlemezzel borított, vastag, kerek átmetszetű. Egyik végük szegfej alakú, a másik egyenes.

Átm.: 1,9 cm, 2 cm

Tápiószele, 102. sír (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 2.1942.30.

Irod.: PÁRDUCZ 1966. 19. t. 5–6.

(Kemenczei T.)

75. Szíjelosztók

Kr. e. VII. sz. második fele

Bronz, mindegyik korong alakú, öntött, hátlapján kettős fül van (4 db).

Átm.: 8,8–9,9 cm

Aszód (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 78.1875.5.

Irod.: PÁRDUCZ 1958. 9. t. 3–6.

(Kemenczei T.)

76. Szíjelosztó

Kr. e. VII. sz. második fele

Bronz, korong alakú, hiányos, hátlapján kettős fül van. Egyik részéhez egy összenyomott bronz tokrész, a másikhoz két lemez töredék égett hozzá.

Átm.: 9 cm

Aszód (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 78.1875.12.

Irod.: PÁRDUCZ 1958. 9. t. 2.

(Kemenczei T.)

77. Tegezdísz

Kr. e. VII. sz. második fele

Bronz, öntött, kereszt alakú. Rövidebb ágain domború lófej, közepén összegömbölyödő állatalak, szárán három ugró állatalak, szélein három-három madárfej van megmintázva. Hátlapján két fül van.

H.: 11,4 cm

Mátraterenye (Mátraszele–Homokterenye, Nógrád m.)

MNM. Ltsz.: 35.1931.1.

Irod.: DORNYAY 1928. 36. t.;

KEMENCZEI 1986. 120. 3. kép 1.

(Kemenczei T.)

78. Törhüvely

Kr. e. VII. sz. második fele

Bronz, öntött, hosszúkás trapéz alakú. Felső széle elöl hullámvonalasan kialakított, alatta pontsorral áttört. Oldala bemélyedő és áttört háromszögekkel díszített.

H.: 10,3 cm

Magyarország, ismeretlen lelőhely

MNM. Ltsz.: 62.19.14.
(Kemenczei T.)

79. Póznavég

Kr. e. VII. sz. második fele
Bronz, két erősen égett, hiányos, össze
nem illő töredék. A felső részen három,
fekvő helyzetben megformált, középütt
egy nagyobb, két oldalt egy-egy kisebb
őz szoborcsonka van. Az alsó rész egy
összenyomott tok darab, amely felül át-
lyukasztott.

6,6x5,5 cm, h.: 12,6 cm

Aszód (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 78.1875.13–14.

Irod.: PÁRDUCZ 1958. 83. 8. kép,
10. t. 2.; PÁRDUCZ 1959. 38. 10.
kép (Kemenczei T.)

80. Csüngő

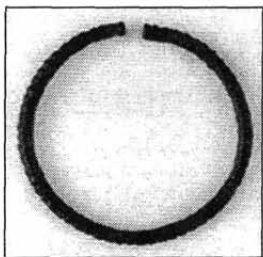
Kr. e. VII. sz. vége–VI. sz. eleje
Bronz, karikával ellátott, kúpalakú,
alapján szögfej alakú tagban végződő.

H.: 2,2 cm

Csanytelek–Újhalastó, 172. sír
(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.3.138.

Irod.: GALÁNTA 1984. 74., 6.
kép 1. (Scholtz R.)

Kat. 81.

81. Karperec

Kr. e. VII. sz. vége–VI. sz.

Bronz, kerek átmetszetű, huzalból ké-
szült, felülete rovátkolásokkal tagolt,
nyitott végű.

Átm.: 7 cm

Csanytelek–Újhalastó, 41. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.1.194.

Irod.: GALÁNTA 1984. 14–15.

(Scholtz R.)

82. Nyílhegy

Kr. e. VII–VI. sz. fordulója

Bronz, kétélű, tokos.

H.: 4,4 cm

Bükkszentlászló–Nagysánc (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 53.706.1.

Irod.: KEMENCZEI 1994. 86., 2.
ábra 9. (B. Hellebrandt M.)

Kat. 82.

83. Nyílhegy

Kr. e. VII–VI. sz. fordulója

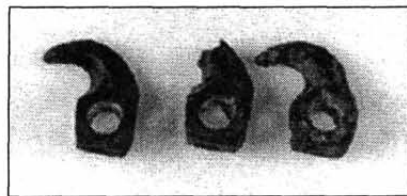
Bronz, kétélű, tokos.

H.: 3,7 cm

Sajószentpéter–Homokbánya (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 65.16.3.

Irod.: KEMENCZEI 1994. 88., 5.
ábra 2. (B. Hellebrandt M.)

Kat. 84.

84. Szíjelosztók

Kr. e. VII–VI. sz. fordulója

Bronz, öntött, a négyzetes alap négy
oldalt és alul kör alakban áttört, s fe-
lül látható a csőrös tető (3 db).

Négyzetes alap h.: 1x1,1 cm, csőr
h.: 2 cm

Sajószentpéter–Homokbánya (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 65.17.2.

Irod.: KEMENCZEI 1994. 88., 5.
ábra 5–7. (B. Hellebrandt M.)

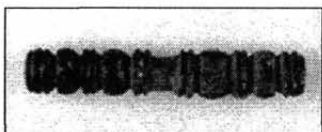
85. Tegezzáró

Kr. e. VII–VI. sz. fordulója
Bronz, tömör, öntött. Hosszúkás, és
közepétől két felé szimmetrikusan,
plasztikusan tagolt.

H.: 5,5 cm

Sajószentpéter–Homokbánya (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 65.17.3.

Irod.: KEMENCZEI 1994. 88., 5.
ábra 4. (B. Hellebrandt M.)

Kat. 85.

86. Karperec

Kr. e. VI. sz.

Bronz, öntött, elliptikus átmetszetű,
nyitott végű. Csaknem összeérő vé-
gein díszítése sűrűn bevéssett haránt
irányú vonalakból áll, melyek lezá-
rása ék alakú vonalköteg.

Átm.: 7,17x7,6 cm, v.: 0,7 cm

Heves–Simmelweis u. 17., A/2. sír
(Heves m.)

DIV. Ltsz.: 68.4.8.

Irod.: SZABÓ 1969. 10. á., XI. t. 1.
(Várad A.)

87. Hajkarika

Kr. e. VI. sz.

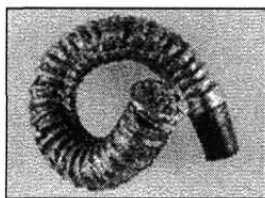
Bronz, öntött, hurkosan csavart. Elekt-
ronlemez borítását sűrűn bevéssett
haránt irányú vonalakkal díszítet-
ték.

Átm.: 1,75x2,1 cm, v.: 0,28–0,52 cm

Heves–Simmelweis u. 17., A/2. sír
(Heves m.)

DIV. Ltsz.: 68.4.9.

Irod.: SZABÓ 1969. XI. t. 2.
(Várad A.)

Kat. 87.

88. Tegezdísz

Kr. e. VI. sz.

Bronz, öntött, kereszt alakú, a rö-
videbb szárak kereken visszaívelődnek
és egy-egy bütyökkel ellátottak. Bü-
työk látható a kereszteződésnél is.
Hátsó felületén a hosszabbik szár ho-
morú, két rövidebb végénél egy-egy
fül található.

10,6x6,18 cm

Kál–Fülöp S. beltelke (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 62.26.1.

Irod.: KEMENCZEI 1986. Abb. 2.
(Várad A.)

89. Spirálfüggő

Kr. e. VI. sz.

Bronz, tömör, vékony elektronlemez-
zel burkolt, nyitott spirál. Egyik vége
elkeskenyedik, a másik gombban vég-
ződik. Keresztirányban sűrűn bordá-
zott.

2x1,8 cm

Csárdaszállás–Hanzéltanya, 8. sír
(Békés m.)

MMM. Ltsz.: 84.21.4. (Szénászk J.)

90. Fibula

Kr. e. VI. sz.

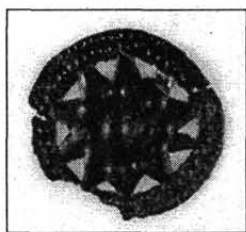
Bronz, korong alakú, szélén két
pontsor fut körbe, közepe tízágú csil-
lag alakban áttört, s bütykökkel dí-
szített. Hátlapján vastú nyoma látszik.

Átm.: 5,3 cm

Szentes–Vekerzug, 30. sír (Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 53.51.56.

Irod.: PÁRDUCZ 1954. 8. t. 1.
(Kemenczei T.)

Kat. 90.

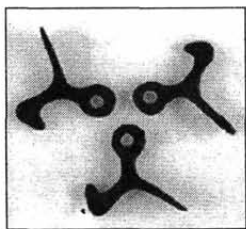
91. Csüngők

Kr. e. VI. sz.

Bronz, madár formájúak, közepükön karika alakú függesztő fül van (3 db).
3,2x1,9 cm

Szentes-Vekerzug, 53. sír (Csongrád m.)
MNM. Ltsz.: 53.51.142.

Irod.: PÁRDUCZ 1954. 15. t. 7-9.
(Kemenczei T.)

Kat. 91.

92. Hajkarikák

Kr. e. VI. sz.

Bronz, mindkettő elektron lemezzel van bevonva, vastag, kerek átmetszetű. Egyik végük gomb alakú, a másik lapos (2 db).

Átm.: 1,9 cm

Szentes-Vekerzug, 53. sír (Csongrád m.)
MNM. Ltsz.: 53.51.139.

PÁRDUCZ 1954. 15. t. 4-5.
(Kemenczei T.)

93. Fibula

Kr. e. VI. sz.

Bronz, háta ív alakú, kerek átmetszetű huzal. Egyik végét karika alakúra hajlították meg, amely a tűben folytatódik. Tűtartója téglalap alakú. s elől felcsúcsosodik.

H.: 4, 5 cm

Szentes-Vekerzug, 61. sír (Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 53.51.185.

Irod.: PÁRDUCZ 1954. 17. t. 3.

(Kemenczei T.)

Kat. 93.

94. Fibulák

Kr. e. VI. sz.

Bronz, mindkettő korong alakú, s szélén körbefutó pontsor alatt háromszög alakú nyílásokkal áttört. Az egyik közepén még öt, pontsorral körülvett bütyökdísz van (2 db).

Átm.: 4,9, 5,8 cm

Szentes-Vekerzug, 71. sír (Csongrád m.)
MNM. Ltsz.: 53.51.216-217.

Irod.: PÁRDUCZ 1954. 22. t. 1-2,
23. t. 1-2. (Kemenczei T.)

95. Hajkarikák

Kr. e. VI. sz.

Bronz, mindkettő elektron lemezzel borított, vastag, kerek átmetszetű. Egyik végük gomb alakú, a másik egyenes.

Átm.: 1,7 cm, 2 cm

Szentes-Vekerzug, 115. sír
(Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 55.14.58.

Irod.: PÁRDUCZ 1955. 3. t. 19-20.
(Kemenczei T.)

96. Karperec

Kr. e. VI. sz.

Bronz, sodrott, öntött, vastag kerek átmetszetű. Egyik vége hiányzik, a másik díszítetlen, elkeskenyedő.

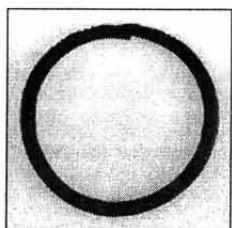
Átm.: 7,8 cm

Szentes-Vekerzug, 76. sír (Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 53.51.237.
Irod.: PÁRDUCZ 1954. 24. t. 7.
(Kemenczei T.)

97. Karperecek

Kr. e. VI. sz.
Bronz, mindkettő öntött, kerekátmetszetű, függőlegesen bordázott, nyitott végű.
Átm.: 7,4 cm, 7,7 cm
Tápiószele, 100. sír (Pest m.)
MNM. Ltsz.: 2.1942.19.
Irod.: PÁRDUCZ 1966. 35. t. 1–2.
(Kemenczei T.)

Kat. 97. részlet

98. Hajkarika

Kr. e. VI. sz.
Bronz, kerek átmetszetű, vastag, elektron lemez borítja. Egyik vége gomb alakú, a másik egyenes.
Átm.: 1,7 cm
Tápiószele, 379. sír (Pest m.)
MNM. Ltsz.: 53.94.60.
Irod.: PÁRDUCZ 1966. 62. t. 4.
(Kemenczei T.)

99. Hajkarikák

Kr. e. VI. sz.
Bronz, mindkettő vastag, kerek átmetszetű, az egyik elektronlemezsel bevont. Egyik végükre hegyes elektronlemez kúp van erősítve, a másik egyenes záródású.
Átm.: 2,5 cm, 1,6 cm
Tápiószele, 425. sír (Pest m.)
MNM. Ltsz.: 52.15.72.
Irod.: PÁRDUCZ 1966. 68. t. 11–12. (Kemenczei T.)

100. Póznavégek

Kr. e. VI. sz.
Bronz, mindkettő tetején leegyszerűsített módon megformált őz szobrocska áll, körte alakú testük háromszög alakú nyílásokkal áttört. Üreges belsejükben kavicsok vannak. Az egyik henger alakú tokrészben, a másik vastüskében záródik.
H.: 14,6 cm, 17,9 cm
Gyöngyös, sírlelet (Heves m.)
MNM. Ltsz.: 64.1907.1., 99.1907.1.
Irod.: MÁRTON 1908. 41., 1. t. 12–13.; BAKAY 1971. 2. t.
(Kemenczei T.)

101. Kolomp

Kr. e. VI. sz.
Bronz, harang alakú, tetején függesztő fül, belsejében pálcika alakú vasnyelv van. Alsó része hiányos.
H.: 7,8 cm
Gyöngyös, sírlelet (Heves m.)
MNM. Ltsz.: 64. 1907.1.
Irod.: MÁRTON 1908. 41., 1. t. 1.; BAKAY 1971. 3. t. (Kemenczei T.)

Kat. 101.

102. Csörgő

Kr. e. VI. sz.
Bronz, tetején egyszerűsített kivitelű őzsobrocska áll. Körte alakú, üreges teste hosszú, háromszög alakú nyílásokkal áttört. Belsejében vasgolyó van. Alsó részét egy hosszú tok alkotja, amelynek közepén oldalt függőleges nyílású fül helyezkedik el.
H.: 17,7 cm

Somhíd (egykori Arad m., Nádab, Románia)
MNM. Ltsz.: 62.1.165.
Irod.: HAMPEL 1893. 400., 21. kép.; BAKAY 1971. 11. t.
(Kemenczei T.)

103. Karika

Kr. e. VI. sz.
Bronz, öntött, zárt, ovális átmetszetű. Egy helyen kis szarvas figura áll felületén, egy másik helyen letört hasonló figura nyoma látszik.
Átm.: 5,5 cm
Kiskőrös (Pest m.)
MNM. Ltsz.: 81.1939.2.
(Kemenczei T.)

104. Tükörnyél

Kr. e. VI. sz.
Bronz, öntött, függőlegesen bordázott. Alul álló párdúc figurában végződik, felül ovális záródású a tükörlap egy darabjával. Sérült, égett.
H.: 16, 5 cm
Piliny (Nógrád m.)
MNM. Ltsz.: 44.1898.2333.
Irod.: HAMPEL 1893. 395.
12–13. kép.; PATAY 1955. 16. t. 5.
(Kemenczei T.)

105. Tükörnyél

Kr. e. VI. sz.
Bronz, töredék, öntött, a tükörlap felőli vége félkör alakban záródik, alatta négy kerek bemélyedés, majd fekvő szarvas alak van. A csatlakozó szárrész függőlegesen bordázott.
H.: 12,5 cm
Magyarország, ismeretlen lelőhely
MNM. Ltsz.: 1.1934.21.
Irod.: HAMPEL 1893. 395., 14. kép. (Kemenczei T.)

106. Tegezdísz

Kr. e. VI. sz.

Bronz, öntött, kereszt alakú. Belül üreges, átmetszete háromszög alakú. Szára vízszintes, három ága ferde, vésett vonalcsoportokkal díszített. Ágainak vége köralakban meghajlított, hátlapján fent és középpütt egy-egy fül van.

H.: 8,2 cm

Magyarország, ismeretlen lelőhely
MNM. Ltsz.: 1.1874.640.

Irod.: FETTICH 1934. 10. t. 2.;
KEMENCZEI 1986. 126., 8. kép
3. (Kemenczei T.)

107. Spirálfüggő

Kr. e. VI. sz.
Bronz, tömör, vékony aranylemezzel burkolt, nyitott spirál. Egyik vége kúpos, másik gombban végződik (2 db).
2,2x1,8 cm
Csárdaszállás–Hanzélitanya, 22. sír
(Békés m.)
MMM. Ltsz.: 84.21.55.
(Szénászký J.)

108. Spirálfüggő

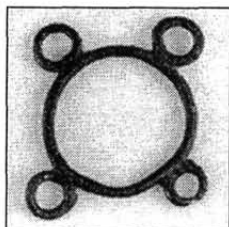
Kr. e. VI. sz.
Bronz, tömör, vékony aranylemezzel burkolt, nyitott spirál. Egyik vége kúpos, a másik gombban végződik. Az egyik példány kúpos vége letört. Keresztirányban sűrűn bordázott (2 db).
2,4x2 cm
Csárdaszállás–Hanzélitanya, 35. sír
(Békés m.)
MMM. Ltsz.: 84.21.107.
(Szénászký J.)

109. Füles karika

Kr. e. VI. sz.
Bronz, öntött, külső oldalán arányosan elhelyezett négy kisebb karika van.
6,1x4,1
Csárdaszállás–Hanzélitanya, 23. sír

(Békés m.)
 MMM. Ltsz.: 84.21.60
 (Szénászký J.)

Kat. 109.

110. Szíjelosztó gomb

Kr. e. VI. sz. második negyede
 Bronz, öntött, négyes szíjelosztó
 gomb. Lekerekített négyszög alakú
 alsó és felső lapját, négy kis fülecs
 köti össze.

M.: 1,1 cm, átm.: 1,9 cm
 Sándorfalva–Eperjes, 145. sír
 (Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 84.2.89.

Irod.: GALÁNTA 1982–83/1

118. 7. kép 5 a–c. (Scholtz R.)

111. Nyílhegyek

Kr. e. VI. sz. közepe
 Bronz, háromlélű, köpűs, négy da-
 rab sima, 11 darabon átfúrás talál-
 ható, ötnél a köpű csorba (15 db).

H.: 2,6–3,2 cm

Hajdúnánás–Tedej (HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.68.2.2.

Irod.: M. NEPPER 1968. 58., I. t. 1.
 (M. Nepper I.)

112. Bronztükör

Kr. e. VI. sz. közepe
 Bronz, tojásdad alakú, nyele letö-
 rött. A nyéltörődék alján három mé-
 lyített borda fut. A tükör lapját két
 szegecs erősítette a nyélbe, mely
 nyúlvánnyal volt ellátva, s ezt fogta
 körül a nyelet mintegy burkolat-
 ként. A tükör előlapjának jobb felső
 része használatkor megrepedt, egy

darabka kitört, amelyet beöntöttek.
 Restaurálás után az egykorú foltozás
 szabályosan kirajzolódott. A folto-
 zás anyaga összetételében megegye-
 zik a tükör anyagával.

A tükör lapjának átm.: 20,4x18,4 cm,
 v.: 0,2 cm, nyéltörődék h.: 3,2 cm

Hajdúdorog (HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.68.1.1.

Irod.: M. NEPPER 1968. 59.: VI. t.
 (M. Nepper I.)

Kat. 112.

113. Függő

Kr. e. VI–V. sz.

Bronz, fejes gyűrű alakú. Fejét leke-
 rekített sarkú háromszög, illetve az
 oldalaihoz csatlakozó három ovális
 kiemelkedés alkotja.

Átm.: 1,15 cm

Csanytelek–Újhalastó, 14. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.1.55. (Scholtz R.)

114. Karperec

Kr. e. VI–V. sz.

Bronz, egymás mellé hajlított, lapos-
 ra kalapált huzalból készült, végeit
 haránt irányú vonalkötegekből és
 „X” alakú bevésésekből álló minta
 díszíti.

Átm.: 3,9 cm

Csanytelek–Újhalastó, 127. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.2.300.

(Scholtz R.)

115. Karperec

Kr. e. VI–V. sz.

Bronz, nyitott végei lapítottak, egymásra hajlanak.

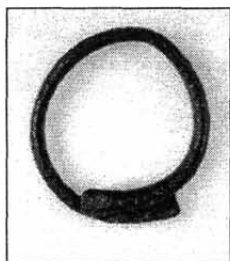
Átm.: 3,7 cm, 4 cm

Békéscsaba–Fényes (Békés m.)

BMM. Ltsz.: 52.1155.1.

Irod.: BANNER 1932. XLVII. t. 39.

(Gyucha A.)

Kat. 115.

116. Szíjelosztó gomb

Kr. e. VI. sz. közepe–V. sz. közepe

Bronz, vekerzugi típusú, kétfülű.

Átm.: 3 cm

Csanytelek–Újhalastó, 24. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.1.116. (Scholtz R.)

117. Spirálfüggő

Kr. e. V. sz.

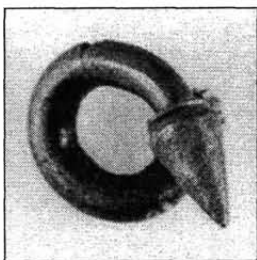
Bronz, kúpos fejű, elektronlemezzel borított. Vége eredetileg gömbszelet alakúra volt kiképezve.

Átm.: 1,8 cm

Csanytelek–Újhalastó, 130. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.2.305. (Scholtz R.)

Kat. 117.

118. Spirálfüggő

Kr. e. V. sz.

Bronz, elektron lemezzel borított, vége gömbszelet alakúra kiképzett.

Feje hiányzik, sérült.

Átm.: 1,8 cm

Csanytelek–Újhalastó, 130. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.2.306. (Scholtz R.)

119. Spirálfüggő

Kr. e. V. sz.

Bronz, elektron lemezzel borított.

Feje és legömbölyített vége hiányzik.

Átm.: 1,8 cm

Csanytelek–Újhalastó, 130. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.2.313. (Scholtz R.)

120. Karperec

Kr. e. V. sz.

Bronz, ovális átmetszetű, vastag huzalból hajlított, nyitott végű. Felületét szimmetrikusan elhelyezett vonalkötegek és a vonalkötegek között futó zeg-zug minta díszíti.

Átm.: 8 cm

Csanytelek–Újhalastó, 130. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.2.304. (Scholtz R.)

121. Karperec

Kr. e. V. sz.

Bronz, ovális átmetszetű, kissé elkeskenyedő, egymás mellé hajlított végű. Végei kettős bordával pecsétlőssé alakítottak.

Átm.: 7 cm

Csanytelek–Újhalastó, 130. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.2.312. (Scholtz R.)

122. Tükör

Kr. e. V. sz.

Bronzból öntött, peremes kerek lapjába alul tették be a félköríves taggal

ellátott nyelet, mely egy sima rész után három pillérre osztott, s ez alatt egy külön öntött téglalap alakú, bár törött, hiányos tagot láthatunk. A három darab összedolgozása kiválóan megfigyelhető. Tűzben deformált. Tükörlap átm.: 16 cm, nyél h.: 11 cm, teljes h.: 28,6 cm
Kisgyőr-Bubtető (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 82.3.1.
Irod.: KOÓS 1985. 29–35., 4–5.
kép (B. Hellebrandt M.)

123. Tükör

Kr. e. V. sz.
Bronzból öntött kerek peremes előlapból és nyélből áll. A nyél hosszában négy pillérre tagolt, felső végén a négyszögletes tag vízszintesen négy részre osztott, s ez a pillérfő kopott, itt foghatták meg a tükröt használatkor. Ezen a pillérfőn nyugszik a mellső lábaira leroskadó szarvas, mely az elő- és hátapon egyaránt kidolgozott. Hátravetett agancsát négy kerek mélyedés teszi plasztikusabbá. A tükörnyél másik végén négyszögletes talapzaton kunorodott farkú, hosszúlábú ragadozó állat helyezkedik el. Külön öntötték a kerek lapot, és külön a többi részt a nyélhez, majd egybedolgozták.
H.: 34,2 cm, tükörlap átm.: 18 cm
Muhi-Kocsmadomb (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 53.789.1.
Irod.: LESZIH 1939. 7. kép.
(B. Hellebrandt M.)

124. Tükörnyél

Kr. e. V. sz.
Bronz, a tükör letörött nyelének vége kosfej alakú, a nyél hosszában bordázott. Hamvasztáskor megolvadt, különösen a tükör felőli rész, ahol a hátoldalon ráfolyt és megdermedt olvadék van.

H.: 13,5 cm

Hejőszalonta–Homok-Temetősdűlő (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 53.752.1.

Irod.: LESZIH 1939. 5. kép 3.

(B. Hellebrandt M.)

125. Szíjelosztó

Kr. e. V. sz.

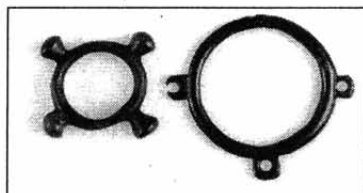
Bronz, tömör öntvény. Kör alapon négy szabályosan elosztott, nyakkal ellátott bronz gomb helyezkedik el.

Átm.: 4,5 cm

Hejőkeresztúr, déli Homokbánya (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 82.42.60.

(B. Hellebrandt M.)

Kat. 125–126.

126. Szíjelosztó

Kr. e. V. sz.

Bronz, öntött, lapos, négy áttört füle volt, egy hiányzik.

Átm.: 8 cm

Hejőkeresztúr és Hejőszalonta közti Homokbánya (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 82.42.101.

(B. Hellebrandt M.)

127. Karperec

Kr. e. V–IV. sz.

Bronz, tömör, zárt karika.

Átm.: 7,2x7,3 cm

Kesznyéten–Szerúskert (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 90.1.111.

(B. Hellebrandt M.)

128. Karperec

Kr. e. V–IV. sz.

Bronz.

Átm.: 8 cm

Eger-Nagy-Eged, 28. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: A.80.13.30. (Fodor L.)

129. Karperec

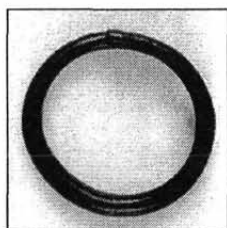
Kr. e. V–IV. sz.

Bronz.

Átm.: 7,5–7,2 cm

Eger-Nagy-Eged, 28. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: A.80.13.31. (Fodor L.)

Kat. 129.

130. Karperec

Kr. e. V–IV. sz.

Bronz.

Átm.: 6,6 cm

Eger-Nagy-Eged, 28. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: A.80.13.32. (Fodor L.)

131. Csüngő

Kr. e. V–IV. sz.

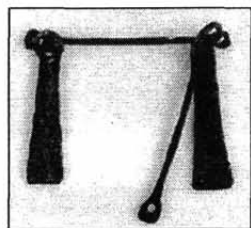
Bronz, kevés aranyozás maradványával.

H.: 8,2–8,6 cm

Eger-Nagy-Eged, szórvány (Heves m.)

DIV. Ltsz.: A.80.13.149.1–6.

(Fodor L.)

Kat. 131.

132. Függő

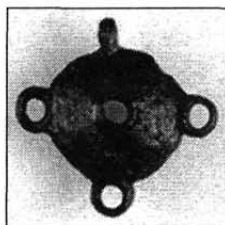
Kr. e. V–IV. sz.

Bronz.

Átm.: 2,8 cm

Eger-Nagy-Eged, szórvány (Heves m.)

DIV. Ltsz.: A.80.13.142. (Fodor L.)

Kat. 132.

133. Fenőkörtartó

Kr. e. V–IV. sz.

Bronz.

H.: 6,2 cm

Eger-Nagy-Eged, szórvány (Heves m.)

DIV. Ltsz.: A.80.13.146. (Fodor L.)

134. Hajkarikapár

Kr. e. V–IV. sz.

Bronz, elektronnal bevont, formájuk kerek, de végeik különböző irányba néznek. A vastosabb (kör átmetszetű) karikák egyik végükön profiláltak, másikon kisebb és nagyobb kúpából összetevődő díszítmény ül. Ezek élénél két (ill. három?), négy gömböcskéből alkotott granuláció foglal helyet.

M.: 2,2 cm, 1,6 cm (a díszgomb h.: 1,1 cm)

Törökszentmiklós–Surján, 100. sír, ill. „a” ház (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 62.4.168–169.

Irod.: CSALOG–KISFALUDI 1985. 317., 318. Abb. 6. 3–4. (Cseh J.)

135. Gyűrű

Kr. e. V–IV. sz.

Bronz, lemezből hajlított, melyet két végén hosszanti bevágásokkal három keskenyebb szalagocskára oszt-

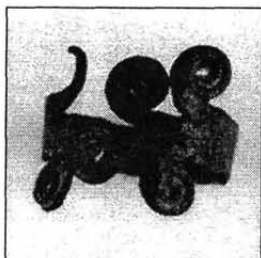
tottak. Ezeket elvékonyítva megnyújtva spirálszerűen körbe hajlítoták. Az egyik spirálja hiányzik csak karomszerű indítása készült el.

Átm.: 1,8 cm, szél.: 1,6 cm

Szabadszállás-Józan, 56/4. sír (BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.194.

(Horváth A.)

Kat. 135.

136. Csüngő

Kr. e. V–IV. sz.

Bronzlemezből készült, trapéz alakú öt sorban poncolt gyöngysorral, lyukkal. Párja hiányos, keskenyedő vége törött (62.2.195.).

2,4x1,4 cm

Szabadszállás-Józan, 56/6. sír BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.196.

(Horváth A.)

Kat. 136.

137. Amulett

Kr. e. V–IV. sz.

Bronzlemez, közepén lyukkal, körkörös és sima poncolt kerettel.

Átm.: 2,4 cm

Szabadszállás-Józan, 56/15. sír

(BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.212.

(Horváth A.)

138. Fibula

Kr. e. V–IV. sz.

Bronz, öntött, íve bordázott, rugós tűje ép. Tűtartójaként visszahajtott lába töredezett.

5,6x3,0 cm

Szabadszállás-Józan, 166. sír (BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.505.

(Horváth A.)

139. Karperec

Kr. e. V–IV. sz.

Bronz, öntött, bordázott felületű nyitott végén poncolt vonaldísz.

Átm.: 7,6–7,9 cm

Szabadszállás-Józan, 8/4. sír (BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.19.

(Horváth A.)

140. Fülbevaló pár

Kr. e. V–IV. sz.

Bronz, tömör, elektron bevonatú, felületén körkörös bordázattal díszített, egyik vége pecsétlősen lapos, másik elvékonyodik.

Átm.: 1,9 cm, v.: 0,5 cm

Szabadszállás-Józan, 33/25–26. sír

(BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.105.

(Horváth A.)

141. Fülbevaló pár

Kr. e. V–IV. sz.

Bronz, tömör, elektron bevonatú, egyik vége pecsétlős, a másikon kúpos dísszel, amely törött, illetve az egyik darabon hiányzik is.

Átm.: 1,8 cm, v.: 0,6 cm

Szabadszállás-Józan, 56/7–8. sír

(BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.198–199.

(Horváth A.)

142. Fülbevaló

Kr. e. V–IV. sz.

Bronz, öntött, elektron bevonattal,

egyik vége pecsétlős, másik elhegyesedik. Oldalán bordázott.

Átm.: 2,0 cm, v.: 0,5 cm

Szabadszállás-Józan, 77/3. sír (BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.272.

(Horváth A.)

Kat. 142.

143. Karperecek

Kr. e. III. sz.

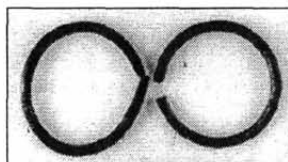
Bronz, mindkettő körátmetszetű huzalból készült, nyitott végű, keresztirányú rovátkolás köteggel, a rovátkák között „Z” mintával díszítve.

Átm.: 7–7,2 cm, 6,9–7,7 cm

Hortobágy-Árkus, 16. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: 77.151.8/a–b.

(Horváth M. A.)

Kat. 143.

144. Hajkarikák

Kr. e. III. sz.

Bronz, spirálszerűen meghajlított, erősen megégett, egykor talán gerezdelt, pecsétlős vagy bogyós végű. – Bronz, gerezdelt huzalból, elektron bevonatú, pecsétlős, ill. kúpos végű hajkarika. Az elektron kúp peremén filigrán drót. Égett.

Hortobágy-Árkus, 25. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: 78.114.6–7.

(Horváth M. A.)

145. Hajkarikák

Kr. e. III. sz.

Bronz, mindkettő gerezdelt huzalból készült, spirálszerűen meghajlított, pecsétlős végű, megégett, deformált. Egyiken látszik az ezüst vagy elektron bevonat maradványa. Kúpos végük hiányzik.

Hortobágy-Árkus, 27. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: 78.116.4.

(Horváth M. A.)

146. Bronztégely

Kr. e. III. sz.

Bronzlemezről hajlított fedeles tégely, feneke hiányzik. A fedél peremén és a tégely alján eredetileg apró karikákra szerelt trapéz alakú lemezek csüngtek. A tégely oldalán poncolt zezugminta és pontok láthatók. Töredékes.

M.: 1,8 cm, átm.: 2,4 cm

Hortobágy-Árkus, 16. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: 77.151.1.

(Horváth M. A.)

Kat. 146.

147. Hajkarika

Kr. e. III–II. sz. fordulója

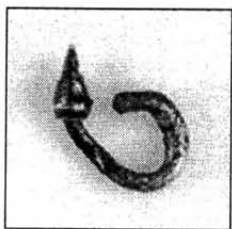
Bronz, huzalból készült, elektron bevonatú, körátmetszetű összehajlított karika egyik végén kúpos hegygel.

H.: 3 cm

XV. ker. Rákospalota–Mogyoród útja 42., 3. sír (Bp.)

BTM. Ltsz.: 2000.109.5.

(Horváth M. A.)

Kat. 147.

148. Tű

Bronz, korongos fejű, a fej alatti részen négy bordával tagolt, majd a tű kétharmad részénél egy gomb díszíti.

H.: 9,2 cm

Nyíregyháza–Lichtmann sertéshízallda (SZSZB. m.)

JAM. Ltsz.: 62.146.3.

(Almássy K.–Istvánovits E.)

149. Nyílhegy

Bronz, három szárnyú, köpűs.

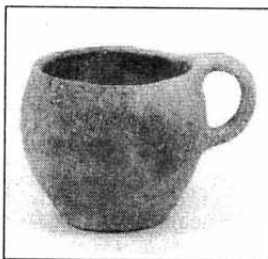
3,2x0,8 cm

Szakoly–Bornemissza-birtok (SZSZB. m.)

JAM. Ltsz.: 58.103.5.

(Almássy K.–Istvánovits E.)

KERÁMIA

Kat. 150.

150. Bögre

Kr. e. IX–VIII. sz.

Cserép, kézzel formált, sárgásbarna színű, egyenetlenül égetett, hordó formájú, behúzott peremének széléből induló szalagfüle kereken ívelődik.

M.: 9,75 cm, szá.: 9,7 cm, fá.: 6,3 cm

Maklár–Koszpérrium, 8. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 61.31.19.

Irod.: PATEK 1989–90. 17. t. 5.

(Váradi A.)

151. Csésze

Kr. e. IX–VIII. sz.

Cserép, kézzel formált, fekete színű, hengeres nyakú, gömbölyű aljú. Enyhén kihajló pereme ferdén levágott, az edény a fülnél a legalacsonyabb. Szájpereméből induló füle felfelé ívelődik, s az éles hasvonalába fut. Az edény grafitozott belsejét nyolc, hármassával bekarcolt vonalköteg díszíti, melyek fenekének közepéről sugárszerűen ágaznak szét.

M.: 5,7 cm, szá.: 9,7 cm

Maklár–Koszpérrium, 97. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 66.25.87.

Irod.: PATEK 1989–90. 19. t. 7.

(Váradi A.)

Kat. 151.

152. Fazék

Kr. e. IX–VIII. sz.

Cserép, kézzel formált, sötétszürke színű, sárga foltos, egyenetlenül égetett, hordó formájú. Behúzott pereme elvékonyodik, vállán két rövid fül és két bütyök helyezkedik el párban egymással szemben, ezek alatt az edény felszíne függőlegesen simított.

M.: 18 cm, szá.: 13,3 cm, fá.: 11,2 cm

Maklár–Koszpérrium, 8. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 61.31.18.

Irod.: PATEK 1989–90. 17. t. 6.

(Váradi A.)

153. Urna

Kr. e. IX–VIII. sz.

Cserép, kézzel formált, sötétszürke színű, kettős csonkakúpos testű, pereme kihajló, vállán függőleges besítmítás, hasa fölött három helyen függőlegesen ívelő bütykös fül látható. A fülek körül három kör alakú bemélyedés.

M.: 19 cm, szá.: 18,6 cm, fá.: 11,5 cm

Füzesabony–Kettőshalom, 43. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 71.3.1.

Irod.: PATEK 1989–90. 13. t. 2. (Váradi A.)

154. Urna

Kr. e. IX–VIII. sz.

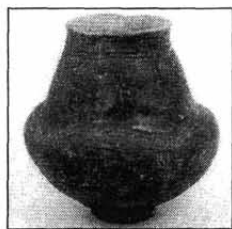
Cserép, kézzel formált, kívül fekete, belül téglavörös színű, fényezett felületű, pereme alig kihajló, nyaka csonkakúpos. Pereme alatt négy körbefutó hornyolt vonal, kiugró hasa három függőleges hornyolással négy részre osztott, a kihasasodásokon vízszintesen ívelődő hornyolásokkal. Kis talpgyűrűje van.

M.: 15,8 cm, szá.: 8,5 cm, fá.: 5,5 cm

Füzesabony–Kettőshalom, 60. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 71.3.29.

Irod.: PATEK 1989–90. 15. t. 12. (Váradi A.)

Kat. 154.

155. Urna

Kr. e. IX–VIII. sz.

Cserép, kézzel formált, kívül sötétszürke, belül vörösesbarna színű, ket-

tős csonkakúpos teste, talpgyűrűje van. Pereme vízszintesen vágott, homorúan ívelt nyakán egymással szemben két fül és két kerek bütyök helyezkedik el.

M.: 20,8 cm, szá.: 16,2 cm, fá.: 10,3 cm

Füzesabony–Kettőshalom, 52. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 71.3.15.

Irod.: PATEK 1989–90. 13. t. 3. (Váradi A.)

Kat. 155.

156. Tál

Kr. e. IX–VIII. sz.

Cserép, kézzel formált, kívül világosbarna, belül sötétszürke színű, formája negyedgömbös. Elvékonyodó behúzott pereme alatt egy helyen apró szalagfűl, vele átellenben kis szemölcs, valamint két egymással szemben elhelyezett függőleges kis bütyök.

M.: 6 cm, szá.: 16,4 cm, fá.: 4 cm

Füzesabony–Kettőshalom, 58. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 71.3.27.

Irod.: PATEK 1989–90. 13. t. 7. (Váradi A.)

157. Urna

Kr. e. IX–VIII. sz.

Cserép, kézzel formált, vörösfeketés színű, simított felületű, egyenetlenül égetett, kihajló peremű, bikónikus testének alsó része alacsonyabb. Vállán szimmetrikusan elhelyezve egy hosszabb ujjbenyomkodással tagolt

rátett bütyök és két, átfúrt fület utánzó rövid kis bütyök.

M.: 17 cm, szá.: 17,5 cm, fá.: 13,3 cm
Füzesabony–Kettőshalom, 63. sír
(Heves m.)

DIV. Ltsz.: 71.3.38.

Irod.: PATEK 1989–90. 14. t. 6.

(Váradi A.)

158. Bögre

Kr. e. IX–VIII. sz.

Cserép, kézzel formált, kívül sárgás, belül sötétszürke színű, egyenetlenül égetett, foltos, kihajló peremű, élesen hasasodó, egyfülű.

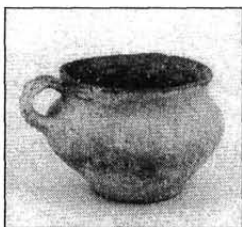
M.: 9 cm, szá.: 11 cm, fá.: 6,5 cm

Tarnaörs–Csárdamajor, „B” sír
(Heves m.)

DIV. Ltsz.: 67.5.16.

Irod.: PATEK 1989–90. 25. t. 1.

(Váradi A.)

Kat. 158.

159. Tál

Kr. e. IX–VIII. sz.

Cserép, kézzel formált, kívül sárgászürke, belül fekete színű, csonkakúpos testű. Behúzott, rézsútosan sűrűn hornyolt pereme alatt egy vízszintesen kiálló és kissé lefelé hajló bütyök.

M.: 11 cm, szá.: 28,7 cm, fá.: 10,8 cm

Sirok–Akasztómály, 3. sír

(Heves m.)

DIV. Ltsz.: 70.11.7.

Irod.: PATEK 1989–90. 21. t. 4.

(Váradi A.)

Kat. 159.

160. Fazék

Kr. e. IX–VIII. sz.

Cserép, kézzel formált, barnás színű, csupor formájú, enyhén behúzott elvékonyodó pereme alatt négy, egymással szemben lévő bütyök.

M.: 11,7 cm, szá.: 12,7 cm, fá.: 8,4 cm

Sirok–Akasztómály, 8. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 70.11.26.

Irod.: PATEK 1989–90. 23. t. 3.

(Váradi A.)

161. Urna

Kr. e. IX–VIII. sz.

Cserép, kézzel formált, kívül sötétszürke, belül vörösesbarna színű, tölcéses nyaka alatt és vállának tövében bekarcolt vonalköteg. Kiugró hasán függőleges sűrű hornyolatok és négy helyen hármás bütyök.

M.: 25 cm, szá.: 20,6 cm, fá.: 10,9 cm

Sirok–Akasztómály, 1. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 70.11.1.

Irod.: PATEK 1989–90. 20. t. 1.

(Váradi A.)

Kat. 161.

162. Csésze

Kr. e. IX. sz. vége–VIII. sz.

Cserép, kézzel formált, fényezett, pereme egyenes, alatta nyomott gömb alakú. A hasvonalon függőleges, mély árkok között kannelú-

radíszes, alja omphaloszos. Belső felületét besimított hálóminta borítja. M.: 6,7 cm, szá.: 13,2 cm, fá.: 2,7 cm
Doboz–Marói erdő, 1. sír (Békés m.)
BMM. Ltsz.: 60.6.1.
Irod.: GAZDAPUSZTAI 1964–65.,
1. kép (*Gyucha A.*)

163. Urna

Kr. e. VIII. sz.
Cserép, fekete, belül barna színű, vállla függőlegesen árkolt.
M.: 28,2 cm
Füzesabony–Öregdomb, 5. sír
(Heves m.)
MNM. Ltsz.: 56.16.6.
Irod.: KEMENCZEI 1989. 63., 5.
kép 1. (*Kemenczei T.*)

164. Tál

Kr. e. VII. sz. második fele
Cserép, kézzel formált, barna színű, behajló, turbántekecses peremű.
M.: 6,8 cm, szá.: 19,2 cm
Szentés–Vekerzug, 77. sír
(Csongrád m.)
MNM. Ltsz.: 53.51.243.
Irod.: PÁRDUCZ 1954. 82. 26.
kép 3. (*Kemenczei T.*)

165. Tál

Kr. e. VII. sz. második fele
Cserép, kézzel formált, sötétbarna színű, pereme kihajló, magas talpa van. Belseje besimított mintával díszített.
M.: 12,5 cm, szá.: 23,8 cm, fá.: 11,8 cm
Tápiószéle, 7. sír (Pest m.)
MNM. Ltsz.: 11.1939.12.
Irod.: PÁRDUCZ 1966. 23. t. 8.,
29. t. 4. (*Kemenczei T.*)

166. Csopor

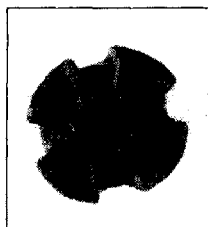
Kr. e. VII. sz. második fele
Cserép, kézzel formált, szürkésbar-

na színű, pereme hiányzik, teste öblös. Nyakát bevéssett vízszintes vonalak, vállát ágain mentén rovátkolt kereszt alakú mintasor díszíti.

M.: 6,5 cm, fá.: 4,7 cm
Tápiószéle, 109. sír (Pest m.)
MNM. Ltsz.: 2.1942.45.
Irod.: PÁRDUCZ 1966. 28. t. 3.;
KEMENCZEI 1983. 61. 6. kép.
(*Kemenczei T.*)

167. Agyagpecsételő

Kr. e. VII. sz. második fele
Cserép, kúp alakú, sötétbarna színű, felületén négy négyszög, középütt köralak alkotja mintáját.
H.: 2,5 cm, átm.: 2 cm
Tápiószéle, 102. sír (Pest m.)
MNM. Ltsz.: 2.1942.28.
Irod.: PÁRDUCZ 1966. 19. t. 16.;
KISFALUDI 1997. 91. 8. kép 6.
(*Kemenczei T.*)

Kat. 167.

168. Füles bögre

Kr. e. VII. sz. vége–VI. sz.
Cserép, korongolt, sötétszürke színű, kihajló peremű, kettős kúpos, egyfülű.
M.: 9,2 cm, szá.: 9,3 cm, fá.: 4 cm
Csanytelek–Újhalastó, 41. sír
(Csongrád m.)
KJM. Ltsz.: 83.1.198. (*Scholtz R.*)

169. Edény

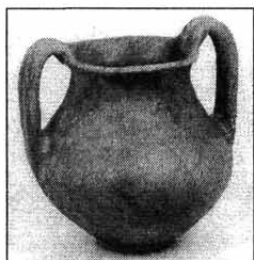
Kr. e. VI. sz.
Cserép, korongolt, szürke színű, pereme kihajló, nyakán borda fut körbe, teste öblös.

M.: 29,6 cm, szá.: 15 cm
 Szentés-Vekerzug, 27. sír
 (Csongrád m.)
 MNM. Ltsz.: 53.51.33.
 Irod.: PÁRDUCZ 1954. 83., 27.
 kép 6. (Kemenczei T.)

170. Edény

Kr. e. VI. sz.
 Cserép, korongolt, szürke színű, két
 széles szalagfülének közepén baráz-
 da fut végig. Oldala alul egy helyen
 kiegészített.

M.: 21,2 cm, szá.: 17 cm, fá.: 9,3 cm
 Szentés-Vekerzug, 38. sír
 (Csongrád m.)
 MNM. Ltsz.: 53.51.97.
 Irod.: PÁRDUCZ 1954. 84. 28.
 kép 7. (Kemenczei T.)

Kat. 170.

171. Tál

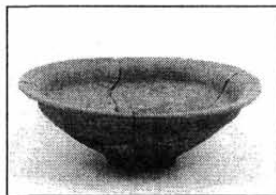
Kr. e. VI. sz.
 Cserép, korongolt, szürke színű, be-
 hajló peremű. Oldala több helyen
 átfúrt.

M.: 10,7 cm, szá.: 29, 5 cm, fá.:
 9,5 cm
 Szentés-Vekerzug, 38. sír
 (Csongrád m.)
 MNM. Ltsz.: 53.51.98.
 Irod.: PÁRDUCZ 1954. 84., 28.
 kép 3. (Kemenczei T.)

172. Tál

Kr. e. VI. sz.
 Cserép, korongolt, szürke színű, ki-
 hajló peremű.

M.: 9,8 cm, szá.: 28 cm, fá.: 8 cm
 Szentés-Vekerzug, 38. sír
 (Csongrád m.)
 MNM. Ltsz.: 53.51.99.
 Irod.: PÁRDUCZ 1954. 82., 26.
 kép 17. (Kemenczei T.)

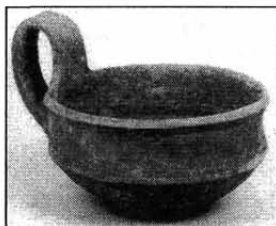

Kat. 172.

173. Bögre

Kr. e. VI. sz.
 Cserép, korongolt, szürke színű,
 füle a perem fölé emelkedik, alja
 gömbszelet alakú.

M.: 8,4 cm, szá.: 15 cm, fá.: 6 cm
 Szentés-Vekerzug, 38. sír
 (Csongrád m.)
 MNM. Ltsz.: 53.51.100.
 Irod.: PÁRDUCZ 1954. 82., 26.
 kép 8. (Kemenczei T.)

Kat. 173.

174. Csupor

Kr. e. VI. sz.
 Cserép, kézzel formált, barna színű,
 kettős csonka kúp alakú.

M.: 11,9 cm, szá.: 6,7 cm, fá.: 5,2 cm
 Szentés-Vekerzug, 38. sír
 (Csongrád m.)
 MNM. Ltsz.: 53.51.101.
 Irod.: PÁRDUCZ 1954. 82. 26.
 kép 11. (Kemenczei T.)

175. Bögre

Kr. e. VI. sz.

Cserép, korongolt, sötétszürke színű, füle a perem fölé emelkedik.

M.: 12,3 cm, szá.: 12 cm, fá.: 6 cm

Szentes-Vekerzug, 53. sír

(Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 53.51.144.

Irod.: PÁRDUCZ 1954. 82., 26.

kép 5. (Kemenczei T.)

Kat. 175.

176. Csupor

Kr. e. VI. sz.

Cserép, kézzel formált, barna színű, hordó alakú, egyenes pereme alatt három kisebb és egy nagyobb bütyök van.

M.: 10 cm, szá.: 9 cm, fá.: 6,8 cm

Szentes-Vekerzug, 53. sír

(Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 53.51.145.

Irod.: PÁRDUCZ 1954. 82., 26.

kép 1. (Kemenczei T.)

177. Urna

Kr. e. VI. sz.

Cserép, korongolt, szürke színű, kihajló peremű, öblös testű, vállának felső részén vízszintes borda húzódik végig.

M.: 28 cm, szá.: 10 cm

Szentes-Vekerzug, 64. sír

(Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 53.51.192.

Irod.: PÁRDUCZ 1954. 84., 23.

kép 1. (Kemenczei T.)

Kat. 177.

178. Kis urna

Kr. e. VI. sz.

Cserép, korongolt, szürke színű, pereme kihajló, kettős csonka kúp alakú, öblös.

M.: 13,5 cm, szá.: 6 cm, fá.: 4 cm

Szentes-Vekerzug, 71. sír

(Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 53.51.223.

Irod.: PÁRDUCZ 1954. 8. t. 23.

(Kemenczei T.)

179. Urna

Kr. e. VI. sz.

Cserép, kézzel formált, barna színű, pereme kihajló, öblös, kettős csonka kúp alakú.

M.: 34,5 cm, szá.: 19,5 cm, fá.: 11,5 cm

Tápiószéle, 74. sír (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 11.1939.115.

Irod.: PÁRDUCZ 1966. 33. t. 12.

(Kemenczei T.)

180. Korsó

Kr. e. VI. sz.

Cserép, kézzel formált, barna színű, nyakrésze hosszú, válla kiugró, keskeny, függőlegesen árkolt. Nyakán alul egy szalagfül található.

M.: 15,5 cm, szá.: 5,2 cm, fá.: 4,3 cm

MNM. Ltsz.: 75.1969.60a.

Tápiószéle, 93. sír (Pest m.)

Irod.: PÁRDUCZ 1966. 28. t. 5.

(Kemenczei T.)

Kat. 180.

181. Csupor

Kr. e. VI. sz.

Cserép, korongolt, világosbarna színű, pereme kihajló, nyaka szűk, teste kettős csonka kúp alakú. Nyakát és öblét hullámvonalakból álló minta díszíti.

M.: 16 cm, szá.: 7,2 cm, fá.: 4,8 cm

Tápiószele, 263. sír (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 3.1948.13.

Irod.: PÁRDUCZ 1966. 41. t. 17.;

KEMENCZEI 1983. 62. 7. kép.

(Kemenczei T.)

182. Urna

Kr. e. VI. sz.

Cserép, kézzel formált, sötétszürke színű, pereme kihajló, nyakán vízszintes árkolás fut körbe, teste öblös.

M.: 17,7 cm, szá.: 13 cm, fá.: 10 cm

Tápiószele, 184. sír (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 54.27.49.

Irod.: PÁRDUCZ 1966. 31. t. 9.

(Kemenczei T.)

Kat. 182.

183. Korsó

Kr. e. VI. sz.

Cserép, korongolt, szürke színű, nyaka részben kiegészített, füle a perem alatt kezdődik, s a vállra támaszkodik.

M.: 14,8 cm, szá.: 9,5 cm, fá.: 5,5 cm

Tápiószele, 184. sír (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 75.1969.60a.

Irod.: PÁRDUCZ 1966. 55.

(Kemenczei T.)

184. Csésze

Kr. e. VI. sz.

Cserép, kézzel formált, szürkésbarna színű, pereme kihajló, alsó része gömbszelet alakú. Füle felül két helyen kicsúcsosodik.

M.: 6,1 cm, szá.: 13,5 cm, fá.: 6 cm

Tápiószele, 342. sír (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 11.1951.62.

Irod.: PÁRDUCZ 1966. 58. t. 3.

(Kemenczei T.)

185. Urna

Kr. e. VI. sz.

Cserép, korongolt, szürke színű, pereme kihajló, nyaka szűk, teste kettős csonka kúp alakú.

M.: 17 cm, szá.: 7,6 cm, fá.: 7,5 cm

Tápiószele, 360. sír (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 52.94.6.

Irod.: PÁRDUCZ 1966. 69. t. 1.

(Kemenczei T.)

186. Agyagpecsételő

Kr. e. VI. sz.

Cserép, téglalapalakú, barna színű, felületét hat sorban bemélyített háromszögek, pontok fedik. Hátlapján letört fogantyú nyoma látszik.

Átm.: 6–5,5, cm

Tápiószele, 372. sír (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 52.94.42.

Irod.: PÁRDUCZ 1966. 61. t. 10.;

KISFALUDI 1997. 84. 3. kép 1.

(Kemenczei T.)

187. Bögre

Kr. e. VI. sz.

Cserép, kézzel formált, sötétszürke színű, pereme kihajló, nyaka szűk, teste nyomott gömb alakú. Nyakát

vízszintes, öblét függőleges árkolás díszíti. Fülének végén kilenc kerek bütyök van.

M.: 11,5–8 cm, szá.: 4,1 cm

Tápiószele, 372. sír (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 52.94.41.

Irod.: PÁRDU CZ 1966. 60. t. 24.

(Kemenczei T.)

188. Csupor

Kr. e. VI. sz.

Cserép, korongolt, sötétszürke színű, szája széles, nyaka ívelt, teste kettős csonka kúp alakú. Nyakán borda fut körbe.

M.: 11 cm, szá.: 9,5 cm, fá.: 5,2 cm

Tápiószele, 462. sír (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 52.94.102a.

Irod.: PÁRDU CZ 1966. 72. t. 4.

(Kemenczei T.)

Kat. 188.

189. Csupor

Kr. e. VI. sz.

Cserép, kézzel formált, fekete színű, pereme kihajló, nyaka magas, széles, alsó része gömbszelet alakú. Nyakát vízszintes, vállát ék alakú árkolt vonalakból álló minta díszíti.

M.: 8,7 cm, szá.: 5,5 cm, fá.: 4,5 cm

Tápiószele, 462. sír (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 52.94.102b.

Irod.: PÁRDU CZ 1966. 73. t. 4.

(Kemenczei T.)

190. Bögre

Kr. e. VI. sz.

Cserép, korongolt, szürke színű, fele erősen a perem fölé emelkedik.

Pereme egyenes, nyaka széles, teste lapos kettős csonka kúp alakú.

M.: 6,5 cm, szá.: 8 cm, fá.: 3,7 cm

Tápiószele, 462. sír (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 52.94.103.

Irod.: PÁRDU CZ 1966. 62. 5. kép 1.

(Kemenczei T.)

191. Agyagpecsételő

Kr. e. VI. sz.

Cserép, világosbarna színű, négyszög alakú, hét sorban bemélyített háromszögek és hármass pontokból álló minta díszíti.

H.: 5,2 cm

Piliny (Nógrád m.)

MNM. Ltsz.: 61.16.90.

Irod.: KISFALUDI 1997. 84. 3. kép.

(Kemenczei T.)

192. Agyagpecsételő

Kr. e. VI. sz.

Cserép, világosbarna színű, hosszú téglalap alakú, lapos, hátlapjának közepén fülnyom van. Felületét kis háromszögekből álló bemélyített minta borítja.

12x4,9 cm

Piliny (Nógrád m.)

MNM. Ltsz.: 44.1898.155.

(Kemenczei T.)

Kat. 193.

193. Agyagpecsételő

Kr. e. VI. sz.

Cserép, hosszú rúd alakú, mintáját hat pontos közepű kettős borda alkotja.

10,6x1 cm

Piliny (Nógrád m.)

MNM. Ltsz.: 44.1898.156.

Irod.: HAMPEL 1886. 70. t. 11.;
KISFALUDI 1997. 91., 8. kép 8.
(Kemenczei T.)

194. Agyagpecsételő

Kr. e. VI. sz.

Cserép, keskeny rúd alakú hosszú fogantyúval, felületén a minta négy, benyomott pontokkal díszített és sorban elrendezett négyszögből áll. Rajta vörös és kék festék nyoma látszik.

5,8,6x1,2 cm

Piliny (Nógrád m.)

MNM. Ltsz.: 61.16.89.

Irod.: KISFALUDI 1997. 87., 6.

kép 5. (Kemenczei T.)

195. Agyagpecsételő

Kr. e. VI. sz.

Cserép, világosszürke színű, téglalap alakú, lapos. Mintája kettős négyszögekbe foglalt horogkeresztekből, valamint ék alakú, s egy helyen „X” alakú bemélyített vonalakkal áll.

7,8x4 cm

Magyarország, ismeretlen lelőhely

MNM. Ltsz.: 62.19.15.

(Kemenczei T.)

Kat. 195.

196. Orsógomb

Kr. e. VI. sz.

Cserép, kézzel formált, sötétbarna, függőlegesen hat síkban profilált gömbforma.

M.: 2 cm, átm.: 2,5 cm

Heves–Simmelweis u. 17., A/3. sír
(Heves m.)

DIV. Ltsz.: 68.4.19.

Irod.: SZABÓ 1969. XI. t. 6.

(Váradi A.)

197. Orsógomb

Kr. e. VI. sz.

Cserép, kézzel formált, barna színű, hordó formájú, egész testén vízszintesen körbefutó barázdák díszítik.

M.: 2,2 cm, átm.: 2,8 cm

Heves–Simmelweis u. 17., B/5. sír
(Heves m.)

DIV. Ltsz.: 68.4.30.

Irod.: SZABÓ 1969. XII. t. 3.

(Váradi A.)

198. Urna

Kr. e. VI. sz. első fele

Cserép, kézzel formált, vörössárga színű, fényezett, szürke foltos, enyhén kihajló peremű, kettőskúpos testű, pseudo-villanova típusú. Hasvonalán négy, szimmetrikus elhelyezésű, lelógó bütyök található.

M.: 29 cm, szá.: 16 cm, fá.: 11,5 cm

Sándorfalva–Eperjes, 145. sír

(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 84.2.88.

Irod.: GALÁNTA 1983. 31. t. 1.

(Scholtz R.)

Kat. 198.

199. Edény

Kr. e. VI. sz. közepe

Cserép, kézzel formált, sötétbarna színű, haséle vertikális mélyítésekkel nyolc cikkelyre osztva.

M.: 7,3 cm, szá.: 5,3 cm, fá.: 4 cm

Tiszaeszlár–Kunsír (SZSZB. m.)
DM. Ltsz.: IV.1935.21.
Irod.: M. NEPPER 1968. 59., VII. t.
(M. Nepper I.)

200. Edény

Kr. e. VI–V. sz.
Cserép, kézzel formált, barna színű, egyenetlen, aszimmetrikus, pereme kihajlik, s a perem felé az edény nyaka szűkül, hasa széles.
M.: 14–15,5 cm, szá.: 10,2 cm, fá.: 11 cm
Szirmabesenyő, vagy környéke (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 53.750.55.
Irod.: LESZIH 1939. IV. 3.
(B. Hellebrandt M.)

201. Edény

Kr. e. VI–V. sz.
Cserép, kézzel formált, fekete színű, pereme kihajlik, teste kettőskónikus. Hasán cikk-cakk díszítés mélyed az agyagba, ez néhol dupla vonalú.
M.: 6,2 cm, szá.: 3,6 cm, fá.: 2 cm
Szirmabesenyő, vagy környéke (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 53.750.8.
Irod.: HELLEBRANDT 2000. 15. kép 20. (B. Hellebrandt M.)

202. Edényke

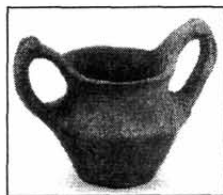
Kr. e. VI–V. sz.
Cserép, kézzel formált, szemcsés anyagú, barnásszürke színű. Hengeres nyaka felfelé szűkül, hasa élesen profilált, alját nem képezték ki.
M.: 3,5 cm, szá.: 2,4 cm, fá.: 0,5 cm
Szirmabesenyő, vagy környéke (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 53.750.9.
(B. Hellebrandt M.)

203. Kétfülű edény

Kr. e. VI–V. sz.
Cserép, kézzel formált, sötétszürke színű, nyaka kifelé tart, válla profilált, és a földre merőlegesen, azaz a két fül között egy-egy bütyök van a hason. A fültől a bütyökhöz elkeskenyedő sekély árok érződik. Az egyik füle restaurált. A fül rombusz átmetszetű. Alja nincs kiképezve.
M.: 5 cm, szá.: 8 cm, fá.: 0,5 cm
Szirmabesenyő, vagy környéke (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 53.750.19.
Irod.: HELLEBRANDT 2000. 15. kép 16. (B. Hellebrandt M.)

204. Kétfülű edényke

Kr. e. VI–V. sz.
Cserép, kézzel formált, szürkésbarna színű, pereme kissé kifelé tart, nyakán cikk-cakk díszítés, két szalagfüle a peremből indul ki és a hasig tart. Szalagfülén legfelül két-két plasztikus gomb helyezkedik el.
M.: 4,8 cm, szá.: 4,5 cm, fá.: 3 cm
Szirmabesenyő, vagy környéke (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 53.750.58.
Irod.: HELLEBRANDT 2000. 15. kép 14. (B. Hellebrandt M.)

Kat. 204.

205. Tál

Kr. e. VI–V. sz.
Cserép, korongolt mély tál, szürkésbarnás színű, pereme kihajlik, nyakán plasztikus borda van. Alja kissé homorú. Hasán mélyített vonal fut körbe. Szalagfüle a peremből indul

ki és a hasig tart.

M.: 10,7 cm, szá.: 21,3 cm, fá.: 6,7 cm

Gesztely és Hernádkak közti

Nagypart (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 53.806.7.

(B. Hellebrandt M.)

206. Tál

Kr. e. VI–V. sz.

Cserép, korongolt, barnásszürke színű pereme kihajlik, válla és alja profilált. A peremen belül hullámvonaldísz látható, mely tervezetlen, egyenetlen, megszakad, majd folytatódásgosan újra karcolt.

M.: 7,2 cm, szá.: 20,2 cm, fá.: 7,5 cm

Gesztely és Hernádkak közti

Nagypart (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 53.806.6.

Irod.: KEMENCZEI 1983. 11.

ábra 5. (B. Hellebrandt M.)

207. Pecsétlő

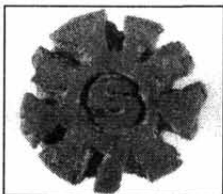
Kr. e. VI–V. sz.

Cserép, virág alakú, közepén egy körben „S” betű szerű mintával.

Átm.: 2,7 cm

Lajosmizse, M5 út 26. lh. (BK. m.)

KJM. Ltsz.: 95.1.121. (Kulcsár V.)

Kat. 207.

208. Pecsétlő

Kr. e. VI–V. sz.

Cserép, sötétszürke színű, kúpos fogazással. Mintája sekélyen bekarcolt vonalakból áll.

Átm.: 2 cm

Lajosmizse, M5 út 26. lh. (BK. m.)

KJM. Ltsz.: 95.1.122. (BK. m.)

(Kulcsár V.)

209. Orsógomb

Kr. e. VI–V. sz.

Cserép, kézzel formált, szürke színű, bikónikus orsógomb. Egyik felét napsugárszerű alakzatban hat bekarcolt vonal díszíti.

M.: 0,6 cm, átm.: 3,5 cm

Lajosmizse, M5 út 26. lh. (BK. m.)

KJM. Ltsz.: 95.1.119. (Kulcsár V.)

210. Orsógomb

Kr. e. VI–V. sz.

Cserép, kézzel formált, sárga színű, aszimmetrikus, bikónikus.

M.: 2 cm, átm.: 3,6 cm

Lajosmizse, M5 út 26. lh. (BK. m.)

KJM. Ltsz.: 95.1.125. (Kulcsár V.)

211. Orsógomb

Kr. e. VI–V. sz.

Cserép, kézzel formált, szürke színű, bikónikus, napsugár mintával.

M.: 1,6 cm, átm.: 3 cm

Lajosmizse, M5 út 26. lh. (BK. m.)

KJM. Ltsz.: 95.1.136. (Kulcsár V.)

212. Talpas tál

Kr. e. VI–V. sz.

Cserép, korongolt, sötétszürke színű, vízszintesen kihajló peremű, kúpos vállú, ívelt aljú. Az alacsony, korong alakú csőtalpon, hármas hornyolás fut körbe.

M.: 14,5 cm, szá.: 18 cm, fá.: 11 cm

Csanytelek–Újhalastó, 33. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.1.149. (Scholtz R.)

Kat. 212.

213. Bögre

Kr. e. VI–V. sz.

Cserép, korongolt, szürke színű, kihajló peremű, kettős kónikus testű, magas fülű.

M.: 10,1 cm, szá.: 12 cm, fá.: 6 cm

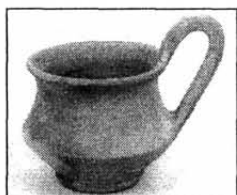
Csanytelek–Újhalastó, 16. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.1.70.

Irod.: GALÁNTA 1981. 9. kép 11.

(Scholtz R.)

Kat. 213.

214. Csupor

Kr. e. VI–V. sz.

Cserép, kézzel formált, vörös színű, egyenes peremű, hordó alakú. Pereme alatt négy kis kerek bütyök található.

M.: 16 cm, szá.: 13,5 cm, fá.: 10,5 cm

Csanytelek–Újhalastó, 16. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.1.74.

Irod.: GALÁNTA 1981. 9. kép 2.

(Scholtz R.)

Kat. 214.

215. Ikeredény

Kr. e. VI–V. sz.

Cserép, kézzel formált, barna színű, szürke foltos, két egyforma, enyhén kihajló peremű, kúpos nyakú, nyomott gömbös testű. Kis szalagfülük a két edény érintkezésénél, az edé-

nyek hasának magasságában helyezkedik el. A két edény érintkezési részenél átlukasztott.

M.: 6,6 cm, szá.: 4,8 cm, fá.: 1,9 cm

Csanytelek–Újhalastó, 77. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.2.84.

Irod.: GALÁNTA 1981. 11. kép 3.

(Scholtz R.)

216. Pecsétlő

Kr. e. VI–V. sz.

Cserép, kúpos testű, átfűrt. Mintája, négy, csúcsaikkal érintkező kis rombuszt mutat.

2x1,7 cm

Csanytelek–Újhalastó, 138. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.3.18. (Scholtz R.)

217. Orsógomb

Kr. e. VI–V. sz.

Cserép, sárgásszürke színű, kettős kúpos testű, három oldalán besimított csigavonallal díszített.

M.: 1,8 cm, átm.: 2,3 cm

Csanytelek–Újhalastó, 77. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.2.90. (Scholtz R.)

218. Orsógomb

Kr. e. VI–V. sz.

Cserép, barnássárga színű, kettős kúpos testű, három oldalán besimított csigavonallal díszített.

M.: 1,8 cm, átm.: 2,4 cm

Csanytelek–Újhalastó, 77. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.2.91. (Scholtz R.)

219. Urna

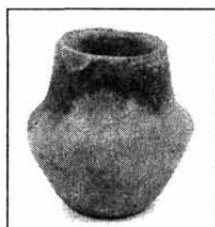
Kr. e. VI–V. sz.

Cserép, kézzel formált, világosbarna színű, szürke foltos, kettőskónikus testű, a nyakon rányomott agyaglapokban karcolt jelek láthatók.

M.: 29 cm, szá.: 15 cm, fá.: 11,5 cm
Gyula–Vasúti homokbánya (Békés m.)
EFM. Ltsz.: 60.114.1.
Irod.: BMKK. 29., 32. kép.
(*Gyucha A.*)

220. Edény

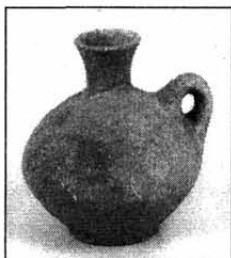
Kr. e. VI–V. sz.
Cserép, kézzel formált, szürkésbarna színű, hengeres nyakú, hasvonalát két függőleges bütyök díszíti.
M.: 10,5 cm, szá.: 6,8 cm, fá.: 5 cm
Békéscsaba–Fényes (Békés m.)
BMM. Ltsz.: 52.1142.1.
Irod.: BANNER 1932. XLVII. t. 59. (*Gyucha A.*)

Kat. 220.

221. Palack

Kr. e. VI–V. sz.
Cserép, korongon készült, szürke színű, nyomott gömbös testű, tölséres nyakú, az edénytest felső részén szalagfüllel.
M.: 12,7 cm, szá.: 4 cm, fá.: 5,6 cm
Békéscsaba–Fényes, 31. sír (Békés m.)
JATE. Ltsz.: 10817.
Irod.: PÁRDUCZ 1943. XII. t. 4.
(*Gyucha A.*)

Kat. 221.

222. Bögge

Kr. e. VI–V. sz.
Cserép, kézzel formált, szürkésbarna színű, kissé hasasodó testű, a hasvonalra, illetve a peremre támaszkodó szalagfüllel. Oldalt egy-egy, a füllel szemközt hármás bütyökcsoporthat ül a hasvonalon.
M.: 11,2 cm, szá.: 9,8 cm, fá.: 6,6 cm
Békéscsaba–Fényes, 31. sír (Békés m.)
JATE. Ltsz.: 10823.
Irod.: PÁRDUCZ 1943. XII. t. 2–3.
(*Gyucha A.*)

223. Csésze

Kr. e. VI–V. sz.
Cserép, kézzel formált, szürke színű, a fül magasan a perem fölé húzott, a perem a szemközti oldalon benyomott, az alj omphalosos.
M.: 5 cm, szá.: 11,5 cm, ill. 8,4 cm, fá.: 2,5 cm
Békéscsaba–Fényes, 31. sír (Békés m.)
JATE. Ltsz.: 10819.
Irod.: PÁRDUCZ 1943. XI. t. 1.
(*Gyucha A.*)

224. Edény

Kr. e. VI–V. sz.
Cserép, kézzel formált, hordóformájú, a perem alatt ujbbenyomkodásos borda fut körbe.
M.: 13,8 cm, szá.: 12,3 cm, fá.: 10,5 cm
Békéscsaba–Fényes, 17. sír (Békés m.)
JATE. Ltsz.: 10793.
Irod.: PÁRDUCZ 1943. XI. t. 9.
(*Gyucha A.*)

225. Bögge

Kr. e. VI–V. sz.
Cserép, korongolt, szürke színű, teste kettőskúpos, a behúzott nyakon enyhén kiemelkedő borda fut, a fül a rövid, kihajló perem fölé húzott.
M.: 11 cm, szá.: 9–10 cm, fá.: 6,5 cm

Orosháza–Gyopáros, 140. sír
(Békés m.)
SZKJM. Ltsz.: 72.94.1.
Irod.: JUHÁSZ 1976. 247., 15.
kép 5. (*Gyucha A.*)

226. Bögre

Kr. e. VI–V. sz.
Cserép, korongolt, teste kettőskúpos, a vállon és a hasvonalon mély árkolással díszített, a szalagfűl az egyenes perem fölé húzott.
M.: 8,2 cm, szá.: 8 cm, fá.: 4,6 cm
Orosháza–Gyopáros, 84. sír
(Békés m.)
SZKJM. Ltsz.: 72.60.1.
Irod.: JUHÁSZ 1976. 244., 12.
kép 1. (*Gyucha A.*)

Kat. 226.

227. Tál

Kr. e. VI–V. sz.
Cserép, korongolt, pereme behúzott, külső felülete simított.
M.: 10,7 cm, szá.: 30,5 cm, fá.: 7,3 cm
Orosháza–Gyopáros, 150. sír
(Békés m.)
SZKJM. Ltsz.: 72.99.1.
Irod.: JUHÁSZ 1976. 247., 15.
kép 3. (*Gyucha A.*)

228. Palack

Kr. e. V. sz.
Cserép, kézzel formált, vörösesbarna színű, helyenként fényezett, szürke foltos, kihajló peremű, ívelt nyakú, nyomottgömb testű. A besimítással hangsúlyozott vállvonalból in-

dulva a hasat sűrű, függőleges, vékony kannelura díszíti.

M.: 11 cm, szá.: 6 cm, fá.: 3,8 cm
Csanytelek–Újhalastó, 130. sír
(Csongrád m.)
KJM. Ltsz.: 83.2.303. (*Scholtz R.*)

229. Orsógomb

Kr. e. V. sz.
Cserép, vörös színű, gömb alakú, függőleges bevágásokkal díszített.
M.: 2,8 cm, átm.: 3,2 cm
Csanytelek–Újhalastó, 130. sír
(Csongrád m.)
KJM. Ltsz.: 83.2.308. (*Scholtz R.*)

230. Orsógomb

Kr. e. V. sz.
Cserép, vörös színű, kettőskúpos, kisméretű.
M.: 2,2 cm, átm.: 2,6 cm
Csanytelek–Újhalastó, 130. sír
(Csongrád m.)
KJM. Ltsz.: 83.2.309. (*Scholtz R.*)

231. Orsógomb

Kr. e. V. sz.
Cserép, barnásfekete színű, kettőskúpos, kisméretű.
M.: 1,3 cm, átm.: 2,3 cm
Csanytelek–Újhalastó, 130. sír
(Csongrád m.)
KJM. Ltsz.: 83.2.310. (*Scholtz R.*)

Kat. 232.

232. Pecsétlő

Kr. e. V. sz.
Cserép, kisméretű, átfúrt, „U” alakú mintával.

2,6x1,5 cm
Csanytelek–Újhalastó, 130. sír
(Csongrád m.)
KJM. Ltsz.: 83.2.307. (Scholtz R.)

233. Csupor

Kr. e. V. sz.
Cserép, kézzel formált, sötétszürke színű, finom anyagú, simított felületű, profilált talpú és hirtelen kiszélesedő hasú, melyen belülről ferdén kinyomott részek között kívül széles, ferde árkolás látható.
M.: 7,5 cm valószínűleg, szá.: 9 cm valószínűleg, fá.: 4,2 cm
Miskolc, régi katonai gyakorlótér (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 53.818.3.
(B. Hellebrandt M.)

234. Tál

Kr. e. V. sz.
Cserép, korongolt, szürke színű, szélesen kihajló pereménél az edényfal megduzzad, nyaka lefelé szűkül, plasztikus borda zárja, majd a hasánál kiszélesedik, itt élesen profilált, oldalfala enyhén ívelt, alja is profilált.
M.: 7,8 cm, szá.: 16 cm, fá.: 6,2 cm
Taktaszada (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 69.36.2.
(B. Hellebrandt M.)

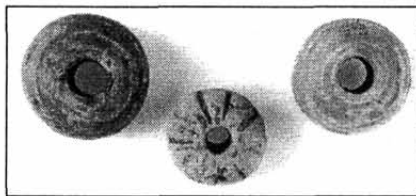
235. Bögre

Kr. e. V. sz.
Cserép, korongolt, világosbarna színű, pereme duzzadt, kihajlik, hasa öblös, mélyen ülő, s profilált talpa van. Fülét egy függőlegesen álló stilizált állatalak képezi, melynek hosszú orra a peremet szinte érinti. Két lábával kapaszkodik az oldalfalhoz, farka szabadon lóg.
M.: 8,7 cm, szá.: 11,5 cm, fá.: 11 cm
Muhi–Kocsmadomb (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 53.756.1.

Irod.: SZENDREI 1890. 140.,
191–192.; LESZIH 1939. 11. t.
18. (B. Hellebrandt M.)

236. Urna

Kr. e. V. sz.
Cserép, korongolt, szürke színű, egyenes, széles pereme vízszintesen kihajlik, nyaka felfelé kissé szélesedik, a has és a nyak találkozásánál plasztikus borda jelenti az átmenetet, hasa kiszélesedik, profilált, talppal ellátott.
M.: 36,5 cm, szá.: 20,6 cm, fá.: 11,5 cm
Muhi–Kocsmadomb (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 78.34.20.
Irod.: HELLEBRANDT 1999.
LXXXIV. 3.
(B. Hellebrandt M.)

Kat. 237.

237. Orsógombok

Kr. e. V. sz.
Cserép, korongolt, szürke színű, három darab kettőskúpos orsógomb. A két nagyobb vízszintes bordákkal tagolt, a legkisebb egyik vízszintes fele tíz gerezdre tagolt.
Átm.: 2,5, 2,8 cm, 3,1 cm
Hejőkeresztúr és Hejőszalonta közti Homokbánya (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 82.42.96.
(B. Hellebrandt M.)

238. Urna

Kr. e. V. sz.
Cserép, kézzel formált, sötétbarna színű, szemcsés anyagú, pereme a

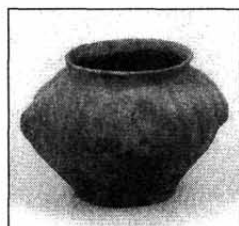
rövid nyakkal együtt kihajlik. Hasa széles, és rajta szimmetrikusan elosztva négy belülről kinyomott bütyök látható, melyeknek közepe kívül kissé mélyített. A bütyökök között három függőleges állású borda osztja az edényfalat, ezeket is belülről nyomták ki. Alja szűkül, az edény kiegészített. Alja kissé homorú.

M.: 21,5 cm, szá.: 18,5 cm, fá.: 14,5 cm

Miskolc, Botond utca (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 90.19.7.

(B. Hellebrandt M.)

Kat. 238.

239. Edény

Kr. e. V. sz.

Cserép, kézzel formált, barna színű, finom anyagú, oldala hengeres, az edény fala négy helyen belülről ferdén kinyomott, a homorú részekbe levélerezet mintát karcoltak.

M.: 14 cm valószínűleg, szá.: 7,4

cm valószínűleg, fá.: 6,4 cm

Miskolc, Botond utca (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 90.19.14.

(B. Hellebrandt M.)

240. Urna

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, kézzel formált, sötétszürke színű, kettőskónikus, pereme kifelé ível, legszélesebb részénél nagy lapos bütyökfogó helyezkedik el szabályosan elosztva négy helyen.

M.: 43 cm, szá.: 21,2 cm, fá.: 14 cm

Kesznyéten–Szérűskert (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 90.1.107.

(B. Hellebrandt M.)

241. Urna

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, kézzel formált, sötétszürke színű, kettőskónikus, széles hasán négy lapos, lefelé álló nagy lapos bütyökfogó helyezkedik el.

M.: 23 cm, szá.: 20 cm, fá.: 13 cm

Kesznyéten–Szérűskert (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 90.1.138.

(B. Hellebrandt M.)

242. Edényke

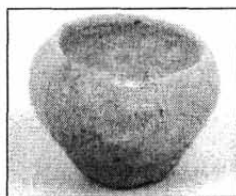
Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, kézzel formált, szürkésbarna színű, csonkakúp alakú, behúzott peremű.

M.: 3 cm, szá.: 3,5 cm, fá.: 2 cm

Eger–Nagy-Eged, szórvány (Heves m.)

DIV. Ltsz.: A.80.13.149. (Fodor L.)

Kat. 242.

243. Bögre

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, kézzel formált, sötétbarna színű, vaskos, benyomott vonalú füllel.

M.: 10,0 cm, szá.: 9,5 cm, fá.: 4,5 cm

Eger–Nagy-Eged, 14. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: A.80.13.58. (Fodor L.)

244. Bögre

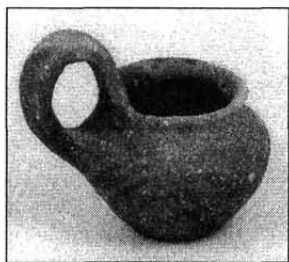
Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, korongolt, szürkésbarna színű, bordázott díszű, felálló füllel.

M.: 6,0 cm, szá.: 6,2 cm, fá.: 3,8 cm

Eger–Nagy-Eged, 42. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: A.80.13.77. (Fodor L.)

Kat. 244.

245. Bögre

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, korongolt, sötétbarna színű, felálló szalagfüllel.

M.: 8,3 cm, szá.: 7,2 cm, fá.: 4,6 cm

Eger–Nagy-Eged, 42. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: A.80.13.51. (Fodor L.)

246. Orsógombok

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, korongolt, sötétszürke színű, bikónikus formájú, díszítetlen.

M.: 2,0 cm, 2,6 cm, átm.: 3,2 cm, 4,0 cm

Eger–Nagy-Eged, 3. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: A.80.13.20–21.

(Fodor L.)

247. Tál

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, korongolt, szürkésbarna színű, jobb minőségű agyagból készült. Nagyobb méretű teste domború falú kónikus, behúzott peremű, szájrésze befelé hajló. Talpa egyszerű, sík, korongos.

M.: 10 cm, szá.: 27 cm, fá.: 7,5 cm

Jászapáti (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 63.288.2. (Cseh J.)

248. Behúzott peremű tál

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, kézzel formált, durvább agyagból, sötétes szürkésbarna árnyalatú, kissé egyenetlen felületű. Alapformája ívelődő falú kónikus, szájrésze befelé törve formált. Kis

talpa kívül homorú, belül domború.
M.: 8,5–9 cm, szá.: 26 cm, fá.: 5,5–6 cm

Törökszentmiklós–Surján, 53. sír (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 62.4.88.

Irod.: CSALOG–KISFALUDI 1985. 313., 312. Abb. 3. l6. (Cseh J.)

Kat. 248.

249. Csészécske

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, kézzel formált, szürkésbarna színű. Matt felszíne egyenetlen. Szája fölálló, ill. befelé hajló. Teste ívelt falú kónikus, amely profilált (korongszerű), sík talpon ül.

M.: 5,5–6 cm, szá.: 12 cm, fá.: 5,5–6 cm

Tiszaszőlős–Csákányszeg, 1. sír (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 62.9.4. (Cseh J.)

250. Bögre

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, jobb minőségű (de szemcsés) agyagból korongolt, szürkésbarna színű. Felszíne matt, érdes. Jellegzetes kettős kónikus testű, élesebb törésvonallal. Kihajló szája alatt borda fut körbe. Talpa sík, lágyan hangsúlyozott. Laposabb, szalagszerű, a perem fölé emelkedő, szögben törő füle alul a vállon csatlakozik.

M.: 9 cm, szá.: 9,5 cm, fá.: 4,5 cm

Tiszaszőlős–Csákányszeg, 1. sír (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 62.9.3. (Cseh J.)

251. Pohár

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, durvább agyagból kézzel formált, szürkésbarna színű, felülete kissé egyenetlen. Egyszerű, aszimmetrikusan hengeres, azaz cilindrikus forma, amely az alj felé némileg keskenyedik. Talpa sík.

M.: 8,5–9 cm között, szá.: közel 5 cm, fá.: 3–3,5 cm között.

Törökszentmiklós–Surján, 43. sír (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 62.4.59.

Irod.: CSALOG–KISFALUDI 1985. 311., 312. Abb. 3. 1. (Cseh J.)

252. Fazék

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, nagyobb méretű, átlagosan durva agyagból kézzel készített, világos barnás és füstös árnyalatú, felzíne jól eldolgozott. A szájrész alatt sűrűn egymás mellett plasztikus dudorok futnak körbe. Sík talpa kissé hangsúlyozott.

M.: 23–24 cm, szá.: 18,5 cm, fá.: 12 cm

Tizsaszőlős–Csákányszeg, 23. sír (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 62.9.36. (Cseh J.)

253. Urna

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, a nagyobb terjedelmű kerámia durva agyagból kézzel formált, szürkésbarna tónusú. Felszíne gondosan elsimított. Formája kettős kónikus. Szájrésze kihajló, alja egyenes. A törésvonal alatt négy hosszúkás, kissé lefelé hajló bütyök található.

M.: 35 cm, szá.: 19 cm, fá.: 13,5 cm

Törökszentmiklós–Surján (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 62.4.158.

Irod.: CSALOG–KISFALUDI 1985. 317., 318. Abb. 6. 15. (Cseh J.)

254. Orsógomb

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, kézzel formált, barnás színű, felülete elsimított. Formája aszimmetrikusan bikónikus, az él bevágások sorával díszített.

M.: 3,6x2,7 cm (a perforáció átm.: 1,5 cm)

Törökszentmiklós–Surján, 27. sír (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 62.4.39.

Irod.: CSALOG–KISFALUDI 1985. 309., 310. Abb. 2. 6. (Cseh J.)

255. Orsógomb

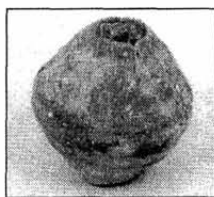
Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, kézzel készített, jobb minőségű agyagból, szürkés-barnás tónusú, felülete finoman bordázott, alakja nyomott gömbszerű.

M.: 2,6x2 cm (a perforáció átm.: 0,9 cm)

Tizsaszőlős–Csákányszeg, 9. sír (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 62.9.18. (Cseh J.)

Kat. 255.

256. Orsógomb

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, kézzel formált, jobb minőségű agyagból, barnás árnyalatú, felülete egyenetlen. Élesen kettős csonka kúpos forma. Mindkét paláston bekarcolt-besimított cikkcakk, ill. hullámvonal fut körbe.

M.: 3,4x3,2 cm (a perforáció átm.: 0,9 cm)

Törökszentmiklós–Surján, 48. sír (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 62.4.81.

Irod.: CSALOG-KISFALUDI 1985.
313., 312. Abb. 3. 11. (Cseh J.)

257. Pecsétlő

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, sárgás színű, jól égetett. Kör alakú fejrészén árkos bemélyítést képez hétágú rozettát. Csúcsait körgyűrű fogja össze, kúposan hegyesedő fogórésze csúcsán legömbölyített. Hamvasztásos női temetkezés pipere készletéhez tartozott.

M.: 2,6 cm, átm.: 2,6 cm

Szabadszállás-Józan, 83/5. sír
(BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.287.

(Horváth A.)

258. Pecsétlő

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, sárgásszürke színű, körkörös díszítésű fejjel. Kúposan hegyesedő vége sérült, hiányos. Zsugorított helyzetű női temetkezés melléklete.

M.: 2,9 cm, átm.: 3,3–2,1 cm

Szabadszállás-Józan, 112/8. sír
(BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.377.

(Horváth A.)

259. Pecsétlő

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, sárgásszürke színű, nyomórészét borda osztja két háromszög alakú félre, melybe meanderszerű spirál díszít karcoltak. Rövid fogója hegyesedő.

M.: 2,5 cm, átm.: 1,4 cm

Szabadszállás-Józan, 112/10. sír
(BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.380.

(Horváth A.)

260. Edényke

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, kézzel formált, sárgásszürke színű, ún. Pseudó-Villanova típusú agyagurnát utánzó, jól égetett. Alacsony pereme kihajló, teste kettős csonkakúpos, hasvonalala alatt kis fogóbütykök díszítik. Zsugorított helyzetben eltemetett gyermek melléklete.

M.: 6,2 cm, átm.: 3,6 cm

Szabadszállás-Józan, 3/5. sír
(BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.6. (Horváth A.)

Kat. 260.

261. Urna

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, kézzel formált, szürke színű, pseudó-villanova típusú, alacsony pereme enyhén kihajló csonkakúpos, válla magas, az edény szűkülő aljával élben találkozik, melyen négy fogóbütyök ül.

M.: 30 cm, átm.: 13–28 cm

Szabadszállás-Józan, 59/3. sír
(BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.228.

(Horváth A.)

262. Urna

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, kézzel formált, sárgásszürke színű, pseudó-villanova típusú, kihajló pereme a magas csonkakúpos vállrészebe enyhe íveléssel megy át, csak úgy mint az öblösödő hasvonalala, a szűkülő edény aljba, három fogóbütyökkel.

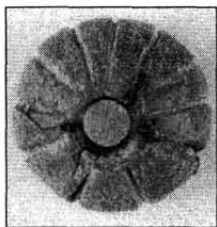
M.: 29,5 cm, átm.: 19,0 cm

Szabadszállás-Józan, 157/1. sír

(BK. m.)
KAJM. Ltsz.: 62.2.483.
(Horváth A.)

263. Orsógomb

Kr. e. V–IV. sz.
Cserép, szürke színű, kettős kúpos.
Felületét és oldalát sugaras mély ro-
vátok díszítik.
M.: 1,8 cm, átm.: 2,5 cm
Szabadszállás–Józan, 9/20. sír
(BK. m.)
KAJM. Ltsz.: 62.2.45. (Horváth A.)

Kat. 263.

264. Orsógomb

Kr. e. V–IV. sz.
Cserép, sárgás színű, kettőskúpos,
oldalán csigavonalas dísszel.
M.: 2,9 cm, átm.: 3,4 cm
Szabadszállás–Józan, 45/6. sír
(BK. m.)
KAJM. Ltsz.: 62.2.167.
(Horváth A.)

Kat. 264.

265. Orsógomb

Kr. e. V–IV. sz.
Cserép, kettőskúpos, alja homorúan
benyomott, peremén sugaras bor-
dázattal.
M.: 18,0 cm, átm.: 2,9 cm

Szabadszállás–Józan, 144/11. sír
(BK. m.)
KAJM. Ltsz.: 62.2.456.
(Horváth A.)

266. Orsógomb (gyöngy?)

Kr. e. V–IV. sz.
Cserép, nyomott gömb alakúra for-
mált orsógomb, melyet mélyen be-
simított három spirál vonal díszít. A
köztük üresen maradó ék alakú
felületeken háromszög alakban
pontoszerű beszúrásokat készítettek
középtengelyében tágas betűk.
M. 1,7 cm, átm.: 2,3 cm
Szabadszállás–Józan, 112/7. sír
(BK. m.)
KAJM. Ltsz.: 62.2.376.
(Horváth A.)

267. Palack

Kr. e. V–IV. sz.
Cserép, korongolt, sárgásbarna
színű, ívelt hasú, hosszú nyakán öt
körbe futó besimított vonaldísszel.
Pereme enyhén kihajló.
M.: 10,0 cm, átm.: 5,2–7,5 cm
Szabadszállás–Józan, 159/7. sír
(BK. m.)
KAJM. Ltsz.: 62.2.493.
(Horváth A.)

268. Bögre

Kr. e. V–IV. sz.
Cserép, jól iszapolt agyagból koron-
golással készült, enyhén kihajló
pereméből magasan kiemelkedő
füle meredeken támaszkodik csonka
kúpos vállára. Éles hasvonalától
íveltlen szűkül, kis peremezett talpon
áll.
M.: 17 cm, átm.: 10,3 cm
Szabadszállás–Józan, 17/3. sír
(BK. m.)
KAJM. Ltsz.: 62.2.61. (Horváth A.)

269. Bögre

Kr. e. V–IV. sz.

Cserép, kézzel formált, sárgásszürke színű, vaskos füle kihajló pereme fölé magasodik. Függőlegesen hajlik vissza az edény öblösödő hasára, melyet párhuzamos rovátkák díszítenek.

M.: 6,4 cm

Szabadszállás–Józan, 112/2. sír

(BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.371.

(Horváth A.)

270. Csésze

Kr. e. III. sz.

Cserép, korongolással készült, matt fekete színű, széles, lapos, válla, ívelt nyakú, magasra húzott szalagfülét, kétfelé nyíló tetején, szarvacska-szerű gombok (ansa corunata), díszítik. Hasa finoman kannelúrázott, fene-
kén enyhe benyomás (omphalos) van.

M.: 5,6 cm, szá.: 12 cm.

Hortobágy–Árkus, 13. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: 77.148.1.

(Horváth M. A.)

271. Füles csésze

Kr. e. III. sz.

Cserép, korongolt, szürke színű, duzzadt peremű, felhúzott fülű csupocska, enyhe talpgyűrűvel.

M.: 6,1 cm, szá.: 5,8 cm

Hortobágy–Árkus, 13. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: 77.148.2.

(Horváth M. A.)

272. Pecsétlő

Kr. e. III. sz.

Cserép, vörös színű, kúp alakú pecsétlő. Alapjának pereme fogaske-
rék-szerűen kiképezve, közepén ár-
kolás és lyukasztás. Felső harmadánál átfúrás.

M.: 2,3 cm, átm.: 2,5 cm

Hortobágy–Árkus, 16. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: 77.151.2.

(Horváth M. A.)

273. Palack

Kr. e. III. sz.

Cserép, korongolt, szürke színű, szűknyakú, kónikus hasú, kihajló peremű palack, nyakán enyhén ki-
emelkedő gyűrű.

M.: 9,3 cm, szá.: 7 cm, fá.: 3,6 cm

Hortobágy–Árkus, 22. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: 78.111.1.

(Horváth M. A.)

274. Urna

Kr. e. III. sz.

Cserép, korongolt, szürke színű, duzzadt peremű, kihajló nyakú, hasa enyhén kónikus, vállán egyenes sík-
ozás.

M.: 38 cm, szá.: 21,7 cm, fá.: 12 cm

Hortobágy–Árkus, 31. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: 78.119.3.

(Horváth M. A.)

Kat. 274.

275. Csésze

Kr. e. III. sz.

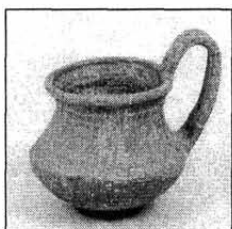
Cserép, korongolt, szürke színű, ívelt nyakú, félgömbös hasú, felhú-
zott szalagfülén négy fúrt lyuk talál-
ható.

M.: 10,8 cm, szá.: 10,5–10,8 cm,
fá.: 5 cm

Hortobágy–Árkus, 40. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: 78.126.1.

(Horváth M. A.)

Kat. 275.

276. Bögre

Kr. e. III. sz.

Cserép, korongolt, szürke színű, széles szájú, perem fölé húzott bordás szalagfűlű, nyaka ívelt, hasa lapított gömb alakú, vállán keresztirányú ujjbenyomásokkal tagolt minta fut körbe. Alacsony, korong alakú talpon áll.

M.: 8,9–9,2 cm, szá.: 15–15,8 cm, fá.: 6–6,2 cm

Hortobágy–Árkus, 43. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: 78.129.1.

(Horváth M. A.)

277. Kanál

Kr. e. III. sz.

Cserép, kézzel formált, szürkésbarna színű, rövid csöves nyelű, csepp alakra formált öblű.

Hortobágy–Árkus, 45. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: 78.131.1.

(Horváth M. A.)

278. Urna

Kr. e. III–II. sz. fordulója

Cserép, kézzel formált, feketés-szürke színű, virágcserep alakú, kis-méretű, pereme ferde síkban behúzott, alatta hengeres bütykök. Közöttük benyomott pontsor díszítés látható.

M.: 16,2 cm, szá.: 12,8 cm, fá.: 9 cm

XV. ker. Rákospalota–Mogyoród útja 42., 1. sír (Bp.)

BTM. Ltsz.: 58.07.1.

Irod.: NAGY 1959. 124., 2. kép.

(Horváth M. A.)

279. Urna

Kr. e. III–II. sz. fordulója

Cserép, korongolt, szürkésbarna színű, hordó alakú, enyhén simított felületű, pereme lekerekített vállán három lapos bütyökkel.

M.: 11,5 cm, szá.: 9 cm, fá.: 6,5 cm

XV. Rákospalota–Mogyoród útja 42., 2. sír (Bp.)

BTM. Ltsz.: 2000.109.1.

(Horváth M. A.)

280. Talpa tál

Kr. e. III–II. sz. fordulója

Cserép, korongolt, barna színű, homokkal soványított agyagból, jó égetésű. Talpa csonka kúp alakú, a tálrész kónikus, a perem közelében megtörik, pereme kissé behúzott.

M.: 11 cm, szá.: 9 cm, fá.: 6,5 cm

XV. ker. Rákospalota–Mogyoród útja 42., 3. sír (Bp.)

BTM. Ltsz.: 2000.109.2.

(Horváth M. A.)

281. Magas fülű csésze

Kr. e. III–II. sz. fordulója

Cserép, kézzel formált, sötétbarna, feketés színű, bikónikus, magasra húzott fülű, anyaga jól iszapolt, felülete simított.

M.: 9 cm szá.: 10 cm, fá.: 4,5 cm

XV. ker. Rákospalota–Mogyoród útja 42., 3. sír? (Bp.)

BTM. Ltsz.: 2000.109.8.

(Horváth M. A.)

282. Orsógomb

Kr. e. II–I. sz.

Cserép, barnásszürke színű, nyomott gömbtestű.

2,3x3,6 cm

XV. ker. Rákospalota–Újmajor, 129. obj. (Bp.)

BTM. Ltsz.: 2000.127.905.

(Horváth M. A.)

283. Orsógomb

Kr. e. II–I. sz.

Cserép, sötétszürke színű, vízszintesen bordázott felületű, gömb alakú.

2,8x2,9 cm

XV. ker. Rákospalota–Újmajor,
129. obj. (Bp.)

BTM. Ltsz.: 2000.127.906.

(Horváth M. A.)

284. Orsógomb

Kr. e. II–I. sz.

Cserép, szürkésbarna színű, kettős kónikus.

2,4x3,7 cm

XV. ker. Rákospalota–Újmajor,
175. obj. (Bp.)

BTM. Ltsz.: 2000.127.1116.

(Horváth M. A.)

285. Parázsborító

Cserép, kézzel formált, kívül szürke, téglaszín foltos, belsejében téglaszínű, kissé samottos anyagú, fél-gömb alakú, tetejének közepén nagyobb lyukkal. Teteje vágott és két letöredezett csücsökkel tagolt.

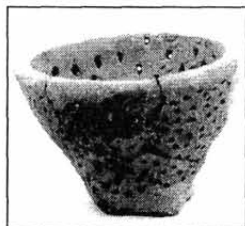
M.: 9 cm, szá.: 10,6–10,9 cm, fá.: 6,8–8 cm

Nyíregyháza–Manda-bokor, 386. obj. (SZSZB. m.)

JAM. Ltsz.: –

Irod.: ISTVÁNOVITS 1997. 182.,

Kat. 21. (Almássy K.–Istvánovits E.)

Kat. 286.

286. Parázsborító

Cserép, kézzel formált, kívül szürke, téglaszín foltos, belsejében tégla-

színű, kissé samottos anyagú, csonkakúp alakú, tetejének közepén nagyobb lyukkal. Teteje vágott ötszögletes.

M.: 9,2–10 cm, szá.: 12,8–13,4

cm, fá.: 5,1–6,5 cm

Nyíregyháza–Manda-bokor, 355. obj. (SZSZB. m.)

JAM. Ltsz.: –

Irod.: ISTVÁNOVITS 1997. 182.,

Kat. 22. (Almássy K.–Istvánovits E.)

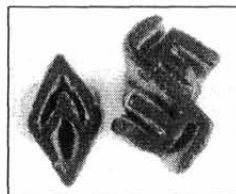
287. Pecsétlő

Cserép, szabálytalan gúla alakú, szürke színű, fogórészét egy helyen átfúrták. A pecsétlőfelület rombusz alakú, rombusz, illetve alatta „V” alakú bemélyítéssel.

M.: 2,3 cm, a pecsétlőfelület 1x1,8 cm
Gáva–Szincsepart (SZSZB. m.)

JAM. Ltsz.: 62.221.1.

Irod.: KISFALUDI 1997. 88., Abb. 11/14. (Almássy K.–Istvánovits E.)

Kat. 286–287.

288. Pecsétlő

Cserép, szabálytalan gúla alakú, drapposszürke színű, fogórészét egy helyen átfúrták, fordított „Z” szárnak felső részén jobbra, a szár alsó részén balra „kinövő F” alakú pecsétlőfelülettel.

M.: 2,7 cm, a pecsétlőfelület

1,4x2,2 cm

Gáva–Szincsepart (SZSZB. m.)

JAM. Ltsz.: 62.221.1.

Irod.: KISFALUDI 1997. 88., Abb.

9/7. (Almássy K.–Istvánovits E.)

EGYÉB ANYAGÚ TÁRGYAK

289. Csüngők

Kr. e. IX–VIII. sz.

Csont, gyökere közelében átfúrt szarvasfog (8 db).

2,6x1–1,5 cm

Füzesabony–Kettőshalom, 37. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 67.3.61.

Irod.: PATEK 1989–90. 10. t.

5–12. (Váradi A.)

290. Csontlemez

Kr. e. IX–VIII. sz.

Csont, faragott, téglalap formájú, enyhén ívelt, külső, domború felületén bemetszett díszítés: ék alakú sűrűn vonalkázott sávok és rombuszok. Két rövidebb végén kopásból származó vékony bevágásnyomok.

19,4x3,2 cm

Sírok–Akasztómály, 2. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 70.11.3.

Irod.: PATEK 1989–90. 20. t. 5.,

28. t. 3. (Váradi A.)

Kat. 290.

291. Csontlemez

Kr. e. IX–VIII. sz.

Csont, faragott, téglalap formájú, enyhén ívelt. Külső, domború felületén 11 sávban bemetszett díszítés: bekarcolt párhuzamosok között sűrűn bevonalkázott háromszögek. Két rövidebb végén kopásból származó vékony bevágásnyomok.

16,75x2,2–2,95 cm

Sírok–Akasztómály, 3. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 70.11.9.

Irod.: PATEK 1989–90. 22. t. 1.,

28. t. 2. (Váradi A.)

Kat. 291.

292. Csontlemez

Kr. e. IX–VIII. sz.

Csont, faragott, téglalap formájú, külső, domború felületén geometrikus dísz: rombuszok koncentrikus sávja és háromszögek rovátkolt mezővel. Két rövidebb végén kopásból származó vékony bevágásnyomok.

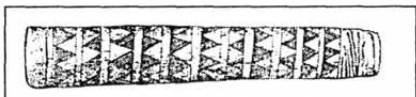
18,1x3 cm

Sírok–Akasztómály, 5. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 70.11.17.

Irod.: PATEK 1989–90. 20. t. 6.,

28. t. 9. (Váradi A.)

Kat. 292.

293. Csontlemez

Kr. e. IX–VIII. sz.

Csont, faragott, téglalap formájú, enyhén ívelt, alig domborodó külső felületén metszett spiráldísz és apró háromszögek, a háttér sávozott. Két rövidebb végén kopásból származó vékony bevágásnyomok.

15,5x2,4–2,6 cm

Sírok–Akasztómály, 8. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 70.11.31.

Irod.: PATEK 1989–90. 23. t. 9.,

28. t. 6. (Váradi A.)

Kat. 293.

294. Csontlemez

Kr. e. IX–VIII. sz.

Csont, faragott, téglalap formájú, két rövidebb vége felhajlóan ívelt, külső felületén bekarcolt díszítés: spirálisok futnak rácsozott háttérben. A rácisos mezőben szabálytalan elhelyezésben bekarcolt háromszögek. Két rövidebb végén kopásból származó vékony bevágásnyomok.

14,12x2,7–2,9 cm

Sírok–Akasztómály, 9. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 70.11.33.

Irod.: PATEK 1989–90. 19. t. 3.,
28. t. 8. (Váradi A.)

295. Csontlemez

Kr. e. IX–VIII. sz.

Csont, faragott, téglalap formájú, vízszintes külső felületén négyzetekből álló bekarcolt rácsháló, melynek négyzetei átlóval kettéosztva, s az így keletkezett háromszögek közül minden második sűrűn vonalkázott.

22,55x2,6 cm

Maklár–Kospérrium, 97. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 66.25.90.

Irod.: PATEK 1989–90. 19. t. 9.,
29. t. 4. (Váradi A.)

296. Csontlemez

Kr. e. IX–VIII. sz.

Csont, faragott, téglalap formájú, alig domborodó külső felületének két rövidebb végén bevágás jellegű kopásnyomok.

10,65x2,4 cm

Maklár–Kospérrium, 97. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 66.25.91.

Irod.: PATEK 1989–90. 19. t. 8.,
29. t. 9. (Váradi A.)

297. Csontlemez

Kr. e. IX–VIII. sz.

Csont, faragott, téglalap formájú töredék, enyhén ívelt, külső domború felületén bekarcolt dísz: három sávban koncentrikus körök,

térkitöltő elemként rácsminta.

min.: 9,4 cmx2,53 cm

Tarnaörs–Csárdamajor, „A” sír
(Heves m.)

DIV. Ltsz.: 67.5.12.

Irod.: PATEK 1989–90. 26. t. 7.,
29. t. 5. (Váradi A.)

298. Csontlemez

Kr. e. IX–VIII. sz.

Csont, faragott, téglalap formájú, kopásnyomokat mutató rövidebb végei felhajlanak.

18,65x2,32 cm

Füzesabony–Kettőshalom, 6. sír
(Heves m.)

DIV. Ltsz.: 62.2.10.

Irod.: PATEK 1989–90. 4. t. 3.,
29. t. 2. (Váradi A.)

299. Csontlemez

Kr. e. IX–VIII. sz.

Csont, faragott, téglalap formájú, domborúan ívelt külső felületének közepén bekarcolt spirálisok, melyeket sűrű bekarcolással satírozott háromszögekkel vesznek körbe. Két rövidebb végén kopásból származó vékony bevágásnyomok.

22,45x3,17 cm

Füzesabony–Kettőshalom, 60. sír
(Heves m.)

DIV. Ltsz.: 71.3.30.

Irod.: PATEK 1989–90. 15. t. 13.,
28. t. 5. (Váradi A.)

Kat. 299.

300. Tégely

Kr. e. VII. sz. második fele

Csont, henger alakú. Vízszintes vonalakkal elválasztott három sávban vonalkázott háromszög alakú

és rombusz alakú bevéssett minta díszíti.

H.: 5,5 cm, átm.: 3,6–4 cm

Tápiószele, 113. sír (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 2.1942.54.

Irod.: PÁRDUCZ 1966. 21. t. 3.;

KISFALUDI 1997. (Kemenczei T.)

301. Gyöngysor

Kr. e. VII. sz. vége–VI. sz.

Borostyán, különböző méretű, megközelítőleg korong, illetve gömb alakú gyöngyökből áll.

Átlagos átm.: 0,45–0,9 cm

Csanytelek–Újhalastó, 41. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.1.193. (Scholtz R.)

302. Gyöngysor

Kr. e. VI. sz.

Üveg, 67 db gömbölyű, fehér, kék, zöld színű gyöngyből áll.

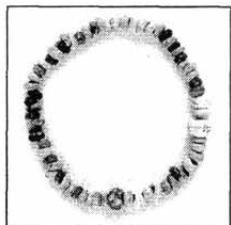
Szentes–Vekerzug, 71. sír

(Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 53.51.212.

Irod.: PÁRDUCZ 1954. 23. t. 22.

(Kemenczei T.)

Kat. 302.

303. Gyöngysor

Kr. e. VI. sz.

Üveg, 30 darab kis gömbölyű, kék és egy nagy zöld gyöngyből áll.

Szentes–Vekerzug, 76. sír

(Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 53.51.239.

Irod.: PÁRDUCZ 1954. 24. t. 6.

(Kemenczei T.)

304. Gyöngysor

Kr. e. VI. sz.

Üveg, 26 db sárga, szemes és két bordázott kék gyöngyből áll.

Szentes–Vekerzug, 115. sír

(Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 55.14.59.

PÁRDUCZ 1955. 3. t. 8.

(Kemenczei T.)

305. Gyöngysor

Kr. e. VI. sz.

Borostyán, 200 db kis, gömbölyű, sötétbarna gyöngyszem alkotja.

Szentes–Vekerzug, 71. sír

(Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 53.51.212.

Irod.: PÁRDUCZ 1954. 23. t. 18.

(Kemenczei T.)

306. Gyöngysor

Kr. e. VI. sz.

25 db kauri csigahéjból áll.

Szentes–Vekerzug, 71. sír

(Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 53.51.215.

Irod.: PÁRDUCZ 1954. 23. t. 7–16.

(Kemenczei T.)

307. Fenőkő

Kr. e. VI. sz.

Hosszú téglalap alakú, zöldes színű, csiszolt, szélesebbik vége átfúrt.

H.: 9,9 cm

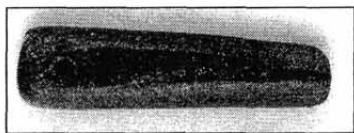
Szentes–Vekerzug, 30. sír

(Csongrád m.)

MNM. Ltsz.: 53.51.59.

Irod.: PÁRDUCZ 1954. 8. t. 15.

(Kemenczei T.)

Kat. 307.

308. Gyöngysor

Kr. e. VI. sz.

Üveg, 40 darab zöld, sárga színű, szemes díszű gyöngyből áll.

Tápiószele, 151. sír (Pest m.)

MNM. Ltsz.: 14.1951.6.

Irod.: PÁRDUCZ 1966. 50.

(Kemenczei T.)

309. Tegez díszítmény

Kr. e. VI. sz.

Csontból készült, szigony alakú, azaz a kissé szűkülő szár felül három elkeskenyedő ágban folytatódik. A tárgy felületét a széltől beljebb kontúrvonal kíséri. A szár alján, a leg-szélesebb résznél két vízszintes vonal között cikk-cakk minta látható. A szár a továbbiakban függőlegesen két-két párhuzamos vonallal osztott, s közöttük fölfelé álló ék alakú mintasor tölti ki a mezőt. A középső rész üres. Hátul, közepén hosszában átfúrt, tehát feldolgozták valamire.

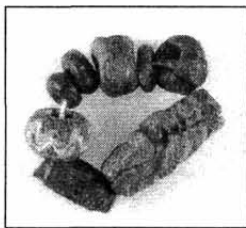
9,2x5,7 cm

Szendrő-Ördögát-barlang (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 53.801.1.

Irod.: LESZIH 1939. 6. kép.

(B. Hellebrandt M.)

Kat. 310.

310. Gyöngysor

Kr. e. VI. sz.

Üveg, három kék színű, korongos formájú; egy vörösbarna, nyomott gömb alakú, bevéssett sárga hullámdíszrel; két barna, sokszögű forma, az oldalán négy homorú, elliptikus alakú felületi dísz; egy

barna, hengeres formájú, felületén bevéssett hullámdísz; egy nagyobb, hosszabb, barna, hengeres forma, mélyen vésett többsoros hullámmal díszítve.

Korongos: átm.: 0,7–0,85 cm,

nyomott gömb és sokszögű:

0,77–1,19 cm, hengeres, hasáb:

1,06–1,56 cm

Heves-Semmelweis u. 17., A/3. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 68.4.21.

Irod.: SZABÓ 1969. XI. t. 4.

(Váradi A.)

311. Gyöngy

Kr. e. VI. sz.

Üveg, hengeres formájú, barnászörös, hosszúkás, mélyen vésett három vonalból álló hullámköteg díszíti. A hullámok taréja ék alakban csúcsosodik (3 db).

H.: 2,35–2,6 cm, átm.: 0,9–1,15 cm

Heves-Semmelweis u. 17., B/14.

sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 68.4.42.

Irod.: SZABÓ 1969. XII. t. 5–7.

(Váradi A.)

312. Kőlap

Kr. e. VI. sz.

Homokkő, derékszögű háromszög alakú, szürke, a rövidebb oldala az előlapon függőleges bevágásokkal díszített. Ugyanitt, két különböző árnyalatú vöröses, vasoxidos sávval színezett.

10,7x7,6 cm, v.: 2,6 cm

Heves-Semmelweis u. 17., A/3. sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 68.4.18.

Irod.: SZABÓ 1969. XV. t. 2.

(Váradi A.)

313. Fenőkő

Kr. e. VI. sz.

Homokkő, csiszolt, vörössesszürke színű, elliptikus átmetszetű, ép vége ívelt, kerek átfúrással.

4,25x1,85 cm, v.: 1,43 cm

Heves-Semmelweis u. 17., B/21.

sír (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 68.4.64.

Irod.: SZABÓ 1969. XIV. t. 1.

(Váradi A.)

314. Csonthenger

Kr. e. VI. sz.

Csont, üreges, bekarcolásokkal díszített, keskenyebbik végén, a perem alatt keskeny, kiemelkedő borda fut körbe, melynek két szélét hegyükkel szembeforduló bevéssett háromszögek hangsúlyozzák. A henger felületét párhuzamosokból cikk-cakk mintát alkotó vonalak fedik. A párhuzamosok között két sorban pontok, két sorban soros bevagdálások töltik ki. Szélesebbik peremén átszakadt átfúrás figyelhető meg.

8,1x3,2 cm

Csárdaszállás-Hanzéltanya, 35. sír (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 84.21.94.

(Szénászký J.)

315. Fenőkő

Kr. e. VI–V. sz.

Hosszúakás, felső része van meg, mely átfúrt, kerek átmetszetű.

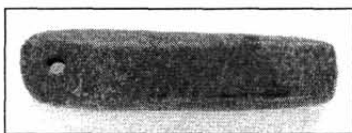
H.: 5,7 cm

Szirmabesenyő, vagy környéke

(BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 53.750.71.

(B. Hellebrandt M.)

Kat. 315.

316. Fenőkő

Kr. e. VI–V. sz.

Rövid, széles darab, felső részén átfúrt, itt el is törött, restaurált.

H.: 8,5 cm

Szirmabesenyő, vagy környéke

(BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 53.750.72.

Irod.: LESZIH 1939. II. 9.

(B. Hellebrandt M.)

317. Fenőkő

Kr. e. VI–V. sz.

Hosszúakás, felső része átfúrt, másik vége elkeskenyedek.

H.: 5,7 cm

Szirmabesenyő, vagy környéke

(BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 53.750.73.

(B. Hellebrandt M.)

318. Veret

Kr. e. VI–V. sz.

Csont, egyik oldalán faragott, esetleg késnyélhez tartozhatott. Két helyen átlukasztva, kifelé néző végét faragott (farkas?) fej díszíti. Belső végén bekarcolt minta.

H.: 10,7 cm

Lajosmizse, M5 út 26. lh. (BK. m.)

KJM. Ltsz.: 95.1.132. (Kulcsár V.)

319. Csüngő

Kr. e. VI–V. sz.

Csont, átfúrt állatfog, az átfúrásnál zöldre színeződött.

H.: 3,8 cm

Csanytelek–Újhalastó, 14. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.1.56. (Scholtz R.)

320. Csüngő

Kr. e. VI–V. sz.

Meleg tengeri csiga, vastagabb végénél átfúrt, az átfúrásnál zöldre színeződött.

3,8x1,2 cm

Csanytelek-Újhalastó, 14. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.1.57. (Scholtz R.)

321. Csiszolókö

Kr. e. VI–V. sz.

Homokkő, megközelítőleg négyszögletes, világosbarna színű, egyik oldala finomabb a másik durvább felületű.

25x13x3,2 cm

Csanytelek-Újhalastó, 44. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.1.209. (Scholtz R.)

322. Gyöngysor

Kr. e. VI–V. sz.

Borostyán, két nagyobb, több közepe, illetve apró, hengeres vagy gömb alakú gyöngyből áll.

Átlagos átm.: 0,4–1,5 cm

Csanytelek-Újhalastó, 44. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.1.208. (Scholtz R.)

323. Agancs henger

Kr. e. VI–V. sz.

Agancsfő ágából készített, egyik vége felé szélesedő, két helyen átfúrt, bekarcolásokkal díszített csont-henger fél. Keskenyebb végén vonalkázással kitöltött háromszögek sora, fölötte keskeny sávban, egymást keresztező rácsminta, fölötte keskeny, díszítetlen szalag, majd szélesebb sávban halszákaminta és keskeny, függőleges bekarcolásokkal tagolt szalag. A henger maradék felületét, ferde rovátkolásokkal tagolt, illetve üresen hagyott szalagokból kialakított zeg-zug minta díszíti.

6,3x2,9–3,7 cm

Csanytelek-Újhalastó, szórvány

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.3.200. (Scholtz R.)

324. Agancs henger

Kr. e. VI–V. sz.

Agancsfő ágából készített, fehérre átégett, vékony, átlukasztott, felületét pontozással kiemelt stilizált állatfigura egyik szem és mellső láb ábrázolása díszíti. Felismerhető még a másik szem indítása is a töredéken.

3x1,65 cm

Csanytelek-Újhalastó, 106. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.3.230. (Scholtz R.)

325. Gyöngysor

Kr. e. V. sz.

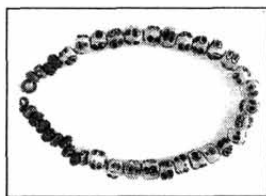
Üveg, 25 darab nagyméretű sárga színű, kék-fehér pasztabetéttel díszített szemesgyöngyből, 14 ép, 11 töredékes, vörösbarna színű, fehér hullámvonalas pasztabetéttel díszített, két ép és egy töredékes sötétkék üveggyöngy, valamint 3–4 db töredékes pasztagyöngyből áll.

Átlagos átm.: 0,3–1,4 cm

Csanytelek-Újhalastó, 130. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 83.2.311. (Scholtz R.)

Kat. 325.

326. Dörzskő

Kr. e. V. sz.

Homokkő, barnásszürke színű, nagyjából téglalapalakúra csiszolt, lekerített sarkú.

9,6x7x2,4 cm

Sándorfalva-Eperjes, 142. sír

(Csongrád m.)

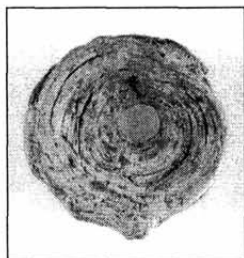
MFM. Ltsz.: 84.2.77.

Irod.: GALÁNTA 1983. 44. t. 2.

(Scholtz R.)

327. Amulett

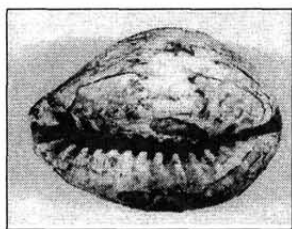
Kr. e. V. sz.
Halcsigolya, lecsiszolt, átfúrt.
Átm.: 2,5 cm
Sándorfalva–Eperjes, 153. sír
(Csongrád m.)
MFM. Ltsz.: 84.2.97.
Irod.: GALÁNTA 1983. 46. t. 13.
(Scholtz R.)

Kat. 327.

328. Amulett

Kr. e. V. sz.
Mészkő, ovális, közepén átfúrt,
lapos.
2,7x2,2x0,6 cm
Sándorfalva–Eperjes, 166. sír
(Csongrád m.)
MFM. Ltsz.: 84.2.139.
Irod.: GALÁNTA 1983. 46. t. 10.
(Scholtz R.)

Kat. 329.

329. Kauri ékszer

Kr. e. V–IV. sz.
Kagyló, égett.
H.: 2,6 cm
Kesznyéten–Szérűskert (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 90.1.116.
(B. Hellebrandt M.)

330. Fenőkő

Kr. e. V–IV. sz.
Homokkő.
11,6x2,8 cm
Eger–Nagy-Eged, 27. sír (Heves m.)
DIV. Ltsz.: A.80.13.60. (Fodor L.)

331. Henger

Kr. e. V–IV. sz.
Csont, agancsból faragott, nyitott
végű tubus, egyik oldalán a perem
alatt szembenéző átfúrással, a fe-
lületén a pont-kör díszítés kopott.
M.: 2,8x2,7 cm
Törökszentmiklós–Surján, 74. sír
(JNSZ. m.)
DJM. Ltsz.: 62.4.134.
Irod.: CSALOG–KISFALUDI 1985.
315., 314. Abb. 4. 27; KISFALUDI
1997. 99., 102. Abb. 15. 4. (Cseh J.)

332. Kauri kagylók

Kr. e. V–IV. sz.
Fehér színű, különböző méretű, ová-
lis alakú, tengeri eredetű héjak, ös-
zesen három darab. Mint gyöngysze-
mek, a nyaklánc részeit alkották.
M.: 1,6–2,3x1,1–1,6 cm
Törökszentmiklós–Surján, 9. sír
(JNSZ. m.)
DJM. Ltsz.: 62.4.10.
Irod.: CSALOG–KISFALUDI 1985.
309., 308. Abb. 1. 8. (Cseh J.)

333. Gyöngyszemek

Kr. e. V–IV. sz.
Üveg, középkék színű, lapos/nyo-
mott gömbszerű, ill. korongos, per-
forált díszek. A nyaklánc tartozékai
voltak (19 db).
M.: 0,7–0,8x0,3–0,4 cm
Törökszentmiklós–Surján, 67. sír
(JNSZ. m.)
DJM. Ltsz.: 62.4.107.
Irod.: CSALOG–KISFALUDI 1985.
313., 314. Abb. 4. 17. (Cseh J.)

334. Gyöngyök

Kr. e. V–IV. sz.

Borostyán, apró, többé-kevésbé egyforma, korongszerű, barnás színű szemek. Nyakláncához tartoztak. Összesen 188 db (eredetileg 540 db?).

M.: 0,2–0,6 cm

Törökszentmiklós–Surján, „a” ház
(JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 62.4.178. (Cseh J.)

335. Festék

Kr. e. V–IV. sz.

Kisméretű, vöröses színű, okker rögcse, oldalán a használatból csiszolt felületet mutat.

H.: 1 cm

Szabadszállás–Józan, 6/13. sír (BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.13. (Horváth A.)

336. Festék

Kr. e. V–IV. sz.

Vörös színű festékrög.

Szabadszállás–Józan, 56/12. sír
(BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.208.

(Horváth A.)

337. Festék rög

Kr. e. V–IV. sz.

Fehér színű, nagyjából téglalap alakú, mállekony anyagú.

H.: 6,0 cm

Szabadszállás–Józan, 141/3. sír

(BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.442.

(Horváth A.)

338. Festék rög

Kr. e. V–IV. sz.

Barna színű.

Szabadszállás–Józan, 144./17. sír

(BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.461.

(Horváth A.)

339. Gyöngy

Kr. e. V–IV. sz.

Üveg, sárga színű, nyomott gömb alakú. Oldalát négyes osztásban két-két fehér körgyűrűvel tagolt kék „szemek” díszítik (7 db). Kisebb lapított kerek kék üveggyöngyökkel együtt a nyakon viselték (5 db, 62.2.49.)

Szabadszállás–Józan, 9/23. sír (BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.48. (Horváth A.)

340. Gyöngy

Kr. e. V–IV. sz.

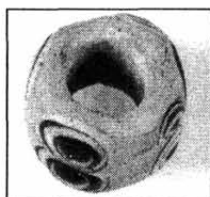
Sárga kék-fehér pávaszem, nagyméretű, ép.

M.: 1,6 cm, szél.: 1,9 cm

Szabadszállás–Józan, 51/1. sír
(BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.178.

(Horváth A.)

Kat. 340.

341. Gyöngy

Kr. e. V–IV. sz.

Borostyán, lapos, kerek.

Átm.: 1,5 cm

Szabadszállás–Józan (BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.508.

(Horváth A.)

342. Amulett

Kr. e. V–IV. sz.

Ragadozó szemfoga, felül átfúrva.

H.: 3,6 cm

Szabadszállás–Józan, 69/1. sír (BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.246.

(Horváth A.)

343. Amulett

Kr. e. V–IV. sz.

Állati szemfog, átfúrt. Gyermekek (kislány) sír melléklete.

H.: 3,3 cm

Szabadszállás–Józan, 48/1. sír

(BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.174.

(Horváth A.)

344. Kő

Kr. e. V–IV. sz.

Homokkő, vöröses színű, alakatlan, pipere készlethez festék anyagként szolgált.

H.: 4,1 cm

Szabadszállás–Józan, 9/22. sír

(BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.47. (Horváth A.)

345. Kőlap

Kr. e. V–IV. sz.

Folyami kavics, sötétszürke színű, trapéz alakú, zsugorított testhelyzetben eltemetett gyermek sírmelléklete.

9,5x6,7 cm

Szabadszállás–Józan, 59/1. sír

(BK. m.)

KAJM. Ltsz.: 62.2.229.

(Horváth A.)

346. Gyöngy

Kr. e. III. sz.

Üveg, párna alakú, lekopott fekete bevonattal.

Hortobágy–Árkus, 26. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: 78.115.9.

(Horváth M. A.)

347. Gyöngy

Kr. e. III. sz.

Üveg, két egész és két fél darab sárga alapon kék „szemes” pasztagyöngy.

Hortobágy–Árkus, 27. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: 78.116.3.

(Horváth M. A.)

348. Gyöngyök

Kr. e. III. sz.

Üveg és borostyán, lapított gömb alakú kék pasztagyöngyök, egy apró szemesgyöngy és lapos kerek borostyángyöngyök. Ép és töredékes vegyesen.

Hortobágy–Árkus, 35. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: 78.122.3.

(Horváth M. A.)

349. Fenőkő

Kr. e. II–I. sz.

Szürke, szemcsés anyagú kőből készített fenőkő töredék, egyik vége ép, félkör átmetszetű, elkeskenyed.

H.: 6,8 cm átm.: 1,2–1,9 cm

XV. ker. Rákospalota–Újmajor, 60.

obj. (Bp.)

BTM. Ltsz.: 2000.127.695.

(Horváth M. A.)

350. Csonteszköz

Kr. e. II–I. sz.

Csont, két végén egyenesen levágott csöves csontból készült, csiszolt felületű.

8,7x1,6 cm

XV. ker. Rákospalota–Újmajor,

129. obj. (Bp.)

BTM. Ltsz.: 2000.127.902.

(Horváth M. A.)

Kat. 350.

351. Faragvány

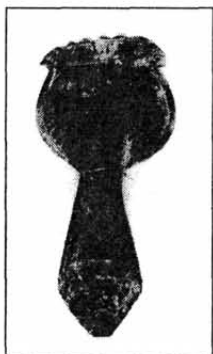
Csont, külső felületén fényes, fekete égett, tulipán alakú. A „kely

het” és a „szárat” a peremen körben két bekarcolt vonal között sűrű, ferde rovátkolással díszítették. A „kehely” és a „szár” találkozásánál a felületen sekélyen karcolt hálóminta látható. A „kehely tetején” farkasfog-mintával tagolt, s itt két karcolt vízszintes vonal között karcolt cikkcakk díszíti. Két darabból ragasztott. 6,6x3 cm, v.: 0,4–0,5 cm

Nyíregyháza–Manda-bokor, 341. obj. (SZSZB. m.)

JAM. Ltsz.: –

Irod.: ISTVÁNOVITS 1997. 181., Kat. 7. (Almássy K.–Istvánovits E.)

Kat. 351.

352. Tőrnyél

Csont, görbe pengéjű tőr két darabból, négy vasszegeccsel összeerősített, faragott nyele. A nyél végét kör

alakú stilizált fülű, görbe csőrű griff-fej alakúra faragták ki. A griff nyakát három stilizált, görbe csőrű sasfejből alakították ki. Az egyik faragvány esetében csak a főbb vonalakat karcolták be, illetve a griff fülélül szolgáló kerek „gombot” díszítették. Külső élén szabálytalan rovátkolás látszik. Megrepedt, ragasztott. A nyél másik faragványa gazdagon kidolgozott: mélyen bemetszett vonalakkal és rovátkákkal tagolt. A sasfejeknek pont-kör metszett szeme van. A csonttárgy megrepedt és eltört. A repedés ragasztott, a kitört részt kiegészítették.

16,4 cm, 16,5x3,6 cm, 3,7 cm

Nyíregyháza–Manda-bokor, 446. obj. (SZSZB. m.)

JAM. Ltsz.: leltározatlan

Irod.: ISTVÁNOVITS 1997. 181., Kat. 6. (Almássy K.–Istvánovits E.)

353. Gyöngy

Üveg, hordó alakú, nagyméretű, fekete színű, körben sűrűn fekete közepű sárga szabálytalan pettyekkel díszítették.

M.: 2,6 cm, átm.: 2,6 cm

Petneháza (SZSZB. m.)

JAM. Ltsz.: 63.54.2.

(Almássy K.–Istvánovits E.)

Kemenczei Tibor
KRONOLÓGIA

A Kr. e. első évezred első feléből származó kárpát-medencei emlékanyag pontos korának a megítélésében élesen eltérő véleményekre jutottak a korszakkal foglalkozó kutatók. Egyesek szerint a keleti stílusú lószerszámzathoz, fegyverzetéhez tartozó legidősebb preszkíta tárgyak a Kr. e. X. században jutottak el az Alföldre, míg mások ezeknek a leleteknek a korát a Kr. e. VII. századra adták meg. Ugyancsak különböző álláspontok születtek az alföldi szkíta jellegű kultúra kialakulásának az idejéről. Korábban ezt a Kr. e. VI. század közepére, végére tették, majd újabban a VII. század második felét, végét vették számításba. Olyan elképzelések is megfogalmazódtak, amelyek szerint a preszkíta mezőcsáti-csoport ideje felölelte az egész VII. századot, sőt átnyúlt a VI. századra is. Az utóbbi elképzelésnek megfelelően a korai szkíta jellegű leleteket (pl. Heves, Gyöngyös, Miskolc–Diósgyőr) a mezőcsáti-csoporthoz sorolták.

Az alföldi szkíta jellegű leletek korának a meghatározásánál a sztyeppei térség hasonló emlékeinek az ideje a mérvadó. Erről az orosz, ukrán kutatásban jelenleg is vita folyik, az eltérő álláspontokat valló kutatók egyaránt hoztak fel érveket véleményük alátámasztására. Igazán meggyőző, a nevezetes kelermeszi kurgánok ötvösmunkáinak és az elő-ázsiai szkíta leletek elemzésén alapuló adatokat azok a kutatók hoztak fel, akik a szkíta kultúra korai kialakulását tételezik fel. Eszerint a Kr. e. VII. század elejéről, vagy még korábbi, a VIII. század második feléből származnak a transzkaukázusi, kubáni térségnek azok az emlékei, amelyek már a korai szkíta kultúra stílusjegyeit mutatják.

A Kárpát-medence keleti felében a sztyeppei hatás érvényesülési ideje kezdenék meghatározására két, objektívnek minősíthető adat létezik. Egyik a Belső-Ázsiában, Tuvában feltárt Arzsan kurgán rádiókarbon kormeghatározása a Kr. e. X. századra. E kurgán leletei között olyan, úgynevezett Csernogorovka típusú agancs szíjelosztók is vannak, mint amilyenek nem csak az egész Fekete-tenger melléki sztyeppei térségben, hanem a Dunántúlon is előkerültek (Velem-Szentvid). A Csernogorovka típusú bronzzabla oldaltagot egy Maroscsapón/Cipáu talált preszkíta lelet tartalmaz.

A másik adatot a bajorországi Wehringen 8. halomsírnak leletei szolgáltatták. Ott a fa sírkamra cölöpjeinek évgyűrű vizsgálata azt az eredményt adta, hogy a Kr. e. 778 +/- 5 év volt a fa kivágásának ideje, azaz a sírkamra kora. A halomsír leletei között egy Gündlingen típusú bronz kard is volt, amelynek párja a csehországi Předměřice helységeénél feltárt temetkezésben lófej alakú bronz jogar és bronz zablakészlet társaságában került a napvilágra. Ugyanilyen típusú zablák több alföldi preszkíta leletben is előfordulnak (Füzesabony–Öregdomb 3. sír, Biharugra, Fügöd, Vetés), míg hasonló bronz jogar a prügnyi kincsleletben is van (lásd a kötetben szereplő tanulmányunk: 3. kép 2.).

Az említett adatok alapján joggal állítható, hogy Kr. e. X. század utánra és a VII. század előttre tehető annak a preszkíta jellegű emlékanyagnak a kora az Alföldön, amelyet a Mezőcsáton feltárt temető is képvisel.

A szkítakor kezdetének a meghatározásánál az orosz kutatás újabb eredményeire lehet támaszkodni. A Kárpát-medencéhez közeli Középső-Dnyeszter medencéjében a Kr. e. VII. század második felére tették a szkíta népesség megtelepedését. Ennek a népnek a kurgán sírjaiból napvilágra került leletek szoros rokonságot árulnak el az Alföld-csoport emlékeivel. Ugyancsak értékes adatokat

nyújtottak a közép-dunai hallstatti kultúrának a dél-szlovákiai Szomolány-nál/Smolenice fekvő földvéra ásatása során talált nagyszámú szkíta bronz nyílhegy. A földvár a Kr. e. VII–VI. század fordulója körül ellenséges támadás nyomán vált néptelenné. A nyílhegyek tanúsága szerint az ostromlók az Alföldről érkeztek, azaz oda már korábban eljutott a szkíta fegyverzet használata.

A Kr. e. V. század utolsó évtizedeitől kezdődően a szkíta jellegű kultúra népének önállóságát a nyugatról érkező kelták számolták fel az Alföldön. Bár az Alföld-csoport az egyes tájegységeken még sokáig szinte zavartalanul folytatta életét, történetének ez a szakasza már a kelta korhoz sorolandó.

A preszkíta, szkíta korszak egyes periódusai az alábbi táblázatban foglalhatók össze, azzal a megjegyzéssel, hogy a kutatás mai állása szerint évtizednyi pontosságú kormeghatározás nem lehetséges.

Század	Középső-Tiszavidék, Észak-Kisalföld	Felső-Tiszavidék, Kárpátalja	Vojvodina: Bánát, Bácska	Erdély
Kr.e. 9.	Késői Gáva, Kyjatice, Urnamezős kultúra	Késői Gáva kultúra. Szomotor Vajna (Vojnatina)	Késői urna- mezős kultúra, Kalakača kultúra.	Reci – Mediaş kultúra, Marostelek (Teleac) 1.
8.	Korai vaskor Prészkíta időszak Mezőcsát kultúra.		Basarabi (Bosut) kultúra. Doroszló (Doroslovo) 2	Basarabi kultúra Marostelek 2. Maroscsapó (Cipău) 1.
7.				
6.	Szkíta időszak Alföld csoport Szentcs-Vekerzug Csanytelek Hetény (Chotin) Orosháza	Szkíta időszak Kárpátaljai csoport Kustánfalva (Kustanovice) Nagymihály (Michalovce)	Ferigile – Bosut 3 b-c. Doroszló 3	Szkíta időszak Erdély csoport Csombord (Ciumbrod) Mezőbanyica (Băița)
5.	Tápiósztele Nyíregyháza Szaniszló (Sanislău)			

IRODALOM-ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

- AAC = Acta Archaeologica Carpatica, Kraków
 AAnt = Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
 ActaAntArch = Acta Antiqua et Archaeologica, Szeged
 ActaArchHung = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
 AISZKHÜLOSZ 1991 = Aiszkhülosz: Leláncolt Prométheusz. Ford.: Trencsényi-Waldapfel Imre. In: Görög drámák. Szerk.: Pap Éva. Szombathely 1991. 5–39.
 Alug = Archaeologia Iugoslavica, Beograd
 ALMÁSSY 2001 = Almássy Katalin: Együtt- vagy egymás mellett élés. Szkíta és kelta lelőhelyek Tiszavasvári környékén. JAMÉ XLIII. 2001. 133–154.
 AR = Archeologické Rozhledy, Praha
 Archeologija SSSR = Stepi Evropejskoj casti SSSR v skifo-sarmatovskoe vremja. Moskva 1989.
 ArchA = Archaeologia Austriaca, Wien
 ArchÉrt = Archaeologiai Értesítő, Budapest
 ArchHung = Archaeologia Hungarica, Budapest
 ArchSb = Archeologiceskij Sbornik, Sankt-Peterburg
 ASF = Archaeologia Slovaca Fontes, Bratislava
 AT = Antik Tanulmányok, Budapest
 Átm., átm. = átmérő
 BAJNA-ROMSAUER 1983 = Bajna, J.–Romsauer, P.: Späthallstatt- und frühlatènezeitliches Gräberfeld in Bucany. SIA 31. 1983. 277–324.
 BAKAY 1971 = Bakay Kornél: A régészeti topográfia munkálatai Békés megyében 1969-ben. – Archeological topographical operations in county Békés, in 1969. BMMK 1. 1971. 135–154.
 BAKAY 1971a = Bakay, Kornél: Scythian rattles in the Carpathian Basin and their Eastern connections. Bp. 1971.
 BALÁŠA 1959 = Balaša, G.: Skytské pohrebisko v Prešl'anoch nad Iplom, okr. Šahy. SIA 7. 1959. 87–98.
 BANNER 1932 = Banner Benedek: A Békéscsaba-fényesi sírmező. – Das Gräberfeld von Békéscsaba-Fényes. Dolg VIII. 1932. 122–148.
 BANNER 1942 = Banner János: Bronz kincslelet és egyéb megfigyelések a hódmezővásárhelyi Fehértó partján. – Bronzeschatzfund und andere Beobachtungen am Ufer des Fehértó in Hódmezővásárhely. Dolg XVIII. 1942. 147–150.
 BANNER 1943 = Banner János: Településtörténeti kutatások a hódmezővásárhelyi Fehértó partján. – Siedlungsgeschichtliche Forschungen am Ufer des Fehértó bei Hódmezővásárhely. Dolg XIX. 1943. 195–201.
 BAR = British Archaeological Reports, Oxford
 Bayer. Abhandl. = Bayerische Abhandlungen, München
 BAZ. m. = Borsod-Abaúj-Zemplén megye
 BK. m. = Bács-Kiskun megye
 BMKK = Békés megye képes krónikája. Szerk.: Erdmann Gyula és Havassy Péter. Békéscsaba 2001.

- BMMK = Békés Megyei Múzeumok Közleményei, Békéscsaba
- BÓNA 1986 = Bóna István: Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I. Kora vaskor-szkíta korszak. Szerk.: Entz Géza. Bp. 1986. 41–44.
- BOTTYÁN 1955 = Bottyán Árpád: Szkíták a magyar Alföldön. RégFüz 1. 1955.
- BOUZEK 1973 = Bouzek, Jan: Graeco-Macedonian Bronzes. Praha 1973.
- BÖHM-JANKOVICH 1936 = Böhm, J.-Jankovich, J. M.: Skythové na Podkarpatské Rusi. – Skythen in Karpathorussland. Carpatica 1936. 1–80.
- BÖKÖNYI 1954 = Bökönyi, Sándor: Le chevaux scythiques de Szentcs-Vekerzug 2. ActaArchHung IV. 1954. 93–114.
- BÖKÖNYI 1956 = Bökönyi Sándor: A szkíták kocsija. Bp. 1956.
- Bp. = Budapest
- BRASINSZKIJ 1979 = Jozsif Brasinszkij: Szkíta kincsek nyomában. Bp. 1979.
- BTM. = Budapesti Történeti Múzeum, Budapest
- BudRég = Budapest Régiségei, Budapest
- BVbl = Bayerische Vorgeschichtsblätter, München
- CATTANI 1994 = Cattani, Maurizio: Iron age Dwellings in Endrőd 19 (S. E. Hungary). The Archaeology of the Steppes. Methods and Strategies. Edited by Bruno Genito. Instituto Universitario Orientale. Dipartimento di Studi Asiatici. Series Minor XLIV. Napoli 1994. 209–219.
- ČERNENKO 1991 = Černenko, E. V.: Eisengepantzte „Ritter“ der skythischen Steppe. In: Gold der Steppe. Archäologie der Ukraine. Hrsg. Renate Rolle, Michael Müller-Wille, Kurt Schietzel, Schleswig 1991. 131–135.
- CILINSKÁ = Cilinská, Z.: Žiarový hrob kuštanovického typu v Michalovciach. SLA 7. 1959. 79–86.
- CHOCHOROWSKI 1975 = Chochorowski, Jan: Die Frage der skythischen Expansion auf das Gebiet des Karpatenbeckens. Acta Archaeologica Carpathica XV. 1975. 5–30.
- CHOCHOROWSKI 1984 = Chochorowski, Jan: Die Vekerzug kultur. Fragen ihren Genese und Chronologie. AAC. 23. 1984. 99–161.
- CHOCHOROWSKI 1985a = Chochorowski, Jan: Die Rolle der Vekerzug-Kultur (VK) im Rahmen der skythischen Einflüsse in Mitteleuropa. PZ 60. 1985. 204–271.
- CHOCHOROWSKI 1985b = Chochorowski, Jan: Die Vekerzug-Kultur. Charakteristik der Funde. Warszawa-Kraków 1985.
- CHOCHOROWSKI 1998 = Chochorowski, Jan: Die Vekerzug-Kultur und ihre östliche Beziehungen. In: Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Hrsg. B. Hänsel und J. Machnik. München-Rahden 1998. 143–172.
- CHROPOVSKÝ 1962 = Chropovský, B.: Birituálne skytsko-halštatské pohrebisko v Senci. ŠtZ 9. 1962. 131–142.
- CommArchHung = Communicationes Archaeologicae Hungaricae, Budapest
- CSALLÁNY 1914 = Csallány Gábor: Szentcs őskori képe. In: Szentcs város története. Szerk.: Sima László. Szentcs 1914. 13–49.
- CSALOG 1954 = Csalog József: A balmazújvárosi Kárhozotthalom. FolArch VI. 1954. 37–44.
- CSALOG-KISFALUDI 1985 = Csalog, Zsolt-Kisfaludi, Julia: Skythenzeitliches

Gräberfeld in Törökszentmiklós-Surján-Újtelep. *ActaArchHung* XXXVII. 1985. 3–4. 307–344.

CSÁNYI-TÁRNOKI 2001 = Csányi Marietta-Tárnoki Judit: Régészet. 4. sz. főút Törökszentmiklóst elkerülő szakasza. *Szolnok* 2001. 11–16.

CSEH 1987 = Cseh János: Kora-vaskori települések a Zagyva mentén. Beszámoló az 1987. évi régészeti leletmentésről. *Közép-Tisza* X. évf. 8. sz. *Szolnok* 1987. augusztus 4.

CSEH 1988 = Cseh János: Szolnok-Zagyvapart (Szolnok m). Az 1987. év régészeti kutatásai. *RégFüz* Ser. 1. No. 41. 1988. 20–22.

CSEH 1990 = Cseh János: Egy szkíta ház Szolnok-Zagyvaparttól. *Múzeumi Levelek* 63–64. *Szolnok* 1990. 3–18.

CSEH 1991 = Cseh János: Szolnok-Zagyvapart (Szolnok m). Az 1988. év régészeti kutatásai. *RégFüz* Ser. 1. No. 42. 1991. 24–25.

CSEH 1993 = Cseh János: Régészeti adatok Nagyiván község határának településtörténetéhez a középső újkőkortól a késő középkorig (Terepbejárások 1992 májusában). – Archeological data to the settlement-history of the Nagyiván community's field from the middle neolithicum to the late middle age (terrain visitings in May of 1992). In: *Régészeti tanulmányok a Közép-Tisza vidékről*. Szerk. Szabó László. *Tiszai Téka* 4–5. *Szolnok* 1993. 113–176.

CSEH 1997 = Cseh János: Szkíta leletek Alsó-Zagyva menti településekről. *Redemptio* II. évf. 4. sz. Jászberény 1997. június 10.

CSEH 1999 = CSEH János: Szkíta telepobjektum alaprajzának és felépítményének rekonstrukciós lehetőségei (Szolnok-Zagyvapart). *Ősrégészeti Levelek* 1. 1999. 52–53.

CSEH 2000 = Cseh János: Újabb adalék a Zagyva-parti szkíta települések régészeti anyagából (Szolnok-Alcsi határrész). – New finds from Scythian sites at Zagyva-part (Szolnok-Alcsi határrész). *Ősrégészeti Levelek* 2. évf., 2. sz. 2000. 66–68.

CSEH 2000a = Cseh János: Szkíta hamvasztásos temetkezések Kunmadarasról (Régészeti leletmentés 1990-ben). *Szolnok* 2000. (Gévelt kézirat, megjelenés alatt a Jászkunság című folyóiratban.)

CSEH-KRIVECZKY 1999 = Cseh János-Kriveczky Béla: Szkíta és szarmata telep-leletek Tiszaigari határában. *Szolnok* 1999. (Gévelt kézirat, megjelenés alatt a *CommArchHung* egy következő kötetében.)

CSOMA 1887 = Csoma József: Csoma József a monaji halomról. *ArchÉrt* 1887. 61–65.

DASHEVSKAJA 1980 = Dashevskaja, O. D.: O skifskikh kurilnicakh. – On Scythian censers. *SovArch* 1980. 1. 18–29.

DÉNES 1999 = Dénes György: A Bódva-völgy felső szakaszának Árpád-kori története a tatárjárásig I. *Tanulmányok a Bódva-völgye múltjából*. *Múzeumi Könyvtár* 5. Putnok 1999. 131–148.

DIETZ 1998 = Dietz, U. I.: Spätbronze- und früheisenzeitliche Trensens im Nordschwarzgebiet und im Nordkaukasus. *PBF* XVI. 5. 1998.

DINNYÉS 1981 = Dinnyés István: Cegléd története. A táj a honfoglalás koráig. *StCom* 11. 1981. 45–63.

DissPann = *Dissertationes Pannonicae*, Budapest

- DJM. = Damjanich János Múzeum, Szolnok
 DM. = Déri Múzeum, Debrecen
 DMÉ = a Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen
 Dolg = Dolgozatok a M. Kir. Ferencz József- (Horthy Miklós-) Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből, Szeged
 Dolgozatok = Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, Kolozsvár
 DOMONKOS 1910 = Domonkos János: A gyularemetei zablá. MKÉ 1910. 48–50.
 DORNYAY 1928 = Dornay, Béla: Der skythische Fund von Mátraszele bei Salgótarján. PZ 19. 1928. 340–347.
 DUŠEK 1953 = Dušek, Mikulaš: Skytske biritualne pohrebište v Chotine na Slovenski. AR 5. 1953.
 DUŠEK 1966 = Dušek, Mikulaš: Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotin. ASF VI. 1966.
 DUŠEK 1974 = Dušek, Mikulaš: Die Thraker im Karpatenbecken. SIA 22. 1974. 361–434.
 DUŠEK 1976 = Dušek, Mikulaš: Junghallstattzeitliches Gräberfeld von Modrany. SIA 24. 1976. 397–427.
 DUŠEK 1977 = Dušek, Mikulaš: Zur chronologischen und soziologischen Auswertung der hallstattzeitlichen Gräberfelder von Chotin. SIA 25. 1977. 13–46.
 M. DUŠEK–S. DUŠEK 1984 = Dušek, Mikulaš–Dušek, Sigrid: Smolenice-Molpir. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit 1–2. Nitra 1984.
 EBERT 1908 = Ebert, M.: Der Goldfund von Dalj. JÖAI 11. 1908. 259–276.
 EFM. = Erkel Ferenc Múzeum, Gyula
 EMÉ = az Egri Múzeum Évkönyve, Eger
 ERLICH 1997 = Erlich, V. R.: K probleme svjazej Predkavkaz'ja i Srednej Evropy v novocerkasskij period. MIAR 1. 1997. 19–39.
 fá. = fenékátmérő
 FETTICH 1927 = Fettich Nándor: A tápiószentmártoni aranyszarvas. ArchÉrt 1927. 138–145.
 FETTICH 1928 = Fettich Nándor: A zöldhalompusztai szkíta lelet. – La trouvaille scythe de Zöldhalompuszta près de Miskolc, Hongrie. ArchHung III. 1928.
 FETTICH 1931 = Fettich, Nándor: Bestand der skythischen Altertümer in Ungarn. In: Rostowzew, M.: Skythien und der Bosphorus. Berlin 1931. 494–529.
 FETTICH 1934 = Fettich Nándor: A garcsinovoí szkíta lelet. – Der skythische Fund von Garcsinovo. ArchHung XV. 1934. I–XIV.
 FODOR 1983 = Fodor László: Szkíta temető a Nagyeged déli lejtőjén. Diárium 3. 1983. 14–18.
 FolArch = Folia Archaeologica, Budapest
 FOLTINY 1963 = Foltiny, S.: Zur Frage des „skythischen” Einflusses in Ostösterreich und in Slowenien. ArchA 33. 1963. 23–36.
 GALANINA 1997 = Galanina, L. K.: Die Kurgane von Kelermes. Moskau 1997.
 GALÁNTHA 1981 = Galántha Márta: Előzetes jelentés a Csanytelek-Újhalastói szkítakori temető ásátásáról. – Vorbericht über die Ausgrabung des skythenzeitlichen Gräberfeldes von Csanytelek-Újhalastó. CommArchHung 1981. 43–58.

GALÁNTA 1982 = Galánta Márta: Sándorfalva–Eperjes. Régfűz I:35. 1982. 61–62.

GALÁNTA 1982–83/1 = Galánta Márta: Előzetes jelentés a Sándorfalva–eperjesi szkíta kori temető feltárásáról. – Vorbericht über die Ausgrabungen des Skythenzeitlichen Gräberfeldes in Sándorfalva–Eperjes. MFMÉ 1982–83/1. 1985. 115–128.

GALÁNTA 1984 = Galánta Márta: A Csanytelek–Újhalastói szkíta kori temető ásátásának újabb eredményei. MKCSM 1984. 10–17.

GALÁNTA 1986 = Galánta Márta: Csanytelek–Újhalastó. RégFűz I:39. 1986. 9.

GALÁNTA 1986/a = Galánta, Márta: The Scythian age cemetery at Csanytelek–Újhalastó. – Szkítakori temető Csanytelek–Újhalastón. In: Hallstatt Kolloquium Veszprém 1984. Bp. 1986. 69–77.

GALÁNTA 1987 = Galánta Márta: Sándorfalva–Eperjes. Bölcsészdoktori dolgozat. Szeged 1987.

GALLUS–HORVÁTH 1939 = Gallus Sándor–Horváth Tibor: A legrégibb lovas nép Magyarországon. – Un peuple cavalier prescythique en Hongrie. Diss Pann 1939. Ser. II. 9.

GAZDAPUSZTAI 1964 = Gazdapusztai Gyula: Hódmezővásárhely–Kishomok, Lenin MTSz. Régfűz I:17. 15.

GAZDAPUSZTAI 1964–65 = Gazdapusztai, Gyula: Das präskythische Grab von Doboz. – A dobozi preszkíta sír. MFMÉ 1964–65. 1966. 59–64.

GAZDAPUSZTAI 1965 = Gazdapusztai, Gyula: Zusammenhänge der Kulturen der Ungarischen Tiefebene und des Nordkaukasus in der Skythenzeit. ActaAntArch 1965. 107–118.

GAZDAPUSZTAI 1966–67 = Gazdapusztai, Gyula: Neuere Ausgrabungen in dem Gräberfeld aus der Skythenzeit von Hódmezővásárhely–Kishomok. MFMÉ 1966–67. 1968. 43–59.

GENITO 1992 = Genito, Bruno: The Endrőd 19 Project. The 1988 Season. Cultural and Landscape Changes in South-East Hungary I. Reports on the Gyomaendrőd Project. Edited by Sándor Bökönyi. Archaeolingua 1. Bp. 1992. 337–368.

GRAJZNOV 1980 = Grajznov, M. P.: Aržan. Carskij kurgan ranneskifskogo vremeni. Leningrad 1980.

GRAKOW 1980 = Grakow, B. N.: Die Skythen. Berlin 1980.

GUIDI 1994 = Guidi, Alessandro: Pottery Sequence and the Scythian Period in Endrőd 19 (S. E. Hungary). The Archaeology of the Steppes. Methods and Strategies. Edited by Bruno Genito. Instituto Universitario Orientale. Dipartimento di Studi Asiatici. Series Minor XLIV. Napoli 1994. 221–229.

GYUCHA 1996 = Gyucha Attila: Koravaskori leletek Sarkad határában. – Fröheisenzeitliche Funde in der Gemarkung von Sarkad. BMMK 16. 1996. 67–127.

GYUCHA 1999 = Gyucha Attila: Bronz övszorító korong Sarkad határából. Ősrégészeti Levelek 1. 1999. 43–47.

HAMPEL 1886 = Hampel József: A bronzkor emlékei Magyarhonban I. Bp. 1886. H., h. = hosszúság

HAMPEL 1893 = Hampel József: Skythiai emlékek Magyarországon. ArchÉrt 13. 1893. 385–407.

HAMPEL 1894 = Hampel József: A Nemzeti múzeumi régiségtár gyarapodása. ArchÉrt 1894. 261–271.

HARMATTA 1946–48 = Harmatta, János: Le probleme cimmerien. ArchÉrt 1946–48. 79–132.

HARMATTA 1966 = Harmatta János: Kimmerek és szkíták. AT 13. 1966. 107–116.

HARMATTA 1967 = Harmatta János: Kereskedelmi útvonalak a Kárpát-medence, Észak-Itália és Görögország között a korai vaskorban. ArchÉrt 94. 1967. 133–136.

HB. m. = Hajdú-Bihar megye

HELLEBRANDT 1988 = Hellebrandt Magdolna: Szkíta kori temető Kesznyéten–Szérlőskerten. HOMÉ XXV–XXVI. 1988. 107–126.

HELLEBRANDT 1996–97 = Hellebrandt Magdolna: Muhi-Kocsmadomb, szkíta-kelta temető. ArchÉrt 123–124. 1996–97. 125–145.

HELLEBRANDT 1999a = Hellebrandt Magdolna: Celtic Finds from Northern Hungary. Corous of Celtic Finds in Hungary III. Bp. 1999.

HELLEBRANDT 1999b = Hellebrandt Magdolna: A Bódva-völgy története az őskor utolsó évtizedében. In: Tanulmányok a Bódva-völgye múltjából. Múzeum Könyvtár 5. Putnok 1999. 93–120.

HELLEBRANDT 2000a = Hellebrandt Magdolna: Szirmabesenyő története az újkőkortól a magyar honfoglalásig. In: Fejezetek Szirmabesenyő múltjából. Szirmabesenyő 2000. 29–57.

HELLEBRANDT 2000b = Hellebrandt Magdolna: Muhi-Kocsmadomb szkíta-kelta temető. ArchÉrt 123–124. 2000. 125–159.

HELLEBRANDT 2001 = Hellebrandt Magdolna: Őskori föld- és vízivárak II. Országos Régészeti Konferencia anyaga. Debrecen. Kézirat.

HÉRODOTOSZ = Hérodotosz: A görög-perzsa háború. Ford.: Muraközy Gyula. Bp. 1989.

HGY. = Helytörténeti Gyűjtemény

HOMÉ = a Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc

HORVÁTH-H. SIMON 1999 = Horváth László András–H. Simon Katalin: Csongrád város története. A kezdetektől a vaskor végéig. – Die Geschichte der Stadt Csongrád von der Steinzeit bis zur Eisenzeit. Múzeumi Füzetek–Csongrád 2. 1999. 9–32.

Hrsg. = Herausgeber (szerk.)

ILINSKAJA–MOZOLEVSKIJ–TERENOŽKIN 1980 = Ilinskaja, V. A.–Mozolevskij, B. N.–Terenožkin, A. I.: Kurgany VI. v. do. n. é. u. s. Matusov. In: Skifija i Kavkaz. Kiev 1980. 31–63.

ILINSKAJA–TERENOŽKIN 1983 = Ilinskaja, V. A.–Terenožkin, A. I.: Skifija VII–IV. vv. do n. é. Kiev 1983.

ILON 1985 = Ilon Gábor: A Szob-Gregersen-kerti szkíta kori temetőrészlet. StCom 17. 1985. 75–96.

ILON 1999 = Ilon, Gábor: A Scythian pintadera from Sé. CommArchHung 1999. 47–48.

ISTVÁNOVITS 1997 = Istvánovits Eszter: Nyíregyháza Manda-bokor. Kora vaskori település a Kr. e. VI–IV. századból. In: Utak a múltba. Az M3-as autópálya

régészeti leletmentései. – Paths into the past, Rescue excavations on the M3 motorway. Szerk.: Raczky Pál–Kovács Tibor–Anders Alexandra. Bp. 1997. 73–79., 181–182.

ISTVÁNOVITS ET AL. 2000 = Istvánovits Eszter–Kurucz Katalin–Száz Csilla–Almássy Katalin: Újfehértó területének története a kezdetektől a honfoglalás koráig. In: Újfehértó története. Szerk.: Buczkó József. Újfehértó 2000. 43–123.

JAKOVENKO 1968 = Jakovenko, E. V.: Pastirskie gorodishhe skifskogo chasu (Za materialami 1955 r). Pastyrskoe gorodishhe skifskogo vremeni (Po materialam raskopok 1955 g). Arkheologija XXI. 1968. 175–186.

JAM. = Jósza András Múzeum, Nyíregyháza

JAMÉ = a Jósza András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza

JEREM 1968 = Jerem, Erzsébet: The Late Iron Age cemetery of Szentlőrinc. ActaArchHung XX. 1968. 159–208.

JEREM 1981 = Jerem, Erzsébet: Zur Späthallstatt- und Frühlatènezeit in Transdanubien. Symposium Steyr 1980. Linz 1981. 105–136.

JNSZ. m. = Jász-Nagykun-Szolnok megye

JÖAI = Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts, Wien

JPMÉ = a Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs

JRGZM = Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz

T. JUHÁSZ 1972 = T. Juhász Irén: Az Orosháza-gyopárosi szkítakori temető. ArchÉrt 99. 1972. 214–223.

T. JUHÁSZ 1976 = T. Juhász Irén: Az Orosháza-gyopárosi szkítakori temető. ArchÉrt 103. 1976. 231–252.

KAJM. = Katona József Múzeum, Kecskemét

KJM. = Koszta József Múzeum, Szentes

KEMENCEI 1964–1965 = Kemencei Tibor: A rimaszombati raktárlelet időrendi helyzete. HOMÉ V. 1964–1965. 105–175.

KEMENCEI 1966 = Kemencei Tibor: Koravaskori bronz raktárlelet a miskolci múzeumban. HOMÉ VI. 1966. 49–107.

KEMENCZEI 1977 = Kemenczei, Tibor: Hallstattzeitliche Funde aus der Donauknigegend. – Hallstatt kori leletek a Dunakanyar térségéből. FolArch XXVIII. 1977. 67–90.

KEMENCZEI 1980 = Kemenczei Tibor: Szkíta kori lelet Balassagyarmatról. FolArch XXXI. 1980. 65–76.

KEMENCZEI 1981 = Kemenczei Tibor: A prügyi koravaskori kincslelet. CommArchHung 1981. 29–41.

KEMENCZEI 1983 = Kemenczei Tibor: Skythenzeitliches Gefäß mit Reiterdarstellung. – Szkíta kori edény lovasábrázolással. FolArch XXXIV. 1983. 51–71.

KEMENCZEI 1984 = Kemenczei, Tibor: Skythenzeitliche Akinakes in der Prähistorischen Sammlung des Ungarischen Nationalmuseums. – Szkíta kori török a Magyar Nemzeti Múzeum Őskori Gyűjteményében. FolArch XXXV. 1984. 33–49.

KEMENCZEI 1985 = Kemenczei, Tibor: Mitteleisenzeitliche Trensens von ostmitteleuropäischen Typ im Alföld. FolArch XXXVI. 1985. 43–68.

KEMENCZEI 1986 = Kemenczei, Tibor: Mitteleisenzeitliche Köcherbeschläge aus dem Alföld. FolArch XXXVII. 1986. 117–136.

- KEMENCZEI 1987 = Kemenczei Tibor: A békéscsabai aranylemez. – Das Goldblech von Békéscsaba. *FolArch* XXXVIII. 1987. 141–153.
- KEMENCZEI 1988 = Kemenczei, Tibor: Der Pferdegeschirrfund von Fügöd. *ActaArchHung* XL. 1988. 65–81.
- KEMENCZEI 1989 = Kemenczei Tibor: Koravaskori sírleletek az Alföldről az Őskori Gyűjteményben. *FolArch* XL. 1989. 55–74.
- KEMENCZEI 1990 = Kemenczei Tibor: A sarkadi bronz szobrocska. – Die anthropomorphe Bronzestatue von Sarkad. *FolArch* XLI. 1990. 29–42.
- KEMENCZEI 1991 = Kemenczei, Tibor: Die Schwerter in Ungarn 2. PBF IV. 9. Stuttgart 1991.
- KEMENCZEI 1994 = Kemenczei, Tibor: Pfeilspitzen vom Früh-Skythen typ aus Ostungarn. – Korai szkíta típusú nyílhegyek Kelet-Magyarországon. *FolArch* XLIII. 1994. 79–99.
- KEMENCZEI 1999 = Kemenczei Tibor: A zöldhalompusztai aranszarvas. – Der Goldhirsch von Zöldhalompuszt. *HOMÉ* XXXVII. 1999. 167–180.
- KEMENCZEI 2000a = Kemenczei, Tibor: Zum früheisenzeitlichen Pferdegeschirr in Mitteleuropa. *ActaArchHung* LI. 1999–2000. 235–246.
- KEMENCZEI 2000b = Kemenczei Tibor: Kora vaskori aranyleletek. A szkítakor aranyművészete. In: A Magyar Nemzeti Múzeum őskori aranykincsei. Bp. 2000. 63–99.
- KEMENCZEI-K. VÉGH 1969 = Kemenczei Tibor–K. Végh Katalin: A Herman Ottó Múzeum leletmentései és ásatásai 1967-ben. *HOMÉ* VIII. 1969. 505–515.
- KISFALUDI 1983 = Kisfaludi Júlia: I. e. 5. századi szkíta sír Mezőtúrról. *ArchÉrt* 110. 1983. 68–72.
- KISFALUDI 1997 = Kisfaludi, Julia: Tonstempel und Knochenzylinder aus der mittleren Eisenzeit im Karpatenbecken. *CommArchHung* 1997. 75–107.
- KOÓS 1985 = S. Koós Judit: Szkíta-kori bronztükrök Kisgyőrből. *HOMÉ* XXII–XXIII. 1985. 29–35.
- KOREK 1943 = Korek József: Szkíta és Árpád-kori leletek Szőregről. – Skytische und Árpádenzeitliche Funde in Szőreg. *Dolg* XIX. 1943. 203–205.
- KOREK 1974 = Korek József: Párducz Mihály 1908–1974. *ArchÉrt* 101. 1974. 304–305.
- KOREK 1984 = Korek József: A szkíta kor. In: Hódmezővásárhely története I/1. Szerk.: Nagy István–Szigeti János. Hódmezővásárhely 1984. 178–184.
- KOSSACK 1987 = Kossack, G.: Von den Anfängen des skytho-iranischen Tierstils. In: *Skythika*. Bayer. Abhandl. 98. 1987. 24–86.
- KOSSACK 1996 = Kossack, G.: Flügelperlen: Bemerkungen zu spätbronzezeitlichen Goldschätzen aus den Karpatenländern. In: *Festschrift für Amália Mozsolics*. Hrsg. Tibor Kovács. Bp. 339–360.
- KOVÁCS-KRIVÉCZKY-CSEH 1988 = Kovács Gyöngyi–Kriveczy Béla–Cseh János: Szolnok-Zagyvart (Szolnok m). Az 1986. év régészeti kutatásai. *RégFüz* I. Ser. 1. No. 40. 1988. 29–31.
- KOZENKOVA 1992 = Kozenkova, V. I.: Seržen' Jurt. Ein Friedhof der späten Bronze- und frühen Eisenzeit in Nordkaukasus. Mainz 1992.
- KÖRÖS 1945 = Körös Zsuzsanna: Medgyesegyházi késő-szkíta temető. – Gräberfeld aus der späten Skythenzeit in Medgyesegyháza. *FolArch* V. 1945. 56–59.

- KUDRNÁC 1955 = Kudrnác, J.: Laténské kostorové hroby v Semicích a Klucove. AR 1955. 3. 319–338.
- KULCSÁR 1993 = Kulcsár Valéria: A kárpát-medencei Szarmata Barbaricum temetkezési rítusa. Kandidátusi értekezés tételei. Bp. 1993.
- KÜRTI 1973 = Kürti Béla: Mezőberény területének története a honfoglalásig. In: Mezőberény története I. Szerk.: Szabó Ferenc. Mezőberény 1973. 17–69.
- KÜRTI 1987 = Kürti Béla: A kőkorszaktól a szarmaták koráig. In: Algyő és népe. Szerk.: Hegyi András. Szeged 1987. 64–74.
- LACZUS-PÁRDUCZ 1969 = Laczus, Géza-Párducz, Mihály: The Scythian age cemetery at Vámosmikola. ActaArchHung XXI. 1969. 217–226.
- LÁSZLÓ 1988 = László Gyula: Árpád népe. Bp. 1988.
- LENGYEL 1964 = Lengyel Irina: A fazekaskorong megjelenésének kérdése a Nagyalföldön. – Zur Frage des frühesten Gebrauchs der Töpferscheibe in der Großen Ungarischen Tiefebene. FolArch XVI. 1964. 25–32.
- LENGYEL 1968 = Lengyel, Irina: Früheisenzeitliche inschriftliche Denkmäler. ActaAntArch 16. 1968. 105–116.
- LENGYEL 1970 = Lengyel, Irina: Die Bronzeplatte von Buj. ActaArchHung XXII. 1970. 51–68.
- LESZIH 1939 = Leszih Andor: Borsodmegyei szkíta leletek. – Scythian finds from the county of Borsod. FolArch I–II. 1939. 1–20., 68–87.
- Ltsz.: = leltári szám
- M., m. = magasság
- m. = megye
- MACHORTYCH 1998 = Machortych, S. V.: Neues über die Beziehungen der Kimmerier zur Karpaten-Donau-Welt. In: Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Hrsg. B. Hänsel und J. Machnik. München 1998. 437–449.
- MAKKAY 1989 = Makkay János: Gyoma-Rigóhalom. In: MRT 8. 214–219.
- MARÁZ 1978 = Maráz, Borbála: Zur Frühhallstattzeit in Süd-Pannonien. JPMÉ 23. 1978. 145–164.
- MARÁZ 1981 = Maráz Borbála: A szkítakori őslakosság Latène-kori továbbélése Kelet-Magyarországon. – On the survival of the autochthonous population of the Scythian Age in Eastern Hungary. JPMÉ 26. 1981. 97–119.
- MARCHENKO-ZHITNIKOV-JAKOVENKO 1988 = Marchenko, K. K.–Zhitnikov, V. G.–Jakovenko, Eh. V.: Elizavetovskoe gorodishhe-greko-varvarkoe torzhishhe v delte Dona. – The Elizavetovskoe Fortified Settlement-A Greco-Barbarian Market Place in the Don Delta. SovArch 1988. 3. 63–78.
- MARINESCU 1984 = Marinescu, G.: Die jüngere Hallstattzeit in Nordost-siebenbürgen. Dacia 28. 1984. 47–83.
- MARSADOLOV-ZAJCEVA-LEBEDEVA 1994 = Marsadalo, L. S.–Zajceva, G. I.–Lebedeva, L. M.: Korreljacija dendrochronologiceskich i radiouglerodnych opredelnij dlja bol'sich kurganov Sajano-Altaja. In: Elitnye kurgany stepej Evrazii v skifo-sarmatskiju epochi. Sankt-Peterburg 1994. 141–156.
- MÁRTON 1905 = Márton Lajos: Skytha aranyelet a gyomai halomsírból. ArchÉrt 25. 1905. 234–240.
- MÁRTON 1908 = Márton Lajos: Skytha sírletek Gyöngyösön. ArchÉrt 28. 1908. 37–54.

MATUZ 1994 = Matuz Edit: A kytatice kultúra földvára Bükkszentlászló-Nagysánc. HOMÉ XXXII. 1994. 9–54.

MATUZ 2000 = D. Matuz Edit: A Szeged-Algyő 258. kútkörzet területén feltárt préskita temető. MFMÉ StudArch VI. 2000. 139–164.

MEDVEDSKAJA 1992 = Medvedskaja, I. N.: Periodizacija skifskoj arhaiki drevnij Vostok. RossArch 1992–3. 86–107.

MELJUKOVA 1960 = Meljukova, A. I.: Az erdős steppés középső Dnyeszter-vidék szkíta korának emlékei. Szovjet Régészet XVII. Bp. 1960.

METZNER-NEBELSICK 1998 = Metzner-Nebelsick, C.: Abschied von den „Thrako-Kimmeriern”? In: Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Hrsg. B. Hänsel und J. Machnik. München–Rahden 1998. 361–442.

MFM. = Móra Ferenc Múzeum, Szeged

MFMA. = a Móra Ferenc Múzeum Adattára, Szeged

MFMÉ = a Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged

MFMÉ StudArch = a Móra Ferenc Múzeum Évkönyve Studia Archaeologica, Szeged

MIAR = Matarialy i issledovanija po archeologii Rossii, Moskva

MIROŠŠAYOVÁ 1979 = Miroššayová, Elena: Záchranny vyskum halštatského sídliska v stretavke, okr. Michalovce. AR XXXI. 1979. 121–143.

MIROŠŠAYOVÁ 1980 = Miroššayová, Elena: Depot Zelezných Predmetov z Niznej Mysle. Depot von Eisengegenständen aus Nizná Mysll’a. SIA XXVIII. 1980. 383–394.

MIROŠŠAYOVÁ 1994 = Miroššayová, Elena: Sídlisko z neskorej doby halštatskej v Cecejovciach. Spathallstattzeitliche Siedlung in Cecejovce. SIA XLII. 1994. 1. 37–68.

MKCSM = Múzeumi kutatások Csongrád megyében, Szeged

MKE = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, Budapest

MMM. = Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba

MNM. = Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

MRT 6. = Ecsedy István–Kovács László–Maráz Borbála–Torma István: A szeghalmi járás. Magyarország Régészeti Topográfiája 6. Békés Megye Régészeti Topográfiája IV/1. Bp. 1982.

MRT 8. = Jankovich B. Dénes–Makkay János–Szőke Béla Miklós: A szarvasi járás. Magyarország Régészeti Topográfiája 8. Békés Megye Régészeti Topográfiája IV/2. Bp. 1989.

MRT 10. = Jankovich B. Dénes–Medgyesi Pál–Nikolin Edit–Szatmári Imre–Torma István: Békés és Békéscsaba környéke I–II. Magyarország Régészeti Topográfiája 10. Békés Megye Régészeti Topográfiája IV/3. Bp. 1998.

MT = Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig 1–2.. Szerk.: Székely György–Bartha Antal. Bp. 1984.

MTAK = A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Osztályának Közleményei, Budapest

NAGY 1913 = Nagy Géza: Szkíta leletek. ArchÉrt 23. 1913. 295–318.

NAGY 1915 = Nagy Géza: A berczeli (Szabolcsm.) szkíta lelet. ArchÉrt 25. 1915. 135–136.

- NAGY T. 1959 = Nagy Tibor: La Tène-kori szkíta jellegű sírlelet Rákospalotáról. *BudRég XIX.* 1959. 123–138.
- NAGY 1961 = Nagy Tibor: XV. ker. Rákospalota 133572 hrsz. (késő szkíta temető). Ásatási jelentés az 1959–1960-as feltárásokról. *BTM. Adattár: Ltsz.: 524–77.*
- NAGY 1973 = Nagy Tibor: Budapest története az őskortól a honfoglalás korig. Őskor. In: Budapest története az őskortól az Árpád-kor végéig. In: Budapest Története I. Szerk.: Gerevich László. Bp. 1973. 39–216.
- NÉMETI 1982 = Németi, Ioan: Das späthallstattzeitliche Gräberfeld von Sanislău. *Dacia* 26. 1982. 115–144.
- M. NEPPER 1968 = Módyné Nepper Ibolya: Szkítakori leletek a Déri Múzeumból. – Scythian Finds in the Déri Museum. *DMÉ* 1966–67. 1968. 53–65.
- OLÁH-SZÉNÁSZKY 1982 = Oláh Éva-Szénászkzy Júlia: Vaskori sírleletek rekonstrukciója (Csárdaszállás). – The reconstruction of Iron Age grave findings. *Múzeumi Műtárgyvédelem* 10. 1982. 293–296.
- OLASZ 1955a = Ifj. Olasz Ernő: Adatok a kardoskúti Fehér-tó településtörténetéhez. In: Emlékkönyv hazánk felszabadulásának és az orosházi Szántó Kovács Múzeum fennállásának 10 éves évfordulójára. Orosháza 1955. 15–24.
- OLASZ 1955b = Ifj. Olasz Ernő: Szkíta-szarmata sírlelet és egyéb megfigyelések a székkutasi Sós-tó partján. In: Emlékkönyv hazánk felszabadulásának és az orosházi Szántó Kovács Múzeum fennállásának 10 éves évfordulójára. Orosháza 1955. 7–9.
- PARÁDI 1973 = Parádi Nándor: A gyulai állatalakos agyagpecsételő. – Seal with the figure of animal, found at Gyula. *FolArch XXIV.* 1973. 33–41.
- PÁRDUCZ 1940 = Párducz Mihály: Bronz-, szkíta-, La Tène- és germánkori temető Hódmezővásárhely-Kishomokon. – Ein Gräberfeld in Hódmezővásárhely-Kishomok aus der Bronze-, Skythen-, La Tène- und Germanenzeit. *Dolg XVI.* 1940. 79–100.
- PÁRDUCZ 1943 = Párducz Mihály: Szkítakori temető Békéscsaba-Fényesen. – A cemetery of the scythian period in Békéscsaba-Fényes. *ArchÉrt* 70. 1943. 50–63.
- PÁRDUCZ 1944–45 = Párducz Mihály: Szkítakori telep a hódmezővásárhelyi Fehértó partján. – A Settlement of the Scythian Period on the Shores of the Fehértó at Hódmezővásárhely. *ArchÉrt* 5–6. 1944–45. 62–80.
- PÁRDUCZ 1952 = Párducz, Mihály: Le cimetière hallstattien de Szentes-Vekerzug 1. *ActaArchHung I.* 1952. 143–172.
- PÁRDUCZ 1953 = Párducz Mihály: Hallstatt-kori temető Szentes-Vekerzugon. *MTAK* 1953. 21–67.
- PÁRDUCZ 1954 = Párducz, Mihály: Le cimetière hallstattien de Szentes-Vekerzug 2. *ActaArchHung IV.* 1954. 29–91.
- PÁRDUCZ 1955 = Párducz, Mihály: Le cimetière hallstattien de Szentes-Vekerzug III. *ActaArchHung VI.* 1955. 1–22.
- PÁRDUCZ 1955a = Párducz Mihály: Szkítakori kutatásunk újabb eredményei. *ArchÉrt* 1955. 157–161.
- PÁRDUCZ 1958 = Párducz Mihály: Hejőkeresztúri szkítakori lelet. *HOMÉ II.* 1958. 73–78.
- PÁRDUCZ 1958a = Párducz Mihály: Szkíta tükrök a Kárpát-medencében. *ArchÉrt* 85. 1958. 59–64.
- PÁRDUCZ 1958b = Párducz, Mihály: Une trouvaille de l'époque scythe d'Aszód.

FolArch X. 1958. 61–66.

PÁRDUCZ 1959 = Párducz, Mihály: Sur la destination des divers objets de la trouvaille de l'époque scythe, d'Aszód. FolArch XI. 1959. 37–38.

PÁRDUCZ 1965 = Párducz, Mihály: Western relations of the Scythian age culture of the Great Hungarian Plain. AAnt 1965. 273–301.

PÁRDUCZ 1965a = Graves from the Scythian age at Ártánd (county Hajdú-Bihar). ActaArchHung XVII. 1965. 137–231.

PÁRDUCZ 1965b = Párducz Mihály: Magyarország szkíta kora. Doktori értekezés tételei. Bp. 1965.

PÁRDUCZ 1966 = Párducz, Mihály: The Scythian age cemetery at Tápiószele. ActaArchHung XVIII. 1966. 35–91.

PÁRDUCZ 1968 = Párducz Mihály: Szkítakorunk ethnikumának és kronológiai helyzetének kérdéséhez. AT 15. 1968. 135–148.

PÁRDUCZ 1969 = Párducz, Mihály: The Chronological and Cultural Position of the Scythian Age Cemetery at Vámosmikola. ActaArchHung 1969. 227–234.

PÁRDUCZ 1969a = Párducz Mihály: Szkítakori sír Tarpán. JAMÉ XI. 1968. 1969. 81–88.

PÁRDUCZ 1969b = Párducz Mihály: Szkítakori leletek Heves megyében. EMÉ VII. 1969. 35–54.

PÁRDUCZ 1969c = Párducz, Mihály: The chronological and cultural position of the Scythian age cemetery at Vámosmikola. ActaArchHung XXVII. 1969. 227–234.

PÁRDUCZ 1970 = Párducz Mihály: Szkítakori lelet Szurdokpüspökiről. FolArch XXI. 1970. 49–58.

PÁRDUCZ 1973 = Párducz, Mihály: Probleme der Skythenzeit im Karpatenbecken (Skythen–Urbevölkerung). ActaArchHung XXV. 1973. 27–63.

PÁRDUCZ–CSALLÁNY 1944–45 = Párducz Mihály–Csallány Gábor: Szkítakori leletek a Szentesi Múzeumban. – Funde aus der Skythenzeit im museum zu Szentese. ArchÉrt 5–6. 1944–45. 81–117.

PARE 1998 = Pare, C. F. E.: Beiträge zum Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit im Mitteleuropa. Teil 1. JRGZM 45. 1998. 293–443.

PARZINGER 1989 = Parzinger, H.: Chronologie der Späthallstatt- und Frühlatène-Zeit. Acta humaniora 4. Weinheim 1989.

PARZINGER–STEGMANN–RAJTÁR 1988 = Parzinger, H.–Stegmann–Rajtár, S.: Smolenice-Molpir und der Beginn skythischer Sachkultur in der Südwestslowakei. PZ 63. 1988. 162–178.

PATAY 1955 = Patay Pál: Szkíta leletek a nógrádi dombvidéken. FolArch VII. 1955. 61–74.

PATAY 1961 = Patay Pál: Az alsótelekesi vaskori temető. FolArch XIII. 1961. 27–50.

PATAY 1962a = Patay Pál: Újabb ásatás az alsótelekesi vaskori temetőben. FolArch XIV. 1962. 13–21.

PATAY 1962b = Patay Pál: Újabb szkíta sírok Mátraszele mellett. ArchÉrt 89. 1962. 72–76.

PATEK 1989–90 = Patek Erzsébet: A Szabó János Győző által feltárt „preszkíta” síranyag. A Füzesabony-Mezőcsát típusú temetkezések újabb emlékei Heves

megyében. – Die von János Győző Szabó freigelegten „preskythischen” Grabfunde. Die neuen Denkmäler der Bestattungen des Typs Füzesabony-Mezőcsát im Komitat Heves. *Agria* XXV–XXVI. 1989–90. 61–118.

PATEK 1993 = Patek, Erzsébet: Westungarn in der Hallstattzeit. *Acta humaniora* 7. Weinheim 1993.

PAULÍK 1955 = Paulík, Jozef: Halštatská a halštatsko-laténska osada pri Seredi. Eine Hallstatt- und Hallstatt la-Tène-Siedlung bei Sered. *SIA* III. 1955. 135–194.

PAULÍK 1957 = Paulík, Jozef: Skytsko-halštatská chata v Dvoroch nad Žitavou. – Eine skythisch-hallstädtische Hütte in Dvory nad Žitavou. *ŠtZ* 2. 1957. 75–81.

PBF = Prähistorische Bronzefunde, München

PETŐ 1992 = Pető Mária: Budapest, XX. (Millennium-telep, strand) Haraszi út 42. Ásatási jelentés. Az 1990. év régészeti kutatásai. *RégFüz* Ser. 1. No. 44. 1992. 7.

PEREVODCIKOVA 1980 = Perevodcikova, E. V.: Tipologija i evolucija skifskich naveršij. *SovArch* 1980. 2. 23–44.

PETRENKO 1994 = Petrenko, V. G.: On the Interpretation of Early Scythian Sites in Central Ciscaucasia. In: *The archaeology of the Steppes. Methods and Strategies* (ed. B. Genito). Napoli 1994. 347–357.

PICHLEROVÁ 1962 = Pichlerová, M.: Skýtsko-halštatské pohrebisko v Senci. *ZbSNM* 1962. 70–84.

POLIN 1998 = Polin, S. V.: O chronologii ranneskifskich kultury. *RossArch* 1998. 4. 50–63.

POPOVICH 1997 = Popovich, I.: Periodization and chronology of Kushtanovica type sites in the Transcarpathian region. *JAMÉ* XXXVII–XXXVIII. 1997. 77–114.

POSTA 1895 = Posta Béla: A Hatvan-boldogi ásatások. *ArchÉrt* 15. 1895. 1–26.

POSTA 1914 = Posta Béla: A benei bronzhydria. *Dolgozatok* V. 1914. 17–44.

PUZIKOVA 1978 = Puzikova, A. I.: Gorodishhe Marica-pamjatnik lesostepnykh kultur skifskogo vremeni v Posejime (po itogam rabot 1973–1974 gg). – Le goroditché de Marica: un monument de cultures sylvo-steppiques d’ époque scythe sur la Seim (résultats des fouilles de 1973–1974). *SovArch* 1978. 3. 183–198.

PZ = Praehistorische Zeitschrift, Berlin

RA. = Régészeti Adattár

RADZIEVSKAJA-SHRAMKO 1980 = Radzievskaja, V. E.–Shramko, B. A.: Usadba s kostoreznoj masterskoj na Belskom gorodishhe. – A homestead with a bone-carver’s workshop at the fortified settlement Belskoye. *SovArch* 1980. 4. 181–189.

RégDolg = Régészeti Dolgozatok, Budapest

RégFüz = Régészeti Füzetek, Budapest

REINECKE 1897 = Reinecke, P.: Magyarországi szkíta régiségek. *ArchÉrt* 17. 1897. 1–27.

REIZNER 1899–1900 = Reizner János: A legrégibb időtől a török hódoltságig. In: *Szeged története*. I. Szerk.: Reizner János. Szeged 1899–1900. 3–21.

ROLLE 1979 = Rolle, Renate: Totenkult der Skythen. Berlin–New York 1979.

ROLLE 1991 = Rolle, Renate: Städte auf Rädern Zur Entwicklung des nomadischen Wohnwagens. In: *Gold der Steppe. Archäologie der Ukraine*. Hrsg. Renate Rolle, Michael Müller-Wille, Kurt Schietzel. Schleswig 1991. 85–92.

ROMSAUER 1991 = Romsauer, P.: The earliest wheel-turned pottery in the Carpathian Basin. *Antiquity* 65. 1991. 358–367.

ROMSAUER 1996 = Romsauer, P.: Bemerkungen zur Späthallstattzeit im Nordostalpenraum. In: Die Osthallstattkultur. Hrsg. Erzsébet Jerem und Andreas Lippert. Bp. 1996. 431–444.

ROMSAUER 1999 = Romsauer, P.: Zur Frage der Westgrenze der Mezőcsát-Gruppe. In: Archaeology of the Bronze and Iron Age. Ed. Erzsébet Jerem and Ildikó Poroszlai. Bp. 1999. 167–176.

RossArch = Rossijskaja Archeologija, Moskva

SAUTER 2000 = Sauter, H.: Studien zum Kimmerierproblem. Bonn 2000.

SKORYJ 1999 = Skoryj, S. L.: Kimmerijcy v ukrainskoj lesostepi. Kiev 1999.

SIA = Slovenská Archeológia, Nitra

SMIRNOVA 1993 = Smirnova, G. I.: Pamjatniki Srednego Podnestrov'ja v chronologiceskoj scheme ranneskifskoj kultury. RossArch 1993. 2. 101–118.

SMIRNOVA 1998 = Smirnova, G. I.: Die Ostkarpatenregion zur Vorskythen- und Skythenzeit und die osteuropäischen Steppen. Kontakte und Migrationen. In: Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Hrsg. B. Hänsel, und J. Machnik. München–Rahden 1998. 451–465.

SMIRNOVA 1999 = Smirnova, G. I.: Ešče raz seroj kružal'noj keramike iz ranneskifskich pamjatnikov Srednego Podnestrov'ja. ArchSb 34. 1999. 43–219.

SovArch = Sovetskaja Archeologija, Moskva

StCom = Studia Comitatus, Budapest

STEGMANN-RAJTÁR 1996 = Stegmann-Rajtár, Susanne: Eine Siedlung der Späthallstatt-/Frühlatènezeit in Bratislava-Dúbravka (Slowakei). – Die Osthallstattkultur. Hrsg. Erzsébet Jerem und Andreas Lippert. Archeolingua 7. 1996. 455–470.

STOIA 1975 = Stoia, A.: Bemerkungen über das birituellen Gräberfeld in Chotin. Dacia 19. 1975. 87–104.

ŠtZ = Študijné Zvesti AÚSAV, Nitra

sz. = század

szá. = százjártmérő

SZABÓ 1969 = Szabó János Győző: A hevesi szkíta kori temető. Hozzászólás az Alföld szkítakori népességének kérdéséhez. EMÉ VII. 1969. 55–128.

SZABÓ 1973 = Szabó, Miklós: Tierkampfszene auf einer keltischen Urne. FolArch XXIV. 1973. 43–56.

SZÁDECZKY-KARDOSS 1983 = Szádeczky-Kardoss Samu: Az agathürszoszok kora (kb. i. e. 600–300). In: Szeged története I. Szeged 1983. 98–100., 104–109.

SZÁRAZ 1999 = Száraz Csilla: Basarabi-Bosut díszítésű kerámialeletek az Alföldön. MFMÉ StudArch V. 1999. 201–216.

SZATMÁRI-VÁGÓ 1993 = Szatmári Imre-Vágó Csaba: Medgyesegyháza területének településtörténete az őskortól a törökvilág végéig. In: Medgyesegyháza 1893–1993. Szerk.: Szabó Ferenc. Medgyesegyháza 1993. 8–66.

SZÁZ ÉV = Száz év műtárgyai a Munkácsy Mihály Múzeumban. Szerk.: Grin Igor–Szatmári Imre. Békéscsaba 1999.

szél. = szélesség

SZILÁGYI 1957 = Szilágyi János: Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. ArchÉrt 1957. 223–224.

SZKJM. = Szántó Kovács János Múzeum, Orosháza

SZSZB. M. = Szabolcs-Szatmár-Bereg megye

t. = tábla

tá.: = talpátmérő

TARR 1968 = Tarr László: A kocsi története. Bp. 1968.

TASIC 1972 = Tasic, N.: The Bosut group of the Basarabi complex and the „thraco-cimmerian” finds Yugoslav regions along the Danube in the Central Balkans. *Balkanica* 2. 1971. 28–54.

TERENOŽKIN 1976 = Terenožkin, A. I.: *Kimmerijcy*. Kiev 1976.

TERŽAN 1990 = Teržan, B.: The Early Iron Age in Slovenian Styria. Ljubljana 1990.

TERŽAN 1998 = Teržan, B.: Auswirkungen des skythisch geprägten Kulturkreises auf die hallstattzeitlichen Kulturgruppen Pannoniens und des Ostalpenraumes. In: *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe*. Red. B. Hänsel und J. Machnik. München 1998. 511–560.

TJM. = Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely

TRACHSEL 1999 = Trachsel, M.: Are there „Cimmerian and Scythian” finds in Switzerland? The absolute dating of the Early Iron Age between the Alps and the Altai region. In: *Archaeology of the Bronze and Iron Age*. Ed. Erzsébet Jerem and Ildikó Poroszlai. Bp. 1999. 187–205.

TRAJKOVIC 1977 = Trajkovic, C.: The Hallstatt cemetery near Doroslovo. *Alug* 18. 1977. 235–243.

TREASURES 1991 = The Treasures of Nomadic Tribes in South Russia. Catalogue of exhibition. Tokyo 1991.

TROGMAYER 1962 = Csanytelek, Széchenyi u. *RégFüz* I:15. 1962. 12.

TROGMAYER 1969 = Algyő-Barakktábor. *RégFüz* I:22. 1969. 1.

TROGMAYER 1977 = Trogmayer Ottó: Régészeti emlékek a kőkorszaktól a szarmaták koráig. In: *Szőreg és népe*. Szerk.: Hegyi András. Szeged 1977. 64–74.

TROGMAYER 1983 = Trogmayer Ottó: A vaskor kezdete. A szkítakor tárgyi hagyatéka. In: *Szeged története I*. Szeged 1983. 95–97., 100–104.

TROGMAYER 1984 = Trogmayer Ottó: Deszk őstörténete. In: *Deszk története és néprajza*. Szerk.: Hegyi András. Szeged–Deszk 1984. 75–95.

ún. = úgynevezett

uo. = ugyanott

v. = vastagság

VASIC 1977 = Vasic, R.: The chronology of the Iron Age in Serbia. *BAR Supl.* Ser. 31. Oxford 1977.

VASILIEV 1980 = Vasiliev, Valentin: Scitii agatírsi pe teritoriul României. – Die Skythen-Agathyrsern auf dem Gebiete Rumäniens. Cluj-Napoca 1980.

VASILIEV–ALDEA–CIUGUDEAN 1991 = Vasiliev, V.–Aldea, I.–Ciugudean, H.: *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României*. Cluj-Napoca 1991.

K. VÉGH 1969 = K. Végh Katalin: Kelta leletek a miskolci múzeumban. *HOMÉ* VIII. 1969. 69–114.

VÉKONY 1973 = Vékony Gábor: Adatok a közép-európai vaskor iráni kapcsolataihoz. *RégDolg* 2. 1973. 7–36.

VÉKONY 1986 = Vékony Gábor: A korai vaskor kérdései Kelet-Magyarországon. In: *Régészeti tanulmányok Kelet-Magyarországról*. Szerk.: Németh Péter. Debrecen 1986. 69–79.

- VLADÁR 1962 = Vladár, Jozef: Skýtsko-halštatská chata v Čake. – Eine skythisch-hallstattzeitliche Hütte aus Čaka. ŠtZ 10. 1962. 125–128.
- VÖRÖS 1996 = Vörös Gabriella: Mindszent legrégebb története a régészeti emlékektől az Árpád-korig. In: Mindszent története és népelete. Szerk.: Juhász Antal. Mindszent 1996. 51–73.
- VULPE 1967 = Vulpe, A.: Necropola hallstattiană de la Ferigile. Bucureşti 1967.
- VULPE 1984 = Vulpe, A.: Descoperirile hallstattiene din zona Aiudului. Thraco-Dacica 5. 1984. 36–63.
- VULPE 1990 = Vulpe, A.: Die Kurzschwerter, Dolche und Streitmesser der Metallzeit in Rumänien. PBF VI. 9. München 1990.
- WERNER 1988 = Werner, W. M.: Eisenzeitliche Tensen an der unteren und mittleren Donau. PBF XVI. 4. München 1988.
- WOLLÁK 1982 = Wollák Katalin: Hallsattkori leletek a Pilismarót-szobi révi telepeltárásból. – Hallstattzeitliche Funde aus der Ausgrabung bei Pilismarót-szobi rév. Dunai Régészeti Közlemények 1979. Bp. 1982. 49–76.
- ZALOTAY 1932 = Zalotay Elemér: Csongrád vármegye őskori települése. – Urgeschichtliche Siedlung der Komitat Csongrád. Dolg VIII. 1932. 49–112.
- ZbSNM = Zborník Slovenského Národného Múzea, Bratislava
- ZIRRA 1980 = Zirra, Vlad: Locuiri din a doua epoca a fierului în nord-vestul României (Asezarea contemporană cimitirului Latène de la Ciurmeşti şi habitatul indigen de la Berea, jud. Satu Mare). – Habitat d'époque La Tène dans le nord-ouest de la Roumanie (L'agglomération laténienne de Ciurmeşti et le village indigène de Berea, Dép. Satu Mare). Satu Mare IV. 1980. 39–84.
- ZSILINSZKY 1896 = Zsilinszky Mihály: Csongrád vármegye története. I. Bp. 1896.

A GYULAI KATALÓGUSOK MEGJELENT KÖTETEI

1. Áldás, békesség. Emlékek Gyula és környéke reformátusságának életéből. Gyulai Katalógusok 1. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 1995.
2. Zúduló sasok. Új honfoglalók – besenyők, kunok, jászok – a középkori Alföldön és a Mezőföldön. Gyulai Katalógusok 2. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 1996.
3. Látták Trója kapuit. Bronzkori leletek a Közép-Tisza vidékéről. – Sie sahen die Tore von Ilion. Funde aus der Bronzezeit vom mittleren Theissgebiet. Gyulai Katalógusok 3. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 1997.
4. Küzdelem és megbékélés. Kiss György kiállítása. – Struggle and reconciliation. The exhibition of György Kiss. Gyulai Katalógusok 4. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 1997.
5. Síkban és térben. Oroján István kiállítása. – For even and subject. The exhibition of István Oroján. Gyulai Katalógusok 5. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 1998.
6. Jazigok, roxolánok, alánok. Szarmaták az Alföldön. Gyulai Katalógusok 6. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 1998.
7. A gepidák. Kora középkori germán királyság az Alföldön. – Die Gepiden. Ein frühmittelalterliches Königreich auf der grossen ungarischen Tiefebene. Gyulai Katalógusok 7. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 1999.
8. Világnak világa. Egyházak a Körösök vidékén. Gyulai Katalógusok 8. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 2000.
9. Napfényben gyantacsöpp. Szűcs Árpád festészete. – The art of Árpád Szűcs. – Die Kunst von Árpád Szűcs. Gyulai Katalógusok 9. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 2000.
10. Hatalmasok viadalokban. Az Alföld szkíta kora. – Sie sind in Kämpfen siegreich. Das Zeitalter der Skythen in der Tiefebene. Gyulai Katalógusok 10. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 2001.

